

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

1909

1910

1911

1912

1875

205

84

7-60

2011

84
7-60

Ա. ՏԻԻՄԱ

ՊՐԱԺԼՈՆ ԴԵՐԿՈՄԱՍ

ԹԱՐԳՄԱՆԵՑ

Մ. ՄԱՄՈՒՐԵԱՆ

ՀԱՏՈՐ ՈՒԹԵՐՈՐԳ

ՏԻՐ ԵՒ ՀՐԵՏԱՐԱԿԻՉ

ՏԻԳՐԱՆ ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ՏԷՏԷԵԱՆ

ԶՄԻՒՆԻՄ

ՏՊԱԿՐՈՒԹԻՒՆ ՏԷՏԷԵԱՆ

— 1874 —

ՊՐԱԹԼՈՆ ԳԵՐԿՈՄՍՍ

Ա.

ՏՆՐԴԱՆԵԱՆ ԻՆՉՊԷՍ ԿԿԱՏԱՐԻ ԹԱԳԱՒՈՐԻՆ
ՅԱՆՉՆԱԾ ՊԱՇՏՈՆԸ

Մինչդեռ թագաւորն այս վերջին անօրէնութիւնները կ'ընէր ճշմարտութեան հասնելու համար, ա'ւրդանեան՝ առանց բողբ մը կորուսելու՝ ախորը կ'վազէր, լապտերը պատէն վար կ'առնուր, ինքն անձամբ ձին կ'թամբէր, և թագաւորին նշանակած կողմը կ'զիմէր:

Իր խոստման համեմատ՝ ոչ մարդ տեսեր և ոչ հանդիպեր էր, և ինչպէս արդէն ըսինք, այնքան խղճահար եղեր էր այս մասին որ՝ առանց ախտապաններու և ձիադարմաններու օգնութեան պէտք եղածն ըրած էր:

Տ'Արդանեան՝ այն անձանց կարգէն էր, որ դժուարին պարագաներու մէջ իրենց յատուկ արժէքը կրկնապատկելու պարծենկոտութիւնն ունին:

Հինգ վայրկեան արշաւելով՝ անտառը հասաւ, իր հանդիպած առաջին ծառին կապեց ձին, և օտքով մինչև բացատը մտաւ:

Այն ատեն սկսաւ հետիտան, և լապտերը ձեռքը բռնած բուրբակին ամէն մակերեւոյթը դառնալ. գնաց, եկաւ, չափեց, քրննեց, և կէս ժամ այս խողարկութիւնն ընելէն ետեւ՝ ըսիկ մնջիկ իր ձին առաւ և Գօնգլնայլօ դարձաւ ծանրաքայլ և խորհելով:

Լուի՝ իր դահլձին մէջ կ'սպասէր. միայնակ էր, և թղթի մը վրայ մատիտով զիմեր կ'քաշէր. ա'ւրդանեան առաջին նայուածքով տեսաւ որ անհաւասար և քերթուած սողեր էին:

Ասկից հետևեցուց որ ոտանաւորներ պիտի լինէին :

Գլուխը վերցուց թաղաւորն և տ'Արդանեանը տեսաւ :

— Լաւ ուրեմն, պարոն — ըսաւ նա — միթէ ինձ լուրեր կը բերես :

— Այո՛, Աեհափառ տէր :

— Ի՞նչ տեսար :

— Աւասիկ հաւանականութիւնը, Աեհափառ տէր — ըսաւ տ'Արդանեան :

— Ես քեզնէ ստոյգ տեղեկութիւններ պահանջեր էի :

— Արշափ կարենամ ճշմարտութեան պիտի մօտենամ. իմ ըրած հետազօտութեանցս համար օղը շատ նպաստաւոր էր. այս իրիւն անձրեկեց և ճամբաները թրջած էին . . . :

— Խնդրոյն գանք, Պ. տ'Արդանեան :

— Աեհափառ, դուք ըսեր էիք ինձ որ Ռօշէնի անտառակին քառուղոյն մէջ մեռած ձի մը կայ. ուստի նախ ճամբաները զննելու սկսայ :

Ճամբաները կ'ըսեմ, վասն զի քառուղոյն կեդրոնը չորս ճամբով կ'հասնի մարդ :

Իմ բռնած ճամբաս միայն նորակոխ հետքեր ունէր : Երկու ձի իրարու մօտ ճամբէն քալած են. կառին վրայ իրենց ութ ոտքն որոշակի դրոշմուած էին :

Ձիւորներէն մին միւսէն աւելի կ'արտարար : Միոյն քայլերը միւս ձիուն կէս երկայնութեամբն ընդ առաջ են :

— Արեմն ստոյգ ես որ երկուքնին միասին գացած են — հարցուց թաղաւորը :

— Այո՛, Աեհափառ : Ձիերն երկու մեծ կենդանիներ են նմանաքայլ, մարդի վաթ ձիեր, վասն զի կանոնաւոր շեղ զձով զարձան բոլորակին պասնէջը :

— Ապո՛, պարոն :

— Անդ, ձիւորները պահ մը կայ առին անշուշտ պայքարին պայմաններն որոշելու. ձիերն անհամբեր էին : Ձիւորներէն մին կ'իսօսէր, միւսը մտիկ կ'ընէր և պատասխան տալով կ'շատանար : Իր ձին ոտքովը հողը կ'քերէր, և այս սպառնաց մ'է որ մեռաւորութիւն ընելու զբաղած լինելով, սանձն արձակ կ'թողուր :

— Արեմն պայքար մը տեղի ունեցած է :

— Անտարակոյս :

— Շարունակէ. հնարաղէտ դիտող մ'ես :

— Ձիւորներէն մին նոյն տեղը կեցաւ, մտիկ ընողը. միւսը բացատն անցաւ, և նախ դնաց իր հակառակորդին դիմացը կեցաւ : Այն ատեն իր տեղէն չշարժողն արշաւակի անցաւ բոլորակէն անոր երկու երրորդ լայնքն առնելով, և կարծէր թէ իր թշնամոյն վրայ կ'քալէ, բայց միւսն անտառին բոլորակին հետեւեր էր :

— Անուաները չդիտես, այնպէս չէ՞ :

— Բնառ ին, Աեհափառ : Միայն անտառակին բոլորակին հետեւողը սև երիվար մը կ'հեծնէր :

— Ի՞նչպէս խոսցար այդ բանը :

— Իր պոչին մէկ քանի մագերէն որ փոսն եզրող մացառներուն վրայ մնացեր էին :

— Շարունակէ :

— Իսկ միւս երիվարին գալով, գծաւորութիւն չկրեցի զայն քննելու, վասն զի պատերազմի դաշտին վրայ տապաստ ընկեր մեռեր էր :

— Եւ այդ ձին ինչէ՞ մեռեր է :

— Գնդակէ մը զոր քունքը ծակեր է :

— Այդ գնդակը հրացանակի թէ ոչ հրացանի գնդակ մ'էր :

— Հրացանակի մը : Աեհափառ : Ասկէ զատ՝ խոտին վրայ անոր քայլափոխը տեսայ :

— Սե՛ւ ձիուն քայլափոխը :

— Այո՛, Աեհափառ :

— Շարունակէ, Պ. տ'Արդանեան :

— Հիմակ որ Ձեր Աեհափառութիւնն երկու հակառակորդաց դիրքը կ'տեսնէ, պէտք է որ կայ առնող ձիւորը թողում արշաւակի անցնող ձիւորին վրայ խօսելու համար :

— Խօսէ :

— Սրացող ձիւորին ձին մէկ հարուածով սպանուեցաւ :

— Աւստի՞ դիտես այդ բանը :

- Չիտ որը վար իջնելու ատեն չդատու և ձիուն հետ վար ընկաւ : Անոր սրունքին հետքը տեսայ , զոր ձիուն տակէն մեծ ճլուղ քաշեր էր : Բիտը , կենդանոցն ծանրութենէ ճնշուելով , հոյն ակոսեր էր :
- Լաւ , և ի՞նչ ըրաւ ոտք ելնելով :
- Շխտակ իր հակառակորդին վրայ քաշեց :
- Որ միշտ անտառին եղելքը կ'զոնուէր :
- Այո՛ , Ա.ե.հափառ : Յետոյ բաւական մտտեղալէն ետև՝ հաստատապէս կայ առաւ , իր երկու կրուկներն իրարու մօտ նշանակուած են . կրակ ըրաւ և ոտսին չկրցաւ զարնել :
- Ո՛ւսկից գիտես որ չկրցաւ զարնել :
- Իր գլխարկը գտայ զնդակէ մը ծակուած :
- Ա՛հ , ասրացոյց մը — գոչեց թագաւորը :
- Անբաւական է , Ա.ե.հափառ — պատասխանեց ա՛րդանեան պաղտթեամբ — անդ իր , անդրոջմ՝ գլխարկ մ'է , նոյն իսկ ժապուէնը յատուկ բան մը չունի :
- Եւ միթէ ծակուած գլխարկով մարդն իր երկրորդ հրացանակը պարզեց :
- Ո՛հ , Ա.ե.հափառ , իր երկու հրացանակներն արդէն պարզ պեր էր :
- Այդ ի՞նչպէս իմացար :
- Հրացանակին խժուճները գտայ :
- Եւ այն զնդակն որ ձին չարաննեց ի՞նչ եղաւ :
- Հրացանակն որու որ ուղղուած էր անոր գլխարկին փետուրը կարեց և բացատէն անդին գնաց ցարասի մը խորտակեց :
- Ուրեմն սե. ձիով մարդը գինաթափ էր , մինչդեռ իր ոտսին երկու հրացանակ ևս պիտի քաշէր :
- Ա.ե.հափառ , երբոր ձիէն ընկնող ձիաւորն ոտք կ'եղնէր , միւսն իր զէնքը կ'լեցնէր : Միայն շատ այլայլած էր զայն լեցնելու ատեն ձեռքը կ'զողար :
- Ի՞նչպէս իմացար այդ բանը :
- Վառօդին կէսը գետին թափեր էր , և ձողը վար նետեր էր , հրացանակին անցընելու ժամանակ չունենալով :

- Պ . ա՛րդանեան , այդ ըսածդ սքանչելի է :
- Գիտողութիւն մ'է միայն , Ա.ե.հափառ , և ամենէն աննշան սուսերամարտը նոյն բանը պիտի դիտէր :
- Միայն խօսքդ մտիկ ընողն ինքզինքը տեսարանին ներկայ կը կարծէ :
- Արդարև մտքիս մէջ յօրինեցի զայն , փոքր ինչ տարբերութեամբ :
- Այժմ՝ վար ընկնող ձիաւորին դառնանք : Ա՛րսէ իր թէ իր ոտսին վրայ կ'քաշէր մինչդեռ այս իր հրացանակը կ'լեցնէր :
- Այո՛ , բայց այն միջոցին որ ինքն ալ նշան կ'առնուր , միւսը քաշեց :
- Ո՛հ — ըրաւ թագաւորը — հասպա զնդակը :
- Սոսկալի եղաւ հարուածը . վար ընկնող ձիաւորը զայթելով էրեք քայլ առնելէն ետև երեսի վրայ ընկաւ :
- Ո՛ր կողմէն զարնուեր էր :
- Երկու կողմէ . նախ աջ ձեռքէն , ասլա՛ նոյն հարուածով՝ կուրծքէն :
- Բայց դու ի՞նչպէս կարող եղար զուշակել այդ բանը — հարցոյց թագաւորը սքանչացմամբ լի :
- Ո՛հ , շատ պարզ է . հրացանակին բունը բոլորովին արևահաթաթա էր , և անոր վրայ զնդակին հետքը կ'տեսնուէր խորտակուած ձողի մը բեկորներով : Հետևապէս՝ շատ հաւանական է որ , վերաւորը մատանոց մատն ու ծկոյթը կորուսած է :
- Այդ ըսածդ ձեռքին կ'վերաբերի , հասպա կուրծքը :
- Ա.ե.հափառ , իրարմէ երկուք ու կէս ոտք հեռու երկու արխնաշեղջ կար : Միոյն մօտ խտրը կարկամեալ ձեռք խլուած էր , միւսին մօտ խտրը միայն մարմնոյն ծանրութենէ ճզմուած էր :
- Խեղճ՝ Վիշ — յարեց թագաւորը :
- Ա՛հ , միթէ Պ . Վիշն էր — ըսաւ հրացանակիրը հանդարտութեամբ : — Կասկածեր էի այդ բանը , բայց չէի իշխեր Ձեր Ա.ե.հափառութեան ըսել :
- Եւ դու ի՞նչպէս կ'կասկածէիր :
- Կրամճեսանց զինադրոջմը ճանչեր էի հրացանակի խորշերուն վրայ :

- Եւ միթէ կարծես թէ ծանրապէս վերաւորուած է :
- Շատ ծանր, քանի որ հարուածէն իսկոյն ընկած և նոյն տեղն ընդ երկար մնացած պիտի լինի. սակայն կարող եղեր է քաշել երկու բարեկամոց աջակցութեամբը :
- Արեմն անոր հանդիպեցա՞ր երրոր կ'դառնար :
- Ա՛չ, բայց երեք մարդու քայլափոխը դիտեցի. աջ կողմի և ձախ կողմի մարդն աղատօրէն և դիւրաւ կ'քաշէին, բայց մէջ տեղինը ծանր քաշուած մ'ունէր : Ասկէ զատ՝ իր քայլափոխին վրայ արեան հետքեր կ'տեսնուէին :
- Այժմ, պարոն, որ այդչափ լաւ դիտեր ես պայքարն և մանր պարագայ մ'անդամ աչքէդ չէ վրիպեր, երկու խօսք ըսէ ինձ կիշի ոտիսն վրայ :
- Ա՛հ, Ահհափառ, զանի չեմ ճանչեր :
- Սակայն դու ամէն բան շատ քաջ դիտեր ես :
- Այո՛, Ահհափառ — ըսաւ տ'Արդանեան — ամէն բան կը տեսնեմ, բայց ամէն տեսածս չեմ ըսեր, և քանի որ թշուառահան մարդը խոյս տուեր է, թո՛ղ Ձեր Ահհափառութիւնը ներէ ինձ ըսելու որ անոր մասնատուն չպիտի լինիմ :
- Եւ սակայն յանցաւոր մ'է, պարոն, այն որ կ'մնամարտի :
- Ի հարկէ, Ահհափառ, բայց, ըսա իս, գիտէ՞ք որ լաւ կուտող մարդ մը քաջ մարդ մ'է : Այս է իմ կարծիքս : Գուք կրնաք տրիշ կարծիք ունենալ, բնական է, գուք ինքնիշխան եք :
- Պ. տ'Արդանեան, սակայն հրամայեցի . . . :
- Տ'Արդանեան յարգական շարժմամբ մը թագաւորին խօսքն ընդմիջեց :
 - Ահհափառ, պայքարի մը վրայ տեղեկութիւններ ստանալու համար ուղարկեցիք զիս. այդ տեղեկութիւնները ձեզի հաղորդեցի : Եթէ հրամայէք որ Պ. կիշի ոտիսը ձերբակալ ընեմ, պիտի հնազանդիմ. բայց մի հրամայէք ինձ որ զանի բերան տամ, վասն զի այս անգամ չպիտի հնազանդիմ :
 - Լաւ ուրեմն, ձերբակալ ըրէ զանի :
 - Անունը տուէք, Ահհափառ :
 - Լուի ոտքովը գետինը զարկաւ :

- Ապա պահ մը խորհելէն ետեւ,
- Տասն, քսան, հարիւր անգամ իրաւունք ունիս — ըսաւ նա :
- Այդ է իմ կարծիքս ալ, Ահհափառ. ուրախ եմ որ գուք ալ նոյն կարծիքէն եք :
- Արիշ հարցում մ'ունիմ. . . : Ա՛յլ օգնեց Պ. կիշին :
- Չպիտեմ :
- Բայց երկու մարդու խօսք ըրիր . . . ուրեմն վկայ մը կար :
- Ահայ չկար : Այս բառական չէ . . . Պ. կիշ երբ մի անգամ ընկաւ, իր ստիւրը խոյս տուաւ առանց անոր օգնութեան հասնելու :
- Թշուա՛ւր :
- Իրաւի, Ահհափառ, ձեր հրովարտականերուն արդիւնքն է : Իրարու դէմ քաջարար կուտեցան, առաջին անգամ՝ մահտանեաղատեցան, երկրորդէ մ'ալ խուսափիլ կ'ուզէին : Պ. Պուզվիլի յիշատակը մոռցուած չէ . . . կրո՞ղ :
- Եւ այն ատեն վատ կ'դառնան :
- Ա՛չ, խոհեմ կ'դառնան :
- Արեմն խոյս տուաւ :
- Այո՛, և այնչափ արագութեամբ որչափ որ ձին կ'զօրէր :
- Եւ ո՞ր կողմէն :
- Գղեկին կողմէն :
- Ապո՞ք :
- Ապո՛ք, պատիւ ունեցա՛յ յայտնել Ձեր Ահհափառութեան որ երկու հեախոսն մարդիկ եկան տալին կիշը :
- Ի նչ ապացոյց ունիս որ այս մարդիկ կուտէն ետք եկած լինին :
- Ա՛հ, ակներև ասացոյց մը. պայքարին ատենն անձրևը նոր գաղբեր էր, հողը դեռ ևս զայն չէր ծծած և խոնաւ գարձեր էր. ոտքերը գետինը կ'խրին, բայց պայքարէն ետք՝ ճիշտ այն միջոցին որ Պ. կիշ մարած մնացեր էր, երկիրը սինդացեր էր և քայլափոխներն այնքան խորունկ չ'էին գրոշմուէր հողին վրայ : Լուի՛ իր ձեռքն իրարու զարկաւ զարմացման 'ի նշան :
- Պ. տ'Արդանեան — ըսաւ — ճշմարիտը, դու իմ թագաւորութեանս ամենէն ճարպիկ մարդն ես :

- Այդպէս կ'մտածէր նաև Պ. Ռիշլէէօ, նոյնը կ'ըսէր և Մազարէն, ԱԵՏափառ :
- Այժմ կ'մնայ մեզ նայիլ թէ արդեօք խորագիտութիւնդ քեզ ցլերջ պիտի օգնէ :
- Ո՛հ, ԱԵՏափառ, մարդս կ'սեպէ. *errare humanum est* — ըսաւ հրացանակիրը փիլիսոփայօրէն :
- Արեմն դու մարդկութեան անդամը չես, Պ. ա'Արդանեան, վասն զի կարծեմ թէ երբէք չես սխալիր :
- Չեր ԱԵՏափառութիւնը կ'ըսէր թէ այդ ալ պիտի փորձէք :
- Այո՛ :
- Ի՞նչպէս պիտի փորձէք, խնդրեմ :
- Մարդ զրկեցի որ Մանիքանը կանչեն, և Պ. Մանիքան հիմակ պիտի գայ :
- Եւ միթէ Պ. Մանիքան զաղանիրը դիտէ :
- Կիշ, Մանիքանի համար զաղանիր մը չունի :
- Տ'Արդանեան գլուխը ցնցեց :
- Կ'կրկնեմ որ ոչ ոք ներկայ էր սոսքարին, և միայն թէ Պ. Մանիքան զինքն առնող բերող մարդոց մին չլինի . . . :
- Լուսթիւն — ըսաւ թագաւորը — աւասիկ Պ. Մանիքան կ'գայ. այդ տեղ կեցիր և ականջ դիր :
- Շատ աղէկ, ԱԵՏափառ — ըսաւ հրացանակիրը :
- Եւ նոյն վայրկենին՝ Մանիքան և Սէնդ-Էնյան դրան սեմին վրայ երևցան :

Բ

ԴԵՐԱՆԱԿԱԼՈՒԹԻՒՆ

Թագաւորը նշմայր մ'ըբաւ հրացանակիրն, և նոյնպէս Սէնդ-Էնյանի :
 Նշմայրը հրամայական էր և կ'նշանակէր .

- Չեր կենաց վրայ, լուս կեցիք :
- Տ'Արդանեան զինորի մը պ'ս գահլճին անկիւնը քաշուեցաւ :
 Սէնդ-Էնյան՝ իբրև մտերիմ, թագաւորին թեաթոխն յենակին կ'ըմեցաւ :
- Մանիքան՝ աջ ոտքն ընէ առաջ, ժպիտ 'ի շուրթս, ձեռներն սպիտակ և շնորհալի, յառաջ անցաւ որ թագաւորին առջև խոնարհի :
- Թագաւորը բարեն սուտ գլխովը :
- Բարի իրկուն, Պ. Մանիքան — ըսաւ նա :
- Չեր ԱԵՏափառութիւնը պատիւ ըբաւ զիս կոչելու — ըսաւ Մանիքան :
- Այո՛, որպէս զի Կիշ կ'ոմնին պատահած ցաւալի դիպուածին բոլոր պարագաներն իմանամ :
- Ո՛հ, ԱԵՏափառ, աղէտալի՛ է :
- Միթէ ներկայ էիր :
- Ո՛չ բոլորովին, ԱԵՏափառ :
- Բայց դիպուածը պատահելէն քանի մը վայրկեան ետք հասար, այնպէս չէ :
- Այդպէս է, այո՛, ԱԵՏափառ, զրեթէ կէս ժամ վերջը :
- Եւ այդ դիպուածն ո՞ր տեղի ունեցաւ :
- Կարծեմ, ԱԵՏափառ, այն վայրն որ Ռօշէնի անտառին քառուղին կ'կոչուի :
- Այո՛, որտորոպէս ժամագրութեան վայրը :
- Ճիշտ այդպէս, ԱԵՏափառ :
- Լաւ ուրեմն, այդ դժբաղդութեան վրայ դիտցածդ պատմելի՞նձ, Պ. Մանիքան : Պատմէ :
- Թերեւս Չեր ԱԵՏափառութիւնը տեղեակ է, և կ'երկնչիմ որ կրկնութիւններով չտաղակացնեմ :
- Ո՛չ, մի՛ երկնչիր :
- Մանիքան իր բոլորաթիւր նայեցաւ. ա'Արդանեանը տեսաւ որ փայտակերտին կ'ըմնած էր հանդարտ, բարեյօժար, և միամիտ կերպարանով, և Սէնդ-Էնյանն ուրու հետ եկեր էր, որ միշտ թագաւորին աթուին յենած էր նոյնպէս շնորհալի գէմքով մը :

Ուստի որոշեց խօսելու :

— Չեր Աեհափառ թիւնը գիտէ — ըսաւ նա — որ որսորդ գութեան ատեն գիւղուածներ յաճախ կ'սպտահանին :

— Որսորդութեան :

— Այո, Աեհափառ, կ'ուզեմ գարանի որսորդաց ըսել :

— Հա, հա — ըսաւ թագաւորը — միթէ այս գիւղուածը դարանակալութեան ատեն սպտահանու :

— Անտարակոյս, Աեհափառ — համարձակեցաւ ըսելու Մանիքան — միթէ Չեր Աեհափառ թիւնն անդէտ էր այս մասին :

— Գրեթէ — ըսաւ թագաւորն իսկոյն, վասն զի Լուի ԹԳ սուտ խօսելու չէր խորթեր — ուրեմն որսորդաց դարանակալութեան ատեն սպտահանու, կ'ըսէիր, այդ գիւղուածը :

— Ափսո՛ս, այն գեթաղ դարար, Աեհափառ տէր :

Թագաւորը կանկ մ'առաւ :

— Ո՞ր տեսակ կենդանոյ դարանակալ — հարցոյց թագաւորը :

— Աւարդի, Աեհափառ :

— Եւ Պ. Աիշն ինչ խելքով այդպէս միայնակ վարազն 'ի դարան բռնելու կ'երթար, այդ գեղացիի զբօսանք մ'է, այդ սպաշած է, շատ շատ՝ այն մարդուն համար, որ մարեշալ Կրամօնի պէս՝ շուն և սպահապան չունի իբրև աղատորդի յորս ելնելու համար :

Մանիքան ուսերն ամիոփեց :

— Երիտասարդութիւնը յանդուզն է — ըսաւ նա վճռական կերպով մը :

— Աւերջապէս . . . շարունակէ — ըսաւ թագաւորը :

— Այս իրաւ է — շարունակեց Մանիքան, չհամարձակելով աւելի յառաջ գնալ, ինչպէս որ ճահճի մէջ իր սաներով կ'իսոկէ լարախաղաց մը — այնպէս ստոյգ է, Աեհափառ, որ խելք՝ Աիշ միայնակ գնաց դարանակալ որսի :

— Միայնակ, զարմանք, նշանաւոր որսորդը : Է՛հ, միթէ Պ. Աիշ չգիտէ՞ որ վարազը հարուածին ձայնին կ'զայ,

— Աեհափառ, իրօք այդպէս սպտահանու :

— Ուրեմն գիտէր թէ կենդանին ո՛ւր է :

— Այո, Աեհափառ : Գեղացիներ տեսեր էին զայն իրենց գետնախնձորի արտերուն մէջ :

— Եւ ինչ կենդանի էր այն :

— Աիւճ մը :

— Ուրեմն, սարսաւոր էիր ինձ իմաց տալ, պարոն, որ Աիշ ինքնասպանութեան խորհուրդներ ունէր. վասն զի անոր որսալը տեսեր եմ, շատ ճարտիկ է : Կրք նեղը մտած, և շուներով սպաշարեալ կենդանոյն վրայ քալէ, ամէն տեսակ զգուշութիւնները կանխաւ կ'ընէ, և սակայն հարապիստացով կ'շարնէ, իսկ այս անգամ վարազին գիմագրաւ կ'կենայ պարզ հրացանակներով :

Մանիքան գող ելաւ :

— Պերճ հրացանակներ, որ մարդու մը հետ մնամարտելու համար սպտուական են այլ ոչ վարազի մը դէմ, զարմանք :

— Աեհափառ, կան բաներ որ լաւ չեն բացատրուիր :

— Իրաւունք ունիս, և ներկայ գէտքն ալ այդ կարգէն է, շարունակէ :

Այս սրտամտ թեան ատեն՝ Սէնդ-Էնյան, որ թերևս Մանիքանի նշան ընել ուզեր չվհատելու, չէր կարող նշմայր մ'ընել, վասն զի թաւորն անոր աչքին մէջ յամառութեամբ կ'նայէր :

Հետևապէս՝ իր և Մանիքանի մէջ իրարու հետ հազորդակցելու դժուարութիւն կար : Իսկ անձրգանեանի գալով, Աթէնքի Լուութեան արձանն աւելի խօսուն և նշանակական էր քան թէ ինք :

Հետևապէս Մանիքան, արգէն այս ճամբուն մէջ նետուած լինելուն՝ թակարդն ընկաւ :

— Աեհափառ — ըսաւ — հաւանական է որ այսպէս գործն անցած է : Աիշ վարազին կ'սպասէր :

— Չի՞ր վրայ թէ հետխտն — հարցոյց թագաւորը :

— Չի՞ր վրայ : Կենդանիին վրայ հրացանակը պարպեց և չլըրցաւ դպիլ :

— Անձարակ մարդ :

— Կենդանին անոր վրայ սրացաւ :

— Եւ ձին սպանուեցաւ :

— Ա՛հ, Չեր Աեհափառ թիւնը գիտէ՞ այդ բանը :

— Ըսին ինձ որ Ռօշէնի քառուղին մեռած ձի մը գտնուեց
էր : Մտածեցի որ Աիշի ձին է այդ :

— Իրօք անոր ձին էր , ԱԵՏափառ :

— Լաւ , ձիուն համար այդպէս կ'ըսես , հասցա Աիշի համար
ինչ պիտի ըսես :

— Երբ մի անգամ Աիշ գետինն ընկաւ , վարազն անոր մօտե-
ցաւ և ձեռքն ու կուրծքը վիրաւորեց :

— Սոսկալի գիպուած մ'է . բայց պէտք է ըսել որ յանցանքը
Աիշինն է : Ինչպէս այնպիսի կենդանոյ մը դարանակալ մնալու
կ'երթան լոկ հրացանակներով : Արեմն , Ատոնիսի առակը մու-
ցեր էր :

Մանիքան ականջը քերթեց :

— Այո — ըսաւ — մեծ անխոհեմութիւն մ'է :

— Պ . Մանիքան , պիտի բացատրես այդ բանը :

— ԱԵՏափառ , գրուածը գրուած է :

— Ահա ուրեմն բողբի կ'հաւտաս :

Մանիքան իր տեղը կ'վրդովէր և շատ անհանգիստ կ'երևէր :

— Յանցաւոր ես աչքիս , Պ . Մանիքան — շարունակեց թա-
ղաւորը :

— Ե՞ս , տէր իմ :

— Այո , դու . ինչպէս , դու Աիշին բարեկամը լինիս , դու
դիտես որ այս տեսակ յիմարութեանց ենթակայ է , և դու զանի
չէ՞ս կասեցնէր :

Մանիքան ինչ ըսելիքը չգիտէր , թաղաւորին ձայնն իրօք գիւ-
րահաւան մարդու մը ձայնը չէր :

Միւս կողմէն այս ձայնն ո՛չ եղերի խստութիւնն ունէր և ո՛չ
հարցափորձութեան թախանձանքը :

Աւելի հեղինութիւն կար ըսածին մէջ քան թէ սպառնալիք :

— Արեմն կ'հաւատաս — ըսաւ թաղաւորը — որ արդարև Աի-
շին ձին էր որ մեռած գետինը գտան :

— Ո՛հ , Ատուած իմ , այո , անոր էր :

— Միթէ այդ բանը քեզ դարմայո՞ց :

— Ո՛չ , ԱԵՏափառ : Աերջին սրտորդութեան ատեն , Չե՛

հափառութիւնը կ'յիշէ որ Պ . Սէն-Մօրի ձին սպանուեցաւ , և
նոյն կերպով :

— Այո , բայց փորը պատուած էր :

— Անտարակոյս , ԱԵՏափառ :

— Եթէ Պ . Աիշի ձին Պ . Սէն-Մօրի ձիուն պէս պատուած
լինէր , դարձեալ չպիտի դարմանայի , կ'ըսեմ քեզի :

Մանիքան աչերը խոշոր խոշոր բացաւ :

— Բայց իմ դարմանքս պատճառովն այս է — շարունակեց թա-
ղաւորը — որ Աիշին ձին՝ փորը բացուած ունենալու տեղ , գլու-
խը խորտակուած լինի :

Մանիքան շփոթեցաւ :

— Միթէ կ'սխալիմ — վրայ բերաւ թաղաւորը — միթէ Աիշին
ձին քունքէն զարնուած չէ՞ , խոտովանէ՞ , Պ . Մանիքան , որ այս
եղական հարուած մ'է :

— ԱԵՏափառ , գիտէք որ ձին խելացի կենդանի մ'է , թերևս
ինքզինքը պաշտպանելու փորձ փորձած է :

— Բայց ձի մ'իբ ետևի ոտքով ինքզինքը կ'պաշտպանէ և չէ
թէ գլխովը :

— Այն ատեն , զարհուրած ձին կուռած պիտի լինի — ըսաւ
Մանիքան — և վարազը , քաջ կ'հասկընաք , ԱԵՏափառ , վա-
րազը . . . :

— Այո , ձիուն համար դործը կ'հասկընամ , բայց ձիաւորին
համար ի՞նչ պիտի ըսես :

— Լաւ , այդ ալ շատ պարզ է բացատրել . վարազը ձիէն
ձիաւորին վրայ ընկած է , և ինչպէս արգէն պատիւ ունեցայ Ձեր
ԱԵՏափառութեան ըսելու , Աիշին ձեռքը խորտակած է այն մի-
ջոցին որ երկրորդ հրացանակ մը քաշելու կ'սպարաաստուէր . յե-
տոյ կնձիթովն անոր կուրծքը ծակած է :

— Այդ շատ հաւանական է արդարև , Պ . Մանիքան , ճար-
տարախօսութեանդ վրայ վստահ եղիք , և շատ սքանչելի կերպով
կ'պատմես բանը :

— Շատ բարի էք իմ մասիս , ԱԵՏափառ — ըսաւ Մանիքան
շփոթութեամբ խոնարհութիւն մ'ընելով :

— Այս օրուանէ միայն պիտի արդիլեմ իմ ազատանիս որսի դարանակալութեան երթալու : Կրճղ, աւելի աղ՛կ է թոյլ տալ որ մենամարային :

Մանիքան գող ելաւ և շարժում մ'ընելով քաշուիլ ուղեց :

— Թագաւորդ գո՛հ է — հարցուց նա :

— Չմայլած է . բայց , Պ . Մանիքան , դեռ ևս մի քաշուիւր

— ըսաւ Լուի — քեզի հետ գործ ունիմ :

— Աղէ , աղէ — մտածեց տ'Արդանեան — ահա ուրիշ մարդ մ'ալ որ մեր կարողութիւնը չունի :

Եւ հառաչ մը հանեց որ կրնար նշանակել . « Ո՛հ , մեր կարողութեան տէր մարդիկ , ո՞ր են այժմ » :

Նոյն պահուն բարասլան մը վարագոյրը բացաւ և իմացուց բժշկին դալը :

— Ա՛հ — գոչեց թագաւորը — ահա Պ . Վալօ , որ Աիշին այցէն կ'գառնայ : Վերաւորին վրայ լուրէր պիտի ստանանք :

Մանիքան երթալով սկսաւ անհանդիստ լինիլ :

— Գէթ այս կեդպով մեր խիղճը պիտի հանդարտի :

Եւ տ'Արդանեանի նայեցաւ որ անվրդով մնաց :

Պ

ԻՓԻՇԿ

Պարոն Վալօ ներս մտաւ :

Ներկայ գանուողներուն զիրքը մի և նոյնն էր . թագաւորը նրստած , Սէնդ - Էնյան միշտ իր աթոռին կռթնած , տ'Արդանեան միշտ սրասին կռնակը սուած , Մանիքան միշտ ոտքի վրայ :

— Լաւ ուրեմն , Պ . Վալօ — ըսաւ թագաւորը — հնազանդեցա՞ր ինձ :

— Ամենայն փութով , Աեհափառ տէր :

— Գացի՛ր ՚ի Քօնդէնպլօ պաշտօնակցիդ տունը :

— Այո՛ , Աեհափառ :

— Եւ Պ . Աիշը հոն գտա՞ր :

— Պ . Աիշն անդ գտայ :

— Ի՞նչ վիճակի մէջ : Համարձակ ըսէ՛ :

— Հաստ ողորմելի վիճակի մէջ , Աեհափառ :

— Բայց , ըսէ՛ նայինք , միթէ վարազը զանի չկլլեց :

— Չո՞վ կլլէ :

— Աիշը :

— Ի՞նչ վարազ :

— Չանի վերաւորող վարազը :

— Ի՞նչ , Պ . Աիշը վարազ մը վերաւորեց :

— Գէթ այդպէս կ'ըսեն :

— Լաւ ևս է ըսել անտառապահ մը . . . :

— Ի՞նչպէս , անտառապահ . . . :

— Նախանձոտ ամուսին մը , նախառած սիրահար մ'անոր վրայ հրացան քաշած պիտի լինի , վրէժ հանելու համար :

— Բայց ինչե՞ր կ'ըսես այդ տեղ , Պ . Վալօ : Միթէ Պ . Աիշը վէրքը վարազի մ'ակռաներուն արդիւնքը չէ՞ն :

— Պ . Աիշը վէրքը հրացանակի մը գնդակին գործն է որ իրեն աջ ձեռքին մատենման ու ձեռքը խորտակեր է . այնուհետեւ գնդակը դացեր և կուրծքին միջնակողեան մկուռքին մէջ տեղաւորեր է :

— Գնդակ մը : Միթէ ստոյգ ես որ Պ . Աիշ գնդակէ մը վերաւորուած լինի . . . — գոչեց թագաւորը սուտ զարմանք ցոյց տալով :

— Ճշմարիտը , Աեհափառ — ըսաւ Վալօ — այնքան ստոյգ եմ որ առասիկ նշանը :

Եւ թագաւորին ներկայացուց կէս տափակցած գնդակ մը :

Թագաւորն անոր նայեցաւ սուանց դպելու :

— Միթէ այդ գնդակը կուրծքին մէջն էր , խեղճ տղայ — հարցուց թագաւորը :

— Ո՛չ բոլորովին : Գնդակը ներս չէր թափանցած , ինչպէս որ կ'տեսնեք տափակցած էր կամ հրացանակին ներքին պահին ներքեւ կամ լանջին տախտակի աջ կողմը :

— Տէր Աստուած — ըսաւ թաղաւորը ծանրօրէն — ինձի այսպիսի բան մը չէիր ըսեր, Պ. Մանիքան :

— Աւհափառ . . . :

— Ուրեմն ի՞նչ կ'նշանակեն այդ վարազի շինծու պատմութիւնը, դարանը, զիշերային որսորդութիւնը : Խօսէ նայինք :

— Ա՛հ, Աւհափառ . . . :

— Ա՛րեւի ինձ որ իրաւունք ունիս — ըսաւ թաղաւորը հրայանակրաց հրամանատարին դառնալով — և թէ իրօք պայքար տեղի ունեցած է :

Թաղաւորն ամենէն աւելի՛ մեծերու տրուած յատկութիւնն ունէր որ էր ստորակարգեալներն իրար անցընել և բաժնել :

Մանիքան յանդիմանութեամբ լի նայուած մը նետեց՝ հրացանակրին :

Տ՛Արդանեան հասկըցաւ այս նայուածքն և ամբաստանութեան բեռին ներքև մնալ չուզեց :

Քայլ մ'ընդ առաջ առաւ :

— Աւհափառ — ըսաւ — դուք հրաման տուիք ինձ Ռօշէն անտառակին քառուղին զննել, և իմ կարծիքս անցած դարձածին վրայ յայտնել : Ես իմ դիտողութիւններս յայտնեցի ձեզի առանց մէկը բերան տալու : Նոյն իսկ Ձեր Աւհափառութիւնն էր որ ամենէն առաջ Աիշ կոմսին անունն արտասանեց :

— Լա՛ւ, լա՛ւ, պարոն — ըսաւ թաղաւորն ամբարտաւանութեամբ — դու քու պարտքդ կատարեցիր և քեզնէ գոհ եմ, այս քեզ բաւական պէտք է լինի : Բայց դու, Պ. Մանիքան, դու քու պարտքդ չկատարեցիր. սուտ խօսեցար ինձ :

— Սո՛ւտ խօսեցայ, Աւհափառ, այդ բառը ծանր է :

— Ուրիշ բառ մը գտիր :

— Աւհափառ, ուրիշ բառ մը չպիտի փնտռեմ : Արդէն Ձեր Աւհափառութեան անհաճոյ լինելու դժբաղդութիւնն ունեցայ, և ուրիշ բան չունիմ ընելու, եթէ ոչ Ձեր յարմար դատած յանդիմանութիւնները խոնարհաբար ընդունելու :

— Իրաւունք ունիս, պարոն, միշտ ինձ անհաճելի կ'դառնայ մարդ մ'որ ճշմարտութիւնն իմ առջև կ'ծածկէ :

— Երբեմն, Աւհափառ տէր, մարդ կ'անդիտէ :

— Մի սուտ խօսիր, թէ ոչ պատիժդ կ'կրկնապատկեմ :

Մանիքան գոյնը նետելով խոնարհեցաւ :

Տ՛Արդանեան նորէն քայլ մ'առաւ ընդ առաջ, միջամտելու մտօք, եթէ թաղաւորին բարկութիւնն որ երթալով կ'սաստկանար սահմանէ մ'անցնէր :

— Պարոն — շարունակեց թաղաւորը — կ'նայիս որ անօգուտ է ուրանալ գործն այսուհետեւ : Պ. Աիշ մենամարտեր է :

— Ո՛չ չեմ բտեր, Աւհափառ, և Ձեր Աւհափառութիւնը վեհանձն պիտի լինէր եթէ ազատորդի մը ստութեան չբռնազատէր :

— Բռնադատել : ո՛վ կ'բռնադատէր քեզ :

— Աւհափառ, Պ. Աիշն իմ բարեկամն է : Ձեր Աւհափառութիւնը մահուան պատժօք սպառնաց մենամարտութիւն ընողները : Սուտ մը կ'ազատէ իմ բարեկամն : Աւստի սուտ կ'խօսիմ :

— Լա՛ւ — մըմաց տ՛Արդանեան — աւստիկ սիրուն տղայ մը, անօրէն :

— Պարոն — վրայ բերաւ թաղաւորը — սուտ խօսելու անդ, պէտք էր արդիլել որ նա չմենամարտի :

— Ո՛հ, Աւհափառ, դուք որ Քրանսայի ամենակատարուն ազատորդին էք, քաջ դիտէք որ մենք զինուորական մարդիկ, երբէք Պ. Պուդվիլն անպատուած չհամարեցինք Արևի հրապարակին վրայ մահուան պատիժը կրելուն : Անպատուը բանը թշնամիէն խոյս տալն է, և չէ թէ դահճին հանդիպիլը :

— Լաւ ուրեմն, թո՛ղ այդպէս լինի — ըսաւ Լուի Թ՛Պ — քեզի միջոց մը կ'ուզեմ տալ որ ամէն բան դարմանես :

— Եթէ ազատորդիի վայելող միջոց մ'է այդ, Աւհափառ, ամենայն փութով զայն պիտի ընդունիմ :

— Ի՞նչ է Պ. Աիշի հակառակորդին անունը :

— Հօ, հօ — մըմաց տ՛Արդանեան — արդեօք Լուի Թ՛Պ պիտի շարունակենք . . . :

— Աւհափառ տէր — ըսաւ Մանիքան յանդիմանութեան շեշտով մը :

— Ըստ երևոյթին անոր անունը չէս կամիր տալ — ըսաւ թափազարը :

— Աւհափառ, զանի չեմ ճանչեր :

— Կեցցէ — ըսաւ տ'Արդանեան :

— Պ. Մանիքան, սուրբ հրամանատարին յանձնէ :

Մանիքան շնորհալի կերպով խոնարհեցաւ, սուրը քակեց ժպտելով և հրացանակրին երկնցուց :

Բայց Սէնդ-Էնյան յառաջ անցաւ փութով և տ'Արդանեանի ու Մանիքանի մէջ մտաւ :

— Աւհափառ — ըսաւ նա — ձեր հրամանը կ'ինդրեմ խօսելու համար :

— Խօսէ — ըսաւ թաղաւորն որ թերևս ներքնապէս զոհ էր որ իր և բարկութեան մէջն երրորդ մը կ'մտնէ :

— Մանիքան, դու քաջասիրտ ես, և թաղաւորը քու ընթացքդ պիտի զնհատէ. բայց չափէն աւելի բարեկամաց ծառայել ուզելն անոնց վնասել է : Մանիքան, Նորին Աւհափառութեան խնդրած անունը գիտես :

— Արգարե գիտեմ :

— Ուրեմն պիտի ըսես :

— Եթէ ըսել պէտք լինէր, արդէն ըսած էի :

— Այն ատեն ես պիտի ըսեմ, ես որ քեզի պէս այդ դաղանապահութեան կապուած չեմ :

— Դու, դու ազատ ես, բայց սակայն կ'երևի ինձ . . . :

— Ո՛հ, մէկդի զնենք մեծանձնութիւնը. չպիտի թողլամ որ այդպէս Պատրիկը երթաս : Խօսէ, թէ ոչ ես պիտի խօսիմ :

Մանիքան մտայի մարդ մ'էր, և հասկըցաւ որ ինքն իր վրայ լաւ կարծիք մը տալու համար բաւական դիմողրեր էր. այժմ, հարկ կար յարատեւել նոյն ընթացքին մէջ թաղաւորին առջև շնորհ գտնելով :

— Խօսէ — ըսաւ նա Սէնդ-Էնյանի : — Ես իմ մասիս ինչ որ խիղճս կ'սպասուիլէր ըրի, և անշուշտ խիղճս շատ բարձր կը խօսէր — յարեց նա թաղաւորին կողմը դառնալով — քանի որ Նորին Աւհափառութեան հրամաններուն գիմաղբեց. բայց Նորին

Աւհափառութիւնն ինձ պիտի ներէ, յուսամ, երբ իմանայ որ կնկան մը սպախը պահպանելու պարտաւոր էի :

— Կնկան մը — հարցուց թաղաւորը մտայոյդ :

— Այո, տէր արքայ :

— Այս մենամարտութեան պատճառը կի՞ն մ'եղաւ :

Մանիքան զլուխը ծռեց :

Թաղաւորն ոտք ելաւ և Մանիքանի մօտ զնաց :

— Եթէ բարձրագիր անձ մ'է — ըսաւ նա — չպիտի դժկամանքիմ որ այդ զգուշութիւնները զործածեցիր, ընդ հակառակն զոհ պիտի լինիմ :

— Տէր արքայ, ինչ որ թաղաւորիդ տանը կ'վերաբերի, կամ ձեր եղբօր տանը կ'սպասկանի, իմ աչքիս մեծ կարեւորութիւն ունի :

— Իմ եղբօր տանը — կրկնեց Լուի ԶԳ տեսակ մը վարանամար . . . : — Այս պայքարին պատճառն իմ եղբօրս տան տիկիններէն մի՞ն է :

— Կամ իշխանուհւոյն :

— Ա՛հ, իշխանուհւոյն :

— Այո, տէր արքայ :

— Այդպէս ուրեմն, այդ տիկինը . . . :

— Օրլէանի դքսուհւոյն տան պատուոյ աղջիկներէն մի՞ն է :

— Որու համար Պ. Կիշ մենամարտեցաւ, ըսիր :

— Այո, և այս անգամ սուտ չեմ խօսիր :

Լուի այլայլութեամբ լի շարժում մ'ըրաւ :

— Պարտններ — ըսաւ այս տեսարանին հանդիսատեսներուն դառնալով — հաճեցէք քիչ մ'ասկից հեռանալու, պէտք ունիմ Պ. Մանիքանի հետ առանձին մնալ : Գիտեմ որ անդին բաներ ունի ինձ ըսելի ինքզինքն արդարայնելու համար և վկաներու առջև խօսելու չհամարձակիր . . . : Սուրբ կապէ, Պ. Մանիքան :

— Ճշմարտար, այս թշուառականը պատրաստամիտ է — մըրմուսաց հրացանակիրը Սէնդ-Էնյանի թեք մտնելով և անոր հետ հեռանալով :

— Ինքզինքը դժուար վիճակէն պիտի ազատէ անշուշտ — ըսաւ այս վերջինը տ'Արդանեանի ականջին :

- Եւ պատուով, կոմս :
- Մանիքան Սէնդ-Էնյանի և հրամանատարին շորհակալութեան ակնարկ մ'ուղղեց որ թագաւորին աչքէն անտես մնաց :
- Աղէ, աղէ — ըսաւ ա'ւրդանեան դրան սեմէն անցնելով — նոր սերունդին վրայ գէշ զաղափար մ'ուսնէի : Լաւ, սխալեր եմ, և այս փոքրիկ պատանիներն իրենց աղւոր կողմն ունին :
- Վալը՝ թագաւորին մտերմէն և հրամանատարէն առաջ կ'երթար : Թագաւորն ու Մանիքան առանձին մնացին դահլճին մէջ :

Գ

ՏՄԻՐԴԱՆԵԱՆ ԿԻՈՍՏՈՎԱՆԻ ՈՐ ՍԻԱԼԱԾ Է՛ ԵՒ ԹԻՒՒՄԱՆԻՔԱՆՆ ԷՐ ՈՐ ԻՐԱԻՈՒՆՔ ՈՒՆԻՐ

- Թագաւորը՝ ինքն անձամբ մինչև գուռը գնալով՝ ստուգեց որ ոչ ոք մտիկ կ'ընէր, և արտորնօք դարձաւ երիտասարդին դիմացը կեցաւ :
- Ահա, հիմակ որ մինակ ենք, Պ. Մանիքան — ըսաւ թագաւորը — բացառէ ինձ ինդիրը :
- Ամենայն անկեղծութեամբ, Վեհափառ — պատասխանեց պատանին :
- Եւ ամենէն առաջ պէտք է դիտնաս որ կանանց պատուոյն յետին ծայր նախանձխնդիր եմ :
- Ահա այդ պատճառաւ իսկ Ձեր փափկասրտութեան կ'իսնայէի, տէր արքայ :
- Այո, այժմ ամէն բան կ'իմանամ : Ուրեմն կ'ըսէիր թէ իմ հարսիս մէկ պատուոյ աղջկան վրայ էր խնդիրը, և թէ Արշի հակաակորդը, այն մարդն որու անունը չես կամիր տալ, . . . :
- Բայց Պ. Սէնդ-Էնյան այն մարդուն անունը պիտի յայտնէ ձեզ, Վեհափառ տէր :
- Այո, կ'ըսես ուրեմն որ այն մարդն իշխանուհոյն տան աղջիկներէն մին թշնամանեց :

- Օրիորդ Լա Վալիէրը, այո, տէր արքայ :
- Ա՛հ — ըրաւ թագաւորը, որպէս թէ ասոր կ'սպասէր, և որպէս թէ այս հարուածն իր սիրտը կ'ծակէր — ա՛հ, օրիորդ Լա Վալիէրը կ'նախատէին :
- Ձեմ ըսեր լիովին որ զանի կ'նախատէին, Վեհափառ տէր :
- Բայց վերջապէս . . . :
- Ա'ըսեմ թէ անոր վրայ անվայել ոճով կ'իսուէին :
- Անվայել ոճով, օրիորդ Լա Վալիէրի՞ վրայ : Եւ կ'մերժես յայտնելու ինձ թէ ո՞վ էր այն լիրբը . . . :
- Վեհափառ տէր, կարծէի թէ այս մասին համաձայն ենք, և թէ զիս մատնիչ մ'ընելու խորհրդէն հրաժարած էք :
- Ստոյգ է, իրաւունք ունիս — վրայ բերաւ թագաւորն իր բարկութիւնը մեղմելով — իրաւ է որ շուտ մը պիտի իմանամ, երբ կամիմ, այն մարդուն անունը զոր պարտ է ինձ պատժել :
- Մանիքան քաջ զիտեց որ խնդիրը փոխուած էր :
- Իսկ թագաւորը տեսաւ որ քիչ մը պէտք եղածէն աւելի բորբոքեր էր :
- Ուստի իր առջի ըսածը չափաւորեց յարելով .
- Եւ պիտի պատժեմ չէ թէ անոր համար որ դործը Լա Վալիէրի վրայ կ'դառնայ, թէ և 'ի մասնաւորի զանի կ'յարգեմ, այլ անոր համար որ կուռի առարկան կ'ին մ'է : Արդ՝ կ'սպահանջեմ որ արքունեաց մէջ կանայքը յարգեն և իրարու հետ չկուռին : Մանիքան զլուխը ծռեց :
- Այժմ նայինք, խօսէ, Պ. Մանիքան — շարունակեց թագաւորը — ի՞նչ կ'ըսէին օրիորդ Լա Վալիէրի վրայ :
- Բայց միթէ Ձեր Վեհափառութիւնը չ'զուշակեր :
- Ե՛ս :
- Ձեր Վեհափառութիւնը քաջ զիտէ թէ երիտասարդներն ինչ տեսակ կատակներ ընելու կ'համարձակին :
- Անտարակոյս կ'ըսէին թէ նա մէկը կ'սիրէ — ըսաւ թեթեակի թագաւորը :
- Հաւանական է :
- Բայց օրիորդ Լա Վալիէր իրաւունք ունի իրեն հաւանած անձը սիրել — ըսաւ թագաւորը :

- Ահա ճիշտ այդ կէտը կ'սլաշտպանէր Աիշ :
- Եւ միթէ այդ բանին համար կուտեցաւ :
- Այո՛, Աեհափառ, այդ սլաշտաւին համար :
- Թաղաւորը կարմրեցաւ :
- Եւ միթէ ուրիշ բան չգիտե՞ս — հարցուց թաղաւորը :
- Ի՞նչ կիտի վրայ, Աեհափառ :
- Բայց այն հետաքրքրաշարժ խնդրոյն վրայ զոր դու կ'սլաշտ-
մէիր քիչ մ'առաջ :
- Եւ ի՞նչ կ'ուզէք, Աեհափառ, որ գիտնամ :
- Լաւ, օրինակի համար, այն մարդուն անունը զոր Լա Աա-
լիէր կ'սիրէ, և որու գէմ՝ Աիշի հակառակորդը կ'սնդէր թէ Լա
լիէր իրաւունք չունէր սիրելու :
- Աեհափառ աէր, բան մը չգիտեմ, բան մը չլսեցի, բան
մը չիմացայ. բայց գիտեմ որ Աիշ մեծասիրտ երկտասարդ մ'է,
և եթէ առ ժամանակեայ կերպով Լա Աալիէրի սլաշտպան կանգ-
նեցաւ, սլաշտառն այն է որ այս սլաշտպանը շատ բարձրագիւր
մարդ մը լինելուն չկրնար անոր սլաշտպանութեան համար մաքա-
ռիլ :
- Այս խօսքերն քան որ սէտք էր թափանցիկ էին. ուստի թա-
ղաւորը կարմրեցուցին, բայց այս անգամ խնդութենէ :
- Կամայուկ մը Մանիքանի ուսին զարկաւ :
- Աղէ՛, աղէ՛, Պ. Մանիքան, դու ոչ միայն խելացի տղայ
մ'ես, այլ և արիասիրտ աղատորդի մը, և քու Աիշ բարեկամդ
իմ ճաշակիս բոլորովին յարմար ասպետ մը կ'գտնեմ. այս կար-
ծիքս անոր պիտի յայտնես, այնպէս չէ՞ :
- Այսպէս ուրեմն, Աեհափառ աէր, ինձ կ'ներէք :
- Բոլորովին :
- Միթէ ազնաւ եմ :
- Թաղաւորը ժպտեցաւ և ձեռքը Մանիքանի կարկառեց :
- Մանիքան այս ձեռքը բռնեց պազաւ :
- Ասկից զատ — յարեց թաղաւորը — սքանչելի կերպով կը
պատմես :
- Ե՛ս, Աեհափառ :

- Պատուական կերպով նկարագրեցիր ինձ Աիշին պատահած
գիտումը : Կ'տեսնեմ վարպէն որ անտառէն կ'ելնէ, կ'տեսնեմ
վար տասպալող ձին, կ'տեսնեմ կենդանին որ ձիէն ձիատրին վը-
րայ կ'յարձակի : Գու չես պատմեր, պարսն, այլ կ'նկարես :
- Աեհափառ, կարծեմ թէ զիս ծաղրելու կ'հաճիր — ըսաւ
Մանիքան :
- Ընդ հակառակն — ըսաւ Լուի Թ.Գ. ծանրաբար — ես այն-
քան քիչ կ'ծիմաղիմ, Պ. Մանիքան, որ կ'սլաշտուիրեմ քեզ այս
գիտումն ամենուն պատմել :
- Գարանի՞ գիտումը :
- Այո՛, ինչպէս որ ինձ սրտմեցիր, ինձ, առանց բառ մը
փոխելու, կ'խմանամ :
- Բողոքովին, Աեհափառ :
- Եւ պիտի սրտմե՞ս :
- Առանց վայրկեան մը կորուսելու :
- Լաւ ուրեմն, դու ինքնին Պ. ա'Արդանեանը կանչէ. յու-
սամ որ անկից այլ ևս վախ չունիս :
- Ա՛հ, Աեհափառ, երբ ստոյգ եմ որ Ձեր Աեհափառու-
թեան բարիքը կ'վայելեմ, այնուհետեւ բանէ մը չեմ վախնար :
- Ուրեմն կանչէ զանի — ըսաւ թաղաւորը :
- Մանիքան դուռը բացաւ :
- Պարոնայք — ըսաւ — թաղաւորը ձեզ կ'կոչէ :
- Տ'Արդանեան, Սէնդ-Էնյան և Աալօ ներս մտան :
- Պարոններ — ըսաւ թաղաւորը — ձեզ կոչել առի ըսելու
համար որ Պ. Մանիքանի բացատրութիւնը զիս բոլորովին գոհ ը-
րաւ :
- Տ'Արդանեան մէկ կողմէ Աալօին և միւս կողմէ Սէնդ-Էնյանի
աչք մը նետեց որ կ'նշանակէր. « Լաւ, ես ի՞նչ կ'ըսէի ձեզի » :
- Թաղաւորը դրան կողմը քաշեց Մանիքանը, ապա ցած ձայնով
ըսաւ .
- Թո՛ղ Պ. Աիշ ինքզինքը նայի, մանաւանդ շուտով բժշկուի .
երթամ պիտի անոր շորհակալիք յայտնելու սոյն կանանց կողմէ,
քայց մանաւանդ կ'սլաշտուիրեմ որ նորէն չսկսի :

— Եթէ հարիւր անգամ ալ մեռնելու լինի, Վեհափառ, հարիւր անգամ պիտի կռուի երբ Ձեր Վեհափառութեան պատուոյն կ'վերաբերի խնդիրը:

Ազգակի էր գովեստը: Բայց, արդէն ըսինք, Լուի ԺԳ թագաւորը կ'սիրէր խուսկը, և հէրիք է որ իրեն տային, այնչափ պահանջող չէր տեսակին վրայ:

— Լաւ է, լաւ է — ըսաւ նա Մանիքանը ճամբելով — ևս անձամբ Վիշը պիտի տեսնեմ և պիտի սաստեմ:

Մանիքան յետս ընկրկելով դուրս ելաւ:

Այն ատեն թագաւորը, այս տեսարանին երեք հանդիսականաց կողմը դառնալով,

— Պարոն տ'Արղանեան — ըսաւ:

— Վեհափառ տէր:

— Բայց ըսէ ինձ, ի՞նչպէս պատահեցաւ որ այնչափ պղտոր աչք մ'ունենաս, դու որ սովորաբար լաւ աչքեր ունիս:

— Ե՛ս պղտոր աչքեր ունենամ, Վեհափառ:

— Անշուշտ:

— Այս այսպէս պէտք է լինի, քանի որ Ձեր Վեհափառութիւնն է ըսողը: Բայց, կ'աղաչեմ, ի՛նչ բանի մէջ պղտոր է:

— Բայց այն Ռօշէն անտառակի գործին նկատմամբ:

— Հա՛, հա՛:

— Անշուշտ: Երկու ձիու հետքը տեսար, երկու մարդոց քայլափոխը, և սոյքարի մը պարագաները գտար: Բնաւ այդ ըսածներդ տեղի ունեցած չեն, պարզ պատրանք են եղեր:

— Հա՛, հա՛ — ըրաւ նորէն տ'Արղանեան:

— Ձիու այն դափրներն են սոյքարին նշանները: Վիշին սոյքարը վարազին դէմ, ուրիշ բան չկայ. միայն սոսկալի և երկար եղեր էր սոյքարը, ինչպէս որ կ'երևի:

— Հա՛, հա՛ — շարունակեց տ'Արղանեան:

— Եւ երբ կ'մտածեմ թէ պահ մ'այդպիսի սխալմունքի հաւատ ընծայեցի, կ'զարմանամ, բայց որչափ ճարպիկութեամբ ալ կ'խօսէիր:

— Արդարև, Վեհափառ, պէտք է որ հաւկուր եղած լինէի

— ըսաւ տ'Արղանեան այնպէս զուարթութեամբ մ'որ թաղաւորն զմայլեցուց:

— Աւրեմն կ'խոստովանին:

— Ի՞նչպէս շխոստովանիմ, Վեհափառ տէր:

— Այնպէս որ հիմակ խնդիրը կ'տեսնես. . . :

— Այն ժամ ասաջ տեսածէս բոլորովին տարբեր գոյնով:

— Եւ այս տարբերութիւնը կարծեօք ի՛նչ բանի կ'վերագրես:

— Ո՛հ, շատ սարդ բանի մը, Վեհափառ տէր. կէս ժամ կայ որ Ռօշէն անտառակէն կ'դառնայի, և այն անդ լուսաւորելու համար միայն ակտուին մէկ անշահ լազաւերն ունէի. . . :

— Մինչդեռ այժմ. . . :

— Այժմ դահլճիդ բոլոր ջահերն ունիմ, և ասկէ զատ թագաւորիս երկու աշունքը, որ արևու պէս կ'լուսաւորեն:

Թագաւորն սկսաւ ծիծաղել և Սէնդ-Լիյան քահ քահ ձգել:

— Ես Պ. Վալօի պէս — ըսաւ տ'Արղանեան թագաւորին բերնէն խօսքն ատնելով — երևակայեր էի թէ ոչ միայն Պ. Վիշ գնդակով մը զարնուած էր, այլ և կուրծքէն գնդակ մը հանուեր էր:

— Ճշմարիտը — ըսաւ Վալօ — կ'խոստովանիմ. . . :

— Թէ այդպէս հաւատացեր էիր, այնպէս չէ՞ — վրայ բերաւ տ'Արղանեան:

— Այսինքն — ըսաւ Վալօ — ոչ միայն այսպէս հաւատացի, այլ և այս ժամուս կրնամ երդնուլ:

— Լա՛ւ, պարոն տօքթէօր, այդ ամենն երազեր էիր:

— Երազե՛ր էի:

— Պ. Վիշի վէրքը, երանգ, գնդակը, երանգ. . . : Աստի, հաւատս խօսքիս, այլ ևս բերանդ մի բանար այդ գործին վրայ:

— Լաւ խօսեցաւ — կրկնեց թագաւորը — տ'Արղանեանի քեզի սուած խորհուրդը լաւ է: Այլ ևս երազիդ վրայ ուրիշ մի խօսիր, Պ. Վալօ, և աղատորդի խօսքս խօսք, այնուհետև չպիտի զղջաս: Գիշեր բարի, պարոններ: Ո՛հ, ի՛նչ ախուր բան է վարազին դարանը:

— Ի՛նչ ախուր բան — կրկնեց տ'Արղանեան լիտձայն — վարազին դարանը:

Եւ այս խօսքը կրկնեց բոլոր անցած սենեակներէն :
 Եւ զղեկէն դուրս ելաւ , Վալօն իր հետը տանելով :
 — Հիմակ որ մինակ ենք — ըսաւ թաղաւորը Սէնդ-Էնյանի —
 քսէ նայինք ինչ է Աիշին հակառակորդին անունը :
 Սէնդ-Էնյան թաղաւորին երեսը նայեցաւ :
 — Ո՛հ , մի վարանիր — ըսաւ թաղաւորը — քաջ զիտես որ
 պարտաւոր եմ ներելու :
 — Վարդ — ըսաւ Սէնդ-Էնյան :
 — Լա՛ն :
 Ապա՛ իր սենեակը մտնելով աշխտօր ,
 — Ներելը մոռնալ չէ — ըսաւ Լուի ԺԳ :

Ե

ԳՆՁՊԷՍ ԿԱՐԵՒՈՐ Է ԵՐԿՈՒ ԼԱՐ ՈՒՆԵՆԱԼ ԱՂԵՂԻԿ

Մանիքան թաղաւորին քովէն կ'հեռանար այնպէս լաւ յաջո-
 ղելուն վրայ ուրախ , երբ՝ սանդղին ստորտը համնելով և դռնա-
 կի մ'ուռնէն անցնելով յանկարծ զզաց որ մէկը թեէն կ'քաշէ :
 Գլուխը դարձուց և Մօնդալէն ճանչեց որ իրեն կ'սպասէր , և
 որ , խորհրդաւոր կերպով , մարմինն ընդ առաջ ծռած և ձայնը
 մեղմիկ , ըսաւ .
 — Պարոն , շուտ եկուր , կ'աղաչեմ :
 — Եւ ո՞ր դամ , օրիորդ — հարցուց Մանիքան :
 — Նախ , ճշմարիտ ասպետ մ'այլախիսի հարցում մը չպիտի
 ընեիր ինձ , այլ ինձ պիտի հետեւէր առանց որ և է բացատրու-
 թիւն խնդրելու :
 — Լաւ ուրեմն , օրիորդ — ըսաւ Մանիքան — պատրաստ եմ
 իբրև ճշմարիտ ասպետ մը վարուելու :
 — Ո՛չ , այլ ուշ է , և արժանիքը չունիս այսուհետև : Իշխան-
 աւհեոյն սենեակը պիտի երթանք . եկուր :

— Հա՛ն , հա՛ն — ըսաւ Մանիքան : — Երթանք իշխանուհեոյն :
 Եւ Մօնդալէի հետեւեցաւ որ իր առջևէն կ'վազէր Աալալէի
 պէս թեթևաշարժ :
 — Այս անգամ — կ'ըսէր Մանիքան իւրովի իր առաջնորդին
 հետեւելու ատեն — չեմ կարծեր որ որսի պատմութիւնները պա-
 տեհ լինին : Մահոյն պիտի փորձ փորձենք , և 'ի հարկին . . .
 ճշմարիտը , 'ի հարկին ուրիշ բան մը կրնանք գտնել :
 Մօնդալէ շարունակ կ'վազէր :
 — Ո՛րչափ տաժանելի է — մտածեց Մանիքան — թէ մտքի և
 թէ սաքի պէտք ունենալը :
 Ի վերջէ հասան :
 Իշխանուհին իր երեկոյեան հագուստը հագեր էր , վայելուչ
 սնային զգեստներ գրեթէր . բայց զիւրին էր հասկընալ որ այս
 հագուստը գրեթէր զինքը յուզող այլայլութիւնները զգացած :
 Ակներև անհամբերութեամբ մը կ'սպասէր :
 Ուստի Մօնդալէ և Մանիքան դրան մօտ գտան զանի կանդուն :
 Անոնց քայլափոխը լսելով իշխանուհին զանոնք զիմաւորեր էր :
 — Ա՛հ — ըսաւ նա վերջապէս :
 — Աւասիկ Պ . Մանիքանը — պատասխանեց Մօնդալէ :
 Մանիքան ակնածութեամբ ծռեցաւ :
 Իշխանուհին նշան ըրաւ Մօնդալէի քաշուելու : Նորասի աղ-
 ջիկը հնազանդեցաւ :
 Իշխանուհին անոր հետեւեցաւ աչօքն ու լուին , մինչև որ դուռն
 իր ետևէն դոցեց . ասպա , Մանիքանի կողմը գտնուալով ,
 — Ուրեմն ինչ կայ , և ինչե՞ր կ'խմայենն ինձ , Պ . Մանիքան
 — ըսաւ նա — զղեկին մէջ մէկը վերաւորուեր է եղեր :
 — Այո՛ , տիկին , զժբաղդաբար . . . Պ . Աիշն է :
 — Այո՛ , Պ . Աիշը — կրկնեց իշխանուհին : — Արդարև , այդ
 լուրն իմացայ և ես , բայց ոչ ոք հաստատեց : Ուրեմն , այդպէս
 ստուղիւ Պ . Աիշէն հասեր է այդ աղէտքը :
 — Նոյն խալ Պ . Աիշին , տիկին :
 — Միթէ գիտե՞ս , Պ . Մանիքան — ըսաւ իշխանուհին աշխու-
 ժիւ — որ թաղաւորը շատ հակառակ է մենամարտութեանց :

— Անտարակոյս , իշխանուհիս . բայց վայրի կենդանոյ մը հետ մնամարտութիւն մը Նորին Աւհափառութեան իրաւասութենէ դուրս է :

— Ո՛հ , չպիտի անպատուես զիս կարծելով որ պիտի հաւտամ այդ անձոռնի առասպելին զոր չգիտեմ ի՞նչ նպատակաւ կ'տարածեն ամէն տեղ , պնդելով թէ Պ . Աիշ վարաղի մը միջոցաւ վերաւորուեր է : Ո՛չ , ո՛չ , պարոն . ճշմարտութիւնը քաջայայտ է , և այս միջոցիս , վէրքին ցաւէն զատ , Պ . Աիշ իր ազատութիւնն ալ կորուսելու վտանգին մէջ կ'դանուի :

— Ափսո՛ս , տիկին — ըսաւ Մանիքան — քաջ գիտեմ այդ . բայց ի՞նչ ընենք :

— Միթէ Նորին Աւհափառութիւնը անտար :

— Այո՛ , տիկին :

— Ի՞նչ ըսիր անոր :

— Պատմեցի անոր թէ ինչպէս Պ . Աիշ դարան մտեր էր , ինչպէս Ռօշէն անտառակէն վարաղ մ'ելեր էր , ինչպէս Պ . Աիշ անոր վրայ հրացանակը քաշեր էր , և ՚ի վերջէ՛ ինչպէս կատաղի կենդանին հրացանը պարպողին վրայ սրացեր , անոր ձին սպաններ և զանի կարեւոր վերաւորեր էր :

— Եւ միթէ թագաւորն այս պատմութեան հաւտոյ :

— Լիովին :

— Ո՛հ , զարմանքս կ'պատճառես , Պ . Մանիքան , սաստիկ զարմանքս կ'պատճառես :

Եւ իշխանուհին վեր վար սկսաւ քալել Մանիքանի վրայ ատեն ատեն հետաքնին աչք մը ձգելով , որ անշարժ և անվրդով կը մնար ներս մտնելով առաջուց կեցած տեղը : Աւերջապէս , իշխանուհին կայ առաւ :

— Սակայն — ըսաւ նա — ամէն մարդիկ այդ վէրքին ուրիշ պատճառ մը տալու կ'համաձայնին :

— Եւ ի՞նչ պատճառ , տիկին — ըսաւ Մանիքան . — կարող եմ առանց անխոհեմութեան այս հարցումն ուղղել Ձեր Բարձրութեան :

— Գո՛ւ , Պ . Աիշի մտերիմ բարեկամ , զու անոր սրտակիցը , ինչպէս կ'հարցնես այդ բանը :

— Ո՛հ , տիկին , այո՛ , մտերիմ բարեկամն եմ , բայց սրտակիցը չեմ բնաւ : Աիշ այն մարդոց կարգէն է որ կրնան գաղտնիք ունենալ , որ գաղտնիք մ'ունին , բայց չեն հաղորդեր : Աիշ գաղտնաբազ է , տիկին :

— Լաւ ուրեմն , այդ Պ . Աիշի սրտին մէջ պահած գաղտնիքը , ես քեզի յայտնելու հաճոյքը պիտի ունենամ — ըսաւ իշխանուհին սրտմտութեամբ — վասն զի , արդարև , կարելի է թագաւորն երկրորդ անգամ մ'ալ քեզ հարց ու փորձ ընէ , և եթէ այս երկրորդ անգամուն առաջուան առասպելը պատմես , թերևս զո՛հ չլինի :

— Բայց , տիկին , կարծեմ թէ Ձեր Բարձրութիւնը թաղաւորին նկատմամբ կ'սխալի : Աորին Աւհափառութիւնն ինչն շատ դո՛հ եղած է , կ'երգնում ձեզի :

— Ուրեմն , ներէ ինձ ըսելու քեզ , Պ . Մանիքան , որ այդ ապացոյց մ'է որ թաղաւորը զիս բահատան կ'երեի :

— Կարծեմ թէ Ձեր Բարձրութիւնն այդ կարծիքը տածելու անիրաւ է : Ամէն մարդ գիտէ որ Նորին Աւհափառութիւնը միայն հաստատ պատճառներու վրայ կ'համոզուի :

— Եւ միթէ կարծես որ այդ պաշտօնատէր սուտին համար քեզնէ պիտի դո՛հ լինի , երբ վաղն իմանայ որ Պ . Աիշ , իր բարեկամ , Պ . Պրաժժնի համար կուի մ'առնեցած է , որ ՚ի վերջէ՛ մնամարտութեան կերպարանք աւեր է :

— Պ . Պրաժժնի համար կուի մը — ըսաւ Մանիքան ամենամիամիտ դէմքով մը — իշխանուհիս , այդ ի՞նչ բաներ կ'ըսէք ինձ :

— Ինչո՞ւ կ'զարմանաս . Պ . Աիշ գիւրաղգած , ցասկոտ է , շուտով կ'բորբոքի :

— Ընդ հակառակն , իշխանուհիս , ես կ'պնդեմ թէ Պ . Աիշ շատ համբերող մարդ մ'է , և միայն արդար պատճառներով գիւրաղգիւ և ցասկոտ կ'դառնայ :

— Բայց միթէ բարեկամութիւնն արդարացի պատճառ մը չէ — ըսաւ իշխանուհին :

— Ո՛հ , անտարակոյս , տիկին , և մանաւանդ իրեն պէս սիրտ ունեցողի մը համար :

— Լաւ ուրեմն , Պ . Պրաժլոն Պ . Ախլին մէկ բարեկամն է , այդ
խրոզութիւնը չես կրնար ուրանալ :

— Շատ մեծ բարեկամ մը :

— Լաւ ուրեմն , Պ . Ախլ՝ Պ . Պրաժլոնի կողմը բռնեց , և ուրով
չեսան և Պ . Պրաժլոն տարակայ է և չէր կրնար մենամարտիլ ,
անոր տեղ մենամարտեցաւ :

Մանկեան սկսաւ ժպտիլ , և քանի մ'անդամ ուսերն ու դլուխը
շարժեց որով ըսել կ'ուզէր . « Իբրաւի՛ , եթէ այդպէս կամիս ան-
պատճառ . . . » :

— Բայց վերջապէս — ըսաւ իշխանուհին — խօսէ :

— Ե՞ս :

— Անտարակոյս դու . յայտնի է որ ինձ համարիս չես , և բան
մ'ունիս ըսելու :

— Բան մը միայն ունիմ ըսելու , տիկին :

— Ըսէ :

— Այսինքն բան մը չեմ հասկընար այն բաներէն զոր ինձ ը-
սելու պատիւ կ'ընէք :

— Ինչպէ՞ս , միթէ Պ . Ախլի և Պ . Վարդի մէջ անցած կռուին
ոչ ինչ չէ՞ս իմանար — զոչեց իշխանուհին զրեթէ զայրացած :

Մանկեան լռեց :

— Կուիւ մը — շարունակեց նա — որ կնկան մը պատուոյն վը-
րայ քիչ շատ չարակամ , քիչ շատ հիմնաւոր խօսքերէ առաջ ե-
կած է :

— Ա՛հ , կնկան մը : Այդ տրիշ խնդիր է — ըսաւ Մանկեան :

— Հիմակ հասկընալու սկսար , այնպէս չէ՞ :

— Ձեր Բարձրութիւնը թող ներէ ինձ . բայց չեմ իշխեր . . . :

— Ձե՛ս իշխեր — ըսաւ իշխանուհին կատաղած : — Լաւ ուրեմն ,
սպասէ , ես հիմակ պիտի իշխեմ :

— Տիկին , տիկին — զոչեց Մանկեան , որպէս թէ զարհու-
րած էր — ձեր ընելիքը լաւ մը կը ընեցէք :

— Ա՛հ , կ'երևի որ , եթէ մարդ մը լինէի , ինձի հետ պիտի
մենամարտէիր , Նորին Աւհափառութեան հրամանադիրներուն հա-
կառակ , ինչպէ՞ս որ մենամարտեցաւ Պ . Ախլ Պ . Վարդին հետ ,
և այս ալ օրիորդ Լա Վալիէրի առարկնութեան համար :

— Օրիորդ Լա Վալիէրի՛ — զոչեց Մանկեան յանկարծական
ուսում մ'ընելով որպէս թէ բնաւ մտքէն չէր անցներ որ այս-
պիսի բան մը պիտի լսէ :

— Ա՛հ , ի՞նչ ունիս ուրեմն , Պ . Մանկեան , որ այդպէս կ'ասու-
նուս — ըսաւ տիկինը հեղնութեամբ — միթէ կասկածելու լըբու-
թիւնն ունիս այդ առարկնութենէ :

— Բայց այս խնդրոյն մէջ բնաւ օրիորդ Լա Վալիէրի առա-
քնութիւնը գործ մը չունի , իշխանուհիս :

— Ի՞նչ , երբ կնկան մը համար երկու մարդիկ իրարու դլուխ
կ'պատռեն , դու կ'ենես կ'ըսես թէ Լա Վալիէրի գործ չունի այս
խնդրոյն մէջ և թէ անոր վրայ չդառնար այս կուրբ : Ա՛հ , ես
չէի կարծեր որ այդչափ լաւ պալատական մ'ես , Պ . Մանկեան :

— Ներէ , ներէ , տիկին — ըսաւ երիտասարդը — բայց ահա
խնդրէն անչափս հեռացանք : Գուք պատիւ կ'ընէք ինձ տարբեր
լեզու մը գործածել , ըսաւ երեւոյթին , մինչդեռ ես ուրիշ մը կը
խօսիմ :

— Ի՞նչ հրամայեցիր :

— Ներէ , կարծեցի իմանալ որ Ձեր Բարձրութիւնը կ'ուզէր
ըսել ինձ թէ Պ . Ախլ և Պ . Վարդ Լա Վալիէրի համար կրու-
ուած լինին :

— Հասցա՛ , անոր համար :

— Օրիորդ Լա Վալիէրի համար , այնպէս չէ՞ — կրկնեց Մա-
նկեան :

— Աստուած իմ , չեմ ըսեր թէ Պ . Ախլ անձամբ յարաբե-
րութիւն մ'ունեցած լինի օրիորդ Լա Վալիէրի հետ , այլ ըսի
որ փոխանորդաբար անոր դատը պաշտպանեց :

— Փոխանորդաբար :

— Նայինք , միշտ շուարած մարդու դէմք մի առնուր : Միթէ
այս տեղ չգիտե՞ն որ օրիորդ Լա Վալիէր նշանուած է Պրաժլոն
գերկոմսին հետ , և թէ թաղաւորին յանձնած մէկ պաշտօնին հա-
մար գերկոմսը Լոնսոն գնալու ատեն՝ իր բարեկամ Պ . Ախլին
յանձնեց այն սիրական անձին վրայ հսկելու հողը :

— Ա՛հ , այլ ևս բան մը չեմ ըսեր , Ձեր Բարձրութիւնն ար-
զէն վերահասու է :

— Ամենեկին , ահա կանխաւ իմաց կ'տամ :

Մանիքան սկսաւ ծիծաղել , և այս ընթացքէն քիչ մնաց իշխանուհին պիտի կատղեցնէր , իշխանուհին որ , ինչպէս զխտենք , համբերող բնաւորութեան տէր կին մը չէր :

— Տիկին — ըսաւ գաղտնապահ Մանիքանն իշխանուհին բարեկեցիկ — այս գործին վրայ մոխիր թափենք , քանի որ երբեք չպիտի պարզուի :

— Ո՛հ , այդ մասին ընելիք բան մը չկայ , և բացատրութիւնները զոհացուցիչ չեն : Թագաւորը պիտի իմանայ որ Աիշ այն փոքրիկ բաղրակնդէր օրիորդին կողմը բռնեց , որ մեծ կնկան հովեր կ'առնու . պիտի իմանայ որ Պ . Պրաժլօն Հէսպէրիտեան պարտիզին պահապան իր Պ . Աիշ բարեկամը կարգելով , այս վերջինը Վարդին տուաւ պէտք եղած հարուածը , որ ոսկի լինձորին վրայ ձեռք կարկառելու յանդիներ էր : Արդ՝ անտարակոյս զխտես , Պ . Մանիքան , դու որ այնքան լաւ զխտես ամէն բան , որ թագաւորն ալ իր կողմէ նշանաւոր դանձուն աչք ունի , և թերեւս պիտի մեղադրէ Աիշ կոմսն որ անոր պաշտպան կանդներ է : Հիմալ պէտք եղածը բաւական իմացար , և միթէ ուրիշ տեղեկութիւն ալ կ'ուղեն , խօսէ , հարցնուր :

— Ո՛չ , տիկին , ո՛չ , ուրիշ բան չեմ կամիր իմանալ :

— Սակայն զիտցար , վասն զի պէտք է որ այս բանս զխանաս , Պ . Մանիքան , զիտցիր որ թագաւորին սրամտութիւնը սոսկալէ հետեանք պիտի ունենայ : Թագաւորին բնաւորութեան տէր մարդոց համար , սիրային բարկութիւնը մրրիկ մ'է :

— Զոր դուք կ'սաղաղցնէք , գուք տիկին :

— Ե՛ս — գոչեց իշխանուհին բուռն հեղնութեան շարժումով մը — Ես , և ի՛նչ իրաւամբ :

— Վասն զի , տիկին , անիրաւութիւնը չէք սիրեր :

— Եւ միթէ անիրաւութիւն է , կարծեօքդ , թագաւորն արդիւլէ սիրային գործեր ընելու :

— Սակայն պիտի բարեխօսէք անշուշտ՝ ՚ի նպաստ Աիշի :

— Ի՛հ , սի՛ այս անգամ իրօք կ'սկենդանաս , պարոն — ըսաւ իշխանուհին ամբարտաւանութեամբ լի շեշտով մը :

— Ընդ հակառակն , տիկին , իմ խեղքս զլուխս է , և ահա կը կրկնեմ , Պ . Աիշը պիտի պաշտպանէք թագաւորին առջև :

— Ե՛ս :

— Այո՛ , դուք :

— Եւ ի՛նչպէս կարելի է այդ բանը :

— Վասն զի Աիշին դատը ձեռն է , տիկին — ըսաւ Մանիքան Էռանդազին այլ ցած ձայնով , որու աչերը սկսեցին վաւախել :

— Ի՛նչ ըսել կ'ուզես :

— Ա՛րտեմ , տիկին , որ Լա Վալիէրի անուան դատին մէջ , Պ . Աիշի կողմէ եղած պաշտպանութեան առթիւ՝ բացակայ Պրաժլօնի համար , կ'զարմանամ որ դուք բարուրանք մը տեսաք :

— Բարուրանք :

— Այո՛ :

— Բայց ի՛նչ բանի բարուրանք — կրկնեց իշխանուհին կմկմաւով , որ այն ինչ Մանիքանի նայուածքը կ'քննէր :

— Տիկին , տիկին — ըսաւ երիտասարդը — բաւական խօսեցայ , կարծեմ , Ձեր Բարձրութիւնը յորդորելու համար որ՝ թագաւորին առջև՝ այն խեղճ Աիշը չամբաստանէք , որու զլուխը պիտի թափին ձեզի հակառակ եղող դաւակցութեան մը նիւթած ամէն թշնամութիւնները :

— Ա՛ուզես ըսել կարծեմ , ընդ հակառակն , թէ օրիորդ Լա Վալիէրը չսիրողները , և մինչև անգամ մէկ քանի սիրողները թերեւս , կոմսին դէմ պիտի ելնեն :

— Ո՛հ , տիկին , յամառութիւնն այս աստիճանն պիտի քշէք , և անձուէր բարեկամի մը խօսքին ձեր ականջը չպիտի բանաք : Պէտք է որ ձեզ անհաճոյ երևելու յանդիսիմ , պէտք է որ , ահամայ անուանեմ այս կռուին պատճառ գտնուող ճշմարիտ անձը :

— Ա՛նձը — ըսաւ իշխանուհին կարմրելով :

— Պէտք է — շարունակեց Մանիքան — որ ցոյց տամ ձեզ խեղճ Աիշը զայրացած , կատղած , մոլեղնած այս անձին վրայ դարձած ամէն ձայներէն , պէտք է , եթէ յամառիք չհատարու , և եթէ ես , նոյն անձն անուանելու առ յարգանս չկարենամ , պէտք է որ ես յիշեցնեմ ձեզ իշխանին և լորտ Պրքինկհէմի :

վէճերը, և դքսին այս աքսորին վրայ եղած ակնարկութիւնները : Պէտք է որ նկարագրեմ ձեզ այս անձին հաճելի լինելու, գիտելու և զանի պաշտպանելու համար կոմսին տարած հոգը, այն անձն որու համար կ'ապրի միայն, որու համար միայն շունչ ունի : Լաուուրեմն, պիտի անուանեմ, և երբ այս ամէն բաները ձեր միտքը բերեմ, թերևս այն ատեն իմանաք որ կոմսին համբերութիւնը հասնելով, Վարդին կողմէ շատ ատենէ 'ի վեր յարձակում կրելով, նոյն անձին վրայ Վարդին արտասանած առաջին խօսքէն կրակ առած և վրէժխնդրութեան ոգով վառած է :

Իշխանուհին իր դէմքը ձեռաց մէջ պահեց :

— Պարոն, պարոն — դոչեց նա — միթէ դիտե՞ս թէ ինչ կ'ըսես և որո՞ւ կ'ըսես :

— Այն ատեն — շարունակեց Մանիքան որպէս թէ իշխանուհւոյն բացազանչութիւնները չէր լսած — ձեզ բան մը չպիտի զարմացնէ, ո՛չ կոմսին եռանդը կուր փնտռելու համար, ոչ իր հրաշալի ճարտիկութիւնը ձեր շահուց օտար խնդրոյ մը վրայ դործը դարձնելուն համար : Մանաւանդ այս հիանալի է հնարադիտութեան և պաղարիւնութեան կողմէ, և թէ այն անձն որու համար իրօք Նիշ կոմսը մենամարտեցաւ և իր արիւնը թափեց, խեղճ վիրաւորին երախտադիտութեան զգացում մը պարտաւոր է, չէ թէ թափած արեան համար է անշուշտ, չէ թէ կրած ցաւերուն համար, այլ իր այն ընթացքին համար որով պահպանեց պատիւ մ'որ իրենէն աւելի թանկագին կ'սեպէ :

— Ո՛հ — դոչեց իշխանուհին՝ իբր թէ միայնակ լինէր — ո՛հ, միթէ իրօք ինձի՞ համար էր :

Մանիքան կրցաւ շունչ առնուլ. արիաբար շահեր էր հանդըստեան ժամանակ մը, և շունչ առաւ :

Իշխանուհին ալ իր կողմէ՝ վշտակիւր մտմտութի մէջ ընկղմած մնաց : Գիւրին էր գուշակել իր այլայլութիւնն իր կուրծքին արդ շարժումէն, իր աչաց նուազումէն, սրտին վրայ ստէպ ձեռքը սեղմելէն :

Բայց իշխանուհւոյն համար՝ պշրասիրութիւնն անշարժ կիրք մը չէր, ընդ հակառակն՝ հոգ մ'որ ճարակ կ'փնտռէր և կ'զսնէր :

— Այն ատեն — ըսաւ իշխանուհին — կոմսն երկու անձ միանգամայն պարտաւորած պիտի լինի. վասն զի Պ. Պրաժլօն ալ մեծ երախտադիտութիւն մը պարտաւոր է Նիշ կոմսին, և այնքան աւելի մեծ, որ ամենուրեք և միշտ, օրիորդ Լա Վալիէր այս վէհանձն ակոյցնէն իբրև պաշտպանուած պիտի համարուի :

Մանիքան հասկըցաւ որ իշխանուհւոյն սրտին մէջ կատկածի նշոյլ մ'ալ դեռ ևս կար, և իր միտքը զիմադրութենէ աւելի տաքցաւ :

— Արդարև՝ աղո՛ր ծառայութիւն մ'է Լա Վալիէրի մատուցածը — ըսաւ նա — աղո՛ր ծառայութիւն մ'է, իրաւի, Պ. Պրաժլօնի մատուցածը : Մենամարտութիւնն այնչափ հուշակ հանց որ կիսովին պիտի արատաւորէ այն նորատի աղջիկը, հուշակ մ'որով 'ի հարկէ գերկոմսին հետ պիտի աւրուի : Ասկէ կ'հետեի որ Պ. Վարդի հրացանակի հարուածը, մէկի տեղ երեք արդիւնք ունեցաւ, թէ կնկան մը պատիւը կ'սպաննէ, թէ մարդու մ'երջանկութիւնը, և թերևս, նոյն միջոցին, մահու չափ վիրաւորած է Քրանսայի լաւագոյն ազատորդիներէն մին : Ա՛հ, տիկին, ձեր տրամաբանութիւնը շատ պաղ է, միշտ կ'դատապարտէ այն, այլ երբէք չներեր :

Մանիքանի խօսքն իշխանուհւոյն չէ թէ սրտին այլ մտքին մէջ մնացած յետին կատկածն ալ ցրուեց : Այլ ևս խղճահար իշխանուհի և ոչ կատկածոտ կին մ'էր նա, այլ սիրտ մ'էր որ վէրբին ծանրութիւնն այն ինչ զգացեր էր :

— Մահու չափ վիրաւորուած է — մրմուռաց նա շնչատպաւ ձայնով մը : — Ա՛հ, Պ. Մանիքան, միթէ չըսիր որ մահու չափ վիրաւորուած է :

Մանիքան հառաչ մը հանելով միայն պատասխանեց :

— Այսպէս ուրեմն, կ'ըսես թէ կոմսը վտանգաւոր կերպով վիրաւորուած է — շարունակեց իշխանուհին :

— Ե՛հ, տիկին, ձեռքին մէկը խորտակած է և կուրծքին մէջ գնդակ մը կար :

— Աստուած իմ, Աստուած իմ — վրայ բերաւ իշխանուհին տենդային յուզմամբ մը — սոսկալի՛ բան, Պ. Մանիքան : Կ'ըսես

Թէ ձեռքին մէկը խորաակամ է , և կուրծքին մէջ դնելով մ'ուսնի , Տէր Աստուած : Եւ միթէ այն վատազգի , թշուառ , մարդասպան Վարդն ըրաւ այդ բանը : Ճշմարիտը , երկին արդար չէ :

Մանիքան բուն յուզման մ'ենթակայ կ'երևէր : Արդարև շատ ազդուութիւն ցոյց տուեր էր իր ջատագովութեան վերջին մասին մէջ :

Իսկ իշխանուհին , բոլոր պատշաճութիւնները նկատելու ատեն չունէր . երբ կիրքը , թէ բարկութիւն լինի և թէ համակրութիւն , անդամ մը խօսէր , ոչ ոք անոր թուիչքը կրնար արդիւլել :

Տիկինը Մանիքանի մօտեցաւ , որ այն ինչ աթոռի մը վրայ ընկեր էր , որպէս թէ վիշտը բաւական զօրաւոր պատճառ մ'էր պաշտօնական քաղաքավարութեան կանոնաց հակառակ վարուելու :

— Պարոն — ըսաւ նա՝ անոր ձեռքը բռնելով — անկեղծ և համարձակ եղիր :

Մանիքան գլուխը վերցուց :

— Պ . Կիշ — շարունակեց իշխանուհին — իրօք մահուան վտանգի մէջ է :

— Երկու անգամ , տիկին — ըսաւ Մանիքան — նախ՝ արեան հոսումին պատճառաւ , ձեռքին մէկ շնչերակը բացուած լինելով , երկրորդ՝ լանջին վէրքին պատճառաւ , որ՝ թերևս՝ բժշկին յայտնած երկկողմն նայելով՝ կարևոր դործարան մնասած պիտի լինի :

- Ուրեմն , կարելի է մեռնի :
- Մեռնի՛ , այո՛ , իշխանուհիս , և առանց գիտնալու մտիթաւրութիւնն ունենալու իսկ որ իր անձնուիրութիւնն իմացած էք :
- Գու անոր պիտի իմացնես :
- Ե՛ս :
- Այո՛ , միթէ բարեկամը չէն :
- Ե՛ս : Ո՛հ , ո՛չ , իշխանուհի , Պ . Կիշն պիտի ըսեմ , եթէ խեղճը լսելու վիճակի մէջ է , պիտի ըսեմ միայն տեսածս , այսօրինքն անոր համար ունեցած անդթութիւնդ :
- Ո՛հ , պարոն , այդ բարբարոսութիւնը չպիտի դործես :
- Ո՛հ , ի՛նչպէս չէ , տիկին , այդ ճշմարտութիւնը պիտի յայտնեմ . վասն զի , վերջապէս , անոր հասակն ունեցողն ՚ի բնէ զօս

բաւոր կ'լինի : Բժիշկները գիտուն են , և եթէ դիպուածով խեղճ կոմսին վէրքը բժշկուի , չեմ ուզեր որ սրտի վէրքէն մեռնելու ենթարկուի մարմնոյ վէրքէն ազատելէն ետե :

Այս ըսելէն ետև՝ Մանիքան ոտք ելաւ , և խորին յարգանօք հրածեշտ տալու կ'պատրաստուէր :

— Գոնէ , պարոն — ըսաւ իշխանուհին դրեթէ աղերսային դէմքով զանի կեցնելով — պիտի հաճիս ըսելու ինձ թէ ի՛նչ վիճակի մէջ կ'դանուի հիւանդը , ո՞վ է զանի խնամող բժիշկը :

— Շատ դէշ է , տիկին , ահա վիճակը . իսկ բժշկին դալով , նոյն իսկ Նորին Աւհափառութեան բժիշկն է , Պ . Ալալօ : Այս բժշկին աջակից կ'դանուի իր մէկ պաշտօնակիցն որու սունը փոխադրուած է Պ . Կիշ :

— Ինչպէս , միթէ Պ . Կիշ այս գղեակը չ'դանուիր — հարցուց իշխանուհին :

— Ափսո՛ս , տիկին , խեղճ տղան այնքան դէշ վիճակի մէջ էր , որ մինչև այս տեղ չկրցան զանի բերել :

— Տո՛ւր ինձ իր հասցէն , պարոն — ըսաւ իշխանուհին աշխուժիլ — անոր վրայ լուր խնդրելու համար մարդ պիտի զրկեմ :

— Ֆէօր փողոցը , աղէսակերտ տուն մը սպիտակ փեղկերով : Բժշկին անունը ասն վրայ գրուած է :

— Միթէ վերաւորին քովը պիտի դառնան , Պ . Մանիքան :

— Այո՛ , տիկին :

— Այն , ատեն , պատշաճ է որ ինձ ծառայութիւն մ'ընես :

— Ընելիքդ դարձեալ ըրէ . Պ . Կիշն մօտ դարձիր , բոլոր ներկայ եղողները հեռացուր , հաճէ՛ դու ևս հեռանալու :

— Իշխանուհի . . . :

— Անօգուտ բացատրութիւններ խնդրելով ժամանակ չանցրենք : Աւասիկ իրողութիւնը . մինակ ըսելիքս իմացիր և ուրիշ բան մի՛ փնտուեր անոր մէջ . միայն ըսելիքս հարցուր : Իմ նաժիշաներէս մէկը , կարելի է երկու հոգի անոր զրկեմ , ժամանակն ուշ լինելուն , չեմ ուզեր որ անոնք քեզ տեսնեն , կամ , աւելի բաց ըսեմ , չեմ կամիր որ դու զանոնք տեսնես . ասոնք այնպիսի զգու

շուժիւններ են զորս կրնաս ըմբռնել, դու մանաւանդ, Պ. Մանիքան, դու որ ամէն բան կ'դուշակես:

— Ա՛հ, իշխանուհիս, շատ լաւ. մինչև անգամ աւելի լաւ բան մը կրնամ ընել. ձեր պատգամներ կանանց առջևէն պիտի քալեմ. այս միջոցով ոչ միայն ճամբան անոնց ցցուցած պիտի լինիմ ասպաճովի, այլ և պիտի պաշտպանեմ զանոնք եթէ դիպուածն այնպէս բերէ՝ թէև հաւանական չերեիր, որ իմ պաշտպանութեանս կարօտին:

— Եւ ապա, մանաւանդ այս միջոցաւ, առանց որ և է դժուարութեան ներս պիտի մտնեն, այնպէս չէ՞:

— Անտարակոյս, աիկին, վասն զի ես ամենէն առաջ մտնելով, դժուարութիւնները պիտի յարգարեմ, եթէ դիպուածով դժուարութիւններ գտնուին:

— Լաւ ուրեմն, դնա՛, դնա՛, Պ. Մանիքան, և սանդղին օտքը սպասէ:

— Ահա կ'երթամ, տիկին:

— Սպասէ:

Մանիքան կայ առաւ:

— Երբ երկու կանանց քայլը լսես որ վար կ'իջնեն, դուրս ելիր և հետևէ, առանց ետ դառնալու, խեղճ կոմսին տունը աանող ճամբան:

— Բայց եթէ դիպուածով երկու ուրիշ կիներ վար իջնեն և ես ալ սխալիմ, այն ատե՛ն:

— Երեք անգամ մեղմիկ ձեռքով պիտի զարնեն:

— Այո՛, տիկին:

— Գնա՛, դնա՛:

Մանիքան ետ դարձաւ, վերջին անգամ մ'ալ բարևեց և ուրախութեամբ դուրս ելաւ: Գիտէր արդարե՛ւ որ իշխանուհոյն ներկայութիւնը կոմսին վէրքին համար լաւագոյն սպեղանին էր:

Քառորդ մը չէր անցած երբ դրան մը զյուշութեամբ բայտիլն ու դոցուիլը լսուեցաւ: Ապա թեթև քայլեր լսեց որ բազրիքին երկայնքը կ'սահէին, ապա ձեռքով ևրեք հարուածները, այսինքն որոշեալ նշանը:

Իսկոյն դուրս ելաւ, և իր խոստման հաւատարիմ՝ առանց զլուխը դարձնելու ուղղուեցաւ՝ Փօնդէնսլօի փողոցներէն անցնելով՝ գէսկ 'ի բժշկին տունը:

Զ

ՄԱԼԻԲՕՐԻՆ ՓՐԱՆՍԱՆՅԻ ԹԱԳԱՒՈՐՈՒԹԵԱՆ ԴԻԻԱՆԱՊԵՏԸ

Երկու կանայք իրենց լօղիկներով փաթթուած և սև թաշէ կիսագիմակով իրենց երեսը ծածկած՝ Մանիքանի հետոց կ'հետևէին երկչոտութեամբ:

Առաջին դատիկոնը, կարմիր դամասկեան կերպասէ վարագոյրներու ետին՝ սեղանի մը վրայ դրուած կանթղի մ'անուշ նշոյլը կ'փայլէր:

Նոյն սենեկին միւս ծայրը՝ զալարուն մահճակալի մը մէջ, որ կանթղին լոյսը մարող վարագոյրներուն նման վարագոյրներով դոցուած էր, Աիշ կ'հանդէ՛ր, կրկին բարձի մը վրայ գլուխը դրած, աչերը թանձր մշուշի մէջ ընկղմած. սև երկայն մագեր, որ դանդուր էին և ցիւր ու ցան անկողնին վրայ, իրենց անկարգութեամբը կ'զարգարէին երիտասարդին չոր և դուռատ քունքը:

Գիւրբին էր տեսնել որ տենդն այս սենեկին գլխաւոր հիւրն էր:

Աիշ կ'երագէր: Խաւարին մէջէն՝ իր միտքը կ'հետևէր անըջաշին երազի մը զոր Աստուած կ'զրկէ մահուան ճամբուն վրայ աանոց որ քիչ ատենէն յախտենականութեան տարօրինակ աշխարհը պիտի ընկնին:

Քանի մ'արեան արասներ որ թերևս հեղուկ էին՝ զետինը կ'աղտեղէին:

Մանիքան վեր ելաւ աստիճաններէն շտապաւ. մինակ սեմին վրայ կայ առաւ, մեղմիկ դուռը հրեց, գլուխը սենեակը մտցուց, և տեսնելով որ ամէն բան հանդարտ է, ոտից մատերուն վրայ մօտեցաւ՝ պղնձէ մեծ աթուիւն, որ Հանրի ծի օրէն մնացած ան-

շարժ կահի առդին մ'էր, և տեսնելով որ հիւանդապահը բնականապէս քնացեր էր, զանի արթնցուց և աղաչեց որ մօտակայ սենեակն անցնի :

Ապա՝ անկողնին մօտ կանդուն կեցած՝ սրահ մ'ինքնիրեն հարցուց թէ պէտք է Պ. Կիշն արթնցնել աւետիսը տալու համար :

Բայց որովհետև դրան ետևէն շրջազգեստներու մետաքսեայ շքերշիւնը կ'ըլեր և իրեն ուղեկից կանանց շնչասպառ շնչառութիւնը, որովհետև կ'տեսներ որ դռնակը կ'բացուէր, անկողնէն հեռացաւ և հիւանդապահին քովը դարձաւ մօտակայ սենեակին մէջ :

Այն ատեն՝ ճիշտ մեկնելու միջոցին՝ սկահակը վերուցին, և երկու կանայք Մանիքանի ձգած սենեակը մտան :

Ամենէն առաջ ներս մտնող կինն իր ընկերուհւոյն հրամայական շարժում մ'ըրաւ, որով դրան մօտ դանուած աթոռին մօտ դամուած մնաց :

Այն ատեն անվեհեր մօտեցաւ անկողնին քովը, վարադոյրներն երկաթէ անրակներուն վրայ դարձուց, և անոնց ծիին ծալքերը բարձին ետևը նետեց :

Այն ատեն կոմսին դեղնած դէմքը տեսաւ, տեսաւ անոր աջ ձեռքը, ձիւնափայլ կտաւով մը պատատած, որ կ'նկարուէր մութ ծաղիկներով զարդարուն փառաւոր օթոցին վրայ որ այս ցաւոց անկողնոյն մէկ մասը կ'ծածկէր :

Իշխանուհին սարսուռ մ'զգաց արեան կաթիլ մը տեսնելով որ կտաւին վրայ հետզհետէ կ'լայննար :

Երխտասարդին սպիտակ կուրծքը բաց էր, որպէս թէ զիշերային զովութիւնն անոր շնչառութեան օդնէր : Փոքրիկ պատան մը վէրքը կ'ծածկէր, և ասոր բոլորաիջը դուրս թափած կայուտակ արեան շրջանը կ'ընդարձակէր :

Նորատի կնկան բռնէն խորունկ հառաչ մ'ելաւ : Անկողնին սիւնակին կռթնեցաւ և իր դիմակին ծակերէն այս վշտալի տեսարանին նայեցաւ :

Խռպտու և սուր հնչուն մը՝ մահուան հռնչիւնի պէս կոմսին սեղմուած ակուններէն դուրս կ'ելնէր :

Գիմակաւոր տիկինը վերաւորին ձախ ձեռքը բռնեց :

Այս ձեռքը հրատապ ածուխի պէս կ'այրէր :

Բայց այն միջոցին որ իշխանուհին իր սառնազին ձեռքը հիւանդին ձեռքին վրայ դրաւ, այս ցրտին ներդործութիւնն այնքան սաստիկ եղաւ, որ Կիշ աչերը բացաւ և նոր կեանք մ'առնելու ջանաց իր նայուածը հրահրելով :

Իր առաջին տեսած բանն եղաւ ուրուականն իր անկողնին սիւնակին առջև կանդուն :

Այս տեսքին իր աչերը լայնցան, բայց իմացականութիւնն անոր մէջ չվառեց իր յստակ կայծը :

Այն ատեն տիկինն իր ընկերուհւոյն նշան մ'ըրաւ, որ դրան առջև կեցեր էր, անտարակոյս այս վերջինն արդէն պէտք եղած հրահանդն առեր էր, վասն զի որոշ և յստակ ձայնով մը և առանց վարանման, սա խօսքն արտասանեց .

— Կոմս, Նորին Բարձրութիւն Տիկինն ուղեց իմանալ թէ այս վէրքին կսկիծն ինչպէս կ'տանիք և իմ բերնովս յայտնել թէ որչափ վիշտ կ'զգայ տեսնելով որ կ'առաւայիք :

Իշխանուհի բառը լսելուն՝ Կիշ շարժում մ'ըրաւ, տակաւին չէր տեսած այս ձայնը հանող անձը :

Ուստի բնապէս դարձաւ այն կողմն ուսկից այս ձայնը կ'դար : Բայց որովհետև սառած ձեռքը չէր հեռացած, վերստին աչքն այս անշարժ ստուերին դարձուց :

— Միթէ գո՞ք էք ինձ խօսողը, իշխանուհի — հարցուց նա նուազուն ձայնով մը — կամ ձեզի հետ ուրիշ անձ մը կամ այս սենեկիս մէջ :

— Այո՞ — պատասխանեց ուրուականը զրեթէ անիմանալի ձայնով և զլուխը վար ծռելով :

— Լաւ ուրեմն — ըսաւ վերաւորը ճգամբ — շնորհակալ եմ : Ըսէք իշխանուհւոյն որ բնաւ մեռնելուս վրայ չեմ ցաւիր, քանի որ զես յիշեց :

Այս փոփոխութիւնը վրայ՝ զոր հողեւար մը կ'արտասանէր, դիմակաւոր տիկինը չկրցաւ իր արտասուքը բռնել, որ իր դիմակին տակէն հոսեցան և իր այտերուն այն մասին վրայ երեցան որ դիմակէն անոցոյ էին :

Աիշ՝ եթէ աւելի սթափած լինէր, պիտի տեսնէր այս արտասուքն որ մարդարտի պէս շողշողուն կ'զլորէին իր անկողնին վրայ :

Տիկինը մունալով որ դիմակ մ'ունէր, ձեռքն աչացը տարաւ որ սրբէ, և իր ձեռքին հանդիպելով սահուն և սպող թաւիչը՝ սրտմտութեամբ դիմակը կորզեց և դետինը նետեց :

Այս անակնկալ երեոյթին վրայ, որ իրեն համար կարծես թէ ամպէ մը կ'եղնէր, Աիշ աղաղակ մ'արձակեց և թեւերն երկնցուց :

Քայց ամէն խօսք իր շրթանց վրայ մարեցաւ, ինչպէս ամէն զօրութիւն իր երակներուն մէջ :

Իր աջ ձեռքը՝ որ կամաց դրդման հետեւեր էր՝ իր ոյժին աստիճանը չլշուելով, իր աջ ձեռքն անկողնին մէջ ընկաւ, և՛ անմիջապէս՝ այն սպիտակափայլ կտանն աւելի լայն արեան բիծով մը կարմրեցաւ :

Եւ նոյն պահուն՝ երիտասարդին աչերը կ'ոցոռէին և կ'բացուէին որպէս թէ սկսած լինէր մահուան անպարտելի հրեշտակին հետ իր սպայքարը :

Ապա՝ քանի մ'անգոր շարժումներ ընելէն ետեւ՝ զլուխն անշարժ մնաց բարձին վրայ :

Միայն իր գլուխն որ ՚ի սկզբան դուռնտ էր կասողոյ դարձաւ :

Իշխանուհին վախցաւ, բայց այս անգամ՝ սովորութեանը հաւատալ՝ երկիւղը դրաւիչ եղաւ :

Իշխանուհին երիտասարդին կողմը ծռեցաւ, իր շնչովը լափելով այս պաղ և անդոյն դէմքը, որու գրեթէ դուռ, ասոյ համբոյր մը դրոշմաց արագապէս Աիշի ձախ ձեռքին վրայ, և Աիշ՝ որպէս թէ ելէկտրական ցնցումէ շարժելով՝ երկրորդ անգամ մ'ևս արթնցաւ, անզայ բացաւ իր աչերը խոշոր խոշոր և խորին նուազման մէջ ընկաւ :

— Օ՛ն — ըսաւ նա իր ընկերուհոյն — Օ՛ն, գնանք, չենք կրնար աւելի երկար ատեն մնալ այս տեղ, կարելի է յիմարական դործ մ'ընեմ :

— Տիկին, տիկին, Ձեր Բարձրութիւնը կ'մոռնայ իր դիմակը — ըսաւ արթուն ընկերուհին :

— Ա՛ն գետնէն — պատասխանեց իր ախրուհին սանդղէն վար սահելով ուշաթափ :

Եւ որովհետեւ փողոցին դուռը կէս բաց մնացեր էր, երկու թռչունները նոյն բացուածքէն անցան՝ և թեթեւորաւ հասան պալատը :

Աիներէն մին զնայ մինչև իշխանուհոյն սենեակը՝ ուր անհետ եղաւ :

Միւսը պատուոյ աղջկանց սենեակը մտաւ, այսինքն ստորին դստիկոնը :

Երբ սենեակը հասաւ, սեղանի մ'առջև նստաւ, և առանց շունչ առնլու չափ ժամանակ անցընելու, սկսաւ հետեւեալ տոմսակը գրել :

« Այս իրկուն՝ Տիկինը Պ. Աիշը տեսնելու զնայ :

« Այս կողմէն ամէն բան կարգին է :

« Դու ալ քու կողմէդ շարունակէ, և մանաւանդ այս թուղթն այրէ՞ » :

Ապա զիրը ծալեց երկայն ձև մը տալով անոր, և իր սենեակէն զգուշութեամբ դուրս ելնելով, նրբազաւթէ մ'անցաւ ուսկից իշխանին սպասաւորող աղասորդիներուն պաշտօնատունը կ'երթուէր :

Անդ՝ դրան մ'առջև կայ առաւ, անոր երկու ծանր հարուած տուաւ, թուղթը սարդեց ներս և խոյս տուաւ :

Յետոյ իր սենեակը վերադառնալով՝ իր ելուստն ու տոմսակին գրութիւնը մատնող ամէն նշանները ջնջեց :

Մեր արդէն նշանակած նպատակին համար՝ սոյն կնկան ըրած հետաքննութեանց մէջ սեղանին վրայ իշխանուհոյն դիմակը տեսաւ, զոր հետը բերեր էր, իր ախրուհոյն հրամանին համեմատ, բայց անոր յանձնելու մոոցեր էր :

— Հօ, հօ — ըսաւ — այսօր ընելու մոոցածս վաղն ընելու չմոռնանք :

Եւ թաւշէ դիմակն այտէն բռնեց, և իր բթամատը նամէտ զդալով իր բթամատին նայեցաւ :

Ոչ միայն նամէտ այլ և կարմրցած էր :

Գիմակն ընկեր էր այն արեան բիծին վրայ, որ ինչպէս ըսինք, դետինը կ'թաթաւէր, և դիմակին արտաքին սև երեսէն, որ դի-

պուսածով արեան դպեր էր, նոյն արիւնը ներս անցեր և սպիտակ բեհեզը կ'արատէր:

— Հօ, Հօ — ըսաւ Մօնղալէ, վասն զի մեր ընթերցողներն անշուշտ արգէն զանի ճանչցած են անոր բռնած հնարադէտ ընթացքէն զորս նկարագրեցինք — Հօ, Հօ, այս գիմակն անոր չպիտի յանձնեմ, այժմ շատ թանկագին է:

Եւ ոտք ելնելով Հացի ծառէ արկղիկ մը վազեց որ շատ մը զգեստի և հոտաւէտ իրերու վերաբերեալ առարկաներ կ'սպարուհակէր:

— Ո՛չ, աստ ևս զնելու չէ — ըսաւ նա — այսպիսի աւանդ մ'ասդին անդին նետելու աւանդներէն չէ:

Ապա՛ սրահ մը լուծիւն պահելէն ետև՝ և իրեն միայն յատուկ եղող ժպիտով մը.

— Ազնոր գիմակ — յաւելցուց Մօնղալէ — որ քաջարի ասպետին արեամբ ներկուած էս, հրաշալեաց մթերանոցին մէջ երթաս պիտի միանալու Լա Վալիէրի, Ռաուլի նամակներուն. բոլոր այս սիրային հաւաքածոյն՝ որ օրին մէկը Բրանսայի և անոր թաղաւորութեան պատմութեան պիտի ծառայէ: Պ. Մալիքօրնի քովը պիտի գնաս — շարունակեց յիմար աղջիկը ծիծաղելով մինչդեռ հանուելու սկսեր էր — պիտի գտնես այն արժանաւոր Մալիքօրնը — ըսաւ նա մոմը մարելով — որ կարծէ թէ միայն իշխանին սենեկաց վերակացուն է, մինչդեռ ես զինքը՝ Պուրպօններու տան և թաղաւորութեան քաջագոյն աղնուականաց գիւհապետն ու պատմաբանը պիտի ընեմ: Թո՛ղ այսուհետև զանգատի՛ եթէ գործ չունի, այն ցասկոտ Մալիքօրն:

Եւ իր վարագոյրները քաշելով քնացաւ:

Ե

ՈՒՂԵՒՈՐՈՒԹԻՒՆ

Հետևեալ օրը՝ որ չուին համար որոշեալ օրն էր, ճիշտ ժամն

Քննին, թաղաւոր՝ թաղուհեաց և իշխանուհեոյն հետ, մեծ սանդղէն իջան կառք մը նստելու՝ վեց ձիով լծուած որ սանդղին ստորոտը դափր կ'հատանէին:

Բոլոր պալատականք Ֆէր-ա-Շըվալի մէջ ճամբորդութեան զլեատով կ'սպասէին. և փայլուն տեսարան մ'էր տեսնել այնքան թամբեալ ձիեր, լծուած կառքեր, և կանայք իրենց սպաներով, ծառաներով և սյայիկներով շրջապատեալ:

Թաղաւորն իր կառքը մտաւ երկու թաղուհեաց հետ:

Իշխանուհին ալ նոյնն ըրաւ իշխանին հետ:

Պատուոյ աղջիկներն ալ իրենց յատկացեալ կառուց մէջ երկերկու հոգի մտան նստան:

Թաղաւորին կառքն առջևէն գնաց, ապա իշխանուհեոյնն եկաւ, յետոյ՝ սաշտօնական սովորութեան համեմատ՝ միւսները հետոյհետէ հետևեցան:

Օղը տաք էր, թեթև քամի մ'որ առաւ բաւական զօրաւոր երեցեր էր մթնոլորտը զովայնելու, քիչ ատենէն ամպերուն ներքև պահուած արևէն վառեցաւ, և գետնէն բարձրացող տաք շուրիկն մէջէն անցաւ միայն իբրև հրալաւ հով մ'որ բարակ փոշի մը կ'հանէր և իրենց նպատակին համեմատ անհամբեր ուղևորներուն երեսին կ'զարնէր:

Ամենէն առաջ ջերմութենէ զանդատողն եղաւ իշխանուհին:

Իշխանն անոր պատասխան տուաւ կառքին մէջ կուսակի վրայ ընկնելով իբր մարդ մ'որ մարելու վրայ է, և ինքզինքն հոտաւէտ աղերով ողողեց, միանգամայն խորունկ հառաչներ հանելով:

Այն ատեն իշխանուհին ըսաւ անոր իր ամենէն սիրաւէտ դէմքովը.

— Ճշմարիտը, պարոն, կարծէի թէ բաւական վեհանձն էք, և այս ջերմութեան պատճառաւ կառքս ինձի կ'թողուք և դուք ձիով ճամբայ կ'ընէք:

— Չի՛՛մի՛ — գոչեց իշխանն ահաբեկ ձայնով մը, որմէ կ'իմացուէր թէ այս խորհրդին հաւանելէն շատ հեռու էր — ձիո՛վ. բայց ինչպէս կ'առաջարկէք այդպիսի բան մը, իշխանուհիս, այս հրալաւ հովէն բոլոր մարմինս պատառ պատառ պիտի լինէր:

Իշխանուհին սկսաւ ծիծաղել :

— Իմ հովանոցս կրնաք առնուլ — ըսաւ նա :

— Հասցա զայն բռնելու ծանրութիւնն ի՞նչ ընեմ — պատասխանեց իշխանը մեծ սպառնութեամբ — ասկէ դատ՝ ձի չունիմ :

— Ինչպէ՛ս, ձի չկայ՞ — պատասխանեց իշխանուհին, որ՝ եթէ ոչ առանձնութիւն, դէթ ընդդիմադարձութիւնը կ'շահէր — ձի չկայ : Ա՛սխաղիք, իշխան, վասն զի ասա ձեր սիրական աշխատ ձին :

— Իմ աշխատ ձին — գոչեց իշխանը՝ դռնակին կողմը ծռելու համար շարժում մ'ընելու փորձ փորձելով, թէև կիսկատար ըրաւ, և շուտով իր անշարժ գիրքը բռնեց :

— Այո՛ — ըսաւ իշխանուհին — նոյն ձին Մալիքօրն կ'քաշէ ձեռօքը :

— Խեղճ՝ կենդանի — պատասխանեց իշխանը — որչափ պիտի տաքցած լինի :

Եւ այս խօսքն ըսելէն ետև՝ աչքը դոցեց, շունչ տուող հոգեվարի նման :

Իշխանուհին ալ իր կողմէ կառքին միւս անկիւնը ծուլաբար երկնցաւ, և այնպէս աչերը դոցեց, չէ թէ քնանալու համար, այլ հանդիստ խորհելու համար :

Սակայն թաղաւորը՝ կառքին առջևի կողմը նստած՝ որու ներքին կողմն երկու թաղուհեաց թողեր էր, այնպիսի սրանեղութիւն մը կ'զգար անհանդիստ սիրահարներու յատուկ՝ որ միշտ՝ առանց իրենց հրավառ եռանդն ամբելու՝ սիրական առարկային տեսութեան կ'կարօտին, ասպա կէս դո՛հ կ'հեռանան առանց զխտելու որ աւելի հրատապ կարօտութեան ենթակայ գտնուած են :

Թագաւորը, ինչպէս որ ըսինք, ամենէն առաջ գնալով՝ իր տեղէն չէր կարող նշմարել պատուոյ կանանց և աղջկանց կառքը, որ ետևէն կ'զային :

Ասկէ դատ՝ պարտաւոր էր նորատի թաղուհեոյն անկերջանալի հարցումներուն պատասխան տալ, թաղուհին որ իր «Իրելի երէն» մօտ գտնուելուն համար ինքզինքն երջանիկ համարելով, ինչպէս որ կ'ըսէր պաշտօնական ձևերը մոռնալով, իր բոլոր սիրովը զանի

կ'ըջապատէր, իր հողերով զանի կ'կաշկանդէր, առ ասի որ իր ձեռքէն զանի չյափշտակեն, կամ իրմէ հեռանալու համար թաղաւորին փախաքը չծնի :

Աննա թաղուհին, որ ատեն ատեն իր կուրծքին մէջ զզացած սուր իրիթերով կ'տառապէր միայն, զուարթ կերպարան մը կ'յայտնէր, և թէև թաղաւորին անհամբերութիւնը կ'զուշակէր, չարամտութեամբ անոր տանջանքը կ'երկարաձգէր նոր 'ի նորոյ խօսակցութիւն սկսելով, ձիշտ այն միջոցին որ թաղաւորն ինքզինքը գտնելով իր գաղանի սիրային խորհուրդները կ'զգուէր :

Այս ամենը՝ թաղուհեոյն կողմէ մանր մունր հողատարութիւն, Աննա թաղուհեոյն կողմէ ընդդիմադարձութիւն՝ ըստ երևոյթին անտանելի դարձան վերջապէս թաղաւորին, որ չէր զիտեր իր սրաին յուզմանց հրամայել :

Կախ ջերմութենէ՝ զանդատեցաւ, որ ուրիշ տրտունջներու նախաշաւիղ մ'էր :

Բայց բաւական ճարպիկութիւն կ'ցուցնէր այս մասին որպէս զի Մարի-Թէրէզ իր նպատակը բնաւ չզուշակէ :

Ուստի թաղաւորին ըսածը միամտօրէն ընդունելով՝ իր ջայլեամբ փետուրներովը Լուին հովահարեց :

Բայց երբ տարութիւնն անցաւ, թաղաւորն սկսաւ գանդատիլ որ սրունքը ձիտեցան և թմրեցան, և որովհետև նոյն պահուն կառքը կայ կ'առնուր ձի փոխելու համար,

— Ա՛ռզէք որ ձեզի հետ վար իջնեմ — հարցուց թաղուհին : — Իմ ոտքս ալ թմրեցան : Քանի մը քայլ առնենք, յետոյ թո՛ղ գան կառքերը մեզի միանան և նորէն մեր տեղը կ'նստինք :

Թագաւորն ունքը սրստեց. այս տաժանելի տանջանք մ'է ուրով նախանձօտ կիւն իր անհաւատարիմ մարդուն կրել կ'տայ, և թէև նախանձով կ'տանջուի, բաւական ինքնիշխանութեամբ ինքզինքը կ'զսպէ որպէս զի բարկութեան տեղի չտայ :

Սակայն՝ թաղաւորը չէր կրնար մերժել. ուստի թաղուհեոյն առաջարկութիւնն ընդունեց, վար իջաւ, իր թնքը թաղուհեոյն տուաւ, և անոր հետ բաղմամբիւ քայլեր տուաւ, մինչդեռ ձիերը կ'փոխէին :

Թագաւորը՝ քաշելու ատեն տենչալի ակնարկ մը կ'նետէր պաշտականաց վրայ որ ձիով ուղևորելու բարեբաղդութիւնն ունէին :

Թագուհին քիչ ատենէն դիտեց որ հետիոտան շրջադայութիւնը թաղաւորին հաճելի չէր որչափ չէր նաև կառքով ուղևորութիւնը : Աւստի խնդրեց որ վերստին կառքը հեծնէ :

Թագաւորը զանի մինչև քայլարկը տարաւ , բայց բնաւ անոր հետ չհեծաւ : Երեք քայլ նահանջեց , և կառուց շարքին մէջ փնտուեց այնքան իր հետաքրքրութիւնը շարժող էակը :

Ահեղերորդ կառքին դռնակին առջև՝ Վա Աւալիէրի սպիտակ դէմքը կ'երևէր :

Երբոր թաղաւորն իր տեղն անշարժ կեցած՝ կ'սորհէր առանց տեսնելու որ ամէն բան պատրաստ էր , և միայն իրեն կ'սպասէին , երեք քայլ հեռու՝ ձայն մը լսեց որ յարգանք իրեն խօսք կ'ուղղէր : Այս Պ. Մալիքօրնն էր , որ ղինակրի հաղուստ հազած , երկու ձիերու սանձն իր ձախ թելին ներքև բռներ էր :

— Արդեօք Ձեր Աեհափառութիւնը ձի մը խնդրեց — հարցուց նա :

— Ձի մը : Միթէ իմ ձիերէս մին ունիս — հարցուց թաղաւորը , որ այս աղատորդին ճանչելու փորձ կ'փորձէր , որու դէմքը տակաւին ընտել չէր իրեն :

— Աեհափառ արքայ — պատասխանեց Մալիքօրն — դէթ Ձեր Աեհափառութեան ծառայելու համար ձի մ'ունիմ :

Եւ Մալիքօրն իշխանին այն աշխէտ ձին ցոյց տուաւ , զոր արդէն իշխանուհին գիտեր էր :

Վենդանին փառաւոր էր և տակաւին իր զարդը նորոգ շինուած էր :

— Բայց իմ ձիերէս մին չէ այն , պարոն — ըսաւ թաղաւորը :

— Աեհափառ , Նորին Բարձրութեան իշխանին ակոռէն առնուած ձիերէն է : Բայց Նորին Բարձրութիւնը ձի չհեծներ երբ այսպէս օղը տաք է :

Թագաւորը բան մը չպատասխանեց , այլ աշխուժիւ այն ձիուն մօտեցաւ , որ երկիրը կ'պեղէր իր ոտնովը :

Մալիքօրն շարժում մ'ըրաւ որ ասպատանը բռնէ . բայց Նորին Աեհափառութիւնն արդէն աշտանակեր էր :

Այս բարեպատեհ առթէն իր նախորդ զուարթութեան մէջ ընկնելով , թաղաւորը ժպտելով թաղուհեաց կառքը վազեց որ իրեն կ'սպասէին , և Մարի-Թէրէզին շուարած կերպարանին շնայելով ,

— Ա՛հ , իրաւ որ — ըսաւ — այս ձին դոտայ և կ'հեծնեմ : Պառլին մէջ կ'խղզուէի , մնաք բարեաւ առ այժմ , տիկիներ :

Ապա իր ձիուն կ'ըլն վրայ ծռելով շնորհալի , մէկ վայրկենի մէջ աներևոյթ եղաւ :

Աննա թաղուհին ծռեցաւ որ աչօքն անոր հետևի . շատ հեռուն չգնաց , վասն զի վեցերորդ կառքին հասնելուն , ձիուն ընթացքը կեցուց և գլխարկը հանեց :

Վա Աւալիէրի բարեկեց . օրիորդը ղինքը տեսնելուն , զարմացման թեթև ճիկ մ'արձակեց , երբ նոյն պահուն խնդութենէ կը կարմրէր :

Մօնդալէ որ կառքին միւս անկիւնը նստեր էր , թաղաւորին խորին յարգանք բարեկեց : Ապա՝ իբրև մտացի կին մը , այնպէս ձևացուց թէ դաշտանկարէն շատ կ'ախորժի , և ձախ կողման անկիւնը քաշուեցաւ :

Թագաւորին և Վա Աւալիէրի մէջ եղած խօսակցութիւնը , ինչպէս ամէն սիրահարներու խօսքը , նախ ճարտասան ակնարկներով և քանի մ'անխմաստ բառերով սկսաւ :

Թագաւորը յայտնեց թէ որչափ տաքեր էր կառքին մէջ , այնպէս որ ձի մ'իրեն մեծ բարիք մ'երևցեր էր :

— Եւ — յարեց նա — բարեբարը բոլորովին խեղացի մարդ մ'է , վասն զի իմ միտքս դուշակեց : Այժմ փափաք մը միայն ունիմ , այս է՝ կ'ուղեմ դիանալ թէ ո՞վ է այն աղատորդին որ այսպէս ճարպկիտ թեամբ իր թաղաւորին ծառայեց և իր գտնուած տաժանելի ձանձրոյթէն ղինքն աղատեց :

Մօնդալէ՝ այս մենախօսութեան ատեն՝ որ առաջին խօսքէն իր հետաքրքրութիւնը շարժեր էր , Մօնդալէ մօտեցեր և այնպէսի ղիրք մ'առեր էր որ թաղաւորին նայուածքն իրեն հանդիպի խօսքն աւարտելու ատեն :

Այնպէս եղաւ որ՝ թագաւորն ինչպէս իրեն նոյնպէս Լա Վալիէրի նայելու ատեն հարց ու փորձ ընելով, այնպէս կարծեց Վճողալէ որ իրեն ուղղեալ էր հարցումը, և թէ հետեւապէս կրնար պատասխան տալ:

Ուստի պատասխանեց.

— Աւհափան, ձեր հեծած ձին իշխանին ձիրէն մին է, զոր նորին Բարձրութեան ազատորդներէն մին կ'առաջնորդէր:

— Եւ այս ազատորդոյն անունն ի՞նչ է, ինչպէս, օրիորդ:

— Աւհափան, Պ. Մալիքօրն է:

Այս անունն իր սովորական ներդարձութիւնն ըրաւ:

— Մալիքօրն — կրկնեց թագաւորը ծիծաղելով:

— Այո՛, սէր արքայ — պատասխանեց Օր: — Ահա սա ձխաւորն է որ ձախ կողմէն կ'արշաւէ:

Եւ ցոյց կ'տար նա արդարեւ, մեր Մալիքօրնը, որ պարզ գէմքով մը՝ ձախ դռնակին քովէն կ'ձիաւարէր, քաջ գիտնալով որ նոյն պահուն իր վրայ կ'խօսակցէին, բայց չէր շարժեր իր թամբին վրայ իբրև համր և մունջ մարդ մը:

— Այո՛, այս ասպետն է — ըսաւ թագաւորը — իբ գէմքը կը յիշեմ, և իր անունը պիտի յիշեմ:

Եւ թագաւորը գորովազին նայեցաւ Լա Վալիէրի:

Օր այլ ևս բան մը չունէր ընելու. Մալիքօրնի անունը մէջ նետեր էր, առիթը յաջող էր. կ'մնար միայն թողուլ որ այս առունը ծաղկի և իր պառնդները բերէ:

Հետեւապէս՝ իր անկիւնը քաշուեցաւ Մալիքօրնի ընելու իրաւամբ որչափ զուարճալի նշաններ որ կամէր, քանի որ Մալիքօրն թագաւորին հաճելի լինելու բարեբաղդութիւնն ունեցեր էր: Ինչպէս որ գիւրին է իմանալ, Վճողալէ շատ դո՛հ եղաւ, իսկ Մալիքօրն՝ իր նուրբ ականջով և նենդալի աչքով՝ խօսքը շարունակեց.

— Ամէն բան կարդին է:

Եւ այս խօսքն այնպիսի մնջկատակութեամբ մ'ըսաւ որ համբոյրի նման բան մը կ'սրարունակէր:

— Ափսո՛ս, օրիորդ — ըսաւ վերջապէս թագաւորը — ահա դեռ ղին ազատութիւնը գաղբելու վրայ է. իշխանուհոյն մօտ քու ծա-

ռայութիւնդ աւելի ծանր պիտի լինի, և այսուհետև չպիտի տեսնուինք:

— Ձեր Աւհափաութիւնը շատ կ'սիրէ իշխանուհին — պատասխանեց Լուիզ — ուստի ստէպ զանի տեսնելու պիտի գայ, և երբ Ձեր Աւհափաութիւնն անոր սենեկէն անցնի . . . :

— Ա՛հ — ըսաւ թագաւորը գորովազին ձայնով մը, զոր ատրճանաբար կ'մեղմէր — հեռուէն տեսնել տեսնուիլ չէ, և սակայն կ'երևի թէ այս բաւական է քեզի համար:

Լուիզ բան մը չպատասխանեց. հառաչ մ'իւր սիրտը կ'ուռէր, բայց այս հառաչը խեղդեց:

— Քու վրայ մեծ իշխանութիւն ունիս — ըսաւ թագաւորը:

Լա Վալիէր մեկամաղձութեամբ ժպտեցաւ:

— Այդ ոյժը սիրելու համար դորձածէ՛ — շարունակեց նա — և պիտի օրհնեմ զԱստուած որ այդ ոյժը քեզի շնորհէր է:

Լա Վալիէր լուութիւն պահեց, բայց թագաւորին վրայ սիրալիւր ակնարկ մը նետեց:

Այն ատեն՝ որպէս թէ այս հրալիր ակնարկը զինքը կ'տոչորէր, Լուի իր ձեռքը ձակտին տարաւ, և, ծնկերովը ձին սեղմելով՝ քանի մը քայլ առնել տուաւ անոր ընդ առաջ:

Լա Վալիէր՝ ընկողմնացած, աչքը կիսաբաց, այս գեղանի ձիաւորին վրայ աչքովը կ'զուրգուբար, որու փետուրները հովէն կ'ծածանէին. կ'սիրէր անոր թևերը՝ շնորհօք կլորցած, անոր նուրբ և ջլուտ սրունքները՝ որ ձիուն կողերը կ'սեղմէր. իր գէմքին կլորուն կտրուածքը զոր կ'բոլորէին աղւոր գանդուր մազերը, որոնք երբեմն կ'բացուէին վարդազոյն և չքնաղ ականջ մը ցոյց տալու համար:

Վերջապէս՝ խեղճ օրիորդը կ'սիրէր, և իր սիրովն արբելու էր: Պահ մ'ետք՝ թագաւորն անոր մօտ եկաւ:

— Ո՛հ — ըսաւ նա — կ'նային որ լուութիւնդ սիրտս կ'ծակէ: Ո՛հ, օրիորդ, որչափ անգութ պիտի լինիս երբ անհաշտ լինելու մտազբեւ. ասկէ զատ՝ կարծեմ՝ թէ փոփոխամիտ ես . . . վերջապէս, վերջապէս այս խորունկ սէրէն կ'երկնչեմ որ սիրտս կը վառէ քեզի համար:

— Ո՛Տ, Վեհափառ արքայ, կ'սխալիք — ըսաւ Լա Վալիէր — երբ մի անգամ սիրեմ, ցմահ պիտի սիրեմ :

— Երբ որ սիրես — զոչեց թագաւորը վշտաղին — ի՛նչ, ուրեմն չես սիրեր :

Լա Վալիէր իր դէմքը ձեռաց մէջ պահեց :

— Կ'նային, կ'նային — ըսաւ թագաւորը — որ քեզ ամբաստանելու իրաւունք ունիմ. կ'նային որ փոփոխամիտ ես, անխորհուրդ և թերեւս պշրատէր : Ո՛Տ, Աստուած իմ, Աստուած իմ :

— Ո՛Տ, ո՛չ — ըսաւ օրիորդը — անհոգ եղիք, տէր արքայ, ո՛չ, ո՛չ, ո՛չ :

— Ուրեմն խօսք տուր ինձ որ միշտ նոյնը պիտի մնաս ինձի համար :

— Ո՛Տ, միշտ, Վեհափառ :

— Ար սիրա խորտակող խստութիւններ չպիտի ունենաս, չպիտի ունենաս այն յանկարծական փոփոխութիւններն որ ինձ մահ կրնան պատճառել :

— Ո՛չ, ո՛Տ, ո՛չ :

— Լաւ, ճշմարիտը, կ'սիրեմ խոստումները, կ'սիրեմ երգման երաշխաւորութեան ներքեւ դնել, այսինքն՝ Աստուծոյ պահպանութեան ներքեւ, ինչ որ իմ սրտիս և սիրոյս կ'վերաբերի : Խօսք տուր ինձ, կամ լաւ ևս, երդում ըրէ, երդում ըրէ որ, եթէ այս մեր սխալիք կենաց մէջ, զոհողութեամբ, խորհրդով, վշտով լի կեանք մը, անպատեհութեամբ և թիւրիմացութեամբ լի կեանք մը, երդում ըրէ որ եթէ սխալած ենք, եթէ իրարու միտք լաւ հասկըցած չենք, եթէ զերար վերաւորած ենք, և այս ալ սիրոյ մէջ յանցանք մ'է, երդում ըրէ ինձ, Լուիզ . . . :

Օրիորդը սարսուռ մ'զգաց մինչև սրտին խորը. առաջին անգամն էր որ իր արքայական սիրահարին բերնէն իր անունը կ'լսէր :

Իսկ Լուի, իր ձեռնոյր հանելով, իր ձեռքը մինչև կառքին մէջ երկնցուց :

— Երդում ըրէ — շարունակեց նա — որ մեր ամեն կռիւններուն մէջ, երբ մի անգամ իրարմէ հեռու կ'զանուիրք, բնաւ իրկուն մը չանցընենք առանց այցելութիւն մ'ընելու. կամ գէթ իրարու գիր

մը գրելու որպէս զի մին միւսին միտքարութիւն և անդորրութիւն բերէ :

Լա Վալիէր իր երկու պաղ ձեռաց մէջ իր սիրողին հրատապ ձեռքն առաւ, մեղմիկ սեղմեց, մինչև որ ձիուն շարժումը, որ անունին շրջումէն և մօտաւորութենէ վախնալով քաշուեր էր, զինքն այս երջանկութենէ կորզեց :

Օրիորդն երգմներ էր :

— Գարձէք, տէր արքայ — ըսաւ նա — թագուհեաց մօտ դարձէք. մերիկ մը կ'զուշակեմ այն կողմէն որ իմ սրտիս կ'սպառնայ :

Լուի հնազանդեցաւ, օրիորդ Մօնղալէի բարեւեց և արշաւակի մեկնեցաւ թագուհեաց կառքին հասնելու համար :

Անցնելու ատեն իշխանին կառքը տեսաւ, և իշխանն որ կ'ննջէր : Իշխանուհին բնաւ չէր ննջեր :

Թագաւորն անցնելու ատեն իշխանուհին անոր ըսաւ .

— Վեհափառ տէր, ի՛նչ աղւոր ձի է այդ . . . : Միթէ իշխանին աշխէտ ձին չէ :

Իսկ նորասի թագուհին՝ միայն սա խօսքն ըսաւ .

— Սիրելի արքայ, միթէ այժմ աւելի աղէկ էք :

Ը

ԿՆԱՅԻՆ ԴԱԻ

Երբ թագաւորը մի անգամ Բարիզ հասաւ, խորհրդարանը գնաց և օրուան մէկ մասն աշխատեցաւ : Թագուհին՝ մայր թագուհւոյն հետ պալատը մնաց, և թագաւորին հրաժարական բարեւ տալէն ետե՛ւ յորդ արտաք թափեց :

— Ա՛Տ, մայր իմ — ըսաւ — թագաւորն ա՛լ չսիրեր զիս : Աստուած իմ, ի՛նչ պիտի լինիմ :

— Ամուսին մը քեզի նման կին մը միշտ կ'սիրէ — պատասխանեց Աննա թագուհին :

— Կրնայ ժամանակ մը դալ, մայր իմ, որ իղնէ զատ կին մը սիրէ :

— Ի՞նչ ըսել կ'ուզես սիրել ըստով :

— Ո՛հ, միշտ մէկու մը վրայ մտածել, միշտ դանի վնասել :

— Միթէ թաղաւորին այս տեսակ բաներ ընելը զխտեցի՞ր — ըստ Աննա թաղուհին :

— Ո՛չ, աիկին — ըստ նորատի թաղուհին վարանելով :

— Ուրեմն կ'նայիս, Մարի :

— Եւ սակայն, մայր իմ, խոստովանեցէք որ թաղաւորը զէս երեսի վրայ կ'ձգէ :

— Թաղաւորը, աղջիկս, իր բոլոր թաղաւորութեան հոգն ունի :

— Եւ ահա այս պատճառաւ իմ հոգս չունի. ահա այս պատճառաւ պիտի լքուիմ, մոռցուիմ, ինչպէս շատ թաղուհիներ լքուած և մոռցուած են, մինչպէս սէրը, փառքն ու պատիւներն այլոց համար պիտի լինին : Ո՛հ, մայր իմ, թաղաւորն այնքան զեղանի է : Քանի քանի անձինք պիտի ըսեն որ զինքը կ'սիրեն, քանի քանիներ պիտի սիրեն զինքը :

— Շատ քիչ անգամ կանայք մարդ մը կ'սիրեն թաղաւորին պէս : Բայց եթէ այս բանս պատահի, թէև կ'ստորակուսիմ, Մարի, գոնէ փափաքէ որ այս կանայք ամուսինդ ճշմարտապէս սիրեն : Նախ սիրուհոյն անձնուէր սէրը սիրողին սիրոյն համար լուծման տարր մ'է, երկրորդ՝ շատ սիրելէն՝ սիրուհին սիրողին վրայ իր բոլոր իշխանութիւնը կ'կորուսնէ, որու մէջ իշխանութեան, ոչ հարստութեան աչք ունի, այլ սիրոյն : Ուրեմն փափաքէ որ թաղաւորը բնաւ չսիրէ, և իր սիրուհին շատ սիրէ :

— Ո՛հ, մայր իմ, խորունկ սիրոյ մը զօրութիւնն սրչափ մեծ է :

— Եւ ի՞նչպէս կ'ըսէիր թէ երեսի վրայ ձգուած ես :

— Իբրև է, իբրև է, ծուռ կ'դատեմ. . . սակայն տանջանք մը կայ, մայր իմ, որու չեմ կարող զիմանալ :

— Ո՞րն է :

— Այս է յաջող ընտրութիւն մը, այսինքն կրնայ լինիլ որ մերինին մօտ ուրիշ տուն մը կազմուի, կրնայ լինիլ որ ուրիշ կնիկ մը մօտ ընտանիք մը գտնէ : Ո՛հ, թէ որ տեսնեմ որ թաղաւորը զաւակներ ունեցեր է. . . պիտի մեռնիմ :

— Մարի, Մարի — պատասխանեց մայր թաղուհին ժպտով մը և նորատի թաղուհոյն ձեռքը բռնեց — յիշէ սա ըսելիք խօսքս, և ընդ միշտ իբրև միթիթարութիւն պիտի ծառայէ քեզ. թաղաւորն առանց քեզի չկրնար թաղածառանդ ունենալ, և դու առանց անոր կրնաս ունենալ :

Այս խօսքին, զոր նշանակական քահ քահ մը ձգելով արտասանեց, մայր թաղուհին իր հարսէն հեռացաւ, իշխանուհին գիւմարտու համար, որու մէկ պայիկն եկեր էր իմաց տալու որ մեծ դահլիճը պիտի գայ ՚ի տեսութիւն :

Իշխանուհին շուտ մը հանուեր էր : Արդովեալ գէմքով մը կ'դար, դէմք մ'որ խորհուրդ մը կ'յայտնէ բայց գործադրութիւնը մտատանջութիւն կ'պատճառէ :

— Եկայ իմանալու — ըստ նա — թէ արդեօք մեր կարճ ուղևորութիւնէ շատ յոգնեցա՞ք :

— Բնաւ — ըստ մայր թաղուհին :

— Քիչ մը — պատասխանեց Մարի-Թէրէզ :

— Ես, աիկիններ. մանաւանդ անպատահութեան մը վրայ ցաւեցայ :

— Ի՞նչ անպատահութիւն — հարցուց Աննա թաղուհին :

— Այսինքն թաղաւորին ձիով երթալով առած յոգնութեանը :

— Լաւ, այդ թաղաւորին համար ակործելի է :

— Եւ ես ինքս յորդորեցի անոր որ ձի հեծնէ — ըստ Մարի-Թէրէզ :

Իշխանուհին ստոր բան մը չպատասխանեց. միայն իրեն յատուկ եղող ժպիտ մ'իր շրթանց վրայ նկարուեցաւ, առանց իր զիմաց վրայ անցնելու, ապա խօսոյն խօսակցութեան ուրիշ դարձուած մը տալով,

— Գարձեալ Բարիզը ձիշտ մեր ձղած Բարիզին նման կ'ըլտանենք, միշտ դաւեր, միշտ մեքենայութիւններ, միշտ սչրասիրութիւններ պակաս չեն :

— Գաւեր. . . ի՞նչ դաւեր — հարցուց մայր թաղուհին :

— Շատ կ'խօսին Պ. Ֆուքէի և Բլէսսի-Պէլէրի վրայ :

— Որ այսպէս տանն հազար թուանշանին կ'ըլտուի — պատասխանեց թաղուհին : — Բայց մեքենայութիւններն ի՞նչ են :

- Ըստ երեւոյթին՝ Հոլանտայի հետ կախ ունինք :
- Ինչպէն :
- Իշխանը կ'սլատմէր ինձ շքադրամներու սլատմութիւնը :
- Ա՛հ — գուշեց թաղուհին — Հոլանտա կոխուած շքադրամները . . . որոց մէջ ամալ մը կ'սեսնուի որ թաղաւորին արեւուն վրայէն կ'անցնի : Իբրևունք չունիք այս բանս մեքենայութիւն առնուանել , այս նախատինք մ'է :
- Այնքան քամահելի՛ որ թաղաւորը պիտի քամահէ — պատասխանեց մայր թաղուհին : — Բայց պչրասիրութեան մասին ինչ կ'ըսէիք : Միթէ Օլօն տիկնոջ կ'նայէր ձեր խօսքը :
- Ո՛չ բնաւ , աւելի մեղի մօտ եղածը պիտի փնտռեմ :
- Casa de usted — մրմուաց մայր թաղուհին , առանց շրթունքը շարժելու , իր հարսին ականջին :
- Իշխանուհին բան մը չիմացաւ և շարունակեց .
- Գիտէ՞ք սոսկալի լուրը :
- Ո՛հ , այո՛ , Պ . Կիշի վէճքը :
- Եւ միթէ ամենուն պէս որսորդութեան արկած մը պատճառ կ'ընէք այս բանին :
- Հասցաւ ինչ ուրիշ պատճառ կայ — ըսին երկու թաղուհիները , այս անգամ աւելի հետաքրքիր լինելով :
- Իշխանուհին մօտեցաւ :
- Մենամարտութիւն մը կայ — ըսաւ ցած ձայնով :
- Ա՛հ — ըսաւ Աննա թաղուհին խտտութեամբ , որու ականջներուն գէշ կ'հնչէր այս մենամարտութիւն խօսքը , որ Ֆրանսայի մէջ արդիւրած էր իր տիրապետութենէ 'ի վեր :
- Ողբալի մենամարտութիւն մը , որ քիչ մնաց իշխանին երկու ընտրելոյցն բարեկամաց կեանքը պիտի զբաւէր . իսկ թաղաւորին ալ երկու լաւ ծառաները :
- Ինչո՞ւ համար այս մենամարտութիւնը — հարցուց նորատի թաղուհին դաղանի բնաղղումով մը վառեալ :
- Պչրասիրութիւնք — կրկնեց իշխանուհին յաղթանակաւ :
- Այս պարոնները կնկան մ'առաքինութեան վրայ վիճեցին . մին պնդեց թէ Աթենաս անոր մօտ մեծ բան մը շարժեր , միւսը սնդեց

- թէ այս տիկինն Արէսը հրապուրող Աստղին կ'հետեւէր , և , Տէր վկայ , այս պարոնները Հեկտորի և Աքիլլէսի պէս կուռեցան :
- Արէսը հրապուրող Աստղիկ — ըսաւ ինքնիրեն նորատի թաղուհին մեղմիկ , առանց այս սլաբանութեան խորը փնտռել համարձակելու :
- Ո՛վ է այդ տիկինը — հարցուց Աննա թաղուհին բացէ 'ի բաց : — Կարծեմ թէ պատուոյ տիկին մ'է այն :
- Միթէ այդպէս ըսի — ըսաւ :
- Այո՛ , մինչև անգամ կարծէի թէ անոր անունը տուիր :
- Գիտէ՞ք արդեօք որ այս տեսակ կին մ'արբունի տան մը համար դժնդակ է :
- Օրիորդ Լա Վալիէրն է — ըսաւ մայր թաղուհին :
- Տէր Աստուած , այո՛ , նոյն տղեղուկն է :
- Կարծէի թէ աղատորդի մը հետ նշանուած է , և այս աղատորդին ո՛չ Պ . Կիշն է և ո՛չ Պ . Վարդը , կարծեմ :
- Կարելի է , տիկին :
- Նորատի թաղուհին օթոց մ'առաւ , զոր կեղծ հանդարտութեամբ մը քակեց , վասն զի իր մատերուն դողն իր այլայլութիւնը կ'մատնէին :
- Աստղիան և Արէսի վրայ ըսածդ ինչ էր — շարունակեց մայր թաղուհին — միթէ Արէս մը կայ :
- Կ'սլարծի նա որ կայ :
- Միթէ չըսեն թէ կ'սլարծի այդ մասին :
- Այդ էր կուռին պատճառը :
- Եւ միթէ Կիշ Արէսին գտնոր պաշտպանեց :
- Անտարակիցս , իբրև լաւ ծառայ մը :
- Իբրև լաւ ծառայ մը — գուշեց նորատի թաղուհին իր բոլոր հանդարտութիւնը մոռնալով որպէս զի նախանձն երեւան հանէ — որո՞ւ ծառան :
- Արէսը — պատասխանեց իշխանուհին — այս Աստղիան շնորհիւ միայն պաշտպանուիլ կարենալուն , Պ . Կիշ Արէսի բացարձակ անմեղութիւնը հաստատեց և անտարակիցս սնդած է որ Աստղիկն այս բանն իրեն փառք կ'սեպէր :

— Եւ միթէ Պ. Վարդ կ'ձանձնէր որ Աստղիկն իրաւունք ունի — ըսաւ Աննա թաղուհին հանդարտութեամբ :

— Ա՛հ, Վարդ — մտածեց իշխանուհին — շատ սուղն պիտի նստի քեզ ամենալիեհանձն մարդու մ'ըրած վէրքդ :

Եւ սկսաւ բուռն ռիսակալութեամբ Վարդը կտարել, այսպէս վիրաւորին և իր վրէժը լուծելով, այս վտառհա թեամբ որ իր թշնամոյն ասպդան պիտի կործանէր : Այնքան վար զարկաւ Վարդը, որ եթէ Մանիքան ներկայ դանուէր պիտի ցաւէր այսչափ լաւ իր բարեկամին ծառայելուն, քանի որ ասով այս զժբաղդ թշնամոյն կործանումը պիտի հետևէր :

— Այս ամէն բաներուն մէջ — ըսաւ Աննա թաղուհին — լոկ ժանտախտ մը կ'անանեմ, և այս է լա Վալիէր :

Նորասի թաղուհին նորէն իր դործը սկսաւ կատարեալ պաղութեամբ :

Իշխանուհին մտիկ ըրաւ :

— Միթէ քու կարծիքդ ալ այս չէ՞ — ըսաւ անոր Աննա թաղուհին : — Միթէ այս կուռն և մարտին բուռն պատճառը նա չէ՞, ըսաւ քեզ :

Իշխանուհին պատասխանեց շարժումով մ'որ ոչ բացասական ոչ հաստատական էր :

— Արեմն չեմ կրնար ըմբռնել պչրասիրութենէ ծաղիլիք վտանգին վրայ ըսածդ — վրայ բերաւ Աննա թաղուհին :

— Այս իբրաւ է — փութաց ըսելու իշխանուհին — որ եթէ օրիորդը պչրասէր չլինէր, Արէս անով չպիտի զբաղէր :

Այս Արէս բառը նորասի թաղուհւոյն այտերուն վրայ թեթեւ կարմրութիւն մը բերաւ, բայց դարձեալ իր սկսած ձեռագործը շարունակեց :

— Չեմ ուզեր որ իմ արքունեաց մէջ այսպէս մարդիկն իրարու դէմ զինն — ըսաւ Աննա թաղուհին հանդարտութեամբ : — Այս սովորութիւնները թերևս օգտակար էին ատեն մը՝ երբ ազնուականներն իրարու մէջ բաժնուած լինելով՝ միութեան ուրիշ կապ չունէին բայց միայն կնասիրութիւնը : Այն ատեն կանայք, առանձին տիրելով արտօնութիւն ունէին աղատորդներուն արիւ-

սրտութիւնը վառել յաճախակի փորձելով : Բայց այսօր, օրհնեալ է Աստուած . Ֆրանսայի մէջ իշխան մը կայ միայն : Այս տիրապետին պարտաւոր են ամէն զօրութեան և մտածութեան աջակցութիւնը : Չպիտի հանդուրժեմ երբեք որ որդւոյս ծառաներէն մին ձեռքէն յափշտակեն :

Եւ Աննա թաղուհին նորասի թաղուհւոյն դարձաւ :

— Ի՞նչ ընենք այս լա Վալիէրը — ըսաւ նա :

— Լա Վալիէր — ըսաւ թաղուհին շարժմունք ցոյց տալով :

— Ես այդ անունը չեմ գիտեր :

Եւ այս պատասխանին հետ այնպէս սառնաղին ժպիտ մը ցցուց որ միայն արքայական բերաններուն վայել է :

Իշխանուհին ևս մեծ իշխանուհի մ'էր իրաւ, թէ խելքով, թէ ճննդով թէ զոռոզութեամբ, բայց այս պատասխանին ծանրութիւնը զինքը ճղմեց . ստիպուեցաւ նա պահ մը սպասել որպէս զի սթափի :

— Իմ պատուոյ օրիորդներէս մին է — պատասխանեց նա բարեւ մը տալով :

— Արեմն — պատասխանեց Մարի-Թէրէզ նոյն ձայնով — այդ քու դործդ է, քոյր իմ . . . և ոչ մեր դործը :

— Ներէ՛ — վրայ բերաւ Աննա թաղուհին — այդ իմ դործս է : Եւ քաջ կ'իմանամ — շարայարեց նա իշխանուհւոյն համաձայնութեան ակնարկ մ'ընելով — կ'իմանամ թէ ի՞նչ պատճառաւ իշխանուհին եկաւ խնդիրն ինձի բացաւ :

— Թագուհին, ինչ որ ձեր բերնէն կ'ըզի — ըսաւ անկլիացի իշխանուհին — Իմաստութեան բերնէն բղխած է :

— Այն աղջիկն իր երկիրը դարձնելով — ըսաւ Մարի-Թէրէզ անուշութեամբ — պէտք է թոշակ մը կապել անոր :

— Իմ արկղէս — դռնեց իշխանուհին աշխուժիւ :

— Ա՛հ, ո՛չ, իշխանուհիս — ընդմիջեց Աննա թաղուհին — վրովս կ'պէտք չէ, խնդրեմ : Թագաւորը չախորժիր որ կանանց վրայ վայրահաչութեան առիթ տան : Խնդրեմ, այս ամէն բաները՝ ընտանիքի մէջ կարգի գնենք :

— Իշխանուհի, շնորհ ըրէ այն աղջիկը կանչել տալու :

— Դու աղջիկս, յօժարէ՛ սրահ մը սենեակիդ քաշուելու :
 Պառաւ թագուհւոյն աղաչանքը հրամաններ էին : Մարի-Թէ-
 բէզ ոտք ելաւ իր սենեակը մտնելու, և իշխանուհին ալ, պայլիկ
 մը միջոցաւ Լա Վալիէրը կանչել տալու համար :

Թ

ԱՌԱՋԻՆ ՎԷՃ

Լա Վալիէր մայր թագուհւոյն սենեակը մտաւ առանց բնաւ
 մտքէն անցընելու որ իրեն դէմ վտանգաւոր դաւ մը նիւթած են :

Կարծէր թէ ծառայութեան վերաբերեալ գործի համար էր,
 և մայր թագուհին այսպիսի պարագայի մէջ իրեն ծուռ չէր նա-
 յած : Ասկէ զատ՝ Աննա թագուհւոյն անմիջական իշխանութեան
 ներքեւ գտնուելուն, անոր հետ միայն պաշտօնատէր յարաբերու-
 թիւններ կրնար ունենալ, որոց իր յատուկ կամարայութիւնն և
 արքայազուն իշխանուհւոյն աստիճանն իր վրայ սլարտք կ'ընէին
 կարելի եղածին չափ շնորհալի ձև մը տալ :

Հետեապէս՝ մայր թագուհւոյն մօտեցաւ այնպիսի անմեղ և ա-
 նուշ ժպտով մ'որ իր էական գեղեցիկութիւնը կ'կազմէր :

Որովհետեւ բառական չմօտեցաւ Լա Վալիէր, Աննա թագու-
 հին անոր նշան բրաւ մինչև ամթուր գալու :

Այն ատեն իշխանուհին ներս մտաւ, և՛ բոլորովին հանդարտ
 դէմքով մը, իր զոքանչին մօտ նստաւ, Մարի-Թէբէզին սկսած
 գործը ձեռքն առնելով :

Լա Վալիէր՝ որ անմիջապէս հրաման մ'ընդունիլ կ'յուսար,
 այս պատրաստութիւնները տեսնելով՝ սկսաւ հետաքրքրութեամբ,
 եթէ ոչ մտատանջութեամբ՝ երկու իշխանուհեաց կերպարանը քնն-
 նել և հարց ու փորձ ընել :

Աննա կ'մտածէր :

Իշխանուհին այնպիսի անտարբերութիւն մը կ'կեղծէր որ նոյն
 իսկ նուազ վեհերօտ անձանց կրնար երկիւղ ազդել :

— Օրիորդ — ըսաւ յանկարծ մայր թագուհին իր սպանիական
 շէշոր մեղմելու անփոյթ դտնուելով, և այսպէս միշտ կ'ընէր եթէ
 բարկացած չլինէր միայն — եկուր որ փոքր ինչ քու վրագ խօ-
 սինք, քանի որ բոլոր աշխարհ կ'խօսի :

— Ի՞նչ բանի վրայ — հարցուց Լա Վալիէր գունատելով :

— Գեղանիս, դու չդիտնալու զարկ ըսածս. միթէ՞ Պ. Աիշի
 և Պ. Վարդի մենամարտութիւնը գիտե՞ս :

— Տէր իմ Աստուած. իշխանուհիս, այդ լուրը մինչև ինձ
 հասաւ երէկ — պատասխանեց Լա Վալիէր իր ձեռքն իրարու
 կցելով :

— Եւ միթէ կանխաւ այդ լուրը չէիր գուշակած :

— Ինչո՞ւ համար գուշակէի, տիկին :

— Վասն զի երկու մարդիկ առանց պատճառի չեն մենամար-
 տիր, և անտարակոյս երկու հակառակորդաց յիսակալութեան շար-
 ժառիթը պիտի գտնայիր :

— Ես լիովին անգէտ էի, տիկին :

— Յարատե ուրացութիւնն ինքնապաշտպանութեան գոհ-հիկ
 գրութիւն մ'է, և դու որ մտացի ես, օրիորդ, պէտք է որ սնո-
 տի բաներէ զգուշանաս : Խնդիրը նայինք :

— Տէր Աստուած, տիկին, Ձեր Աեհափառութիւնն ինձ ահ
 ու գող կ'ազդէ այդ իր սառնային գէմքով : Միթէ ակամայ ձեզի
 անհամոյ բան մ'ըրբ' :

Իշխանուհին սկսաւ ծիծաղել : Լա Վալիէր անոր երեսը նայե-
 ցաւ սրու ապուշ :

Աննա շարունակեց .

— Իմ տհաճութիւնս . . . իմ տհաճութիւնս գրգռե՞ս : Ի՞նչ
 կ'ըսես, օրիորդ Լա Վալիէր, պէտք է մտածեմ այն անձանց
 վրայ որոքէս զի տհաճութիւնս գրգռելու կարող լինին : Քու վրագ
 կ'մտածեմ այժմ, վասն զի քու վրագ քիչ մ'աեղիկի կ'խօսին .
 ես չեմ ախորժիր որ իմ արքունեաց աղջկանց վրայ խօսին :

— Ձեր Աեհափառութիւնը պատիւ կ'ընէ ինձ այդ բանն ըսե-
 լով — պատասխանեց Լա Վալիէր ահաբեկ . — բայց չեմ ըմ-
 բռներ թէ ի՞նչ բանի համար իմ վրայ կ'խօսին :

— Ուրեմն պիտի ըսեմ այժմ : Պ. Կիշ քեզ պաշտպանելու ատիպուած դանուեր է :

— Զինս :

— Այո՛, քեզ : Ասպետ մ'է նա, և զեղանի բազդախնդիրները կ'ախորժին որ ասպետներն իրենց համար նիզակ շարժեն : Աս, մենանարտու թիւնները կ'ատեմ, հետեապէս կ'ատեմ մանաւանդ արկածները, և . . . վերջապէս քիչէն շատ իմացիր :

Լա Վալիէր թագուհւոյն ոտքը ծռեցաւ, թագուհին կոնակն անոր դարձուց . իշխանուհւոյն կարկառեց ձեռքը, իշխանուհին աւոր երեսին խնդաց :

Գուռը թեան զգացում մը զանի վեր կեցուց :

— Տիկիներ — ըսաւ նա — հարցուցի թէ ի՞նչ է յանցանքս . Ձեր Վեհափառութիւնը պարտաւոր է ինձ յայտնելու, և կ'նայիմ որ Ձեր Վեհափառութիւնը զիս կ'գատապարտէ առանց թող տալու որ ինքզինքս արդարայնեմ :

— Է՛հ — զոչեց Աննա թագուհին — նայեցէք մի անգամ սա աղ որ խօսքերը, իշխանուհի, նայեցէք սա աղ որ զգացումները . արքայազն օրիորդ մ'է այս աղջիկը . մեծ Կիրոսի համար հառաչողներէն մին է . . . զօրովալիւր զգացումներու և զիւրազնական կերպերու արիւար մ'է : Իմ զեղանիս, ակն յայտնի կ'երևի որ մեր միտքը թագակիր զլուխներու յարաբերութեան մէջ կ'սնուցանենք :

Լա Վալիէր զգաց այս հարուածը մինչև սրտին խորը . չէ թէ զոնաւ, այլ շուշանի պէս սպիտակ գոյն մ'առաւ, և լիովին ուժաթափ մնաց :

— Կուզէի ըսել — ընդհատեց արհամարհանօք թագուհին — որ՝ եթէ այդպիսի զգացումներ սառնելու շարունակես, մեզ այն աստիճան պիտի խոնարհեցնես, որ քու քովդ կենալու պիտի աւանանք : Պարզ եղիր, օրիորդ : Աղէկ միտքս ընկաւ, ի՞նչ կ'ըսէին ինձ, կարծեմ թէ կ'ըսէին որ նշանուած ես :

Լա Վալիէրի սիրտը ճնշեց, որ այս նոր ցաւով սկսաւ տառապիլ :

— Մի՞թէ չե՞ս պատասխաներ երբ քեզ կ'խօսին :

— Այո՛, տիկին :

— Ազատորդի մը հետ :

— Այո՛, տիկին :

— Անունն ի՞նչ է :

— Պրաժլօն դերկոմն :

— Գիտես արդեօք որ այս քեզի համար մեծ բաղդ մ'է, օրիորդ, քանի որ դու առանց հարստութեան, առանց կացութեան . . . առանց անձնական մեծ ձրից գանուելով, պարտաւոր էիր օրհնել երկին որ քեզ այսպիսի աղաղայի մը կ'ընծայէ :

Լա Վալիէր պատասխան մը չտուաւ :

— Ո՛ր է այդ Պրաժլօն դերկոմնը — հարցուց թագուհին :

— ՅԱնկլիա — ըսաւ իշխանուհին — և օրիորդին յաջողութեան ճամբան անտարակոյս ակնջին պիտի հասնի :

— Ո՛ր երկին — մըմուաց Լա Վալիէր բոլորովին շուարած :

— Լաու ուրեմն, օրիորդ — ըսաւ Աննա թագուհին — այդ սղան Անկլիայէն բերել տանք և քեզ անոր հետ սեղ մը զրկելու նայինք : Եթէ այս կարծիքէն տարբեր կարծիք մ'ունիս, վասն զի աղջիկներն այլանդակ միտքեր ունին, ստոյգ եղիր որ քեզ շիտակ ճամբուն մէջ զնելու մտադիր եմ . քեզնէ աւելի աժող աղջկան համար ըրած եմ այս բանս :

Լա Վալիէր այլ ևս չէր լսեր : Անդու թ թագուհին յարեց .

— Քեզ առանձին տեղ մը պիտի զրկեմ և այն ատեն պիտի մտածես : Մտածութիւնն արեան եռանդը կ'մեղմէ, երիտասարդութեան ամէն պատրանքը կ'ցրուէ : Յուսամ որ միտքս հասկըցար :

— Տիկին, տիկին :

— Աւելի խօսք չեմ ուզեր :

— Տիկին, ես անպարտ եմ բոլոր այն բաներու մէջ զոր Ձեր Վեհափառութիւնը կրնայ ենթադրել : Տիկին, անտէք իմ յուսահատութիւնս : Ա՛րջափ կ'սիրեմ և կ'յարդեմ Ձեր Վեհափառութիւնը :

— Լաու ևս էր որ զիս չյարդէիր — ըսաւ թագուհին պաղ հեղնութեամբ մը : — Լաու ևս էր որ անպարտ չլինէիր : Արդեօք կ'կարծես թէ այսչափով դո՛հ պիտի լինէի եթէ իրօք յանցանքը զործած լինէիր :

— Ո՛հ, բայց, տիկին, զիս կ'սպաննէք :

— Կատակերգութիւն պէտք չէ, խնդրեմ, և անոր վախճանն իմ վրաս կ'առնում : Գնա՛, սենեակդ դարձի՛ր, և այս իմ դասն սօղոս քաղէ :

— Տիկին — ըսաւ Լա Վալիէր Օրլէանի գքսուհոյն, որու ձեռքերը բռնեց — աղաչեցէք ինձի համար, դուք որ այնքան բարի էք :

— Ե՞ս — սրտասխանեց այս վերջինը նախատական ուրախութեամբ մը — ես բարի . . . : Ա՛հ, օրիորդ, դու այդպէս չես մտածեր սրտովին :

Եւ նորատի աղջկան ձեռքը խրոխտանօք մերժեց :

Լա Վալիէր փոխանակ ընկձեղու, ինչպէս որ երկու իշխանուհիք կրնային յուսալ անոր դունատ գէմքն ու արատաբը տեսնելով, յանկարծ իր հանդարտութիւնն ու արժանապատուութիւնն առաւ, խորին խոնարհութիւն մ'ըբաւ և դուրս ելաւ :

— Լաու ուրեմն — ըսաւ Աննա Թադուհին իշխանուհոյն — միթէ կարծես թէ նորէն կ'սկսի :

— Քաջ և համբերող բնաւորութիւններէ կ'կատկածիմ — սրտասխանեց իշխանուհին : — Համբերող սրտի պէս քաջարի բան չգանուիր, անուշ մտքի աէր անձի պէս ինքն իրեն վրայ վտասանձ չգանուիր :

— Ես ապահով եմ, Արէս աստուծոյն նայելէն առաջ լաւ մը պիտի խորհի և այս յանգստութիւնը չպիտի ունենայ :

— Միայն թէ իր զըհը չգործածէ : — սրտասխանեց իշխանուհին :

Մայր Թադուհին գոռոզ նայուածքով մը սրտասխանեց այս առարկութեան, որ նրբութենէ զուրկ չէր, և երկու կանայք, իրենց սարած յաղթանակին վրայ դրեթէ ապահով, գացին Մարի-Թէրէզը դասն, որոյ կ'սպասէր իր անհամբերութիւնը սքողելով :

Այն ատեն երեկոյեան ժամը վեց ու կէս էր, և Թադուորն իր նախընթրակը նոր լմնցուցեր էր : Ժամանակ չկորոյս, երբ ճաշն աւարտեց, գործերը լմնցուց, Սէնդ-Էնյանը բռնեց թէէն և անոր հրամայեց որ զինք Լա Վալիէրի սենեակը տանի :

Պալատականը խոշոր բացաղանջութիւն մը հանեց :

— Լաւ, ի՞նչ կայ — սրտասխանեց Թադուորը — նոր սովորութիւն մը պիտի ստանանք, և սովորութիւն մ'առնելու համար, պէտք է դոնէ մի քանի անգամ սկսիլ :

— Բայց, Ալեհափառ, աղջկանց սենեակն այս տեղ բաց վայր մ'է. ամէն մարդ կ'անտէ ներս մտնող ելնողները : Ա՛րեւի ինձ որ սրտածառանք մը . . . : Օրինակի համար, սա սրտածառանքը . . . :

— Նայինք ի՞նչ է :

— Եթէ Ձեր Ալեհափառութիւնը կ'հաճի որ իշխանուհին իր սենեակը դառնայ :

— Պատճառանք պէտք չէ, սպասելու պէտք չկայ : Բաւական են այս անպատեհութիւնները, այս դաղանիքը : Ձեմ կրնար հասկրնալ թէ ի՞նչ կերպով Ֆրանսայի Թադուոր մը պիտի արատաւորի խեղացի աղջկան մը հետ խօսակցելով : Գէշ խորհողը թող դուրս ելնէ :

— Ալեհափառ, Ալեհափառ, արդեօք պիտի ներէք ինձ իմ չափազանց եռանդեանս համար . . . :

— Խօսէ :

— Հապա Թադուհին :

— Իրան է, իրան է : Ա՛ռդեմ որ Թադուհին միշտ յարգուի : Լաւ, այս իրկուն ալ օրիորդ Լա Վալիէրի սենեակը պիտի երթամ, և այնուհետև, ուղած բարութանք պիտի գտնեմ : Աաղն այդ մասին կ'խորհիք, այս իրկուն ժամանակ չունիմ :

Սէնդ-Էնյան սրտասխան չտուաւ. Թադուորին առջեւն գնալով սանդղէն վար իջաւ և բակերէն անցաւ այնպիսի սրտախառնօք որ չէր ջնջուեր Թադուորին իբրև առաջնորդ ծառայելու վայելած մեծ պատիւէն :

Ասան զի Սէնդ-Էնյան կ'ուզէր անարատ մնալ իշխանուհոյն և երկու Թադուհեաց մտքին մէջ. օրիորդ Լա Վալիէրին ալ անհաճոյ երևիլ չէր ուզեր, և այսչափ լաւ բաներ ընելու համար, զժուարին էր որ և է խոչնդատի մը չհանդիպիլ :

Արդ՝ նորատի Թադուհոյն, նոյնպէս մայր Թադուհոյն և նոյն

խակ իշխանուհւոյն սենեակները պատուոյ աղջկանց դաւթին վրայ կ'նայէին : Եթէ թագաւորն առաջնորդելը տեսնուէր , երեք մեծ իշխանուհիներու հետ սխալի աւրուէր , երեք կանանց հետ որ անշարժ վարկ կ'վայելէին , տիրուհւոյ մը վաղանցուկ վարկը վայելելու տկար հրապոյրի մը համար :

Այս դժբաղդ Սէնդ-Էնյանն որ հովանոցներուն տակ և ֆօն-դէնալլօի ծառատանին մէջ այնքան քաջութիւն ունէր Լա Վալիէրը պաշտպանելու , լոյս աչքով նոյնչափ արիւթ թիւն չէր զգար . այս աղջկան վրայ հաղար տեսակ պակասութիւններ կ'դանէր , և թագաւորին հաղորդելու փափաքով կ'մրկէր :

Բայց իր տանջանքը լմնցաւ . բակերէն անցաւ : Վարագոյր մը անդամ չբացուեցաւ , և ոչ պատուհան մը : Թագաւորը շուտ կը քալէր . նախ իր անհամբերութեան պատճառաւ , երկրորդ Սէնդ-Էնյանի երկար քայլափոխներուն համար , վասն զի Սէնդ-Էնյան առջևէն կ'երթար :

Երբ դուռը հասան , Սէնդ-Էնյան ուղեց քաշուիլ , թագաւորը զանի կեցուց :

Այս այնպիսի փափկութիւն մ'էր զոր պալատականը կրնար զանց ընել :

Պարտաւորեցաւ Լա Վալիէրի սենեակը մտնել թագաւորին ետևէն :

Երբ թագաւորը ներս մտաւ նորաստի օրիորդն իր աչերը սրբելու վրայ էր , այնքան արտորնօք սրբեց որ թագաւորն այս բանս զիտեց : Իբրև հոգատար սիրող անոր հարցութիւն ըրաւ , ստիպեց .

- Վեհափառ , բան մը չունիմ — ըսաւ նա :
- Բայց , վերջապէս կ'լայիր :
- Ո՛հ , ո՛չ , Վեհափառ :
- Նայէ , Սէնդ-Էնյան , միթէ կ'սխալիմ :

Սէնդ-Էնյան պարտաւոր էր պատասխանել , բայց շատ շփոթած էր :

- Բայց նայէ աչերդ կարմրեր են , օրիորդ — ըսաւ թագաւորը . . . :
- Ճամբուն փոշիէն է , Վեհափառ :

— Բայց , ո՛չ , ո՛չ , գոհունակութեան կերպարան մը չունիս որ քեզ այնքան զեղանի և այնքան հրապուրիչ կ'ընէ : Երեսս չես նայիր :

- Վեհափառ :
- Ի՛նչ կ'ըսեմ , իմ ակնարկէս կ'խորշիս :
- Արդարև օրիորդը դուռը կ'դարձնէր :
- Բայց՝ յանձն Աստուծոյ , ի՛նչ կայ — հարցոց Լուի , ուրու արիւնը կ'եռար :
- Ո՛չ ինչ , կ'կրկնեմ , Վեհափառ , և պատրաստ եմ ցոյց տալ Ձեր Վեհափառութեան որ միտքս ձեր փափաքածին պէս ազատ է :

— Միտքդ ազատ է , երբ կ'նայիմ որ շփոթած ես , նոյն իսկ շարժու միդ մէջ : Արդեօք քեզ վերաւորող , բարկացնող եղա՞մ :

- Ո՛չ , ո՛չ , Վեհափառ :
- Ո՛հ , եթէ այդպիսի բան մը կայ պէտք է որ ինձ յայտնես — ըսաւ նորաստի իշխանը կայծակոտ աչերով :
- Բայց ոչ ոք , Վեհափառ , ոչ ոք զիս չթշնամանեց :
- Ուրեմն , նայինք , վերատին այն քու մտախոհ խնդութիւնդ կամ զուարթուն մեղամաղձոտութիւնդ զոր այս առտու վրայ տեսնելով կ'սխորժէի , նորէն ցոյց տուր ինձ . . . նայիմ . . . կ'ազաչեմ :

- Այո՛ , Վեհափառ , այո՛ :
- Թագաւորն ոտքովը զարկաւ :
- Ահա անմեկնելի է ինձ — ըսաւ նա — այդ փոփոխութիւնդ : Եւ Սէնդ-Էնյանի նայեցաւ որ նոյնպէս Լա Վալիէրի տխուր թոյլութիւնը կ'զիտէր , միանգամայն թագաւորին անհամբերութիւնը :

Լուի պարսպ տեղն ազաչեց , պարսպ տեղը ճիդ ըրաւ անոր վշտահար տրամադրութիւնը փարատել , նորաստի օրիորդը խորտակուած էր , նոյն իսկ մահուան տեսքը չպիտի կարենար զանի թմբբութենէ սթափել :

Թագաւորն այս բացասական բարեյօժարութեան մէջ անհամբեր զազանիք մը տեսաւ . և կասկածոտ զէմքով մը սկսաւ բռնաբարիքը նայիլ :

Ստուգիւ Լա Վալիէրի սենեկին մէջ կենդանադիր մը կար մանրանկար Աթոսի :

Թագաւորը տեսաւ այս կենդանադիրը , որ Պրաժլօնի շատ կը նմանէր . վասն զի կումնին երկասարկութեան ժամանակ նկարուած էր :

Այս կենդանադիրն վրայ սպառնալից աչքեր դարձուց :

Լա Վալիէր , այնպիսի նկուն վիճակի մէջ կ'անուէր , և բուլբուլին մտքէն չէր անցըներ այս մանրանկարը , թագաւորին այս մտահոգութիւնը չը իտեց :

Եւ սակայն թագաւորին միտքը սոսկալի յիշատակ մ'եկեր էր , որ ստէպ իրեն հոգ պատճառէր էր , սակայն միշտ վաներ էր զայն :

Այիշէր այն սրտակցութիւնն որ այս երկու նորասի անձանց մէջ տիրեր էր :

Այիշէր այս մտերմութեան հետևող նշանաւորը :

Այիշէր որ Աթոս Լա Վալիէրը կնութեան խնդրեր էր Ռաուլի համար :

Ստածեց որ Լա Վալիէր Բարիզ գառնալով Լոնտօնէն լուրեր ստացած պիտի լինէր , որոնք , իր ըրած ազդեցութիւնը Լա Վալիէրի վրայ փարատած էին :

Գրեթէ իսկոյն թագաւորը զգաց որ քունքը կ'կծէ այն վայրէնի պիծակն որ նախանձ կ'կոչուի :

Վերստին հարցուփորձ ըրաւ գառնութեամբ :

Լա Վալիէր չէր կարող պատասխանել . վասն զի պիտի պարտաւորէր ամէն բան ըսել , պիտի ամբաստանէր թագաւորին , պիտի ամբաստանէր իշխանուհին :

Պիտի պարտաւորէր երկու մեծ և զօրաւոր իշխանուհիներու հետ մաքառիլ յայտնապէս :

Իրեն այնպէս կ'երեւէր որ , իր ներուի գին անցածը թագաւորէն պահելու համար փորձ մը չընելով , թագաւորն իր լուծութենէ պիտի թափանցէր սրտին մէջ անցածը :

Եթէ թագաւորն իրօք զինքը կ'սիրէր՝ պէտք է որ ամէն բան իմանայ , ամէն բան դուշակի :

Ի՞նչ է ուրեմն համակրութիւնը , եթէ ոչ այն երկնային բոցն

որ պարտ էր սիրտը լուսաւորել և ճշմարիտ սիրողներուն խօսքն աւելորդ ընել :

Ռաստի Լա Վալիէր լուեց , բաւական սեպեց հառաչել , լալ և գլուխը ձեռացը մէջ պահել :

Այս հառաչները , այս արտասուքը , որ 'ի սկզբան դորով ապա ահ աղբեր էին Լուի ԹԳԻ , այժմ կ'զրգուէին :

Չէր կարող հանդուրժել ընդդիմադրութեան , ոչ միայն հառաչներու և արտասուաց այլ որ և է զիմադրութեան :

Բոլոր իր խօսքերը կ'ծու , ստիպողական , յարձակողական եղան : 'Նորասի աղջկան կրած վշտին վրայ այս ալ 'նոր վիշտ մ'էր :

'Նա՝ իր սիրահարին կողմէ այս իբր անիրաւութիւն նկատած զիրքէն նոր այժ քաղեց ոչ միայն միւսներուն այլ և ասոր դէմ գնելու :

Թագաւորն սկսաւ ուղղակի ամբաստանել :

Լա Վալիէր և ոչ իսկ ինքզինքը պաշտպանելու փորձ փորձեց . այս ամէն ամբաստանութիւնները կրեց անպատասխան և միանգամայն գլուխը ցնցելով , ուրիշ բառեր չէր արտասաներ եթէ ոչ սա երկու խօսքն որ խօր խոցուած սրտերէ զուրս կ'եւընէին .

— Աստուած իմ , Աստուած իմ :

Բայց թագաւորին սրտմտութիւնը հանդարտեցնելու տեղ , վշտակրութեան այս ճիկն աւելի կ'զրգուէր . Լա Վալիէրի խօսքը կոչում մ'էր քան թագաւորի իշխանութիւնը դերադոյն իշխանութեան մը , էակի մ'որ կրնար զինքը թագաւորին դէմ պաշտպանել :

Ասկէ զատ՝ թագաւորը կ'նայէր որ Սէնդ-Դնյան իրեն աջակից է : Ինչպէս որ ըսինք , Սէնդ-Դնյան՝ կ'դիտէր որ փոթորիկն երթալով կ'մեծնար . չէր զիտեր տակաւին թէ Լուի ԹԳԻ ինչ աստիճան կրնար սէր զգալ , կ'զգար երեք իշխանուհեաց հարուածներուն մօտենալը , խեղճ Լա Վալիէրի կործանումը , և ասպետական ոգի չունէր որ աներկիւզ զիտէ նաև իրեն սպառնացող կործանումը :

Ռաստի Սէնդ-Դնյան կտրուկ բառերով կամ ընդհատ շարժումներով կ'պատասխանէր թագաւորին հարցումներուն . իր նպատակն էր խնդիրը ծանրացնել և այնպիսի կռիւ մը զրգուել որ արդիւնքը

պիտի լինէր լոյս աչքով բակերէն երթեկեկելու հոգէն ազատիլը ,
և իր օգոտտափառ թագաւորին ետեէն Լա Վալիէրի սենեակն եր-
թալէն դադրիլը :

Նոյն պահուն թագաւորը հետզհետէ կ'ըրբոքէր :

Երեք քայլ առաւ որ դուրս ելնէ և ապա դարձաւ :

Նորասի օրիորդը գլուխը չէր վերցուցած , թէ և քայլափոխին
աղմուկէն հասկըցած պիտի լինէր որ իր սիրողը կ'հեռանար :

Պահ մ'անոր առջևը կեցաւ թեկըր ծալլած :

— Վերջին անգամ մ'ես պիտի հարցնեմ , օրիորդ — ըսաւ
թագաւորը — պիտի խօսին : Այդ փոփոխութեան , այդ լինթեա-
մտութեան , այդ քննարկան ընթացքին պատճառ մը պիտի տան :

— Ի՞նչ կուզէք որ ըսեմ ձեզի , Աստուած իմ — մըմուսց Լա
Վալիէր : — Քաջ կ'տեսնէք , Վեհափառ , որ այս պահուս ճրգ-
մուած եմ , կ'նայիք որ ո՛չ կամք , ո՛չ մտածմունք ունիմ և ոչ
խօսք :

— Միթէ այդչափ դժուարին է ճշմարտութիւնն ըսել : Այդ
ըսած խօսքերէդ նուազադոյն խօսքով կրնայիք ցարդ բացատրել :

— Ի՞նչ ճշմարտութիւնը , ի՞նչ բանի վրայ :

— Ամէն բանի վրայ :

Իրաւի , ճշմարտութիւնը Լա Վալիէրի սրտէն շրթերուն հա-
սաւ : Իր թեկըր շարժում մ'ըրին բացուելու , բայց բերանն ան-
խօս մնաց , իր թեկըր վար ընկան : Խեղճ աղջիկը դեռ ևս չա-
փէն աւելի գժբազդ չէր որ համարձակի այնպիսի յայտնութիւն
մ'ընել :

— Բան մը չգիտեմ — կ'մկմաց նա :

— Ո՛հ , այդ միայն պըրասիրութիւն չէ — գոչեց թագաւորը
— այդ միայն քրնածին խորհուրդ չէ , այլ մասնութիւն մ'է :

Եւ այս անգամ որ և է բանէ մ'արդիւտելու , առանց սրտին
տանջանքը զինք ետ բերելու , սենեկէն դուրս վաղեց թագաւորը
յուսահատ շարժումով մը :

Սէնդ-Էնյան անոր ետեէն գնաց , ինքն ալ ժամ առաջ մեկ-
նելու փափաքելով :

Լուի ԹԳ՝ սանդղին վրայ չկեցաւ , և բաղրիքը բռնելով ուժղին ,

— Կ'նային — ըսաւ — անարժանօրէն խաբուած եմ :

— Ի՞նչպէս , Վեհափառ — հարցուց մտերիմը :

— Կի՛շ՝ Պրաժլօն դերկոմսին համար մենամարտած է : Եւ այս
Պրաժլօնը . . . :

— Լաւ ուրեմն :

— Լաւ , միշտ աղջիկը կ'սիրէ զանի : Եւ , ճշմարիտը , Սէնդ-
Էնյան , առթեւս պիտի մեռնիմ եթէ , երեք աւուր մէջ , սրախ
մէջէն սիրոյ նշոյլն անգամ չջնջեմ :

Եւ Լուի ԹԳ՝ իր սենեակը փութաց արտորնօք :

— Ա՛հ , Չեր Վեհափառութեան արդէն ըսեր էի — մըմուսց
Սէնդ-Էնյան թագաւորին ետեէն երթալով և բոլոր պատահան-
ները նայելով երկչոտութեամբ :

Գժբազդաբար ինչպէս որ անտես մտեր էին նոյնպէս դուրս չե-
լան :

Վարագոյր մը բացուեցաւ , ետէն իշխանուհին կեցած էր :
Իշխանուհին տեսեր էր պատուոյ աղջկանց սենեկէն թագաւորին
դուրս ելնելը :

Իշխանուհին ոտք ելաւ թագաւորն անցնելէն ետեւ , և շտապաւ
իր սենեկէն դուրս վաղեց , սանդղին աստիճաններն երկերկու առ-
նելով վեր ելաւ , այն սանդղուն որ թագաւորին ելած սենեակը կը
տանէր :

Ժ

ՅՈՒՍԷՆԱՏՈՒԹԻՒՆ

Թագաւորին մեկնելէն ետեւ՝ Լա Վալիէր ոտք ելեր էր բազ-
կատարած՝ որպէս թէ անոր հետեւիլ կ'ուզէր , որպէս թէ զանի
կեցնել կ'ուզէր . ապա՝ երբ դռներն իր վրայ գոցուեցան , երբ
իր քայլերուն աղմուկը հեռուն անհետ եղաւ , հազիւ ոյժ գտաւ
երթալ իր խաչելութեան պատկերին առջևն ընկնելու :

Այն տեղ մնաց վշտաբեկ , նկուն և ցաւոցը մէջ թաղուած ,

մի միայն կսկիծ զլալով, կսկիծ մը զոր միայն զգայնութեան բնազ-
դումով կարող էր զգալ:

Իր մնածութեանց այս շփոթութեան ատեն՝ Լա Վալիէր իր
զրան բացուիլը լսեց, և զող ելաւ: Գլուխը դարձուց, կարծե-
լով թէ եկողը թաղաւորն է:

Կ'սխալէր նա, նոյն ինք իշխանուհին էր:

Ի՞նչ փոյթն էր իշխանուհին: Գլուխը ծնդարանին վրայ զրած
ընկաւ: Իշխանուհին էր եկողը, այլայլած, զայրացած, սարա-
նալից: Բայց ի՞նչ կ'նշանակէր այս:

— Օրինորդ — ըսաւ իշխանուհին Լա Վալիէրի առջև կենա-
լով — Ճշմարիտը, այդ աղւոր բան է ծուր գնել, աղօթել, և
կրօնասիրութիւն կեղծել, բայց որչափ որ հլու լինիս երկնից թա-
ղաւորին, պարտ ու պատշաճ է նաև որ փոքր ինչ երկրիս իշխա-
նաց կամքն ալ կատարես:

Լա Վալիէր դժուարաւ գլուխը վեր առաւ. 'ի նշան յարգանաց:

— Տիչ մ'առաջ — շարունակեց իշխանուհին — կարծեմ՝ թէ
յանձնարարութիւն մ'եղաւ քեզի:

Լա Վալիէրի անթարթ և մոլորադին աչքը ցոյց կ'տար իր
աղիտութիւնն և մուսցումը:

— Թաղուհին պատուիրեց քեզի — շարունակեց իշխանուհին
— որ զգոյշ կենաս այնպէս որ ոչ ոք կարենայ քու վրայ զանա-
զան համբուսներ հանել:

Լա Վալիէրի ա'նարկը հետաքնին դարձաւ:

— Լաւ — շարունակեց իշխանուհին — քու սենեկէդ մէկը
կ'եղնէ որու ներկայութիւնն ամբաստանութիւն մ'է քեզի գէմ:

Լա Վալիէր համբ կեցաւ:

— Պէտք չէ — շարունակեց իշխանուհին — որ իմ տունս, որ
արքայական տան առաջինն է, արքունեաց վատ օրինակ մ'ընծայէ.
այդ վատ օրինակին պատճառը դու պիտի լինիս: Ուստի՝ քեզի
կ'յայտարարեմ, օրինորդ, այժմ՝ որ ունկնդիր վկայ մը չկայ, վասն
զի չեմ կամիր քեզ նուաստացնել, կ'յայտարարեմ քեզի որ ա-
զատ ես այս վայրկենիս իսկ մեկնիլ, և թէ կարող ես մօրդ քովը
դառնալ 'ի Պլուա:

Լա Վալիէր ասկից աւելի վար չէր կրնար ընկնիլ. Լա Վա-
լիէր կրած տառապանքէն աւելի չէր կարող կրել:

Իր կերպարանը բնաւ չփոխեց. իր ձեռները ծնդացք վրայ
կցուած մնացին երկնային Մագդաղինէի ձեռացը պէս:

— Լսեցիր ըսածս — ըսաւ իշխանուհին:

Պարզ սարսուռ մ'որ Լա Վալիէրի բոլոր մարմնէն անցաւ ի-
րեն համար պատասխանեց:

Էւ որովհետև զոհը զոյտութեան ուրիշ նշան մը չէր ցուցներ,
իշխանուհին գուրս ելաւ:

Մին ատեն Լա Վալիէր, իր շնչատպաւ սրտին անզգայութիւ-
նը, իր երակներուն արեան սառնութեան փոքր առ փոքր յաջոր-
դելը զլաց, արադաշարժ բախումներ իր գաստակներուն, վզին
և քունքին վրայ: Այս բախումները հետզհետէ սաստկանալով՝
թաղաւոր սենդի մը փոխուեցան, և այս ցնորական վիճակին մէջ
իր բարեկամաց կերպարանները տեսաւ որ կ'ըջէին բոլորալիքն իր
թշնամեաց գէմ մաքառելով:

Խառն 'ի խուռն կ'ըսէր նա միանդամայն իր խլացած ականջ-
ներով սպառնական բառեր և սիրոյ բառեր. ինքզինքը չէր զգար
որ նոյն անձն է, կարծէր թէ իր առաջինն էութենէ գուրս ելեր
էր իբր զօրաւոր մրդի մը մղուէն, և այն հորիզոնին վրայ որ
թաղուիլը զինքը կ'տանէր, դերեզմանին քարը կ'տեսնէր որ վեր կը
բարձրանար և յաւիտենական խաւարին ահարկու և մթին փոսն
իրեն ցոյց կ'տար:

Բայց վերջապէս այս երաններուն վշտահար պաշարումը դադ-
րեցաւ, և իր բնառորութեան սովորական համբերատարութեան
տեղի տուաւ:

Յուսոյ նշոյլ մը սահեցաւ իր սրտին մէջ իրբև արեգական շա-
ռաւիղ մ'որ թշուառ կալանատորի մը զնդանը կ'թափանցէ:

Ինքզինքը Քօնդիւնայլօի ճամբուն վրայ տարաւ, տեսաւ թաղա-
ւորը ձիով իր կառքին գունակին առջև, իրեն կ'ըսէր նա որ կ'սի-
րէր զինքը, երեն երդում ընել կ'տար և ինքն ալ երգում կ'ընէր
որ եթէ երբևք աւրուին, այցելութեամբ մը, նամակաւ մը, նշա-
նով մը պիտի բացատրութիւն տան իրարու որդէս զի երեկոյեան

այլայլութիւնը վարատելով զիշերային հանդիսար վայելեն : Այս բանս թագաւորն էր գտնողը , թագաւորն էր երգում ընողը , թագաւորն էր իրեն երգում ընել տուողը : Հետեապէս անկարելի էր որ թագաւորն ինքն իր պահանջած խոստման զրժէր , միայն թէ թագաւորն իրբե բռնակալ սէր չհրամայէր ինչպէս կ'հրամայէր հնազանդութիւն , միայն թէ թագաւորն անտարբեր չլինէր այնպէս որ առաջին արգելք մը տեսնելուն ճամբուն վրայ մնար :

Թագաւորը , այս անուշ պաշտպանը , որ մէկ , մէկ խօսքով միայն կարող էր իր բոլոր հոգեբը ցրուել , արեւմն թագաւորն իր հաշտողներուն կ'միանար :

— Ա՛հ , իր բարկութիւնը չէր կրնար ակել : Այժմ որ առանձին էր իր կրած տառապանքն անտարակոյս նա ևս կ'կրէր : Բայց նա , նա կաշկանդուած չէր իրեն պէս , նա կարող էր դորձել , շարժել , գալ , ինքը , ինք միայն սպասելու պարտաւոր էր :

Եւ խեղճ օրիորդը բոլոր հոգւովը կ'սպասէր . վասն զի անկարելի էր որ թագաւորը չվերադառնար :

Հազիւ ժամը տասն ու կէս էր :

Կամ պիտի դար նա , կամ իրեն պիտի գրէր , կամ Սէնդ-Էնյանի միջոցաւ իրեն տիպիչ խօսք մը պիտի ուղղէր :

Եթէ վերադառնար , ա՛հ , ինչպէս անոր առջևը վաղելու պիտի ելնէր , ինչպէս մէկզի պիտի գնէր այն փափկասրտութիւնը զոր այժմ խիստ անպատեհ կ'դտնէր , ինչպէս պիտի ըսէր անոր . « Ես չեմ քեզ չսիրողը , անոնք են որ չեն կամիր որ քեզ սիրեմ » :

Եւ այն ատեն , պէտք է ըսել , բան մը կ'մտածէր , Լուին նուազ յանցաւոր կ'դտնէր : Իրօք , ամէն բանի անտեղեակ էր : Արդեօք իր յամառ լուծեան վրայ ինչ մտածեց : Անհամբեր , բարկասիրտ լինելով թագաւորը , ինչպէս որ ամենքը գիտէին , խիստ զարմանալի էր որ այնչափ երկար ատեն իր պաղարիւնութիւնը պահած լինէր : Ա՛հ , անտարակոյս ինքն անոր տեղ այսպէս չպիտի վարուէր , ամէն ինչ պիտի հասկընար , գուշակէր : Բայց ինք խեղճ օրիորդ մ'էր և չէ թէ մեծ թագաւոր մը :

Ա՛հ , թէ որ դար , թէ որ գար . . . : Ինչպէս շուտով պիտի

ներէր թագաւորին՝ բոլոր իր երեսէն քաշած նեղութիւնները մոռնալով , որչափ աւելի պիտի սիրէր զանի տառապանք կրելուն համար :

Եւ իր գլուխը գէպ 'ի դուռն երկնցուցած , իր շուրթերը կէս բաց կ'սպասէր , Աստուած ներէ իրեն այս անվայել խորհուրդը , կ'սպասէր նա այն համբոյրին զոր թագաւորին շրթունքն աւտու այնքան անուշ կ'բուրէր երբ սիրոյ բառը կ'արտասանէր :

Եւ թագաւորը չէր երևեր . գէթ կ'դրէր . այս երկրորդ յոյսն էր , նուազ անուշ , նուազ երջանիկ յոյս քան միւսն , բայց նոյնչափ սիրոյ յայտարար նշան պիտի համարէր , միայն աւելի վեհերոտ սէր մը : Ա՛հ , ինչպէս պիտի լափէր այն գիւրը , ինչպէս պիտի փութար անոր պատասխան տալու . ինչպէս , եթէ նամակաբերը մի անգամ դուրս ելնէր , պիտի համբուրէր , վերստին պիտի կարգար , իր սրտին վրայ պիտի սեղմէր այն երջանկաբեր դիրն որ իրեն պիտի բերէր հանգստութիւն , հանգարտութիւն և երջանկութիւն :

Վերջապէս թագաւորը չէր դար . եթէ թագաւորը չդրէր գէթ անկարելի էր որ Սէնդ-Էնյանը չդրկէր կամ Սէնդ-Էնյան ինքն նին չդար զինքը տեսնելու : Ինչպէս սրամաղիւր էր երբորդ անձի մ'ամէն բան յայտնել : Արքունական վեհափառութիւնն իր առջև չպիտի գտնուէր իր շրթանց վրայ խօսքը սառեցնելու համար , և այն ատեն թագաւորին սրտէն ամէն կասկած պիտի փաբատէր :

Ուստի Լա Վալիէրի սիրտն և ակնարկը , մարմին ու միտքը լիովին այս ակնկալութեամբ պաշարուած էին :

Առանձինն ըսաւ նա որ տակաւին յուսոյ ժամ մը միայն ունէր , թէ թագաւորը մինչև կէս զիշեր կրնար գալ , դրել կամ մէկը զրկել , թէ կէս զիշերին ամէն յոյսը պիտի մարէր , ամէն ակնկալութիւն պիտի կորուսէր :

Պալատին մէջ որչափ ատեն որ աղմուկ լսեց , խեղճ աղջիկը կարծեց թէ այն աղմկին պատճառն ինքն էր . որչափ ատեն որ դաւթէն մարդիկ անցան դարձան կարծեց թէ այս մարդիկ թագաւորին կողմէ զրկուած պատգամաբերներ են որ իրեն սենեակը պիտի գային :

Ժամը տասն մէկ զարկաւ, ասդ տասն մէկ քառորդ, յետոյ տասն մէկ ու կէս:

Վայրկեաններն անձկութեամբ կ'սահէին ծանր ծանր, և սակայն առելի արող կ'վազէին:

Երեք քառորդ ժամուն ալ հնչեցին:

Ահա գիշեր, կէս գիշեր, յետին, ծայրագոյն յոյսն ալ ըստ կարգի եկաւ:

Ժամացոյցին յետին հնչուելով՝ յետին ըստն ալ մարեցաւ, յետին լուսով, յետին յոյսն ալ:

Այսպէս՝ նոյն ինքն թաղաւորն ալ զինքը խաբեր եր, ամեննն առաջ նա երգման կ'գրծէր զոր նոյն օրն ըրեր էր, երգման և երգմնազանցութեան մէջ հազիւ ուրեմն տասն երկու ժամ անցեր էին: Այս պատրանքն ընդ երկար չէր պահած:

Ուրեմն՝ ոչ միայն թաղաւորը չէր սիրեր, այլ ամէն կողմէ հաւածանք կրող անձը կ'արհամարհէր. կ'արհամարհէր զանի այնչափ որ արտաբանն նախատանայ կ'գատապարտէր, որ վատահամբաւիչ վճռոյ մը հաւասար էր, և սակայն, թաղաւորը, նոյն ինք թաղաւորն էր այս վատահամբաւութեան առաջին պատճառը:

Գտն ժպիտ մը, բարկութեան միակ նշանը, որ այս նահատակին հրեշտակային կերպարանէն անցաւ այս երկար պայքարին աստն, գտն ժպիտ մ'երեցաւ իր շրթանց վրայ:

Արգարե՛ իրեն համար ինչ կ'մնար երկրիս վրայ՝ թաղաւորը կորուսելէն ետև, ո՛չ ինչ: Աստուած միայն կ'մնար:

Ուստի Աստուծոյ տարաւ իր միտքը:

— Աստուած իմ — ըսաւ նա — դու պիտի հրամայես ինձ ընելիքս: Քեզնէ կ'ստասեմ ամէն ինչ, քեզնէ պարտաւոր եմ ստասել ամէն ինչ:

Եւ Լա Վալիէր խաչելութեան նայեցաւ, որու ոտքը համբուրեց եռանդազին:

— Ահա — ըսաւ նա — աէր մ'որ երբէք չմոռնար և երեսի վրայ չթողոր անոնք որ զինք չեն մոռնար և երեսի վրայ չեն թողոր: Ահա անոր միայն պէտք է զոհել:

Այն ատեն՝ եթէ այս սենեկին մէջ մէկն իր աչքը թափանցէր,

դիւրաւ պիտի տեսնէր որ խեղճ յուսահատ աղջիկը վերջին որոշում մ'ընելու վրայ էր, ծայրագոյն խորհուրդ մ'ի գործ գնելու կ'պատրաստուէր և վերջապէս իր միտքը Յակոբայ այն մեծ սանդղէն վեր կ'սլանար որ հողիններն երկրէն երկին կ'առաջնորդէ:

Այն ատեն՝ որովհետև այլ ևս ոյժ չունէր ծնկացը վրայ կենալու, փոքր առ փոքր ծնկարանին աստիճաններուն վրայ ընկաւ, գլուխը խաչափայտին վրայ յենած, և աչքն անթարթ, և շնչաստպաւ դիտեց ասպակիններուն վրայ այդուն առաջին նշոյնները:

Առաւօտեան ժամն երկուքն էր երբ այս մտլորութեան կամ լաւ ևս յնորեալ վիճակին մէջ կ'գտնուէր: Այլ ևս ինքզինքին չէր իշխեր:

Այսպէս՝ երբ առաւօտեան մանիշակագոյն երանդը տեսաւ որ պալատին տամալներուն վրայ կ'իջնէր և իր գրկած փղոսկրէ-Քրիստոսին ուրուագծերն ընդ աղօտ կ'նկարէր, ճիգ մ'ընելով ոտք ելաւ, երկնային նահատակին ոտքը համբուրեց, իր սենեկին սանդղէն վար իջաւ և վար իջնելու ատեն գլուխը լօղիկով մը ծածկեց:

Ճիշտ այն միջոցին հասաւ երբ հրայանակրաց գիշերասպահ վաշտակը դուռը կ'բանար, և հէլվէտիական զօրաց առաջին սահնորդ գունդը ներս կ'ընդունէր:

Այն ատեն պահակներուն ետևէն սահելով՝ փողոցն ելաւ, և գիշերասպահ գնդին գլխաւորը ժամանակ անգամ չունեցաւ ինքնիրեն հարցնելու թէ ո՞վ էր այն նորատի կիրն որ առտու կանուխ պալատէն խոյս կ'տար:

ԺԱ.

ՓԼԵՈՒՍ

Լա Վալիէր գիշերասպահ գնդին ետևէն դուրս ելաւ: Այս գունդը Սէնդ-Օնօրէ փողոցին աջ կողմը զարկաւ, Լա Վալիէր ձախ կողմը բռնեց մեքենապէս:

Իր որոշումն ըրած էր, իր խորհուրդն հաստատած. Շայօի Կարմելեանց վանքն երթալ կ'ուզէր, որու մայրապետուհին այնպիսի խստակրօնութեան համբաւ մ'ունէր որ արքունեաց աշխարհականներուն ահ ու գող կ'ազդէր:

Լա Վալիէր երբէք Բարիզ չէր տեսած, երբէք ոտքով գորս չէր ելած, եթէ հանդարտ լինէր միտքն անգամ դարձեալ ճամբան չպիտի գտնէր: Ասկից կ'հասկցուի թէ ինչու համար Սէն-Օնորէ փողոցէն վեր կ'ենէր փոխանակ վար իջնելու:

Բալէ-Բուայալէն հեռանալու կ'փութար, և կ'հեռանար իրօք: Այսչափ միայն լսած էր որ Շայօ Սէն դեախն վրայ կ'նայէր. ուստի ինքն ալ գէպ 'ի Սէն դեալ կ'գիմէր:

Ջարկա Բօք փողոցէն, և Լուվրէն անցնել չկարենալով Սէն-ժէրմէն-Լօքսէրրուաի եկեղեցւոյն ճամբան բռնեց, քերելով այն հրապարակն ուր Բէրօ այնուհետեւ իր սխները կառուց:

Շատ չանցաւ քարափունքը հասաւ:

Իր քալուածքն արազնթաց և խռոված էր: Հագլու ուրեմն կ'զգար այն ակարութիւնն որ՝ ատեն ատեն իրեն կ'յիշեցնէր թեթեակի կազալու ստիպելով, այն գելումը զոր մանկո թեան ատեն ստացեր էր:

Եթէ օրուան ուրիշ մէկ ժամուն լինէր՝ Լա Վալիէրի կերպարանն անհեռատես մարդոց կասկածները պիտի դրդուէր, հետաքրքրութենէ զուրկ մարդոց նայուածքն անգամ իր վրայ պիտի հրաւիրէր:

Բայց առաւօտեան ժամն երկուք ու կէսին, Բարիզի փողոցներն ամայի են կամ դրեթէ ամայի, և միայն աշխատասէր արհեստաւորները կ'աննուին որ կ'երթան իրենց օրապահիկը շահելու, կամ վտանգաւոր դատարկապարտներ որ իրենց տունը կ'զառնան այլալու թեամբ և ցոփութեամբ լի գիշեր մ'անցընելէն ետե:

Առաջններուն համար՝ օրը կ'սկսի, միւսներուն համար՝ օրը կ'աւարտի:

Լա Վալիէր ահ ու գող զգաց տեսնելով այս գէմքերը, և բարիզեան արիպարներուն անտեղեակ լինելով, չէր կարող զանազանը պարկեշտութենէ անառակութեան կերպարանը: Իրեն հա-

մար թշուառութիւնը խրատիլակ մ'էր, և բոլոր այս հանդիպած մարդիկն իրեն թշուառներ կ'երևէին:

Իր հազուստը՝ որ առջի օրուանն էր, թէև վեր 'ի վերոյ՝ ընտիր և մարտ էր, վասն զի այն հազուստն էր որով մայր թագուհոյն սենեակը զացեր էր. ասկից զատ՝ ճամբան տեսնելու համար իր բացած լօզիկն ներքև. իր դունաստութիւնն ու իր աղւոր աշունքն այնպիսի լեզու մը կ'իսուէին որ այս գուեհիկ մարդոց անձանօթ էին, և առանց գիտնալու՝ խեղճ փախստականն ումանց կոշտութիւնն և այլոց պթութիւնն առ ինքն կ'հրաւիրէր:

Այսպէս Լա Վալիէր շարունակ քալելով՝ շնչասպառ և արտորնօք մինչև Արէվի հրապարակին բարձունքը հասաւ:

Այն ատեն նա կանկ կ'առնուր, իր ձեռքը սրտին վրայ յենելով, տան մը կռթնելով, շունչ առնելով և իր ընթացքն առաջնէն աւելի շուտ ընդ փոյթ շարունակելով:

Երբ Արէվի հրապարակը հասաւ՝ Լա Վալիէր երեք մարդոց գիտնացը գտնուեցաւ, կուրծքերնին բաց, երերուն, գինով՝ որոնք գետին եղերքը կապուած նաւակէ մը կ'ենէին:

Այս նաւակը գինիով բեռնաւորուած էր, և յայտնի կ'երևէր որ այս ըմպելիքէն բաւական սնկեր էին:

Իրենց Պարտեան քաջադործութիւններն երեք տարբեր ձայնով կ'երգէին՝ երբ քարափին վրայ նայող բազլեքին ծայրը հասնելով, նորատի աղջկան ընթացքը յանկարծ արդիւլելու ելան:

Լա Վալիէր կայ առաւ:

Այս մարդիկ ալ պալատականի ղդեստով հազուած այս կինը տեսնելով՝ կանկ առին, և համաձայնութեամբ իրարու ձեռք բռնեցին և Լա Վալիէրի շուրջը պար բռնելով երգեցին այսպէս.

Դու որ մնակալ անա կ'որոշրկանաս,
Արի ե՛կ, նայի՛ւ մեզի կեօր ծիծաղէ:

Արդարեւ Լա Վալիէր հասկըցաւ որ այս մարդիկ իրեն կ'իսուէին և իր ընթացքն արդիւլել կ'ուզէին. քանի մ'անգամ փորձ փորձեց խոյս տալու, բայց անօրուտ տեղը:

Իր ծունկերը գայթեցան, զգաց որ պիտի վար ընկնի, և սարձ սափելով ճիկ մ'արձակեց:

Բայց նոյն պահուն՝ զինքը շրջապատող բոլորակը բացուեցաւ զօրաւոր ձեռքի մը ճնշումէն:

Նախատիչներէն մին ձախ դին գլորեցաւ, միւսն աջ դին գնաց ընկաւ մինչև ջրին ափունքը, երրորդն իր ոտից վրայ երերաց:

Հրացանակրաց սպայ մը նորատի օրիորդին առջև գտնուեցաւ խոժուարէմ, սպառնալից և ձեռքը վերցուցած իր սպառնալիքն ի գործ դնելու համար:

Գինոյնները խոյս տուին համազդեատը տեսնելով, մանաւանդ սպային ցոյց տուած ուժէն երկնչելով:

— Անօրէն — գոչեց սպայն — բայց օրիորդ Լա Վալիէրն է այս:

Լա Վալիէր որ բոլորովին շուարած էր այս պատահած անցքէն, ապշելով որ իր անունը կ'արտասանեն, Լա Վալիէր աչքերը վեր վերցուց և տ'Արդանեանը ճանչեց:

— Այո, պարոն — ըսաւ նա — ես եմ, ես ինքս եմ:
Եւ նոյն պահուն անոր թեւէն կ'բռնէր որ չքնկնի:

— Պիտի պաշտպանես զիս, այնպէս չէ՞, Պ. տ'Արդանեան — յարեց նա աղերսազին ձայնով մը:

— Անտարակոյս քեզ պիտի պաշտպանեմ, բայց ո՞ր կ'երթաս Տէր Աստուած, այս ժամուս:

— Շայո կ'երթամ:
— Ռաբէի կողմէ Շայո կ'երթաս: Բայց ճշմարիտը, օրիորդ՝ հակառակ կողմը բռնե՞ր ես:

— Ուրեմն, պարոն, շնորհ ըրէ ինձ ուղիղ ճամբան ցոյց տալու և փոքր ինչ զիս առաջնորդելու:

— Ո՛հ, յօժարակամ:
— Բայց ինչպէս այս կողմերը կ'գտնեմ քեզ: Ի՛նչ բարեբաղդութիւն էր որ ինձ օղնութեան հասար: Ճշմարիտը, կ'երևի ինձ որ կ'երազեմ, կ'երևի ինձ որ կ'սենդանամ:

— Եւ այս կողմերը կ'գտնուէի, օրիորդ, վասն զի Կրէվի հրապարակին վրայ տուն մ'ունիմ, Իճաճ - օրը - Նօրը - Տաճ նշանադրով:

— Եւ այս կողմերը կ'գտնուէի, օրիորդ, վասն զի Կրէվի հրապարակին վրայ տուն մ'ունիմ, Իճաճ - օրը - Նօրը - Տաճ նշանադրով:

— Եւ այս կողմերը կ'գտնուէի, օրիորդ, վասն զի Կրէվի հրապարակին վրայ տուն մ'ունիմ, Իճաճ - օրը - Նօրը - Տաճ նշանադրով:

Յրէկ գացի տան վարձքն առնլու, և դիշերն անդ անցուցի. ուստի պալատը կանուխ դառնալ կ'փափաքէի որ սահնորդ զօրաց վրայ հսկեմ:

— Շնորհակալ եմ — ըսաւ Լա Վալիէր:
— Ահա այս էր իմ ըրածս, այո՞ — ըսաւ խրովի տ'Արդանեան — բայց նա, նա ի՛նչ կ'ընէր, և այս ժամուս ինչո՞ւ համար Շայո կ'երթայ:

Եւ իր թեւն անոր տուաւ:
Լա Վալիէր թեւը մտաւ և սկսաւ սրտորնօք քալել: Սակայն այս շտապը մեծ տկարութիւն մը կ'ծածկէր: Տ'Արդանեան զգաց այս բանս, և Լա Վալիէրի առաջարկեց որ փոքր ինչ հանդիստ առնու, բայց օրիորդը մերժեց:

— Վասն զի չգիտես անշուշտ թէ ո՞ր է Շայո — ըսաւ տ'Արդանեան:
— Այո, չգիտեմ:

— Շատ լաւ:
— Փոյթ չէ:
— Գէթ մղոն մը հեռու է:
— Այդ մղոնը քալելով պիտի ընեմ:

Տ'Արդանեան պատասխան մը չտուաւ. միայն ձայնին շեշտէն կ'իմանար ճշմարիտ գիտաւորութիւնները:
Ուստի վերցուց քան թէ առաջնորդեց Լա Վալիէրը:

Վերջապէս բարձունքը ատեան:
— Ո՞ր տունը պիտի գնաս, օրիորդ — հարցուց տ'Արդանեան:
— Կարմեւեանց, պարոն:

— Կարմեւեանց — կրկնեց տ'Արդանեան զարմացած:
— Այո, և որովհետեւ Աստուած քեզ զրկեց որ իմ ճամբուս վրայ զիս պահպանես, ընդունէ՛ իմ շնորհակալիքս և իմ հրաժարական բարեներս:

— Կարմեւեանց, բարենե՞րդ: Ուրեմն վանատունը կ'մտնես — գոչեց տ'Արդանեան:
— Այո, պարոն:

— Գո՛՛՛ւ:
— Գո՛՛՛ւ:

Այս դրան մէջ, որու վրայ երեք շէշտ դրինք կարելի եղածին չափ ազդու ընելու համար, այս դրան մէջ ամբողջ բանաստեղծութիւն մը կար. Լա Վալիէրի կ'ընդհանրէր թէ՛ Պլուայի հին յիշատակները թէ՛ Պոնդէնայի նոր յիշատակները. անոր կ'ըսէր. « Դրան որ կ'ընայիր երջանիկ լինիլ Ռաուլի հետ, դրան պիտի կուսարանը մտնես » :

— Այո՛, պարոն — ըստ նա — Էս : Տիրոջ սպասուհին պիտի լինիմ, բոլոր աշխարհէ կ'հրաժարիմ :

— Բայց միթէ կոչմանդ հակառակ չես գործեր սխալմամբ, բայց միթէ Աստուծոյ կամաց ներհակ չես շարժիր :

— Ա՛յ, քանի որ Աստուած ուզեց որ քեզի հանդիպիմ : Եթէ դու չլինէիր, անտարակոյս յողնութեան պիտի ընկճէի, և որովհետեւ Աստուած քեզ իմ առջև հանեց, ըսել է թէ ուզեց որ իմ նպատակիս հասնիմ :

— Ա՛հ — ըստ տ'Արդանեան կասկածով — այդ ինձ քիչ մը նուրբ կ'երևի :

— Ինչ որ է — վրայ բերաւ նորատի օրիորդը — ահա իմացար իմ դիտաւորութիւնս և նպատակս : Այժմ վերջին շնորհ մը ունիմ ինդրելու քեզնէ, իմ շնորհակալիքս միշնդամայն քեզի ուղղելով :

- Ըսէ՛, օրիորդ :
- Թագաւորը Բալէ-Բոայալէն փախչելու չգիտէ :
- Տ'Արդանեան շարժում մ'ըրա :

— Թագաւորը — շարունակեց Լա Վալիէր — չգիտէ թէ ի՞նչ պիտի ընեմ :

— Թագաւորը չգիտէ . . . — գոչեց տ'Արդանեան : — Բայց, օրիորդ, զոյշ եղիր, այդ ընթացքիդ ծանրութիւնը չես կշռեր : Ոչ ոք կրնայ բան մ'ընել առանց Թագաւորին գիտութեան, մասնաւոր արքունի պալատի մարդիկ :

— Ես այլ ևս արքունիքէն չեմ, պարոն :

Տ'Արդանեան նորատի օրիորդին նայեցաւ և իր զարմանքն երթալով կ'աւելնար :

— Ա՛հ, մի՛ վրդովիր, պարոն — շարունակեց օրիորդը — ամէն

քան կշռուած է, և եթէ չլինէր խի, այժմ իմ դիտաւորութիւնս փոխելու ատենն անցած է, գործադրեցի զոյն :

- Լա ուրեմն, ըսէ՛, օրիորդ, ի՞նչ կ'ուզես :
- Պարոն, յանուն գթութեան զոր պարտաւոր ես դժբաղդին, յանուն քու հողոյդ վեհանձնութեան, յանուն քու պատուոյդ, կ'պաղատիմ քեզ ինձ երդում մ'ընելու :

- Երդում մը :
- Այո՛ :
- Ի՞նչ երդում :

— Երդում ըրէ ինձ, Պ. տ'Արդանեան, որ չպիտի ըսես Թագաւորին թէ զիս տեսար և թէ կարմեւեանց վանքը կ'գտնուիմ :

- Տ'Արդանեան գլուխը ցնցեց :
- Այդպիսի երդում մը չպիտի ընեմ — ըստ նա :
- Եւ ինչո՞ւ համար :

— Վասն զի կ'ճանչեմ Թագաւորը, վասն զի քեզ կ'ճանչեմ, վասն զի ինքզինքս կ'ճանչեմ, վասն զի բոլոր մարդկային սեռը կը ճանչեմ. ո՛չ, այդ երդումը չպիտի առնում :

— Արեմն — գոչեց Լա Վալիէր այնպիսի զօրութեամբ մ'որ իրմէ չէր յուսացուէր — ուրեմն փոխանակ այն օրհնութեանց զորս մինչև կենացս վերջը քեզի լիաբերան պիտի տայի, անիծեալ եղիր. վասն զի՛ բոլոր արարածոց մէջ քու երեսեղ ամենաթշուառը պիտի լինիմ :

Ըսինք որ տ'Արդանեան կ'ճանչէր սրտէ ելած ամէն ձայն, այս ձայնին չկրցաւ գիմանալ :

Տեսաւ օրիորդին կերպարանին քայքայումը, տեսաւ անոր անգամներուն դողը, տեսաւ ցնցումներէ զղրղուած այս վտիտ և փափուկ մարմնոյն երերիլը, հասկրցաւ որ եթէ գիմադրէ այս էակը պիտի սպաննէ :

— Ուրեմն թող խօսքդ լինի — ըստ նա : — Անհոգ եղիր, օրիորդ, Թագաւորին բան մը չպիտի ըսեմ :

— Ա՛հ, շնորհակալ եմ, շնորհակալ եմ — գոչեց Լա Վալիէր — դու մարդկան մէջ ամենէն վեհանձն ես :

Եւ իր եռանդաղին ուրախութեան մէջ տ'Արդանեանի ձեռքը բռնեց և իրենին մէջ սեղմեց :

Տ'Արդանեան զրաց որ դուր ի կ'շարժի :

— Անորէն — ըսաւ նա — ահա էակ մ'որ կ'սկսի այն տեղէն ուսկից ուրիշները կ'աւարտեն . այս սրտաշարժ բան է :

Այն ատեն Լա Վալիէր, որ իր ցաւոց ծայրագոյն աստիճանին մէջ քարի մը վրայ ընկած նստած էր, ոտք ելաւ և Կարմելեանց վանքը դիմեց, որ նորածին լուսոյ մէջ սկսեր էր նկարուիլ : Տ'Արդանեան հեռուէն անոր կ'հետեւէր :

Խօսարանին դուռը կէս բաց էր, դուռնատ ստուերի մը պէս սահեցաւ, և ձեռքի նշանով մը ա'Արդանեանի շնորհակալ լինելով իր աչքէն աներևոյթ եղաւ :

Երբ ա'Արդանեան մինակ մնաց, անցած դարձածին վրայ խորունկ մտածեց :

— Ճշմարիտ վկայ, աւասիկ իմ վիճակս կ'ըսուի ծուռ կացութիւն մը . . . : Այսպիսի դողտնիք մը պահել, ուրիշ բան չէ բայց միայն զրպանիդ մէջ հրաշէկ ամուսն մը պահել, և յուսալ որ լաթը չպիտի այրէ : Իսկ երդումը չպահել, երդմանէն ետև որ պիտի պահենք, այս ալ անպատիւ մարդու դործ է : Ընդհանրապէս՝ լաւ խորհուրդները վաղելու ատենս կ'հասնին միտքս, բայց այս անգամ, կամ կ'սխալիմ չտիպալանց, կամ պէտք է շատ վաղեմ որպէս զի այս դործին լուծու մը գտնեմ . . . : Ա՛ր վաղեմ . . . Ճշմարիտը, դարձեալ Բարիդի կողմը . այս լաւ կողմն է . . . : Միայն շուտ վաղենք, լաւ ևս են չորս քան երկու ոտք : Գժրազ դաբար, առ այժմ, միայն իմ երկու ոտքս ունիմ . . . : Չի՛ մը, ինչպէս որ Լուվրի թատրոնին մէջ լսեցի, իմ թաղս ձիւ մը համար . . . : Քճմեղեմանս քաղաքագուռը հրացանակրաց պահակ մը կայ, և որչափ որ ինձ ձի մը պէտք է, այն տեղ տասն հատ պիտի գտնենք :

Այս դիտաւորութեան ուժով, որ իր սովորական արագութիւնը հաստատեց, ա'Արդանեան շուտ մը բարձունքէն իջաւ, պահապանոցը հասաւ, դտած լաւագոյն ձին առաւ, և տասն վայրկենի մէջ պալատը ժամանեց :

Բալէ-Բուայալի ժամացոյցը ժամը հինգ կ'զարնէր :

Տ'Արդանեան թագաւորին վրայ լուր հարցուց :

Թագաւորն իր սովորական ժամուն պառկեր էր, Պ. Գօլպէրի հետ աշխատելէն ետև, և ըստ հաւանականին, դեռ ևս կ'քնանար :

— Աղէ — ըսաւ նա — օրիորդը ճշմարիտը խօսեր է ինձ . թագաւորը բանէ մը տեղեկութիւն չունի . եթէ այս անցքերուն կէսը միայն դիտնար՝ այժմ Բալէ-Բուայալը տակնուվրայ պիտի լինէր :

ԺԲ

Ի՛նչ՞պէս ԼՈՒԻ՛ Ի՛ ԿՈՂՄԷ՛ ԺԱՄԸ ՏԱՄՆՈՒԿԷՍԷՆ ՄԻՆՉԵՒ ԿԷՍ ԳԻՇԵՐ ԱՆՑՈՒՑԵՐ ԷՐ Ի՛ ԺԱՄԱՆԱԿԸ

Թագաւորը՝ պատուոյ աղջկանց սենեկէն ելնելուն՝ իր սենեակը գտեր էր Գօլպէրն որ իրեն կ'սպասէր հրամաններն ընդունելու հետևեալ առտուան արարողութեան առթիւ :

Ինչպէս որ արդէն ըսինք, հոլանտացի և սպանիացի դեսպանաց ընդունելութեան հանդէս մը պիտի լինէր :

Լուի ԺԳ Հոլանտայի դէմ ծանր ծանր գանդատանաց պատճառներ ունէր . հոլանտացիք արդէն քանիցս Քրանսայի հետ թշնամաբար վարուեր էին, և առանց տեսնելու կամ վախնալու որ կրնար անհամաձայնութիւն մը ծաղիլ, վերստին ամենաքրիստոնեայ թագաւորին գաշնակցութիւնը կ'ձգէին, Սպանիոյ հետ ամէն տեսակ դաւեր նիւթելու համար :

Լուի ԺԳ իր գահակալութեան միջոցին, կամ Մազարէնի մահուանէ ետքը, այս քաղաքական խնդիրը յուզուած գտեր էր :

Երիտասարդի մը համար դժուարին խնդիր մ'էր լուծելու, բայց որովհետև այն ատեն բոլոր ազգի թագաւորն էր, ինչ որ գլուխն որոշէր, մարմինը կատարելու պատրաստ կ'գտնուէր :

Քիչ մը բարկութիւն, նոր և վառվռուն արեան մը շրջանը գլխի մէջ, բաւական էին հին քաղաքական զիժ մը փոխել և նոր գրութիւնը հաստատել :

Ժամանակին զիւանագէտներուն դերն ուրիշ բանի վրայ չէր

կայանար այլ միայն իրենց մէջ պետական պատահարներ պատարաստել, որոցմէ իրենց վեհապետները կրնային պէտք ունենալ :

Լուի մտաց այնպիսի տրամադրութեան մէջ չէր որ կարող լինէր խոհական քաղաքականութեան մը հետեւելու զինքը զրոյել :

Լա Վալէրէի հետ ունեցած կռուէն դեռ ևս այլայլած իր դահլճին մէջ կ'ընկալուէր, լուծում մը գտնելու և աղմուկ հանելու սաստիկ փափաքելով այնչափ ատեն ինքզինքը զսպելէն ետև :

Գօլպէր՝ թագաւորը տեսնելուն՝ մէկ նայուածքով գործոց վիճակը հասկըցաւ և թագաւորին դիտաւորութիւնները գուշակեց : Սկսաւ սողոսկիլ :

Երբ թագաւորը հարցուց թէ հետեւեալ օրը ինչ պիտի ըսէ, փոխտեսուչը նախ տարօրինակ գտնել ձեացուց որ Նորին Վեհափառութիւնն այս մասին պէտք եղած տեղեկութիւնները չէր ստացած Պ. Ֆուքէի միջոցաւ :

— Պ. Ֆուքէ — ըսաւ — Հոլանտայի այս գործին շատ տեղեկ է. ուղղակի կ'ընդունի բոլոր թղթակցութիւնները :

Թագաւորը՝ որ վարժած էր տեսնել Պ. Գօլպէրն որ Պ. Ֆուքէն միշտ վար կ'ըզրնէր, այս քարերն անպատասխանի թողուց. միայն մտիկ ըրաւ :

Գօլպէր իր խօսքին ներդրածութիւնը դիտեց և ըսածը մեղմելու փութաց յարելով թէ Պ. Ֆուքէ մեղադրելի չէ ինչպէս արտաքուստ կ'երևի, վասն զի այս պահուս մեծ մտատանջութիւններ ունէր :

Թագաւորը գլուխը վեր վերցուց :

— Ի՞նչ մտատանջութիւններ — ըսաւ նա :

— Վեհափառ, մարդիկ ինչ որ ընեն, մարդիկ են, և Պ. Ֆուքէ իր մեծ յատկութեանց հետ պակասութիւններն ալ ունի :

— Ա՛հ, պակասութիւններ, և ո՞ր մարդը պակասութիւններ չունի, Պ. Գօլպէր :

— Չէր Վեհափառութիւնն ալ ունի անշուշտ — ըսաւ Գօլպէր համարձակութեամբ, որ դիտէր ծանր շողոքորթութիւն մը նետել թեթև պարսալի մը մէջ, ինչպէս նետն որ իր ծանրութեան չնայելով օդը կ'ձեղքէ, զինքը բռնող թեթև փետուրներուն շնորհիւ :

Թագաւորը ժպտեցաւ :

— Ուրեմն Պ. Ֆուքէ ինչ թերութիւն ունի — ըսաւ նա :

— Վեհափառ, միշտ նոյն թերութիւնը. կ'ըսեն թէ սիրահարած է :

— Որո՞ն սիրահարած է :

— Ճիշտը չգիտեմ, Վեհափառ, ևս կնային գործերու շատ չեմ խառնուիր, ինչպէս որ կ'ըսեն :

— Բայց՝ վերջապէս՝ դիտես բան մը, քանի որ կ'խօսիս :

— Ես ալ լսեցի . . . :

— Ի՞նչ բան :

— Անուն մը :

— Ի՞նչ անուն :

— Բայց չեմ յիշեր այդ անունը :

— Ըսէ նայիմ :

— Կարձեմ թէ իշխանուհոյն նաժիշաներէն մէկուն սիրահարած է :

Թագաւորը գող ելաւ :

— Գու ըսածէդ աւելի բան դիտես, Պ. Գօլպէր — մրմուսաց նա :

— Ո՛հ, Վեհափառ, կ'հաւատամ որ չգիտեմ :

— Բայց վերջապէս՝ իշխանուհոյն նաժիշաներն ամենուն ծանօթ են, և անոնց անունները կրկնելով մտքիդ մէջ՝ թերևս գտնես փնտածող :

— Ո՛հ, Վեհափառ :

— Փորձէ՛ :

— Անօգուտ բան է, Վեհափառ : Երբոր տիկին մը կ'բամբաստի՝ անոր անունը յիշողութեանս մէջ կ'պահեմ իբրև պղնձեայ արկղի մը մէջ որու բանալին կորուսած եմ :

Թագաւորին մտքէն և ճակատէն անց մ'անցաւ, ասպա՛ ինքզինքին տէրն երևիլ ուղեւոր և գլուխը ցնցելով,

— Նայինք սա Հոլանտայի գործը — ըսաւ նա :

— Եւ նախ, Վեհափառ, ժամը քանիին կ'ուղէք ընդունիլ գեսպանները :

— Աւտու կանուխ :

— Ժամը տանս մէկին :

— Շատ ուշ է . . . Ժամն իննին :

— Շատ կանուխ է :

— Բարեկամաց համար այս կարևոր կէտ մը չէ . բարեկամաց համար ամէն ժամ կրնայ յարմարիլ , բայց թշնամաց համար , փոյթ չէ , թող վերադարձին , իմ ուզածս ալ այս է : Չպիտի բարկանամ , կ'խոստովանիմ , եթէ ճահիճներու այս թռչնոց հետ մի անգամ ընդ միշտ ընելիքս որոշեմ , վասն զի ջիղերուս կ'գպին :

— ԱԵՏԱՓԻԱՌ , ձեր կամքն ինչպէս որ հաճի , պիտի կատարուի . . . : Արեմն ժամն իննին . . . ըստ այնմ պէտք եղած հրամանները պիտի տամ : Միթէ այս հանդիսաւոր ունկնդրութիւն մը պիտի լինի :

— Ա՛չ : Ա՛ռւզեմ անոնցմէ բացատրութիւն խնդրել և խնդիրը չձանրայնել , ինչպէս որ կ'պատահի միշտ շատ մարդոց առջև . բայց նոյն միջոցին՝ կ'ուզեմ նաև դորձը լուսաբանել , որպէս զի նորէն չսկսինք :

— Ձեր ԱԵՏԱՓԻԱՌԹԻՒՆԸ շնորհ ընէ յայտնելու այն անձինքն որ այս ընդունելութեան ներկայ պիտի դանուխն :

— Ցուցակը պիտի շինեմ . . . : Այդ գեսպանաց վրայ խօսինք : Ի՞նչ կ'ուզեն :

— Սպանիոյ միանալով ոչ ինչ չեն շահիր . բայց Ֆրանսայի հետ միանալով՝ շատ բան կ'կորուսեն :

— Ինչպէս :

— Եթէ Սպանիոյ միանան , իրենց դաշնակցին երկիրներով շրջապատուած և պաշտպանուած պիտի տեսնեն ինքզինքնին , չեն կարող թէև փափաք ունենան՝ խածնել : Անվերտէն 'ի Ռօթէրտամ՝ քայլ մը միայն կայ Էսքօէն և Մէօզէն : Եթէ սպանիական կարկանդակին գպին , դուք , ԱԵՏԱՓԻԱՌ , դուք որ Սպանիոյ թագաւորին փեսան էք , կարող էք երկու օրուան մէջ՝ ձեր տունէն Պրուքսէլ գնալ ձիաւոր զօրքով : Հետևապէս եթէ ձեզի հետ աւրուին և Սպանիոյ կասկած ազդեն , այն ատեն 'ի հարկէ անոնց դորձոց պիտի խառնուիք :

— Արեմն աւելի պարզ է — պատասխանեց թագաւորը — եթէ ինձի հետ հաստատուն դաշնակցութիւն մը կազմեն որմէ ես բան մը թերևս չահիմ , մինչդեռ իրենք ամէն բանի մէջ շահաւոր պիտի ելնեն :

— Ա՛չ , ամենին . վասն զի եթէ գիպուածով՝ ձեզ իրենց սահմանակից ունենան , Ձեր ԱԵՏԱՓԻԱՌԹԻՒՆԸ հանդարտ դրացի մը չէ . նորատի , վաւժուուն և պատերազմասէր լինելով՝ դուք Ֆրանսայի թագաւոր , Հոլանտայի ծանր հարուածներ կրնաք իջեցնել , մանաւանդ եթէ ձեզի շատ մօտենան :

— Աստուրեւապէս կ'իմանամ ըսածդ , Պ . Գօլպէր , և լաւ բացատրեցիր միտքդ , միայն խնդրեմ եզրակացութիւն մը հանէ :

— Ձեր ԱԵՏԱՓԻԱՌԹԻՒՆՈՒ թողմանց մէջ միշտ իմաստութիւնը կ'փայլի :

— Այս գեսպաններն ի՞նչ պիտի ըսեն ինձ :

— Ձեր ԱԵՏԱՓԻԱՌԹԻՒՆՈՒ պիտի ըսեն որ իր դաշնակցութիւնը սրտապին կ'փափաքին , և սուտ մ'ըսած պիտի լինին : Սպանիացոց պիտի ըսեն որ երեք տէրութիւններն Անկլիոյ բարօրութեան դէմ պարտին միանալ , և սուտ մ'ըսած պիտի լինին , վասն զի Ձեր ԱԵՏԱՓԻԱՌԹԻՒՆԸ բնական դաշնակիցն է այսօր Անկլիա , որ նաևեր ունի , մինչդեռ դուք չունիք . Անկլիան է , որ կրնայ Հոլանտայի իշխանութեան դիմակալել 'ի Հնդկաստան . վերջապէս՝ Անկլիան է , միապետական երկիր , որու հետ Ձեր ԱԵՏԱՓԻԱՌԹԻՒՆՆ արդակցութեան յարաբերութիւններ ունի :

— Լա՛ւ , բայց ի՞նչ պիտի պատասխանէիր :

— ԱԵՏԱՓԻԱՌ , պիտի պատասխանէի , անմասն չափաւորութեամբ , որ Հոլանտան լիովին բարեկամական տրամագրութիւն չունի Ֆրանսայի թագաւորին համար , թէ հասարակաց կարծեաց նշանները՝ հոլանտացոց մէջ , Ձեր ԱԵՏԱՓԻԱՌԹԻՒՆԸ համար աննպաստ են , թէ թշնամական նշանաբաններով մէկ քանի շքադրամներ կոխուած են :

— Ինձի՞ համար — դոչեց նորատի թագաւորը բորբոքելով :

— Ա՛հ , ո՛չ , ԱԵՏԱՓԻԱՌ , ո՛չ . թշնամական խօսքը ճիշտ չէ , և սխալեցայ : Ա՛ռւզէի ըսել չափազանց դժուր լի Պաթալիացոց համար :

— Ո՛հ, եթէ այդպէս է, ի՞նչ փոյթս Պաթավիացոց դուռ-
զութիւնը — ըսաւ թագաւորը հառաչելով:

— Ձեր Աեհափառութիւնը հազար անգամ իրաւունք ունի:
Սակայն այս քաղաքական չարիք մը չէ, դուք ինչէ քաջ զիտէք,
եթէ անիրաւ լինիք զիջում մը ստանալու համար: Ձեր Աեհա-
փառութիւնը՝ Պաթավիացոց վրայ զիւրազրզուութեամբ զանդա-
տելով աւելի ահարկու պիտի երեւիք անոնց:

— Ի՞նչ են այն շքադրամները — հարցոց Ղուի — վասն զի
եթէ խօսիմ պէտք է գիտնամ ըսելիքս:

— Իրաւ որ, Աեհափառ, ես ալ քաջ չզիտեմ. . . : Քանի
մը լսելիք Նշանաբաններ պիտի լինին. . . : Այս է բոլոր իմաս-
տը, բաւերն իրենց վրայ նոր բան մը չեն աւելցնիր:

— Լաւ, շքադրամ բառը պիտի արտասանեմ, և եթէ կամե-
նան թո՛ղ հասկընան:

— Ո՛հ, պիտի հասկընան: Ձեր Աեհափառութիւնը կրնայ հրա-
տարակուած քանի մը պարսաւազիրերու մասին քանի մը բառ
սպրդել:

— Երբէք, պարսաւազիրերը զրոյները կ'աղաոտեն քան թէ ո-
րոց գէ՛մ որ զրուած են: Պ. Գօլպէր, շնորհակալ եմ քեզի,
կրնաս հեռանալ:

— Աեհափառ:

— Երթաս բարեաւ, մի մոռնար ժամն ու ներկայ գտնուէ ըն-
դունելութեան:

— Աեհափառ, ձեր շինելիք ցուցակին կ'սպասեմ:

— Իրաւ է:

Թագաւորն սկսաւ խորհիլ: Բնաւ այս ցուցակին վրայ չէր
մտածեր: Ժամացոյցը ժամը տասն մէկ ու կէս կ'զարնէր:

Թագաւորին գէ՛մքին վրայ զուռուցութեան և սիրոյ սոսկալի սլայ-
քարին նշանները կ'տեսնուէին:

Քաղաքական այս խօսակցութիւնը թագաւորին ղայրոյթը բաւա-
կան ամոքեր էր, և Լա Վալիէրի գունատ և այլայլած գէ՛մքն իր
երեւակայութեան խիստ տարբեր լեզու մը կ'խօսէին, քան թէ հո-
լանտական շքադրամներն ու պաթավեան պարսաւազրերը:

Տասն վայրկենի չափ կեցաւ ինքնովին հարցնելու համար թէ
պէտք էր թէ ոչ Լա Վալիէրի մօտ գնալ. բայց Գօլպէր ակնա-
ծու թեամբ սնդեւուն ցուցակին համար, թագաւորը կարմրեցաւ
որ սիրոյ կ'խօսէր մինչդեռ զործերն իրեն ուրիշ բան կ'հրամայէին:
Ուստի տուն տուաւ:

— Մայր թագուհին . . . թագուհին . . . իշխանուհին . . . Մօս-
վիլ տիկինը . . . Շաղիյօն օրիորդը . . . Նայալ տիկինը . . . :
Իսկ մարդոց գալով՝ պիտի գտնուին՝ եղբայրս իշխանը . . . Գօնտէ-
կոնը . . . Պ. Արամն . . . Պ. Մանիքան . . . Պ. Սէնդ-Էնյան
. . . և արքունի բոլոր սպաները:

— Հասպա պաշտօնեայք — ըսաւ Գօլպէր:

— Այդ ըսելու հարկ չկայ, հարկաւ պիտի գտնուին, նոյն-
պէս զբաղիրները:

— Աեհափառ, երթամ պիտի ամէն բան պատրաստեմ. վաղը
առտու հրամանները պիտի ղրկեմ իւրաքանչիւրին տունը:

— Այսօր ըսէ — յարեց Ղուի տրամազին:

Կէս զիշեր կ'զարնէր:

Ճիշտ այն ժամն էր երբ խեղճ Լա Վալիէր ցաւէն, տառա-
պանքէն կ'մաշէր:

Սպասարկուներուն ժամը հասնելով՝ թագաւորին պահապան
սպայք ներս մտան ննջարանը:

Թագուհին ժամէ մ'ի վեր կ'սպասէր:

Ղուի անոր տունը դարձաւ հառաչելով. իր արիութեան վրայ
շատ դո՛հ էր: Ինքզինքն երջանիկ կ'համարէր թէ սիրոյ և թէ քա-
ղաքականութեան մէջ հաստատամիտ լինելուն:

ԺԳ

ԳԵՍՊԱՆՆԵՐ

Տ'Արդանեան՝ մեր արդէն պատմածները զիւրաւ իմացեր էր,

վասն զի իր բարեկամաց մէջ տան բոլոր օգտակար մարդիկն ունէր, պաշտօնատէր սպաներ, որ հրացանակրին բարեն իրենց պարծանք կ'սեպէին, վասն զի հրամանատարն իշխանութիւն մ'էր. նաև փառասիրտ թենէ զատ՝ կ'սարծենային որ ա'Սրդանեանի չափ արիասիրտ մարդ մը զիրենք բանի մը տեղ կ'գնէր:

Տ'Արդանեան այսպէս ամէն առտու տեղեկութիւններ կ'ստանար այն իրերուն վրայ զորս առջև օրը չէր իմացած այնպէս որ ամէն օր թէ իր իմացածն և թէ ուրիշներէն լսածը մէկտեղ բերելով համբար մը կ'շնէր որպէս զի 'ի հարկին իրեն պատշաճ դատած գէնքն անկից առնու:

Այնպէս որ՝ ա'Սրդանեանի երկու աչքն իրեն այնչափ կ'ծառայէին որչափ կ'ծառայէին Արկոսի հարիւր աշերը:

Քաղաքական դաղանիք, դահլճի դաղանիք, նախասենեկի պալատականաց բերնէն ելած զրոյցներ, այս ամենը ա'Սրդանեան գիտէր և իր յիշողութեան ընդարձակ և անթափանցելի շիրմին մէջ կ'պահէր զանոնք, արքայական դաղանեաց մօտ, զորս մեծագին ձեռք ձգած էր, և հաւատարմութեամբ կ'պահէր:

Աւստի Գօլգէթի հետ թագաւորին ունեցած տեսակցութիւնն իմացաւ, իմացաւ առաօտեան համար դեսպանաց տրուած ժամագրութիւնը, իմացաւ որ շքալրամներուն վրայ խօսք պիտի դառնայ, և մինչև իր ականջը հասած այս քանի մը բառերու վրայ խօսակցութիւնը հիմնելով՝ թագաւորին սենեակները մտաւ և իր տեղը բռնեց որպէս զի անդ գտնուի թագաւորին արթննալու միջոցին:

Թագաւորը շատ կանուխ արթնցաւ, ուսկից կ'իմացուէր որ ինքն ալ բաւական գէշ ննջեր էր: Ժամը եօթին ատենները՝ իր դուռը կամացուկ մը բացաւ:

Տ'Արդանեան իր պաշտօնը կ'կատարէր:

Նորին Աւհափառութիւնը դունատ էր և յոգնած կ'երևէր. ասկէ զատ՝ տակաւին չէր հազուած լիովին:

— Պ. Սէնդ-Էնյանը կանչել տուր — ըսաւ նա:

Անտարակոյս Սէնդ-Էնյան կ'յուսար որ պիտի կանչուէր, վասն զի երբ խօսքը մտաւ, բոլորովին հազուած էր:

Սէնդ-Էնյան հնազանդելու փութաց և թագաւորին սենեակն անցաւ:

Պահ մ'ետք՝ թագաւորն ու Սէնդ-Էնյան անցան. թագաւորն առջևէն կ'երթար:

Տ'Արդանեանեան գալիթներուն վրայ նայող պատուհանն էր. թագաւորին ետևէն աչօք նայելու համար իր տեղը փոխելու պէտք չըզաց: Կարծես թէ կանխաւ գուշակեր էր թէ թագաւորն ուր պիտի երթար:

Թագաւորը պատուոյ աղջկանց սենեակը կ'երթար:

Այս բանս զարմանք չպատճառեց հրացանակրին: Քաջ հասկըցեր էր, թէ և Լա Աալիէր իրեն բան մ'ըսած չէր, որ Նորին Աւհափառութիւնն իր մէկ քանի յանցանաց ներում ինդրելու պէտք ունէր:

Սէնդ-Էնյան առջև օրուան պէս թագաւորին հետևեցաւ, թէ և նուազ անհանդիստ, նուազ յուզեալ կ'երևէր. վասն զի կ'յուսար որ առաօտեան ժամը եօթին՝ միայն թագաւորն ու ինքն արթնցած պիտի լինէին պալատին արքունի բնակչաց մէջ:

Տ'Արդանեան իր պատուհանն էր, անհոգ և հանդարտ: Կրնար մարդ երդում ընել որ բան մը չէր տեսներ և բոլորովին անտեղեակ էր թէ ո՞րք էին այն երկու բաղդախնդիրներն որ գաւթներէն կ'անցնէին իրենց վերարկուովը փաթթուած:

Եւ սակայն ա'Սրդանեան՝ այնպէս իմն կ'ցոյցներ որ անոնց չէր նայեր, բայց աչքէ չէր հեռացներ զանոնք, և հրացանակրաց հին մէկ արշաւի եղանակը սուլելով զոր ծանր պարագայից մէջ կ'յիշէր, կանխաւ կ'գուշակէր և կ'երևակայէր 'ի դարձին թագաւորին հանելիք ահապին փութորիկն ու բարկութեան նշանները:

Եւ իրօք թագաւորը Լա Աալիէրի խօսքը մանելով և զայն պարտալ գաննելով նոյնպէս անկողինը չարուած, սկսաւ զարհուրիլ և Մօնդալէն կանչեց:

Մօնդալէ վաղեց եկաւ, բայց նա ևս թագաւորին չափ զարմացաւ մնաց:

Այս միայն ըսաւ թագաւորին թէ Լա Աալիէրի լացը լսած լինի դիշերուան մէկ մասը, բայց՝ դիտնալով որ Նորին Աւհափառութիւնը դարձած է, չէր համարձակած տեղեկութիւն ստանալու:

— Բոյց — ըստ թաղաւորը — ո՛ւր կարծես թէ դացած լինի :
 — Աւհափաւ — պատասխանեց Մծնդալէ — Լուիզ շատ սիրամէտ անձ մ'է , և շատ անգամ տեսած եմ զանի որ այգուն հետ ելնելով պարտէզը պտըտելու կ'երթար , կարելի է այս առտու ալ գնաց :

Այս բանս թաղաւորին հաւանական երեցաւ , ուստի իսկոյն վար իջաւ որպէս զի փախստականը փնտռելու սխի :

Տ'Արդանեան գո՛ւնատ տեսաւ թաղաւորն որ իր ընկերին հետ աշխուժիւ կ'իտասկցէր :

Գէպ 'ի պարտէզները գիմեց :

Սէնդ-Էնյան ալ ողեսպառ անոր կ'հետեւէր :

Տ'Արդանեան իր պատուհանէն չէր շարժեր , միշտ կ'սուլէր անցած դարձածը չտեսնելու զարնելով , և ամէն բան տեսնելով :

— Օ՛ն և ծ՛ն — մրմուռաց նա երբ թաղաւորն աներևոյթ եղաւ — թաղաւորին սէրն իմ կարծածէս աւելի բուռն է , կարծեմ թէ այնպիսի բաներ կ'ընէ որ օրիորդ Մանսինիին համար չէր բրած :

Թաղաւորը քառորդ մ'եռք դարձաւ , ամէն տեղ փնտռեւ էր , չնչատպառ կ'երեւէր :

Աւելորդ է ըսել որ թաղաւորը փնտռածը չէր գտած :

Սէնդ-Էնյան անոր կ'հետեւէր , փեղոյրովն երեսին հով կ'ընէր , և այլայլած ձայնով մ'առջեն ելնող սպասաւորներէն , և ամէն հանգիստողներէն տեղեկութիւն կ'ընողէր :

Մանիքան ճամբուն վրայ գտնուեցաւ . Մանիքան Գծեղէնալլօէն կ'զառնար ծանր ծանր ճամբորդելով , մինչդեռ ուրիշներ վեց ժամուան մէջ հասեր էին , ինքը քսան չորս ժամու մէջ եկեր էր :

— Օրիորդ Լա Աւալիէրը տեսա՛ր — հարցուց Սէնդ-Էնյան :
 Մանիքան որ միշտ մտախօհ և ուշաթափ էր , պատասխանեց , կարծելով թէ իրմէ Աիշի վրայ տեղեկութիւն կ'ընողն է :

— Շնորհակալ եմ , կոմսը քիչ մ'աւելի աղէկ կ'երևի :

Եւ իր ճամբան շարունակեց մինչև նախասենեակը՝ ուր տ'Արդանեանը գտաւ . անորմէ քանի մը բացատրութիւններ ինզրեց թաղաւորին շուտրած կերպարանին վրայ , ինչպէս որ կարծեր էր տեսնել :

Տ'Արդանեան պատասխանեց անոր որ սխալած է , թէ թաղաւորը՝ ընդ հակառակ յետին ծայր ուրախ զուարթ էր :

Նոյն փիջոցին ժամն ու թ գարկաւ :

Սովորաբար թաղաւորը նոյն պահուն իր նախաձաշկիր կ'ընէր :

Չաշտօնական արարողութեան համեմատ որոշուած էր որ թաղաւորը միշտ ժամն ո թին անօթի պիտի լինի :

Աերակուն իր ննջարանը բերել տուաւ փոքրիկ սեղանի մը վըրայ և շուտ մը կերաւ :

Սէնդ-Էնյան՝ որմէ բաժնուիլ չուզեց՝ զենջակը բռնեց : Յետոյ քանի մը զօրականաց ունկնդրութիւն առաւ և լմեցուց :

Սոյն ունկնդրութեանց ժամանակ՝ Սէնդ-Էնյանը վերստին խուղարկելու զրկեց :

Ապա միշտ զբաղած , միշտ անհանդիստ , միշտ Սէնդ-Էնյանի վերաբարձին սպասելով անհամբեր , որ իր բոլոր մարտիկն աս ին ան ին գրկեր էր և ինքն ալ գործի վրայ էր , թաղաւորը տեսաւ որ ժամն իննը հասաւ :

Ժամն իննին ճիշտ իր դահլիճն անցաւ :

Գեսպաններն ալ ժամն իննին առաջին հարուածները զարնելուն ներս մտան :

Թա ո հիներն ու իշխանու հին երեցան վերջին հարուածին :

Հողանտայի համար Գեսպաններն էին երեք հոգի , իսկ Սպանիոյ համար՝ երկու հոգի :

Թաղաւորն անոնց վրայ աչք մը նետեց և բարեկեց :

Նոյն պահուն իսկ Սէնդ-Էնյան ներս կ'մտն ր :

Թա աւորին համար անոր մն աքը շատ աւելի կարեւոր էր քան թէ գետպանաց , որչափ որ լին ին թո ով և ո՛ր քաղքէն որ , այլին :

Ուստի՝ ամէն բանէ առաջ՝ թաղաւորը հարցական նշան մ'ըրաւ Սէնդ-Էնյանի , և Սէնդ-Էնյան բացորոշ բացասական պատասխան մը տուաւ :

Քիչ մնաց որ թաղաւորը բոլորովին պիտի վհատւ ր , բայց որովհետեւ թաղաւորին , մեծերն ու գեսպաններն իր վրայ սեռուած ին իրենց աչքը , բուռն ճիւղ մ'ըրաւ և այս վերջինները հրահրեց որ խօսին :

Այն ատեն սպանիացի պատգամաւորներէն մին երկայն ճառ մը ըսաւ , որու մէջ սպանիական դաշնակցութեան մ'օլորաները կը դալէր :

Թագաւորն անոր խօսքը կտրեց ըսելով .

— Պարոն , յուսամ որ Գրանսայի համար ինչ որ լաւ է , Սպանիոյ համար շատ լաւ պիտի լինի :

Այս բառը , և մանաւանդ կտրուկ կերպն որով նոյն բառն արտասանեց , գետպանը գունատել և երկու թաղաւ հիները շառայնել տուաւ , որոց երկուքն ալ սպանիացի լինելով , այս պատասխանէն իրենց ազդականութեան և ազդայնութեան հպարտութիւնը վերաորեցաւ :

Յետոյ հոլանտայի գետպանն ըսաւ կարգի խօսքն առաւ , և իր երկրին կառավարութեան դէմ թաղաւորին ունեցած կանխակալ կարծեաց վրայ դանդաղեցաւ :

Թագաւորն անոր խօսքը կտրեց :

— Պարոն — ըսաւ — զարմանալի է . կ'զանդատիք դուք , մինչդեռ ես գանդատելու տեղի ունիմ , և սակայն՝ կ'նայիք՝ որ ես չեմ գանդատիր :

— Գանդատիլ , Աւհափառ — հարցոյ հոլանտային — և ի՞նչ թշնամանաց առթիւ :

Թագաւորը ժպտեցաւ դառնութեամբ :

— Միթէ գիտածով պիտի պարտաւ իք , պարոն — ըսաւ թագաւորը — կանխակալ կարծիքներ ունենալուս այնպիսի կառավարութեան դէմ որ կ'սրբախուսէ և կ'աշտպանէ հասարակային նախատիչները :

— Աւհափառ . . . :

— Ես ձեզի կ'ըսեմ — վրայ բերաւ թագաւորն իր յատուկ ցաւերէն զրգուելով , քան թէ քաղաքական խնդրով — ձեզի կ'ըսեմ որ Հոլանտան ապաստանարան մ'է ամէն անոնց համար որ զիս կ'ատեն , և մանաւանդ անոնց համար որ զիս կ'նախատեն :

— Ո՛հ , Աւհափառ . . . :

— Ա՛հ , սպառնացներ կ'ուզէք , այնպէս չէ : Լաւ ուրեմն , սպառնացներ շատ դիւրաւ կրնամ դանել : Ո՛ւսկից կ'երենն այն

չբռննի պարտաւարիքներն որ զիս իբրև փառազուրկ և առանց իշխանութեան թագաւոր մը կ'ամբաստանեն : Ձեր մամուլներն այդ տեսակ թղթերու ներքեւ կ'հեծեն : Եթէ իմ քարտուղարներս այս տեղ լինէին , ձեզի նոյն դործոց անուաներուն հետ տարագրիչները կրնայի յիշել :

— Աւհափառ — սպատասխանեց գետպանը — պարտաւարի մը չկրնար ազդի մը գործը լինիլ : Միթէ արգարայի է որ Ձեր Աւհափառութեան պէս մեծ թագաւոր մը սպատասխանատու կառավարութիւնը ճանչէ անթութեանէ մեռնող քանի մ'ապերասան մարդոց յանցանաց :

— Լաւ , այդ մասին իրաւունք տամ ձեզի : Բայց երբ Ամսդերտամի դրամանոցն 'ի նախատինս ինձ դրամներ կտրել կ'տայ , միթէ այն քանի մ'ապերասան մարդոց գործն է :

— Գրամներ — կմկմաց գետպանը :

— Գրամներ — կրկնեց թագաւորը Գօլպէրի նայելով :

— Պէտք էր որ Ձեր Աւհափառութիւնը նախ ստոյգ լինէր թէ . . . :

Թագաւորը շարունակ Գօլպէրի կ'նայէր , բայց Գօլպէր չհասկընարու կ'զարնէր ինչ իբր , և թագաւորին հարցաքննութեան հակառակ՝ լուս կ'կենար :

Այն ատեն ա՛ւրյանեան մտտեցաւ , և դրպանէն քաշելով դրամ մը զոր թագաւորին ձեռքը յանձնեց :

— Աւասիկ Ձեր Աւհափառութեան փնտաւած դրամը — ըսաւ նա :

Թագաւորն առաւ զայն :

Այն ատեն կրցաւ տեսնել թագաւորն այնպիսի աչքով մ'որ ինքնիշխան տէր դառնալէն 'ի վեր , միշտ վերերը կ'ընկեր : այն ատեն կրցաւ տեսնել , ըսինք , լրբենի նկար մ'որ Հոլանտան կը ներկայացնէր , որ՝ Յետուին պէս , արեղակը կ'կեցնէր , այս արձանագրով .

In conspectuo meo stetit sol.

— Ի՞նչ կ'այտնէնաւս արեւը կեցաւ — գոչեց թագաւորը կատաղօրէն : — Ա՛հ , յուսամ որ նորէն չէք կրնար ուրանալ այս բանս :

— Եւ արևն ալ — ըսաւ տ'Արդանեան — այս է :

Եւ դահլճին դրան բոլոր տախտակներուն վրայ , ցոյց տուաւ արեւը , կրկնապատիկ և շքեղապանծ նշանակ մը , որ ամենուրեք իր փառաւոր նշանաբանը կ'ստորագէր . Nec pluribus Impar. Առ քողմայ անհաստատ :

Թաղաւորին բարկութիւնն որ աւելի կ'ստատկանար իր յատուկ վշտայ կսկիծներէն , այս ճարակէն պէտք չունէր ամէն բան կլլելու համար : Իր աչաց մէջ բուռն վէճ մը բանալու ետանդ մը կ'երևէր որ պայթելու մտա էր :

Գօլպէրին մէկ ակնարկը մըրիկը զսպեց :

Գեեսպանը ներումներ խնդրելու ջանաց :

Ըսաւ թէ ժողովրդոց ունայնասիրտ թիւնը կարեօրտ թիւն չունէր , թէ Հոլանտան հարաւ էր՝ որ իր գոյն միջոցներով կարող եղեր էր մեծ աղպաց մէջ իր աղատութիւնն անխախտ պահելու , մինչև անգամ մեծ թաղաւորներու դէմ , և եթէ ըիջ մը փառասիրական մտխ իր հայրենակիցները զինուկոց , կ'աղաչէր թաղաւորն որ այս զինուկութեան ներէ :

Կարծես թէ թաւորը խորհրդի մը կ'ստատէր : Գօլպէրին նայեցաւ որ անդրդուելի մնաց :

Յետոյ տ'Արդանեանի նայեցաւ :

Տ'Արդանեան ուսերը բարձրացուց :

Այս շարժումը տեսակ մը բացօճ թումը մ'էր ուսկից թաղաւորին բարկութիւնը ժայթքեց , զոր ընդ երկար զսպեր էր :

Ամենքը չըխանալով թէ այս բարկութիւնն ուր պիտի տանի , տխուր ըստ թիւն մը կ'ստատէին :

Երկրորդ գեեսպանն ասկից օրուա քաղելով՝ սկսաւ ներողութիւն խնդրել :

Մինչդեռ կ'ստատէր նա և թաղաւորը՝ փոքր առ փոքր անձնուկան մտախոհութեան մէջ ընկած մտիկ կ'ընէր այս պլլայլու թեամբ լին ձայնը . իբրև անուշաղիք մարդ մ'որ հեղձիկ մը կարկաշտ մտիկ կ'ընէ , տ'Արդանեան՝ որու ձախ կողմը Պ. Ս. Ն. - Էնյան կեցեր էր , անոր մտայնաւ , և ձայնով մ'որ թաղաւորին ականջին զարնելու գիտամբ կ'երևէր , ըսաւ .

— Աճմս , միթէ նոր լուրն իմացար :

— Ի՞նչ լուր — ըսաւ Սէնդ-Էնյան :

— Բայց Լա Վալիէրի լուրը :

Թաւորը գոզ ելաւ և ակամայ քայլ մ'առաւ երկու խօսակցիցներու կողմը :

— Ի՞նչ հասաւ Լա Վալիէրի ուրեմն — հարցուց Սէնդ-Էնյան այնպիսի ձայնով մը զոր ընթերցողը կրնայ գիտաւ երևակայել :

— Է՛հ , խեղճ աղջիկը — ըսաւ տ'Արդանեան — վանատունը մտա :

— Վանատուն — գոչեց Սէնդ-Էնյան :

— Վանատունը — գոչեց թաղաւորը գեեսպանին ճառին մէջ անողը :

Յետոյ պաշտօնական մարդավարութեան գլուխ ծռելու պարտաորելով ինքզինքին եկաւ , բայց միշտ մտիկ ընելով :

— Ա՞ր վանատունը — հարցուց Սէնդ-Էնյան :

— Շայօի Կարմլեանց վանատունը :

— Սատանայ , այդ ասկից խնայար :

— Նոյն ինքն իր բերնէն :

— Սիթէ զինքը տեսար :

— Ես տարի զանի Կարմլեանց վանատունը :

Թաւորն այս խօսակցութենէ բաւ մը չէր կորսնցներ . ներսէն կ'եար և կ'սկսէր մտնչել :

— Բայց ինչո՞ւ համար այսպէս փախաւ — հարցուց Սէնդ-Էնյան :

— Վասն զի հէք օրիորդն երէկ արքունիքէն վաճառեցին — ըսաւ տ'Արդանեան :

Հազի թէ այս խօսքը նետից տ'Արդանեան , որ թաղաւորն իշխանական շարժում մ'ըրբաւ :

— Բա ական է — ըսաւ նա գետգոմին — բաւական է :

Այդ հրահանատարին կողմն ելթալով ,

— Ա՞յ կ'ըսէ թէ Լա Վալիէր վանք կ'անուի — գոչեց նա :

— Պ. տ'Արդանեանն է ըսողը — պատասխանեց մտերիմը :

— Եւ միթէ այդ ըսածդ ստոյգ է — ըսաւ թաղաւորը հրացանակրին կողմը դառնալով :

— Ճշմարտութեան պէս ճշմարիտ է :
 Թագաւորը բուսները գոցեց և զեղնեցաւ :
 — Աւրիշ բան մ'ալ ըսիր , Պ . տ'Արդանեան — յարեց թագաւորը :
 — Չեմ յիշեր , Վեհափառ :
 — Այս ևս ըսիր որ Լա Վալիէր արքունիքէն վաճառուեր էր :
 — Այո՛ , Վեհափառ :
 — Եւ միթէ այդ ալ ստոյգ է :
 — Տեղեկացէր , Վեհափառ :
 — Եւ որո՞ւ միջոցաւ :
 — Ո՛հ — ըրաւ տ'Արդանեան իրրև մարդ մ'որ կ'մերժէր խօսելու :
 Թագաւորն ստում մ'ըրաւ , զեսօրան , պաշտօնեայ , պալատական և քաղաքականութիւն մէկդի թողլով :
 Մայր թագուհին ոտք ելաւ . ամէն բան ըսած էր նա , և չլսածն ալ դուշակեր էր :
 Իշխանուհին բարկութենէ և երկուզէն սկարացած՝ մայր թագուհուհոյն պէս փորձ փորձեց ոտք ելնելու , բայց իր թևածուրն մըրոյ ընկաւ , և բնազդեցիկ շարժումով մը զայն ետ ետ քշեց :
 — Պարոններ — ըսաւ թագաւորը — ունկնդրութիւնը լինեցաւ . իմ պատասխանս ձեզի պիտի իմայնեմ , կամ լաւ ևս իմ կամքս պիտի յայտնեմ Ապանիոյ և Լոլանտայի :
 Եւ հրամայական շարժումով մը զեսպանները ճամբեց :
 — Զգո՛յշ եղիւր , որդեակ իմ — ըսաւ մայր թագուհին սրբութեամբ թեամբ — զգո՛յշ եղիւր , կ'երևի ինձ որ ինքզինքիդ բնաւ տէրը չես :
 — Ո՛հ , տիկին — մտնչեց նորատի առիւծը սոսկալի շարժումով մը — եթէ ես անձիս տէրը չեմ , պիտի լինիմ , հաւատի եզիբ զիս նախատողներուն : Ինձի հետ եկուր , Պ . տ'Արդանեան , եկուր :
 Եւ սրահէն դուրս ելաւ ամենքն ապուշ կրթած և զարհուրած թողլով :
 Թագաւորը սանդղէն վար իջաւ և բակէն անցնելու պատրաստուեցաւ :

— Վեհափառ — ըսաւ տ'Արդանեան — ճամբան սխալ բռնեցիք :
 — Ո՛չ , ձիաստանը կ'երթամ :
 — Անօրուտ է , Վեհափառ , ձեզի համար կազմ ու պատրաստ ձիեր ունիմ :
 Թագաւորն իր ծառային ակնարկով մը պատասխանեց միայն , բայց այս ակնարկն էրեք տ'Արդանեանի փառասիրութեան ակնկալածէն աւելի կ'ստատանար :

ԺԴ

ՇԼՅՕ

Թեպէտ չէին կանչուած՝ Մանիքան ու Մալիքորն թագաւորին և տ'Արդանեանի ետեւն զացեր էին :
 Այս երկուքն ալ շատ խելացի մարդիկ էին . միայն՝ Մալիքորն ստեպ փառասիրութենէ մղեալ շուտով կ'հասնէր , Մանիքան ալ ծուլութենէն շատ ուշ կ'դար :
 Այս անգամ՝ երկուքն ալ ճիշտ ժամանակին հասան :
 Հինգ հատ ձի պատրաստած էին :
 Թագաւորն ու տ'Արդանեան իսկոյն երկուքը գրաւեցին հեծան , միւս երկուքը Մանիքան ու Մալիքորն առին :
 Ձիադարման մ'ալ հինգերորդը հեծաւ :
 Այս բոլոր ձիաւորներն արշաւակի ճամբայ ելան :
 Տ'Արդանեան ուղածին պէս ընտրեր էր ձիերը . վշտահար և սիրողներու ամենայարմար ձիեր էին . այս ձիերը չէին վազեր , այլ կ'թռէին :
 Մեկնեւէն տասն վայրկեան ետք՝ ձիաւորները՝ փոշիի ամպերու մէջ Շայօ կ'հասնէին :
 Թագաւորն իր ձիէն հասցնեալ վար ընկաւ դրեթէ . բայց որչափ որ այս գործողութիւնը շուտով կատարեց , տ'Արդանեանն իր ձիւնն գլուխը կանգուն տեսաւ :

Թագաւորը շնորհակալութեան նշան մ'ըրաւ հրացանակրին , և սանձը պայկին թեկն վրայ նետեց :

Յետոյ գաւիթը վաղեց , և դուռն ու ժղին հրելով՝ խօսարանը մտաւ :

Մանիքան , Մայիքօրն և պայկը դուռս մնացին , ա'Արդանեան իր տիրոջը հետեկցաւ :

Խօսարանը մտնելուն իր աչքը զարնող առաջին բանն եղաւ Լուիզ , չէ թէ ծոնը դրամ , այլ քարէ խաչն մ'ոտըր պտտկամ :

Նորատի օրիորդը տամուկ սալաքարին վրայ երկնցամ էր , և հաղիւ ուրեմն կ'երեւէր սոյն սրահին ստուերին մէջ , որու մէջ լոյսը կ'մանէր միայն վանդակապատ նեղ պատահանէ մ'որ պատիչ առնկերէ լիովն ուղտամ էր :

Միայնակ , անկենդան , սրազ էր նա այն քարին պէս որու վրայ իր մարմինը կ'հան չէր :

Թագաւորը զանի այս վիճակին մէջ տեսնելուն՝ կարծեց թէ մեռած է , և սոսկալի աղաղակ մ'արձակեց որու վրայ ա'Արդանեան արտորոնօք վախց քոյն եկաւ :

Թաւորն արդ'ն անոր մարմինն իր թեկն վրայ առած էր : Տ'Արդանեան օղնեց թագաւորին որ հէք օրիորդը վերցնէ , որ արդէն մահոտն թմբոթ թեամբ բռնուած էր :

Եյն ասեն թաւորը բոլորովին իր գիրկն առաւ զանի , իր համբոյրներովը սաքցոց անոր ստամ ձեռքն ու քոնըր :

Տ'Արդանեան աշտարակին զանգակն սկսաւ ուժղին զարնել :

Եյն ասեն Աարմելեան քորք հասան :

Արքակրօն օրիորդները այլթակղեցան և աղաղակներ հանեցին այս մարդիկը տեսնելով որ իրենց թեկրու մէջ ազջիկ մ'ունին :

Մայրապետահին ալ եկաւ հասաւ :

Բայց արքունեայ կիներէն տեղի աշխարհիկ կին մը լինելով , մայրապետահին իր խոտակրօնութեան շնայելով , առաջին անգամ տեսնելուն ճանչեց թագաւորը հանդիսակամաց ցոյց տուած յարգանքէն , նոյնպէս այն իշխանական կերպերէն որով բոլոր վանատուրք տակն ու վրայ կ'ընէր :

Թագաւորը տեսնելէն ետեւ՝ իր սենեակը քաշուեր էր , և այս

ալ իր պաշտօնին ներհակ ընթացք մը չբռնելու միջոց մ'էր :

Բայց կրօնահիներու ձեռօք ամէն տեսակ զովացուցիչ բնակչիներ ու զարկեց , ինչպէս ծաղկեջուր և ուրիշ հոտաւէտ ջրեր , հրամայելով միանգամայն որ դռները դոյնն :

Եւ արդարեւ ժամն էր . թագաւորին վիշտն երթալով կ'սաստահանար և յուսահատութեան աղաղակներ կ'հանէր :

Թագաւորն իր բժիշկը կոչել տալու կ'պատրաստուէր երբ Լաւալիէր սթամիկցաւ :

Աչերը բանալուն առաջին տեսած բանն եղաւ թագաւորն իր ոտից աջէ : Անշուշտ զանի չճանչեց , վասն զի վշտազին հառաչ մը հանեց :

Լուի անյազ աչօք զանի կ'ամփոփ'ր :

Ի վերջէ իր թափաօող աչերը թագաւորին վրայ ընկան : Ճանչեց զանի և անոր թեկերէն աղատելու ճիգ մ'ըրաւ :

— Է՛հ , ինչ — ըսաւ — միթէ զոհողութիւնը դեռ ևս կատարեալ չէ՞ :

— Ա՛հ , ո՛չ , ո՛չ — գոչեց թագաւորը — և չպիտի կատարուի , և ես եմ այս բանս երդմնողը :

Լաւալիէր թէ և տկար և վշտաբեկ ոտք ելաւ :

Սոկայն պէտք է — ըսաւ ռա — պէտք է , այլ ևս մի արդիւլէք զիս :

— Ե՛ս թողմ' քեզ որ նահատակ լինիս , ե՛ս — գոչեց Լուի — երբէք , երբէք :

— Լաւ — մըմուսց ա'Արդանեան — ժամ է դուրս ելնել : Քանի որ խօսելու կ'սկսին , պէտք է որ ականջներս հեռանան :

Տ'Արդանեան դուրս կ'ելնէր . երկու սիրողներն առանձին մնացին :

— Ահհափսսաւ — շարունակեց Լաւալիէր — ուրիշ խօսք չեմ ուզեր , կ'պաղատիմ ձեզ : Իմ ակնկալած միակ ապագաս'ի կորստս մի մահանք , այսինքն իմ փրկութիւնս , նոյնպէս բոլոր ձերինը , այսինքն ձեր փառքը , քմածին զպայման մը համար :

— Քմածի՛ն զպայտմ — գոչեց թագաւորը :

— Ա՛հ , այժմ — ըսաւ Լաւալիէր — այժմ , Ահհափսսաւ , ձեր սրտին մէջ պայծառ կ'տեսնեմ :

- Գճ, Լուիզ :
- Ո՛Տ, այ՛՛, այ՛՛ :
- Բացատրէ՛ միտքդ :
- Անիմանալի, անխոհեմ՝ ձկատում մը կրնայ բաւական արդարացում՝ մ՛երևիլ ձեզ պահ մը, բայց պարտիք ունիք որ առխտի՞՞ օրիորդ մը ձեր տածած սիրոյն հետ կարելի չէ համաձայնել : Մոռցէ՛ք զիս :
- Ե՞ն մտնամ քեզ :
- Արդէն լմնցած է :
- Լաւ ևս ունիմ մեռնիլ :
- ԱԵՀափառ, չէք կարող սիրել այն անձը զոր այս իրկուն սպաննելու խիղճ չըրիք :
- Ի՞նչ կ՛ըսես, նայինք, բացատրէ՛ միտքդ :
- Առտու ի՞նչ խնդրեցիք, ըսէք, չըսիք որ ձեզ սիրեմ : Փոխարէն ի՞նչ խոստացար : Երբէք կէս դիշեր չանցընել առանց հաշտութիւն առաջարկելու : Երբոր ինձի դէմ՝ բարկացած լինիք :
- Ո՛Տ, ներէ՛ ինձ, ներէ՛ ինձ, Լուիզ : Կախանձէս խենդացեր էի :
- ԱԵՀափառ, նախանձը դէշ մտածութիւն մ՛է, որ որովի պէս կ՛բուսնի, երբ կարէք : Կորէն պիտի նախանձիք, և վերջապէս զիս պիտի սպաննէք : Գլթացէ՛ք վրաս և թոյլ տուէք որ մեռնիմ :
- Եթէ այդպէս խօսիս վերստին, օրիորդ, պիտի աեսնես որ ոտիցդ ներքև հողիս պիտի աւանդեմ :
- Ո՛Տ, ո՛Տ, ԱԵՀափառ, ես իմ արժէքս քաջ գիտեմ. հատացէ՛ք ինձ, և մի ըսէք որ պիտի կորսուիք դժբաղդ օրիորդի մը համար որ ամենուտ արհամարհուած է :
- Ո՛Տ, անուանէ՛ ուրեմն այն անձինքը զորս կ՛ամբաստանես, անուանէ՛ զանոնք :
- ԱԵՀափառ, մէկու դէմ դանդաղ չունիմ ընելու. ես միայն ինքզինքս կ՛ամբաստանեմ : Մնաք բարեաւ, ԱԵՀափառ : Ձեր պատիւը կ՛վտանդէք այդպէս ինձ խօսելով :
- Ձգոյշ եղի՛ր, Լուիզ, այդպէս խօսելով, զիս յուսահատութեան կ՛տանիս, զգոյշ եղի՛ր :

- Ո՛Տ, ԱԵՀափառ, ԱԵՀափառ տեր, թողէ՛ք զիս Աստուծոյ հետ, կ՛պաղատիմ ձեզ :
- Ես նոյն ինքն Աստուծոյ ձեռքէն պիտի խլեմ՝ քեզ :
- Բայց նախ — դռնեց հէք աղջիկը — խլեցէ՛ք զիս այն վայրագ թշնամեաց ձեռքէն որ իմ կենացս և պատուս դէմ կ՛դառակցին : Եթէ բաւական ոյժ ունիք զիս սիրելու, ունեցէ՛ք նաև բաւական զօրութիւն զիս պաշտպանելու. բայց ո՛Տ, այն անձը զոր դուք կ՛ըսէք թէ կ՛սիրէք, այն անձը կ՛նախատուի, կ՛ձաղորուի, կ՛վաճառուի :
- Եւ անմեաս օրիորդը՝ իր վշտէն բռնապատեալ ամբաստանելու, հեծկլտանօք իր թեկերը կ՛ոլորէր :
- Քեզ վաճառեցին — դռնեց թագաւորը : — Ահա երկրորդ անգամ է որ այդ բառը կ՛լսեմ :
- Անարդանօք վաճառուած եմ, ԱԵՀափառ : Քաջ կ՛տեսնէք որ Աստուծմէ զատ ուրիշ պաշտպան չունիմ, ուրիշ մխիթարութիւն չունիմ այլ միայն աղօթքը, ուրիշ սպասէն չունիմ այլ միայն վանքը :
- Իմ պալատս, իմ արքունիքս պիտի ունենաս : Ո՛Տ, այլ ևս բանէ մը մի երկնչիր, Լուիզ. այն մարդիկ կամ լաւ ևս այն կանայք որ քեզ վաճառեցին երէկ, վաղը պիտի դողան քու առջևդ. ի՞նչ կ՛ըսեմ, վաղը, այս առտու արդէն դուայի, սպասուացի : Իմ ձեռքս է շանթի և ուզած ատենս կրնամ արձակել : Լուիզ, Լուիզ, քու վրէժդ պիտի լուծեմ անխնայ : Արեան արտօք պիտի փոխարինեն քու արասուքդ : Միայն տուր ինձ թշնամեաց անունները :
- Երբէք, երբէք :
- Ուրեմն ի՞նչպէս կ՛ուզես որ զարնեմ :
- ԱԵՀափառ, անոնք զորս պէտք է զարնել կրնան բազուկդ զինաթափ ընել :
- Ո՛Տ, դու դեռ զիս չես ճանչեր — դռնեց Լուի մուկեղնութեամբ : — Իմ թագաւորութիւնս այրել և բոլոր ընտանիքս անիծել նախադաս կ՛սեպեմ՝ քան թէ զինաթափ քաշուիլ : Այս քաղցուկս ալ պիտի խորտակեմ, եթէ բաւական անարի գտնուի և

չկարենայ ընտելին ընել արարածոյ մէջ ամենէն անուշ էակին թշնամին վարձողը :

Եւ արդարեւ այս խօսքն ըսելով, թողաւ որն ուժգին զարկաւ կաղնիէ միջնորմին, որ սգալի գզը ինն մը հասեց :

Լա Վալի բարձրութեամբ : Այս ամենագոր երիտասարդին բարեկո թի նս ահարկու և չարագուշակ նշան մ'ունէր, վասն զի փոթորիկին նման՝ կրնար մահարեւը լինիլ :

Այն՝ որ կարծէր թէ իր ցաւոյ համափիշտ անձ մը չկար, ընկճեցաւ այս վշտէն որ երեսն կ'ար սպառնալեօք և բռնարարութեամբ :

— Աւհափաւ — ըստ նա — վերջին խօսք մ'այ ըսեմ, հեռացիք ասկից, կ'աղաչեմ ձեզ, արդէն այս ասանձնո թեան անգործ թի նը զիս զօրացոյց : Աստուծոյ ձե քին նեպե աւելի հանգարա կ'զամ կնքվինքս : Աստուած պաշտպան մ'է որո աս ջեմար կային ամեն սուս անգ ամն թի նեքր փոշի կ'դառնան : Աւհափաւ, նորէն կ'ըսեմ, թողք զիս Աստուծոյ հետ :

— Լուիզ, Լուիզ, կ'պաղատիմ քեզ : Հրամայէ, վրէժ լուծէ կամ ներէ, բայց զիս մի լքաներ :

— Ափսոս, պէտք է որ իրարմէ զատուինք, Աւհափաւ :

— Արեմն գու զիս չես սիրեր բնաւ :

— Ո՛հ, Աստուած միայն գիտէ :

— Ստո թի ն, ստո թի ն :

— Ո՛հ, թէ որ ես չսիրի ձեզ, Աւհափաւ, այն ատեն պիտի թողլ տայի որ ձեր ուղածն ընէք, պիտի թողլ տայի որ վրէժ լուծէք. ինձ եղած նախատանայ փոխարեն, ձեր առաջարկած գոտող թեան յաղթանակը պիտի ընդունէի : Մինչդեռ կ'նայիք որ ձեր սիրոյն անուշ փոխարինութիւնը կ'մեծեմ, այդ սէրն որ իմ կեանքս է թէև, քանի որ մեռնիլ ուզեցի, կարծեքով որ զիս չէք սիրեր :

— Լաւ ուրեմն, այն, այն, գիտեմ այժմ, այս ժամուս կը հասկընամ, դու կանանց մէջ ամենասուրբը, ամենապատկառելին ես : Ոչ որ քեզի պէս արժանի է ոչ միայն իմ սիրոյս և յարգանաց, այլ ամենուն սիրոյն և յարգանաց, հեռեւորէս, Լուիզ,

ուչ որ քեզի չափ պիտի սիրուի իմ կողմէ, ոչ որ քու ունեցած իշխանութիւնդ իմ վրայ պիտի ունենայ : Այո, կ'երդնամ քեզ, այս պահու աշխարհն ապակիի պէս պիտի խորակի, եթէ աշխարհը զիս նեղէր : Ա՛հրամայես ինձ հանդարտելու և ներելու, թող այժմ ս լինի, պիտի հանդարտիմ : Անուշ ը թեամբ և ներողամտութեամբ տիրապետել կ'ուզես : Ես այ անուշ և ներողամտ պիտի լինիմ : Միայն ըսէ թէ ի՞նչ ընթացք բռնեմ, և հնազանդելու պատրաստ եմ :

— Ա՛հ, Աստուած իմ, ես խեղճ աղջիկ մը, ի՞նչ եմ որ ձեզի պէս թողաւ որի մը հրաման մը տամ :

— Գու իմ կեանքս, իմ հոգիս ես : Միթէ հոգին չէ՞ մարմինը կառավարողը :

— Ո՛հ, ուրեմն զիս կ'սիրես, սիրելիք իմ Աւհափաւ :

— Ծուներ դրած, ձեռքս կցած, Աստուծոյ ինձ շնորհած բոլոր զօրութեամբս կ'սիրեմ : Քեզ կ'սիրեմ այնչափ որ ժպտելով իմ կեանքս քեզի տալու պատրաստ եմ, եթէ բաւ մ'անդամ ըսես :

— Ա՛սիրէք զիս :

— Ո՛հ, այն :

— Արեմն, աշխարհիս վրայ ուրիշ փափաք մը չունիմ. . . ձեր ձեռքը տուէք, Աւհափաւ, և իրարու հրաժարական բարե տանք : Այս աշխարհիս մէջ ինձ ընկած երջանիս թի նը լիապէս վայելցի :

— Ո՛հ, ո՛չ, մի ըսեր որ կեանքդ նոր կ'սկսի : Քու երջանկութիւնդ եր կեան երջանկութիւնը չէ, այլ ամենօրեայ է, վաղն այ, միշտ պիտի սեւէ : Քեզի համար է ապագան, քեզի է ամէն ինչ որ իմն է : Այս բաժանման խորհուրդները վասն լիովին, այդ մթին յոսահաստական ընթացքը գաղբեցուր, սէրն է մեծ Աստուածը, մեր հոգոյ ճակատագիրն է : Գու ինձի համար պիտի ապրիս, ինչպէս որ ես պիտի ապրիմ քեզի համար :

Եւ ասոր աս ջե երկրպագելով, անոր ծունկը համբուրեց անպատում ուրախութեան և երախտագիտութեան խանդով :

— Ո՛հ, Աւհափաւ, Աւհափաւ, այս ամենն երազ մ'է :

— Ենչո՞ համար երազ մը :

— Ասան զի չեմ կարող արբունիքը դառնալ : Տարագիբս,

ինչպէս ձեզ վերտնին տեսնեմ: Լաւ եւ չէ վանքը մնալ որպէս զի անդ թաղեմ ձեր սրտի վերջին ախանն ե յետին խոստովանու թիւնը:

— Գո՞ւ տարազիր — գոչեց Լուի ԺԳ: — Եւ ըսէ նայիմ ո՞վ կ'տարազրէ երբ ես կ'կոչեմ:

— Ո՛հ, Վեհափառ, բան մ'որ թաղաւորներու վրայ կ'իշխէ, այս է մարդիկ ե կարծիքը: Մտածեց'ք մի անգամ, չէք կարող վստաստած կին մը սիրել, այն զոր ձեր մայրն արատաւորեց կասկածով մը, այն զոր ձեր քոյրը պատժով աղարտեց, այն անարժան է ձեր սիրոյն:

— Անարժան, այն որ իմն է:

— Այո՛, ճիշտ այդ է, Վեհափառ տէր, երբ այն ձերն է, ձեր սիրուհին անարժան է:

— Ա՛հ, իբրաւնք ո՞նիս, Լուիզ, ե ամէն փափուկ զգացումները միայն սրտեզ կ'րդխին: Լաւ, չպիտի արտորուխս:

— Ո՛հ, իշխանուհին մտիկ չըրիք, ինչպէս որ կ'երեւի:

— Այն ատեն, մօրս պիտի կոչում ընեմ:

— Ո՛հ, դեռ ձեր մայրը չտեսաք ուրեմն:

— Նա՛ եւ. խեղճ Լուիզ: Աւրեմն ամէն մարդիկ քեզի դէմ էին:

— Այո՛, այո՛, խեղճ Լուիզ, ես որ փոթորկին ներքե կ'ընկճէի, երբ եկաք, երբ եկաք զիս լիովին խորտակելու:

— Ո՛հ, ներէ:

— Աւրեմն, ո՛չ մին ե ո՛չ միւսը չպիտի խոնարհեցնէք. հաստացէք ինձ, չարիքն առանց դարմանի է, վասն զի ո՛չ բռնութիւն ե ո՛չ իշխանութիւն գործածելու պիտի թողում ձեզ:

— Լաւ ուրեմն, Լուիզ, ցոյց տալու համար թէ որչափ կը սիրեմ քեզ, բան մը պիտի ընեմ, երթամ պիտի իշխանուհին տեսնելու:

— Գո՞ւք:

— Արձակած վճիռն ետ պիտի առնել տամ, պիտի բռնադատեմ զինքը:

— Բռնադատե՞լ, ո՛հ, ո՛չ, ո՛չ:

— Իբրաւ է, պիտի կակղեցնեմ զինքը:

Լուիզ գլուխը ցնցեց:

— Եթէ պ'տք լինի, պիտի տղաչեմ — ըսաւ Լուի: — Այնուհետե իմ սիրոյս պիտի հաւտան:

Լուիզ գլուխը վերցոյց:

— Ո՛հ, երբէք, երբէք ինձի համար մի խոնարհիք, թողտուէք որ այս սեղ մտնիմ թաղուիմ:

Լուի մտածեց, իր երեսը մտթ դոյն մ'առաւ:

— Քու սիրածիդ չափ ես ալ պիտի սիրեմ — ըսաւ նա — քու քաջած տառապանաց չափ ես ալ պիտի տառապիմ: Այսքու աչքիդ քառում մը պիտի լինի: Օ՛ն, օրիորդ, մէկդի թողունք այս գձուձ նկատումները, մեր վշտաց պէս մեծ լինինք, մեր սիրոյն պէս զօրաւոր լինինք:

Եւ այս խօսքն ըսելով զանի իր թեւերուն մէջ առաւ ե երկու ձեռքն անոր դօտի մը յօրինեց:

— Իմ միակ դանձս, իմ կեանքս, հետեէ ինձ — ըսաւ Լուի:

Յետին ճիզ մ'ըրաւ, ե այս անգամ չէ թէ իր բոլոր կամքը, վասն զի կամքն արդէն ընկճած էր, այլ իր զօրութիւնը գործածեց:

— Ո՛չ — պատասխանեց Լա Վալիէր տկարութեամբ — ո՛չ, ո՛չ, ամօթէս պիտի մտնիմ:

— Ո՛չ, իբրե թաղուհի պիտի ներս մտնես: Ոչ ոք զիտէ ելքդ . . . տ'Արգանեան միայն . . . :

— Աւրեմն նա ես զիս մատնեց:

— Ի՞նչպէս մատնեց:

— Երգում ըրեր էր . . . :

— Երգում ըրեր էի որ թաղաւորին բան մը չըսեմ — ըսաւ տ'Արգանեան կիսրաց գունէն իր նորը գլուխն անցընելով — ես իմ խօսքս բռնեցի: Ես Պ. Սէնդ-Էնյանի խօսեցայ. յանցանքն իմն չէ եթէ թաղաւորը լսեց, այնպէս չէ, Վեհափառ:

— Իբրաւ է, ներէ անոր — ըսաւ թաղաւորը:

Լա Վալիէր ժպտեցաւ ե հրացանակրին կարկառեց իր վտիտ ե սպիտակ ձեռքը:

— Պ. տ'Արղանեան — ըստ թաղաորը զմայլած — օրիորդին համար կառք մը վնասուել ատր :

— Ա. և համբաւ — սրատասխանեց հրացանակիրը — կառքը կ'ըստպատ :

— Ա՛հ, ծառայից տիպարն է այս իմ հրացանակիրս — դռնեց թաղաորը :

— Ժամանակ դտաք այս բանս դիտելու — մրմուսաց տ'Արղանեան, թի և այս դովետորը զինքը զգտեց :

Լա Ալալիէր յաղթահար էր. քիչ մը ևս վարանելէն ետև՝ թոյլ առաւ որ զինքն իր արքայազն սիրահարը քաշքշէ տանի :

Բայց խօսարանին դուռը, երբ դուրս ելնելու վրայ էր, թաղաորին թևերէն պրծեցաւ քարէ խաչին առջև եկաւ զայն համբուրեց և ըստ :

— Աստուած իմ, դու զիս այս տեղ քաշեցիր. Աստուած իմ, զիս մերժեցիր, բայց շնորհդ անբաւ է : Միայն, երբոր վերագառնամ, մոռցիր որ ասիկից հեռացած էի, վասն զի երբ վերստին քեզի դամ, այնուհետև երբէք չպիտի հեռանամ :

Թաղաորն ակամայ հտուաչ մը հանեց :

Տ'Արղանեան արտօսը մը սրբեց :

Լուի նորատի օրիորդը դուրս քարշեց, մինչև կառքը վերուց ստբաւ, և տ'Արղանեանն անոր մօտ նստեցուց :

Իսկ ինքը ձին աշտանակելով, գէտ 'ի Բալէ-Բուսայայ քշեց, որ հասնելով իմաց առաւ իշխանուհւոյն որ պահ մ'ունկնդրու թիւն շնորհէ իրեն :

ԺԵ

ԻՇԽԱՆՈՒՀԻՈՅՆ ՍԵՆԵԱԿԸ

Թաղաորն այնպէս բաժնուեր էր զետպաններուն քովէն որ ամենէն արձաատես մարդիկ պատերազմ գուշակն էին :

Նոյն իսկ զետպանները, ներքին անցքերէն անտեղեակ լինելով կարծեր էին թէ իրենց դէմ արձակեր էր սա խօսքը. և թէ ես ինքզինքիս աէրը չեմ, զիս նախատողներուն աէրը պիտի լինիմ :

Ֆրանսայի և Հռլանտայի ճակատագրին համար բարեբաղդու թիւն մ'էր որ Գօլպէր զետպանաց ետևէն զնալով անոնց քանի մը բացատրու թիւններ տուեր էր. բայց թաղուհիներն ու իշխանուհիներն, իրենց տան մէջ անցած դարձած բաներուն շատ տեղեակ լինելով, երբ այն սպառնալից խօսքը լսեցին, երկիւղով և սրբամտութեամբ լի ելեր դացեր էին :

Նա մանաւանդ իշխանուհին կ'զգար որ արքային բարկութիւնն իր վրայ պիտի թափէր, և որովհետև արխատրտ էր նա և չափազանց դուռղ, փոխանակ մայր թաղուհւոյն մօտ նեցուկ մը փնտուելու, իր սենեակը քաշուեր էր, եթէ ոչ առանց մտատանջութեան գէթ պայքարէն խոյս չտալու դիտատորութեամբ : Ատեն ատեն Աննա թաղուհին պատգամարեբներ կ'ուղարկէր իմանալու համար թէ թաղաորը դարձած էր :

Այս գործին վրայ պաշտատկանաց պահած լուութիւնն և Աուիզին աներևու թանալը մեծ մեծ դժբաղդութեանց դուշակ մ'էին թաղաորին վէս և ցասկոտ բնատրութիւնը զիպոցին համար :

Սակայն իշխանուհին բոլոր այս ազմուկներուն դէմ աներկիւղ գիրք մը բռնելով իր սենեակը փակուեցաւ, Վօնդալէն կոչեց իր մօտ, և կարելի եղածին չափ այլայլած ձայն չհասնելով այս դէպքին վրայ նաժիշտը խօսել տուաւ : Այն միջոցին՝ որ ճարտատան Վօնդալէ ամէն տեսակ հետտրական զլուշութիւններով իր խօսքը կ'աւարակէր և կ'յորդորէր որ իշխանուհին փոխադարձ ներողամտութեամբ վարուի այս պարագայիս մէջ : Մալիքօրն իշխանուհւոյն սենեակը մտաւ անորմէ ունկնդրութիւն մը խնդրելու համար :

Վօնդալէի արժանի բարեկամն ամենամեծ այլայլութեան նշանները կ'ցոյցնէր իր գէմքին վրայ : Անկարելի էր սխալիլ, թաղաորին խնդրած տեղակցութիւնը թաղաորաց և մարդկան սրտին ամենէն հետաքրքրաշարժ պատմութեան մէկ զլուխը պիտի կազմէր :

Իշխանուհին այլայլեցաւ իր տայդրին այս գաշտեան վրայ :

չէր յուսար՝ որ այսչափ շուտով դայ , նա մանաւանդ չէր սպասէր որ Լուի այսպէս ուղղակի բանակցութեան մանէ իրեն հետ :

Արդ՝ կանայք որ այնչափ լաւ կ'սպտերազմին անուղղակի կերպով , միշտ նուազ ճարտար և ուժեղ են երբ դէմ առ դէմ մաքաւելու կ'ստիպուին :

Ինչպէս որ արդէն ըսինք՝ իշխանուհին ընկրկող կլիներէն չէր , ասոր հակառակ յատկութիւնը կամ թերութիւնն ունէր :

Իր արիութեան վրայ մեծ համարում ունէր . ուստի թագաւորին կողմէ Մալիքօրնի բերած լուրը պատերազմի ասպարէզն իջնելու համար հնչող փողն եղաւ իրեն համար : Ուստի վէսօրէն այս մարան ընդունեց :

Հինգ վայրկեան ետք թագաւորը սանդղէն վեր կ'երնէր :

Չիով հասցնեալ գալուն կարմրեր էր : Իր փոշելից և անկարգ հաղուսան իշխանուհոյն նոր և զարգարուն զյետտին հետ հակապատկեր մը կ'ընծայէր , և ինք իր կարմիր շպարին ներքև կ'դեղնէր :

Լուի յաւաջարան մը չըբաւ , նստաւ իսկոյն : Մօնդալէ աներեւոյթ եղաւ :

Իշխանուհին թագաւորին դիմացը նստաւ :

— Քոյր իմ — ըսաւ Լուի — դիտես որ օրիորդ Լա Վալիէր այս առտու ասկից փախաւ և իր վիշտն ու յուսահատութիւնը վանքը տարաւ թաղելու :

Եւ այս խօսքն արտասանելու միջոցին՝ թագաւորին ձայնը սաստիկ այլայլած էր :

— Չեր ԱԵՏԱՓԻԱՏՈՒԹԵՆԷ կ'իմանամ այդ բանը — պատասխանեց իշխանուհին :

— Ես կարծէի թէ այս առտու , դեսպանաց այցելութեան ժամանակ՝ իմացած պիտի լինիս — ըսաւ թագաւորը :

— Չեր այլայլութիւնը տեսնելով , այո՛ , ԱԵՏԱՓԻԱՏՈՒ , դուշապիցի որ արտաքոյ կարգի բան մը տեղն ունէր , բայց ստոյգը չիմացայ :

Թագաւորն որ համարձակ էր և շիտակ նպատակին կ'երթար , ըսաւ .

— Քոյր իմ , ինչո՞ւ համար օրիորդ Լա Վալիէրը ճամբեցիր :

— Ասան զի իր ծառայութենէ դժգոհ էի — պատասխանեց իշխանուհին չոր ու ցամաք կերպով մը :

Թագաւորը ծիրանի գոյն առաւ , և իր աչերն այնպէս վառեցան որու իշխանուհին իր բոլոր արիութեամբը հազիւ կարող եղաւ տոկալու :

Սակայն ինքզինքը զսպեց և յարեց .

— Քոյր իմ , մեծ պատճառ մը պէտք է քեզի պէս բարեսիրտ կնկան մը համար որ արտաքսէ , անպատուէ ոչ միայն նորասի օրիորդ մը , այլ այս աղջկան բոլոր ընտանիքը . դիտես որ քաղաքն արբունեաց կանանց վրայ աչքը սնկած կ'նայի : Պատու օրիորդ մը ճամբելն անոր վրայ յանցանք մը , դէ՛թ սխալմունք մը դնել է : Ի՞նչ է ուրեմն օրիորդ Լա Վալիէրի յանցանքը , սխալմունքը :

— Քանի որ օրիորդ Լա Վալիէրի պաշտպան կ'կանգնիք — պատասխանեց իշխանուհին պաշտութեամբ — այժմ՝ ձեզի պիտի տամ այնպիսի բացատրութիւններ զոր ուրիշի տալու պարտաւոր չեմ :

— Եւ ոչ իսկ թագաւորին — դոչեց Լուի բարկութեան շարժում մ'ընելով :

— Չիս ձեր քոյրն անուանեցիք — ըսաւ իշխանուհին — և իմ տանս մէջն եմ :

— Հող չէ — ըսաւ նորասի միտպետը բարկանալուն վրայ ամհնալով — չես կարող ըսել , տիկին , և այս թագաւորութեանս մէջ ոչ ոք իրաւունք ունի ըսելու թէ թագաւորին բացատրութիւն չուղեր տալ :

— Քանի որ այդպէս կ'հրամայէք — ըսաւ իշխանուհին մթին բարկութեամբ մը — կ'մնայ ինձ Չեր ԱԵՏԱՓԻԱՏՈՒԹԵԱՆ սուջև խոնարհիլ և լուել :

— Ո՛չ , խօսքը տարբեր կերպով մի մեկնէր :

— Օրիորդ Լա Վալիէրի վրայ ձեր ունեցած պաշտպանութիւնը զիս լուութեան կ'մղէ :

— Ծուռ չմեկնենք ինդիրը — ըսի քեզի — քաջ դիտես որ

Ֆրանսայի ազնուապետութեան զլուխը դանուելով , ընտանեաց

պատույ մասին ամենուն համարատու եմ: Օրիորդ Լա Վալիէրը կամ որ և է մէկը կ'ճամբես . . . :

Իշխանուհին ուսերը կ'շարժէ:

— Կամ որ և է մէկը, ըսի — շարունակեց թագաւորը — և ըստ որում այդպէս վարուելով այն աղջիկը կ'անպատուես, քեզ նէ բացատրութիւն մը կ'խնդրեմ, որպէս զի այդ վճիռը հաստատեմ կամ ջրեմ:

— Իմ վճիռս ջրե՛լ կ'ուզէք — դոչեց իշխանուհին դուռընթացութեամբ: — Ի՞նչ, երբ իմ նաժիշտներէս մին կ'վաճառեմ դուք պիտի ելնէք ըսելու ինձ որ զանի վերստին աւնում:

Թագաւորը լսեց:

— Այլ ընթացքն իշխանութեան զեղծում չպիտի լինէր միայն, Աեհափառ, այլ անվայելութիւն:

— Տիկին:

— Ա՛հ, իբրև կին, պիտի բողոքեմ, ամէն արժանապատուութեան հակառակ զեղծման մը դէմ, ես այնուհետև ձեզ արեւնակեց իշխանուհի մը չպիտի լինիմ, թագաւորի մը դուստրը չպիտի լինիմ, արբաժոց մէջ յետինը պիտի լինիմ, ճամբայ արուած սպասուհիէն ստորնադոյն կարգ մը պիտի լինեմ:

Թագաւորը կատաղութենէ ոստում մ'ըբաւ:

— Ծոցդ սիրտ մը չէ բախողը — դոչեց նա — եթէ դու այդպէս կ'վարուիս ինձի հետ, ուրեմն ես ալ մի և նոյն խստութեամբ պիտի վարուիմ:

Երբեմն մոլորած զնգակ մը կ'զարնէ ճակատամարտի մը մէջ: Այս խօսքը դռը թագաւորը գիտմամբ չէր ըսած, իշխանուհին զարկաւ սպահ մը զանի սարսեց, կ'վախնար թերևս որ օրին մէկը փոխարէն վրէժխնդրութեամբ չվարուին իրեն հետ:

— Աերջպպէս — ըսաւ նա — Աեհափառ, բացատրեցէք ձեր միտքը:

— Քեզի կ'հարցնեմ, տիկին, թէ ի՞նչ ըրաւ Լա Վալիէր օրիորդը քեզի դէմ:

— Ես տեսած չեմ՝ անոր պէս նենդամիտ խարդաւանիչ մը՝ երկու բարեկամներ իրարու դէմ մենամարտութեան զրդուեց, եր

վրայ այնպիսի ամօթալի համբաւներ հանեց որ բոլոր արքունիքն անոր անունը շեղուն կ'խոճոտի:

— Նամ, նամ — ըսաւ թագաւորը:

— Այն իր անուշ և աղու կերպարանին ներքև — շարունակեց իշխանուհին — նենդաժէտ և շարանենդ ողի մը կ'պահէ:

— Նամ:

— Գուք կարելի է որ կ'սխալիք, Աեհափառ. ես, ես զանի կ'ճանչեմ: Աարող է նա կուռի բռնել տալ լաւադոյն աղղականներ և սրտակից բարեկամներ: Տեսէք արդէն թէ ի՞նչ երկպառակութեան որումներ կ'ցանէ մեր մէջ:

— Ա՛բողոքեմ . . . — ըսաւ թագաւորը:

— Աեհափառ, քաջ քննեցէք այս բանս. իրարու հետ հաշտ էինք, և իր տուած սեղեկութիւններով, իր նենդալի բողոքներով Ձեր Աեհափառութիւնն ինձի դէմ շարժեց:

— Ա՛երզնում — ըսաւ թագաւորը — որ դառն խօսք մ'իր բերնէն չլսեցի երբէք, կ'երզնում որ նոյն իսկ զայրոյթը զիս պաշարած ատեն, չթողուց որ մէկուն դէմ սպառնամ, կ'երզնում որ անորմէ աւելի անձնուէր, աւելի ակնածու բարեկամուհի մը չունիս:

— Բարեկամուհի — ըսաւ իշխանուհին ծայրագոյն արհամարհանօք:

— Ձգոյշ եղիք, տիկին — ըսաւ թագաւորը — կ'մոռնաս որ միաքս իմացար, և թէ այս վայրկենէն՝ ամէն ինչ կ'հաւասարի: Օրիորդ Լա Վալիէր ինչ որ ուզեմ պիտի լինի, և վաղը, եթէ կամենամ, պատրաստ պիտի լինի դահի մը վրայ բազմելու:

— Գէթ անոր վրայ ճնած չպիտի լինի, և ինչ որ ընէք ապագային համար պիտի լինի, իսկ անցելոյն համար ոչ ինչ:

— Տիկին, քեզի հետ ամենայն յօժարամտութեամբ և մարդավարութեամբ վարուեցայ, մի՛ յիշել տար ինձ որ այս տեղ վեհապետ եմ:

— Աեհափառ, արդէն երկու անգամ է որ այդ խօսքը կ'ըսէք: Պատիւ ունեցայ ձեզի ըսելու որ կ'խոնարհիմ:

— Ուրեմն չնորհ պիտի ընես ինձ թող տալու որ օրիորդ Լա Վալիէր վերստին քովդ դառնայ:

— Ի՞նչ փոյթ , Վեհափառ , քանի որ դաս մ'ունիք անոր տաւրու : Ես ոչինչ եմ այդպիսի իշխանութիւն մը պաշտպանելու համար :

— Գաղղեցուր այդ չարասէր և արհամարհոտ ողին : Անոր շնորհն ինձ պարդե՞ք :

— Երբեք :

— Իմ ընտանեաց մէջ սրտերազմ բանալու կ'զրչես զիս :

— Ես ալ իմ ընտանիքս ունիմ և անոր մօտ պիտի ապաւինիմ :

— Միթէ սպառնալիք մ'է այդ , և միթէ այդ աստիճան ինքզինքդ պիտի մոռնայիր : Միթէ կարծես որ եթէ թշնամանքն այդ աստիճանին հասցնես ծնողքդ քեզ պիտի պատսպարէին :

— Այո՛ւսամ , Վեհափառ , որ իմ աստիճանիս հակառակ եղող բան մ'ընելու չպիտի բռնապատէք զիս :

— Այո՛ւսայի որ մեր բարեկամութիւնը պիտի յիշէիր , կ'յուսայի որ զիս եղբոր պէս պիտի նայէիր :

Իշխանուհին պահ մը կայ առաւ :

— Երբ Ձեր Վեհափառութեան անիրաւութիւն մը կ'ըլանամ , ըսել չէ թէ ձեզի հետ իբրև քոյր չեմ վարուիր :

— Անիրաւութիւն :

— Ա՛հ , Վեհափառ , եթէ ամենուն իմացնէի լա Վալիէրի վարմունքը , եթէ թագուհիները դիտնային . . . :

— Օ՛ն , Օ՛ն , Հանրիէդ , թող որ սիրտդ խօսի , յիշէ որ զիս սիրած ես , յիշէ որ մարդոց սիրտը վեհապետին սրտին պէս պարտի դթած լինիլ : Ուրիշներու համար անողոքելի մի մնար , ներէ՛ լա Վալիէրին :

— Ձեմ կարող , թշնամանեց զիս :

— Բայց ե՛ս , ե՛ս :

— Վեհափառ , ձեզի համար ինչ որ կ'ուզէք պարտաւոր եմ ընելու , բաց ՚ի այս բանէն :

— Ուրեմն , կ'ուզես որ յուսահատութեան մղես զիս : Տկար մարդոց այս յետին ապաւէնը կ'թողուս ինձ , հետևապէս քարկութեան և աղմուկ հանելու կ'յորդորես զիս :

— Վեհափառ , կ'յորդորեմ ձեզ որ բանականութեան անսաք :

— Բանականութեան . . . : Քոյր իմ , այլ ևս բանականութիւն չունիմ :

— Վեհափառ , շնորհ :

— Քոյր իմ , զթա՛ , առաջին անգամն է որ կ'սպաղատիմ , քոյր իմ , յոյսս քու վրայ է միայն :

— Ա՛հ , Վեհափառ . ինչ , կարտասուէք :

— Այո՛ , կատողութեանս , այո՛ , այս անարգութեանս վրայ կ'արտասուեմ : Ի՛նչպէս ես աղաչելու չափ նուաստանամ , ես թագաւորս : Իմ բոլոր կենացս մէջ , այս վայրկեանս պիտի ասեմ , քոյր իմ , մէկ մանրերկրորդի մէջ այնքան տառապանք քաշել տուիր ինձ որչափ որ կենաց ամենէն թշուառ ժամբու մէջ մարդու մտքէ չանցնիր :

Եւ թագաւորն ոտք ելնելով՝ իր արտասուաց ազատ ընթացք տուաւ , արտասուք՝ որ արգարև բարկութեան և ամօթապարտութեան արդիւնք էին :

Իշխանուհին շարժեցաւ՝ չէ թէ դուողութեան վրան զի լաւազոյն կանայք դթած չեն դուողութեան մէջ , այլ վախցաւ որ այս արտասուքը թագաւորին սրտին մէջ մարդկային ամէն զգացումները չզրկուեն :

— Հրաման տուէք , Վեհափառ — ըսաւ նա — և որովհետև իմ նուաստանալս կ'ուզէք քան թէ ձերինը , թէև իմն հանրածանօթ է և ձերինին ես եմ միայն ականատես , հրաման տուէք , և թագաւորիդ պիտի հնազանդիմ :

— Ա՛հ , ո՛չ , Հանրիէդ — գոչեց Նուի երախտագիտութեան յափշտակեալ — դու միայն եղբոր մ'աղաչանքին սեղի տուած եղար :

— Այլ ևս եղբայր չունիմ քանի որ կ'հնազանդիմ :

— Միթէ բոլոր թագաւորութիւնս կ'ուզես իբրև շնորհակալութեան նշան :

— Ի՛նչպէս կ'սիրէք — ըսաւ նա — երբ կ'սիրէք :

Թագաւորը պատասխան չտուաւ : Իշխանուհոյն ձեռքը բռնել էր և համբոյրներովը կ'ծածկէր :

— Այսպէս — ըսաւ նա — այն խեղճ օրիորդը պիտի ընդունիս , անոր պիտի ներես , անոր սրտին անուշութիւնն և ուղղութիւնը պիտի ճանչես :

— Իմ տանս մէջ պիտի պահեմ զանի :
 — Ա՛չ, բարեկամութիւնդ անոր պիտի շնորհես, սիրելի քոյր իմ :
 — Ես երբէք սիրած չեմ զանի :
 — Լաւ ուրեմն, իմ սիրոյս համար, անոր հետ լաւ պիտի վարուիս, այնպէս չէ, Հանրիէզ :
 — Շատ լաւ, իբրև ձեզի յատկացեալ աղջիկ մը :
 Թագաւորն ոտք ելաւ : Այսպէս գմեղակ կերպով արտասանած քառով՝ իշխանուհին իր զոհողութեան բոլոր արժանիքը ջնջած էր : Թագաւորն այլ ևս անոր բան մը չէր պարտաւորեր :
 Ի խոր խոցուած, մահու չափ վերաւորուած Թագաւորը պատասխանեց .
 — Շնորհակալ եմ, իշխանուհիս, յաւիտեան պիտի յիշեմ ինձ մատուցած ծառայութիւնդ :
 Եւ մարգավարական կեղծեօք բարև տալով՝ հրածեշտ տուաւ :
 Եւ հայրիկի մ'առջեկէն անցնելով՝ տեսաւ որ աչերը կարմրեր են և բարկութեամբ ոտքը դետինը զարկաւ :
 Բայց ուշ արթնցեր էր . Մալիքորն ու Երզնան՝ դրան առջև կեցած լինելով՝ իր աչերը տեսեր էին :
 — Թագաւորը յայտն է — մտածեց Մալիքորն :
 Տ'Երզնանեան Թագաւորին մօտեցաւ ակնածու թեամբ :
 — Վեհափառ — ըսաւ նա ցած ձայնով — պէտք է որ փոքր սանդղէն ձեր սենեակն անցնիք :
 — Ինչո՞ւ համար :
 — Վասն զի ճամբուն փոշին հետք ձդեր է ձեր զխնաց վրայ — ըսաւ Երզնան : — Գացէք, Վեհափառ, դացէք : Անորէն — մտածեց նա — քանի որ Թագաւորն իբրև երեխայ մը զիջաւ, թո՛ղ զգուշանան անոնք որ արտասուել պիտի տան Թագաւորն արտասուել տուողը :

ԺԶ

ՕՐԻՌՈՐԻ ԼԵ ՎԱԼԻԻԲԻԻ ԹԱՇԿԵՆԵԿԸ

Իշխանուհին չարասէր չէր, այլ միայն կրքոտ : Թագաւորն անխոհեմ չէր, սիրահար էր միայն : Հաղիւ թէ երկուքնին ալ այս տեսակ դաշն մը գրին, որու նպատակն էր Լա Վալիէրի վերակոչումը, որ երկուքնին ալ այս համաձայնութենէ օյուտ քաղել կ'ուզէին :
 Թագաւորը Լա Վալիէրն ուզեց տեսնել օրուան ամէն ժամուն : Իշխանուհին որ Թագաւորին սրտմտութիւնը կ'զգար այն աղերսանաց տեսարանէն ՚ի վեր, չէր կամեր Լա Վալիէրը թողուլ առանց զինմարելու :
 Առտի Թագաւորին ոտից ներքև խոչնդոսներ կ'յարուցանէր : Իրօք՝ Թագաւորը՝ իր սիրուհւոյն ներկայութիւնը վայելելու համար իր հարսին հետ միշտ մեծարանք նուիրելու ստիպուած պիտի լինէր :
 Իշխանուհւոյն բոլոր քաղաքագիտութիւնն այս յատկազօծին վրայ էր :
 Արովհետև իշխանուհին իրեն օյնական մը գտեր էր, և այս օգնականն էր Մօնդալէ, Թագաւորը պաշարուած դանուեցաւ ամէն անդամ՝ որ իշխանուհւոյն սենեակը դար : Անոր չորս կողմը կ'առնէին և չէին թողուր : Իշխանուհին իր խօսակցութեան մէջ այնպիսի շնորհ և խելք կ'ցուցնէր որ ամէն բան կ'նսեմացնէր :
 Մօնդալէ անոր կ'յաջորդէր : Քիչ ատենէն Թագաւորին անտանելի դարձաւ :
 Ինքն ալ ասոր կ'սպասէր :
 Այն ատեն Մալիքորնն արձակեց . ասի շնորհ դտաւ Թագաւորին ըսելու թէ արքունիքը խիստ դժբաղդ անձ մը կար :
 Թագաւորը հարցոյց թէ ո՞վ էր այս անձը : Մալիքորն պատասխանեց թէ օրիորդ Մօնդալէն է :

Այն ատեն թաղաւորը յայտնեց թէ արժանի է որ այն տնձր
դժբաղդ լինի քանի որ ինքն ալ նոյնպիսի դժբաղդութեան պատ-
ճառ մը կ'զգանայ ուրիշներուն :

Մաշխօրն միտքը բացատրեց , օրիորդ Գօնդալէ իր հրամաննե-
րը տուեր էր :

Թագաւորն աչքը բացաւ , դիտեց որ իշխանուհին՝ այն ինչ
նորին Աեհափառութիւնը կ'երեւէր , ինքն ալ կ'երեւէր , նրբա-
զաւիթները կ'զգանուէր մինչև թաղաւորին երթը , և անոր կ'ու-
ղեկցէր առ ահի որ նախասենեակներուն մէջ իր աղջկանց մէկուն
հետ չխօսի :

Իրկուն մ'աւելի հեռուն դնաց :

Թագաւորը կանանց մէջ նստեր էր , և իր ձեռքը՝ թեւոյն
ներքե պահեր էր տոմսակ մը զոր Լա Աալիէրի ձեռքը սահե-
ցնել կ'ուզէր :

Իշխանուհին անոր դիտաւորութիւնն ու տոմսակը դուշակեց :
Գժուարին էր արդիւնը թաղաւորն որ իր ակտրժած տեղը չերթայ :

Սակայն պիտի էր արդիւնը որ Լա Աալիէրի չերթայ , անոր
բարի լոյս չըսէ , և նոյն տոմսակն անոր ծնկաց վրայ չձգէ , իր
հովանոցին ետին կամ թաշկինակին մէջ :

Թաղաւորն որ նոյնպէս կ'դիտէր , կասկածի դնաց որ իրեն դա-
բան մը կ'լարեն :

Ուստի ոտք ելաւ և առանց կեղծիքի իր աթոռն օրիոր Շաղի-
յօնի մօտեցուց և անոր հետ կատակներ ըրաւ :

Ոտանաւորներ կ'շինէին : Շաղիյօն օրիորդին քովէն ելնելով
Գօնդալէի կողմը դնաց , յետոյ Գօնէյ-Շարանդ օրիորդին քովը :

Այն ատեն , այս ճարպիկ շարժումով , Լա Աալիէրի դիմացը
նստած դանուեցաւ որու առջևը կեցեր էր լիովին : Տիկինը մեծ
զբաղմունք մը կեղծեց ունենալ , ծաղկեայ պատկեր մը կ'սրբադրէր
բանուած օթոցի մը վրայ :

Թագաւորն օրիորդ Լա Աալիէրի ցոյց տուաւ սպիտակ տոմսա-
կին ծայրը , և այս ալ երկնցոց իր թաշկինակն ակնարկով մ'որ
կ'ուզէր բռնել . « Տոմսակն ասոր մէջ գրէք » :

Յետոյ , որովհետև թաղաւորն իր թաշկինակն իր աթոռին վրայ
դրեր էր , բաւական ճարպիկութեամբ զանի վար նետեց :

Այնպէս որ Լա Աալիէր իր թաշկինակը սահեցոց թեւթոռին
վրայ :

Թագաւորը չհասկընալու զարնելով զայն առաւ , տոմսակն անոր
մէջ գրաւ և վերստին թաշկինակը թեւթոռին վրայ տեղաւորեց :

Վ'մնար Լա Աալիէրի ձեռքը կարկառել թաշկինակն առնելու
թանկագին աւանդովը :

Բայց իշխանուհին ամէն բան տեսեր էր :

Շաղիյօն օրիորդին ըսաւ .

— Շաղիյօն , թաղաւորին թաշկինակն օթոցին վրայ ընկեր է ,
միթէ չես վերցններ :

Եւ նորատի օրիորդն արտօրնօք հնազանդելուն , թաղաւորը տե-
ղէն շարժելուն , Լա Աալիէր այլայլելուն՝ միւս թաշկինակը տե-
սան թիկնաթոռին վրայ :

— Ա՛հ , ներեցէք , Ձեր Աեհափառութիւնն երկու թաշկինակ
ունի — ըսաւ նա :

Եւ մեծ գժուարութիւն քաշեց թաղաւորը Լա Աալիէրի թաշ-
կինակն իրենին հետ դրպանը գնելու : Սիրուհւոյն այս դրաւակա-
նը կ'շահէր , բայց սիրուհին բանաստեղծական քառեակ մը կ'կո-
րուսնէր , զոր յօրինելու համար թագաւորը տասն ժամ անցուցեր
էր , և որ թերեւ ինքնին երկայն քերթուած մը կ'աժէր :

Հետեւապէս թաղաւորը բարկացաւ և Լա Աալիէր յուսահա-
տեցաւ :

Անկարելի է այս տեսարանը նկարագրել :

Բայց նոյն պահուն անհաւատալի դէպք մը պատահեցաւ :

Երբոր թաղաւորը մեկնեցաւ իր սենեակը դառնալու , չղիտեմք
ինչ կերպով Մաշխօրն գործն իմանալուն՝ նախասենեակը կ'զլա-
նուէր :

Բնականապէս Բալէ-Բուայալի նախասենեակները մութ են , և
իրկունն ալ իշխանուհւոյն տան մէջ ասոր հոգ տանող չլար , ա-
ղէկ լուսաւորուած չէին :

Թաղաւորն այս մթութիւնը կ'սիրէր : Ընդհանուր կանոն . սէ-
րը , որով միտք և սիրտ անդադար կ'բորբոքին , ուրիշ լոյս չսի-
րեր բայց եթէ մտքի և սրտին լոյսը :

Ուրեմն նախասնեակը մութ էր, Նորին Աւհափառութեան առջև միայն մէկ ջահակիր կար :

Թագաւորը ծանրաքայլ կ'ընէր և իր զայրոյթը կ'զուպէր :

Մալիքորն թագաւորին շատ քովէն անցաւ, զրեթէ անոր զարնուեցաւ, և կատարեալ խոնարհութեամբ անորմէ ներս մ'ինդրեց. բայց թագաւորին սիրտը նեղանալով՝ Մալիքորնը սաստեց, և այս ալ խոյս տուաւ :

Լուսն անկողին մտաւ, նոյն իրկուն մէկ քանի պղտիկ կռիւներ ընելով թագաւորին հետ, և հեռեւեալ օրը, այն միջոցին որ դահլիճը կ'անցնէր, Լա Աւալիէրի թաշկինակը համբուրելու փափաքը բռնեց :

Սենեկապանը կանչեց :

— Բէր ինձ — ըսաւ — երէկուան հագած զգեստս, բայց նայէ որ անոր մէջ գտնուած բաներուն բնաւ չզգչիս :

Այս հրամանը կատարուեցաւ : Թագաւորն իր զգեստին զրպանը խառնեց :

Թաշկինակ մը միայն գտաւ, և այս ալ խրենն էր. Լա Աւալիէրինն աներևոյթ եղեր էր :

Երբ թագաւորն այլ և այլ կասկածներու և ենթադրութիւններու կ'երթար, Լա Աւալիէրի կողմէ իրեն գիր մը հասաւ. այս գիրը սա պէս գրուած էր :

« Որչափ շնորհ ունիմ՝ ձեզ, սիրելի աէր իմ, այս աղորոշ տանաւորները զրկելու համար, սէրդ որչափ հնարագէտ է և յարասեղ : Ինչպէս չսիրեմ՝ ձեզ » :

— Այս ինչ կ'նշանակէ — մտածեց թագաւորը — այս տեղ սխալմունք կայ : Լաւ փնտռէ — ըսաւ թագաւոր սենեկապանին — զրպանիս մէջ թաշկինակ մը պիտի լինէր, և եթէ զայն չգտնես, և եթէ անոր գպեր ես . . . :

Յետոյ ինքզինքին դալով մտածեց վերստին : Պետութեան խնդիր ընել այս թաշկինակին կորուստը, բանբասանքի գուռ բանալ էր, և ապա յարեց .

— Այս թաշկինակիս մէջ կարևոր թուղթ մ'ունի որ ծաղքին մէջ սահեր էր :

— Բայց, Աւհափառ — ըսաւ սենեկապանը — Ձեր Աւհափառութիւնը միայն թաշկինակ մ'ունէր և ահաասիկ :

— Ճշմարտ է — պատասխանեց թագաւորն ակամները կրճատելով — իրաւ է : Ո՛հ, աղքատութիւն, քանի ցանկալի ես : Երջանիկ է այն որ ինքն անձամբ զրպանէն կ'հանէ և կ'գնէ թաշկինակ և տոմսակ :

Լա Աւալիէրի գիրը վերստին կարդաց՝ ջանալով ըմբռնել թէ ինչ կերպով ոտանաւորներն անոր ձեռքը հասեր էին :

Այս գիրը յետոյ գրութիւն մ'ունէր :

« Ձեր գրաբերին միջոցաւ կ'ուղարկեմ ձեզ այս պատասխանս թէ և յուղարկուելու արժանի չէ » :

— Ս'հ, պարզուեցաւ խնդիրը — ըսաւ թագաւորն ուրախութեամբ : — Ո՛վ կայ անդ, և այս գիրն ո՞վ բերաւ :

— Պ. Մալիքորնը — պատասխանեց սենեկապանն երկչոտութեամբ :

— Թո՛ղ ներս գայ :

Մալիքորն ներս մտաւ :

— Օրիորդ Լա Աւալիէրի քովէն կ'գաս — ըսաւ թագաւորը հառաչով մը :

— Այո՛, Աւհափառ :

— Եւ օրիորդ Լա Աւալիէրի իմ կողմէ բան մը տարի՛ր :

— Ե՛ս, Աւհափառ :

— Այո՛, դու :

— Ո՛չ բնաւ, տէր իմ, ո՛չ :

— Օրիորդ Լա Աւալիէր կ'ըսէ ինձ յայտնապէս այդ բանը :

— Ո՛հ, Աւհափառ, օրիորդ Լա Աւալիէր կ'սխալի :

Թագաւորն ունքը սրստեց :

— Այս ինչ խաղ է — ըսաւ : — Բացատրէ գործն, ինչո՞ւ համար օրիորդ Լա Աւալիէր քեզ իմ գրաբերս կ'կոչէ . . . : Այս օրիորդին ինչ տարի՛ր : Շո՛ւս խօսէ, պարոն :

— Աւհափառ, օրիորդ Լա Աւալիէրի թաշկինակ մը տարի, ուրիշ բան չգիտեմ :

— Թաշկինակ մը . . . ինչ թաշկինակ :

— Անհատաւ, երբ երէկ իմ դժբաղդութենէս Ձեր Անհատաւ թեան անձին զարնուեցայ, դժբաղդութիւն մ'որու վրայ բուր կենացս մէջ պիտի ցա իմ, մանաւանդ ձեր ցոյց տուած գրգռութեան սրտաճառաւ, Անհատաւ, անշարժ մնացի յուսահատութենէս. Ձեր Անհատաւութիւնը հեռանալուն չկրցաւ լսել ներողութեան համար ձեզ ըրած աղաչանքս, և գետինը սպիտակ բան մը սեսայ:

— Ա՛հ — ըրաւ թագաւորը:

— Ծուեցայ որ նայիմ, թաշկինակ մ'էր: Պահ մը մտածեցի որ Ձեր Անհատաւութեան զարնուելուս այս թաշկինակը գրգռանէն ընկած պիտի լինէր. բայց զայն յարդանօք շօշափելով տեսայ որ անուանադիր մը կար վրան, և այս անուանադիրն ալ օրիորդ Լա Աալիէրինն էր. երեակայեցի որ գալու ատեն այն օրիորդն իր թաշկինակը գետին ձգած պիտի լինէր, և դուրս ելնելու ատենն անոր տալու փութացի, և ահա այս է միայն օրիորդ Լա Աալիէրի յանձնածս. կ'սպաղառիմ Ձեր Անհատաւութիւնն որ այս ըսածիս հաւտաք:

Մալքօրն այնպէս միամիտ, վշտակիր, հեղ կերպարան մ'առեր էր որ թագաւորը չափազանց հաճոյք զգաց զանի մտիկ ընելով:

Այս դիպուածին համար մեծ հաճութիւն ցցուց Մալքօրնի իբրև ամենամեծ ծառայութեան մը:

— Ահա արդէն երկու յաջող հանդիպում ունեցայ քեզի հետ, պարոն — ըսաւ թագաւորը — կրնաս իմ բարեկամութեանս վրայ յուսալ:

Ճշմարիտը սա է որ Մալքօրն թագաւորին գրպանէն պարզապէս գողցեր էր թաշկինակն այնպէս ճարտիկութեամբ ինչպէս կըրնայ ընել Բարիդի մէկ վարպետ հատու մը:

Այս պատմութիւնն իշխանուհւոյն միշտ անձանթ մնաց: Բայց Մօնղալէ կերպով մը հասկըցուց զայն Լա Աալիէրի, և Լա Աալիէր ատեն անցընելով թագաւորին պատմեց, որ չափազանց խնդայ և Մալքօրնը մեծ քաղաքագէտ անուանեց:

Լուի ԺԳ իրաւունք ունէր, և գիտենք որ մարդ ճանչող թագաւոր մ'էր:

ԺԷ

ԽՕՍԲ ՊԱՐՏԻԶՊԱՆՆԵՐՈՒ ԵԼՆԱՐԱՆՆԵՐՈՒ ԵՒ ՆԱԺԻՇՏՆԵՐՈՒ ԱՐԱՅ

Պժբաղդաբար հրաշքը միշտ չէր տեւեր, մինչդեռ իշխանուհւոյն սրտնեղութիւնը միշտ կ'տեւեր:

Աւթ օրէն ետք՝ թագաւորն այնպէս նեղը մտեր էր որ չէր կրնար Լա Աալիէրի աչք մը նետել առանց իշխանուհւոյն կասկածոտ ակնարկին հանդիպելու:

Երբ ժուռ գալու համար առաջարկութիւն լինէր, իշխանուհին անձրևոտ օրուան տեսարանին կամ արքայական կառնիկն խօսակցութեան տեղի չտալու համար շուտ մ'անհանձնուածութիւն մը կը հնարէր, և այս անհանգստութեան պատճառաւ դուրս չէր ելնէր, հետևապէս իր նաժիշտներն ալ տունը կ'մնային:

Գիշերային այցելութիւններ ընաւ չկային, հնարին չէր այցելել. վասն զի՝ այս մասին թագաւորը՝ առջեւ օրէն՝ ձախորդութեան հանդիպեր էր:

Ինչպէս 'ի Քօնդէնպլօ' իրեն հետ առեր էր Սէնդ-Էնյանը Լա Աալիէրի սենեակն երթալու: Բայց անդ գտեր էր օրիորդ Գօնէյ-Շարանդը, որ սկսեր էր կրակ կայ, գող կայ պո՛ւ ալ, այնպէս որ նաժիշտներու, խնամակալուհիներու, սպասաւորներու լէզդէն մը վաղեր եկեր էին, և Սէնդ-Էնյան՝ իր փախստական տիրոջը պատին ապատելու համար մինակ մնալով, մայր թալուհւոյն և իշխանուհւոյն կողմէ ծանր կշամբանք լսեր էր:

Ասիկէ զատ՝ հետևեալ օրն երկու մենամարտի հրաւեր ընդուներ էր Մօրգմարի ընտանիքին կողմէ:

Պէտք եղեր էր որ թագաւորը միջամտէ:

Այս սխալմունքի պատճառն այն էր որ իշխանուհին յանկարծ իր նաժիշտներուն բնակարանը փոփոխեր էր և Լա Աալիէր ու

Մօնղալէ իրենց տիրութեան գահաճիւղն իսկ պառկելու կոչուեր էին :
Հետեապէս ոչ ինչ կարելի չէր , և ոչ իսկ գիր գրելու . իրեն պէս վայրագ արկոսի մը , գէղ անձի մ'աչաց ներքե կրելն ամենամեծ վտանգաց ենթարկել էր :

Գրւրին է դասել թէ ինչպէս առիւծը յարասե ցասման և անդուլ բարկութեան մէջ կ'զանուէր այս ասեղի խայթուածներն :

Թագաւորը գլուխը կ'պատէր որ հնար մը գտնէ անսակցութեան , և որովհետե ո՛չ Մալիքօրնի կ'բացուէր և ոչ ա'Արլանուանի , չէր կարող հնար մը գտնել :

Մալիքօրն ատեն ատեն գիւցաղնական գլխաւորներ ունեցաւ թագաւորը քաջալերելու որ իրենց բանայ սիրար :

Բայց ամօթ սեպէ կամ կասկած' նախ թագաւորը կ'սկսէր խածնել և ապա կ'թողուր խայծը :

Ինչպէս՝ օրինակի համար , իրկուն մ'որ թագաւորը պարտէզէն կ'անցնէր և իշխանուհւոյն պատուհաններուն կ'նայէր ակրագին , Մալիքօրն տուտախէ շրջանակի մը տակ գտնուող ելնարանի մը զարկաւ ոտքը , և Մանիքանի ըսաւ , որ իրեն հետ թագաւորին ետեւէն կ'քալէր , և որ ո՛չ բանի մը զարկեր էր և ոչ բան մը անսեր էր :

— Միթէ չտեսար որ ելնարանի մը զարնուեցայ և քիչ մնաց որ պիտի վար ընկնէի :

— Ա՛չ — ըսաւ Մանիքան ըստ սովորականին ուշաթափ — բայց ըստ երեւոյթին չես ընկած :

— Ի՞նչ հող , դարձեալ վտանգաւոր է այսպէս գետինները թողուլ ելնարանները :

— Այո՛ , կրնայ մարդու մեաս պատահիլ , մանաւանդ երբոր անուշադիր է մէկը :

— Այդ ըսել չեմ ուզեր . իմ միտքս սա է որ վտանգաւոր կ'զանեմ նաժիշտներու պատուհաններու ներքե այսպէս թողուլ ելնարանները :

Լուի աննշմարելի գող մ'զղաց :

— Ի՞նչպէս վտանգաւոր — հարցուց Մանիքան :

— Աւելի բարձր խօսէ — փսփսաց Մալիքօրն Մանիքանի թեք հրեւոյլ :

— Ի՞նչպէս վտանգաւոր — ըսաւ Մանիքան աւելի բարձր ձայնով :
Թագաւորն ականջ դրաւ :

— Աւասիկ , օրինակի համար — ըսաւ Մալիքօրն — ելնարան մ'որ տասն ինն ոտք բարձրութիւն ունի , ճիշտ պատուհաններու շրջանակին կ'հասնի :

Մանիքան՝ պատասխան տալու տեղ կ'երազէր :

— Չես հարցներ թէ ո՞ր պատուհաններն են — վերստին փսփսաց Մալիքօրն :

— Բայց ո՞ր պատուհաններն ըսել կ'ուզես — հարցուց Մանիքան բարձրաձայն :

— Իշխանուհւոյն պատուհանները :

— Հէ՛ :

— Ա՛հ , չեմ ըսեր բնաւ որ իշխանուհւոյն սենեակն ելնելու չափ յանդդնի մէկը , բայց իշխանուհւոյն գահաճիւղն մէջ Լա Աւալիէր և Մօնղալէ կ'պառկին , որոնք երկու սիրուն էակներ են :

— Պարզ միջնորմով մը զատուած — ըսաւ Մանիքան :

— Ահա , անս իշխանուհւոյն սենեակներուն պատուհանները բաւական պոյժաւ լուսաւորուած են . կ'նային սա երկու պատուհանները :

— Այո՛ :

— Հասցա սա միւս պատուհանն որ միւսներուն կից է և նուազ լուսաւորուած կ'երևի , կ'տեսնես զայն :

— Քաջ կ'տեսնեմ :

— Ահա այն է պատուոյ աղջկանց սենեակը = Ճշմարիտն օգը տաք է , ահա օրիորդ Լա Աւալիէրն ալ իր պատուհանը կ'բանայ . ահա , յանդուոյն սիրահար մ'ինչէր չէր կրնար անոր ըսել , եթէ միայն զիմնար որ սա տեղն ելնարան մը կայ տասն ինն ոտնաչափ որ ճիշտ շրջանակին կ'հասնի :

— Բայց մինակ չէ ըսիր , օրիորդ Մօնղալէի հետ է :

— Օրիորդ Մօնղալէ չկայի պէս է , մանկութեան բարեկամուհի մ'է , բոլորանուէր , Ճշմարիտ հոր մ'որու մէջ մարդ կրնայ նետել կորուսել ուզած ամէն գաղտնիքը :

Այս խօսակցութենէ բաւ մ'անգամ թագաւորին ականջէն չէր փախած :

Մալիքորն զիտած էր իսկ որ թագաւորն սկսեր էր աւելի ծանր քալել որպէս զի իրեն խօսքն աւարտելու ժամանակ կայ աւնու =
 Աւստի՛ երբ դուր չատաւ , ամբոխը ճամբեց , Մալիքորնէն զատ =
 Այս ընթացքէն ոչ որ զարմացաւ , զիտէին որ թագաւորը սիրահարած էր և կ'կատկածէին որ լուսնկային ոտանաւորներ կ'շինէ =
 Բայց այն իրկուն լուսին չկար , բայց զարձեալ թագաւորը կըրնար ոտանաւորներ շինել :

Ամենքը մեկնեցան :

Այն ատեն թագաւորը Մալիքորնի կողմը դարձաւ , որ յարգանքը կ'սպասէր որ թագաւորն իրեն ուղղէ խօսքը :

— Ի՞նչ ելնարանի խօսք կ'ընէիր քիչ մ'առաջ , Պ. Մալիքորն — չարցուց նա :

— Բայց , Ահափառ , ես ելնարանի՞ վրայ կ'խօսէի :

Եւ Մալիքորն աչքը զէս երկին բարձրացուց որպէս թէ թաւած խօսքերը բռնել կ'ուզէր :

— Այո՛ , ատան ինն ոտնաչափ ելնարան մը :

— Ա՛հ , այո՛ , Ահափառ , ստոյգ է . բայց ես Պ. Մանիքանի կ'խօսէի և պիտի լուէի եթէ զիտնայի որ Ձեր Ահափառութիւնը զին մտիկ կ'ընէր :

— Եւ ինչո՞ւ համար պիտի լուէիր :

— Վասն զի չպիտի ուղի որ նոյն ելնարանը մուցող պարտիզպանը յանդիմանուի . . . այն խեղճ մարդը :

— Բանէ մը մի՛ վախնար . . . : Կայինք ի՞նչ է այդ ելնարանը :

— Միթէ՛ Ձեր Ահափառութիւնը կ'ուզէ՞ տեսնել :

— Այո՛ :

— Այդ զիւրին բան է , Ահափառ , ահա այս տեղ կեցած է :

— Տուսախի՞ն մէջ :

— Ճիշտ այն է :

— Յոյց տուր նայիմ՛ :

Մալիքորն դարձաւ և թագաւորն ելնարանին տարաւ :

— Աւստիկ , Ահափառ — ըսաւ նա :

— Քաշէ՛ նայիմ՛ քիչ մը :

Մալիքորն ելնարանը ծառուղիին մէջ գրաւ :

Թագաւորն ելնարանին երկայնքը քալեց :

— Հի՛մ — ըսաւ նա . . . — կ'ըսես որ ատան ի՞նն ոտք երկայն է :

— Այո՛ , Ահափառ :

— Տասն ինն ոտք շատ է , չեմ կարծեր որ այդչափ երկայն լինի :

— Այդպէս աղէկ չտեսնուիր , Ահափառ : Եթէ ելնարանը կանդուն լինէր՝ ծառի մը կամ պատի մը կռթնած , օրինակի համար , այն ատեն աւելի լաւ պիտի տեսնուէր , վասն զի բազդատութեամբ աւելի աղէկ կ'չափուի :

— Ա՛հ , ի՞նչ փոյթ , Պ. Մալիքորն , դժուարաւ կ'հաւատամ որ ելնարանը ատան ինն ոտք երկայն լինի :

— Գիտեմ՛ որ Ձեր Ահափառութիւնն աղէկ աչք ունի , բայց զարձեալ կ'ընամ գրաւ գնել :

Թագաւորը զլուխը ցնցեց :

— Ստուգելու համար անվրէպ միջոց մը կայ — ըսաւ Մալիքորն :

— Ի՞նչ միջոց :

— Ամենուն յայտնի է , Ահափառ , որ սրալատին դեմնայտիկը ատան ինն ոտնաչափ է :

— Ստոյգ է զիւրին է ստուգել :

— Լաւ ուրեմն , պատին երկայնքը գնելով ելնարանը կարելի է դատել :

— Ստոյգ է :

Մալիքորն փետուրի սէս վերցուց ելնարանն և պատին կռթնուց : Գիտմամբ կամ պատահմամբ նոյն իսկ Լա Վալիէրի սենեկին պատահանն ընտրեց այս փորձն ընելու համար :

Ելնարանը ճիշտ ծնօտին անկիւնը հասաւ , այսինքն մինչև պատահանին մոյթը , այնպէս որ եթէ մարդ մը , միջակ հատկաւ մարդ մը , թագաւորին սէս , օրինակի համար , վերին երկրորդ աստիճանին վրայ կենար կրնար սենեկին բնիկներուն կամ լաւ ևս բնիկուհիներուն հետ հաղորդակցիլ :

Այն ինչ ելնարանը պատին կռթնուց որ թագաւորն ՚ի բաց թողնով խաղացած կերպ մը կատակերգութիւնը , սխառ ելնարանն ՚ի վեր ելնել , մինչդեռ Մալիքորն ելնարանը կ'ընէր : Բայց այն

ինչ իր օղային ուղևորութեան կէսն հասեր էր որ զիշերապահ
դունդ մը պարտիզին մէջ երեցաւ և շխտակ սանդղին կողմը զիմեց :

Թագաւորն արտորնօք վար իջաւ և սլուրակի մը մէջ պահուրան-
ցաւ :

Մալիքօրն հասկըցաւ որ պէտք էր զոհուիլ :

Եթէ ինքն ալ թաղչէր այն աստն չորս կողմը պիտի փնտռէին
մինչև որ զինքը կամ թագաւորը , կարելի է երկուքնին ալ գտնէին :
Լաւ ևս էր որ մինակ դանուէր :

Հեռեապէս Մալիքօրն այնպէս անձարակութեամբ պահուրան-
ցաւ , որ առանձին ձերբակալ եղաւ :

Մի անգամ ձերբակալ լինելէն ետև՝ Մալիքօրն պահականոցը
տարուեցաւ . երբ մի անգամ պահականոցը հասաւ , իր անունը
յայտնեց , և անունը տալով՝ ճանչցուեցաւ :

Նոյն պահուն՝ սլուրակէ ՚ի սլուրակ՝ թագաւորն իր բնակարանին
փոքրիկ գրան հասեր էր , շատ պզտիկ ընկած և յուսահատ :

Նա մանաւանդ անոր համար՝ որ ձերբակալութեան հանած աղ-
մկէն Լա Վալիէր և Մօնղալէ պատուհան ելեր էին , և նոյն ինք
իշխանուհին ալ երկու մասնու մէջ իր պատուհանն ելեր էր , հարց
ու փորձ ընելով պատահած անցքին վրայ :

Նոյն պահուն՝ Մալիքօրն ա՛րդանեանն օղնութեան կ'կոչէր .
ա՛րդանեան Մալիքօրնի խնդրոյն վրայ եկաւ հասաւ :

Բայց ընդունայն ջանաց իր պատճառներն անոր հասկըցընել ,
բայց ընդունայն ա՛րդանեան հասկըցաւ , բայց ընդունայն այս
երկու հնարադէտ և նրբամիտ մարդիկ ուրիշ ձև մը տաին արկա-
ծին , դարձեալ Մալիքօրնի ուրիշ բան չմնաց բայց եթէ համ-
բաւ հանել թէ ինք օրիորդ Մօնղալէի սենեակը մանելու փորձ
փորձած լինի , ինչպէս որ Սէնդ-Էնյան այնպէս անուն հանած
էր թէ օրիորդ Գօնէյ-Չարանդին սենեակը մանելու աշխատած
լինէր :

Իշխանուհին անողորբելի էր , սա կրկնակի պատճառաւ , որ եթէ
իրօք Պ. Մալիքօրն զիշերայն իր բնակարանը մանել կամեր էր պա-
տուհանէն ելնարանի մը միջոցաւ որպէս զի Մօնղալէն տեսնէ , այս
բանս Մալիքօրնի կողմէ պատժելի գործ մ'էր և պէտք էր պատժել :

Իւ սա պատճառաւ որ՝ եթէ Մալիքօրն՝ ինքն իր անձին հա-
մար գործելու տեղ՝ իրրև միջնորդ շարժեր էր Լա Վալիէրի և
ուրիշ անձի մը մէջ՝ զոր չէր կամեր ընդունել , իր յանցանքը շատ
աւելի մեծ էր , վասն զի սէրը , որ ամէն բանի կ'ներէ , ներելու
տեղի չունէր :

Հեռեապէս իշխանուհին աղաղակներ արձակեց և իշխանին տու-
նէն Մալիքօրնը վճնտել տուաւ , առանց մտածելու , այս կոյր
անձը , որ Մալիքօրն և Մօնղալէ զինքն իրենց ճանկին ներքև ու-
նէին Պ. Վիշին ըրած այցելութեան և ուրիշ նոյնչափ փափուկ
խնդիրներու համար :

Մօնղալէ՝ որ կատար էր՝ ուզեց անմիջապէս վրէժը լուծել :
Մալիքօրն անոր ապացոյցով հաստատեց որ թագաւորին պաշտ-
պանութիւնն աշխարհիս ամէն պաշտպանութիւններէ վեր է , և
թէ լաւ բան էր թագաւորին համար տառապիլ :

Մալիքօրն իրաւունք ունէր : Աւտի թէև Մօնղալէ կին էր , և
ճարտիկ կին մը , դարձեալ Մալիքօրնի համագուեցաւ :

Միւս կողմէ , պարտինք շուտով ըսել որ թագաւորը Մալիքօր-
նը մտիթարելու միջոցներ գործածեց :

Նախ Մալիքօրնի համբել տուաւ յիսուն հազար Փրանք իր կո-
րուսած պաշտօնին փոխարէն :

Յետոյ իր յատուկ տան մէջ կարգեց դանի , սցսպէս իշխանու-
հին իրեն և Լա Վալիէրի քաշել տուած տառապանաց վրէժն
առնելուն դո՛հ լինելով :

Բայց իր թաշկինակները զողնալու և իր ելնարանը չափելու
համար Մալիքօրնը չունենալով իր քով , խեղճ սիրահարը բոլո-
րովին անօգնական մնացեր էր :

Այլ ևս յոյս չունէր Լա Վալիէրի մօտենալու որչափ ատեն
որ Բալէ-Բուայալ մնար :

Ամէն սրտիներն և աշխարհիս բոլոր գումարներն այս բանիս
չէին կրնար դարման բերել :

Բարեբաղդարար՝ Մալիքօրն կ'հօկէր :

Այնպէս միջոցներ բանեցուց որ Մօնղալէի հանդիպեցաւ : Իբրև
է որ Մօնղալէ ալ իր կողմէ ամէն ջանք կ'ընէր Մալիքօրնի հան-
դիպելու :

— Գիշերներն ինչ կ'ընես իշխանուհւոյն սենեակը — հարցոյց նա նորատի աղջկան :

— Բայց գիշերը կ'ննջեմ — պատասխանեց նա :

— Ինչպէս, կ'ննջես :

— Անտարակոյս :

— Բայց դէշ բան է ննջելը . չվայլեր որ այդ կրած վշտովդ նորատի աղջիկ մը քնանայ :

— Բայց ես ինչ վիշտ կ'զգամ :

— Մի՛թէ յուսահատ չես իմ բացակայութեանս պատճառաւ :

— Բնաւ, ամենեւին, քանի որ յիսուն հազար Փրանք և լատարիկն կողմէ պաշտօն մը ստացար :

— Փոյթ չէ, անտարակոյս զիս առաջուան պէս չտեսնելուդ վրայ շատ վշտացած ես, մանաւանդ յուսահատ ես որ իշխանուհւոյն վստահութիւնը կորուսի : Մի՛թէ ըսածս իբրև չէ՞ : Խօսէ նայինք :

— Ա՛հ, շատ իբրև է :

— Լաւ ուրեմն, այդ վիշտդ գիշերները քնանալու կ'արդիլէ քեզ, և հետևապէս կ'հեծեծես, կ'հատաչես, մեծ աղմուկ հանելով կ'իսնջես, և այս ամենը տանն անդամ կ'ընես մէկ վայրկենի մէջ :

— Բայց, Պ. Մալիբորն, իշխանուհւոյն չուղեր որ իր սենեակին մէջ ամենաթեթեւ աղմուկ մը հանենք :

— Ի հարկէ ես ալ գիտեմ որ բան մը չկրնար տանիլ, ուստի ես ալ կ'ըսեմ որ այդչափ խորին վիշտդ տեսնելով պիտի փութայ քեզ իր սենեակէն դուրս վաճառելու :

— Կ'խնայամ :

— Շատ բան :

— Բայց այդ ըսածէդ ինչ պիտի յառաջ գայ :

— Սա պիտի յառաջ գայ որ Լա Վալիէրը՝ ձեզնէ զատուած տեսնելով ինքզինքը գիշերն այնչափ հեծեծանք պիտի հանէ և այնչափ ողբ ու կոծ պիտի ձգէ որ երկու հազիի համար յուսահատութեան նշաններ պիտի ցուցնէ :

— Այն ատեն զանի ուրիշ խոյց մը պիտի գնեն :

— Այո՛, բայց որ խոյցը :

— Ո՛րք, ահա դու ալ շփոթած կ'մնաս, պարոն հնարագէտ :

— Ամենեւին, որն որ լինի այն խոյցը, դարձեալ իշխանուհւոյն սենեակէն նախագաս պիտի լինի :

— Իբրև է :

— Լաւ, այս գիշեր փոքր ինչ քու երեմիական ողբերգ սկսէ :

— Գլխուս վրայ :

— Եւ դործը Լա Վալիէրին հասկըցար :

— Մի՛ հոյ ըներ այդ մասին, արդէն բաւական կ'լայ ցած ձայնով :

— Լաւ, թող բարձր ձայնով լայ :

Եւ իբարմէ զատուեցան :

ԺԸ

ԽՕՍԲ ՀԻՒՄՆՈՒԹԵԱՆ ՎԲԱՅ ԵՒ ՍԱՆԳՈՒՂՆԵՐԸ
ԾՆԱԿԵԼՈՒ ԵՂԱՆԵԿԻՆ ՎԲԱՅ ՔԱՆԻ ՄԸ ՄԵՆԸ
ՏԵՂԵՎՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Մօնղալէի տրուած խորհուրդը Լա Վալիէրի հաղորդուեցաւ որ հասկըցաւ թէ խոհական ընթացք մը չունէր, և որ՝ իր երկչոտութեան քան պաղտութեան արդիւնք եղող ընդգիմութենէ ետք՝ որոշեց նոյն խորհուրդն ՚ի դործ գնել :

Երկու կանանց կողմէ իշխանուհւոյն ննջարանն ողբալի և լալաղին ձայներով լեցնելու համար տրուած խորհուրդը Մալիբորնի մէկ խիստ վարպէտ հնարքն էր :

Ըստ որում չկայ բան մ'այնքան ճշմարիտ որչափ ճշմարտանան բան մը, այնքան բնական որչափ վիպականը՝ Լապար — Քէլ քէլերնէրու նմանող այս տեսակ շինծու պատմութիւն մը շատ յաջողութիւն գտաւ իշխանուհւոյն մօտ :

Նախ Մօնղալէն հեռացուց :

Յետոյ՝ Մօնղալէն ճամբելէն երեք օր կամ լաւ եւ երեք զիշեր անցնելէն ետե՛ Լա Վալիէրն ալ իր սենեկէն հեռացուց :

Այս վերջնոյն վերնայարկ ունեցող գաղտնիներն մէջ սենեակ մը տունն որոնք սպայից սենեակներուն վրայ կ'իյնար :

Գատնիկոն մը , այսինքն տախտակաման մը կ'զատէր սպառոյ աղջիկները սպաներէն եւ ազատորդիներէն :

Մասնաւոր սանգուղ մ'որ տիկին Նազարի Տակողու թեան ներքեւ գրուած էր՝ նոյն նաժիշաներուն սենեակը կ'հանէր :

Տիկին Նազարի աւելի մեծ ապահովութեան համար , քանի որ արդէն լսած էր թէ Նորին Վեհափառութիւնն առաջուց փորձեր բրած է , սենեակներուն սրտուհաններն ու վառարաններուն բացուածքը վանդակել տուեր էր :

Հետեւապէս օրիորդ Լա Վալիէրի պատիւն ամէն վտանգէր վերծկ'սեպուէր , քանի որ այժմ իր խուցը տեսակ մը վանդակի կը նմանէր քան թէ ուրիշ բանի :

Օրիորդ Լա Վալիէր՝ երբոր իր սենեակն էր , եւ ստէպ անդ կ'դանուէր , իշխանուհին երբէք անոր ծառայութենէ պէտք չէր զգար , վասն զի զիտէր թէ տիկին Նազարի արթուն հսկողութեան ներքեւ գտնուելով՝ օրիորդ Լա Վալիէր ուրիշ սփոփում չունէր այլ միայն իր պատուհանին վանդակներէն դուրս նայել :

Արդ՝ առտու մ'որ ըստ սովորականին գուրսը կ'նայէր՝ Մալիքօրնը տեսաւ որ իր պատուհանին զուգահեռական սրտուհանի մ'առջեւ կ'դանուէր :

Մալիքօրն իր ձեռքն ատողձադործի ուղղորդ մը բռնած էր , շէնքերը զիտակով կ'քննէր եւ թղթի վրայ թուարանական գործողութիւններ կ'ընէր : Փոքր 'ի շատէ այն ատողձադործաց կ'նմանէր՝ որ խրամատի մը ծայրէն՝ մարտկոցի մ'անկիւնը , կամ բերդի մը պատերուն բարձրութիւնը կ'չափեն :

Լա Վալիէր Մալիքօրնը ճանչեց եւ անոր բարեկեց :

Մալիքօրն ալ իր կողմէ՝ յարգական բարեւ մը տուաւ եւ սրտուհանէն աներեւոյթ եղաւ :

Լա Վալիէր զարմացաւ Մալիքօրնի այս կերպ պաղութենէ , որ իրեն զուարթ բնաւորութեան հետ չէր յարմարեր , բայց միտքը

քերաւ որ խեղճ տղան իր պատճառաւ պաշտօնը կորուսած լինելուն՝ իր մասին լաւ տրամադրութեանց մէջ չպիտի դանուէր , քանի որ , ըստ ամենայն հաւանականութեան , ինք Լա Վալիէր անոր բրած կորուստը փոխարինելու վիճակի մը մէջ երբէք չպիտի դանուէր :

Լա Վալիէր թշնամանաց ներել զիտէր , նա մանաւանդ զժբաղչութեան ցառակից դանուիլ :

Լա Վալիէր Մօնղալէէն խորհուրդ պիտի ինդրէր եթէ Մօնղալէ այն տեղ դանուէր , բայց Մօնղալէ բացակայ էր :

Ճիշտ այն ժամն էր որ Մօնղալէ իր թղթակցութեան կ'զբաղէր :

Յանկարծ Լա Վալիէր առարկայ մը տեսաւ՝ որ Մալիքօրնի տեսնուած պատուհանէն նետուելով՝ անջրպետէն անցաւ , վանդակին ձողերէն ներս մտաւ եւ իր սենեկին մէջ ընկաւ զլորելով :

Լա Վալիէր հետաքրքրութեամբ այս առարկային մօտեցաւ եւ զայն դեսնէն առաւ : Ճախարակ մ'էր այն փոքրիկ որու վրայ մետաքս կ'փաթ թեան :

Միայն փոխանակ մետաքսի՝ ճախարակին վրայ պղտիկ թուղթ մը պատեր էին :

Լա Վալիէր թուղթը հանեց եւ կարդաց .

« Օրիորդ ,

« Հետաքրքիր եմ երկու բան իմանալու :

« Առաջին՝ կ'ուզեմ գիտնալ թէ սենեկիդ յատակը փայտէ՛ է թէ ոչ աղիւսէ :

« Երկրորդ թէ անկողնիդ պատուհանէն որչափ հեռու գրուած է :

« Ներեցէք այս ծանրութեանս , եւ շնորհ ըրէք ինչ միջոցաւ որ այս նամակս ընդունեցար նոյն միջոցաւ պատասխանն ուղարկել , այսինքն ճախարակին միջոցաւ :

« Միայն՝ փոխանակ իմ սենեակի նետուելու զայն ինչպէս որ ես ձեր սենեակը նետեցի , քանի որ ձեզի համար աւելի դժուար պիտի լինի , շնորհ ըրէք միայն վերէն վար նետելու :

« Հաւատացէք , օրիորդ , որ ձեր խոնարհ եւ ակնածու ծառան եմ ,

« ՄԵԼԻՔՕՐՆ »

« Ինչոքեմ սրատախանը , եթէ կ'հասնիք , նոյն տամակին վրայ
դրեցէք » :

— Ա՛հ , խեղճ աղան — դոչեց Լա Վալիէր — կ'երևի թէ
խենդացեր է :

Եւ Լա Վալիէր իր թղթակցին կողմը՝ որ սենեկին կիսատուե-
րին մէջ կ'երևէր , համակիր կարեկցութեան ակնարկ մը նետեց :

Մալիքորն հասկըցաւ , և զլուխը ցնցեց որպէս թէ կ'ուզէր
պատասխանել .

— Ո՛չ , ես բնաւ խենդ չեմ , անհոյ եղիւր :

Եւ կատկածոտ գէմբով մը Լա Վալիէրի ժպտեցաւ :

— Ո՛չ , ո՛չ — վրայ բերաւ նա շարժումով մը — զլուխ լաւ է :

Եւ իր զլուխը ցցուց :

Յետոյ ձեռքը շարժելով շուտ դրող մարդու մը պէս ,

— Օ՛ն , դրեցէք նայիմ — ըսաւ մնջօրէն և կերպով մը արտ-
չանքով :

Լա Վալիէր , եթէ Մալիքորն յիմար ալ լինէր , անպատեհ
չդատեց անոր խնդրածը կատարել . մտտիս մ'առաւ և դրեց .

« Փայտ » :

Յետոյ պատահանէն մինչև անկողինը տասն քայլ համեց և
վերստին դրեց .

« Տասն սոր » :

Այս բնեւէն ետև՝ Մալիքորնի կողմը նայեցաւ , և Մալիքորն
բարև տալով նշան ըրաւ որ վար պիտի իջնէ :

Լա Վալիէր հասկըցաւ որ ճախարակն առնլու համար էր :

Պատահանին մտտեցաւ , և Մալիքորնի տուած հրահանգաց հա-
մեմատ , ճախարակը վար նետեց :

Ճախարակը դեռ սալաքարին վրայ կ'զլորէր , երբ Մալիքորն ընդ-
առաջ սրացաւ , զայն բռնեց , ժողվեց , սակեց ինչպէս որ կա-

պիկը կ'ստիկէ ընկոյղ մը և նախ Սէնդ-Էնյանի բնակարանը վազեց :

Սէնդ-Էնյանն ընտրեւր կամ լաւ ևս խնդրեւր էր որ իր սենեակը
կարելի եղածին չափ՝ թաղաւորին բնակարանին մօտ լինի , նման
այն բոյսերուն որ արևուն նշոյլները կ'փնտռեն աւելի արդասա-
ւորելու համար :

Իր բնակարանն երկու մաս ունէր , նոյն խի Լուի Ժ.Գի բնա-
կած աղարանին թեկն մէջ :

Սէնդ-Էնյան շատ կ'պարծենար այս մօտաւորութեան վրայ , ո-
րով՝ Նորին Վեհափառութեան մօտ դիւրին մուտ ունէր , և աս-
կէ զատ՝ անակնկալ հանդիպումներու շնորհը կ'վայելէր :

Այն միջոցին իր երկու սենեակները գորգով զարդարել տա-
լու վրայ էր Սէնդ-Էնյանն փառաւորապէս , թաղաւորին այցելու-
թիւններն ընդունելու յուսով , վասն զի Նորին Վեհափառութիւ-
նը Լա Վալիէրի տածած սէրէն ՚ի վեր , Սէնդ-Էնյանն ընտրեւր
էր իրեն խորհրդակից և չէր կարող ստանց անոր անցնել ո՛չ
դիշերն և ո՛չ ցերեկը :

Մալիքորն կոմսին սենեակը մտաւ առանց գժուարութեան հան-
դիպելու , վասն զի թաղաւորին առջև յարդ ունէր և միոյն վարկը
միւսին համար միշտ խայծ մ'է :

Սէնդ-Էնյանն հարցուց այցելուին թէ արդեօք նոր լուր մը կը
բերէ՞ :

— Մեծ լուր մը — սրատախանեց Մալիքորն :

— Հո՛ւ , հո՛ւ — ըսաւ Սէնդ-Էնյանն մտերմի մը պէս հետաքրքիր
— ի՛նչ լուր :

— Օրիորդ Լա Վալիէր սենեակ փոխեց :

— Ի՞նչպէս — հարցուց Սէնդ-Էնյանն աչերը խոշոր խոշոր
բանալով :

— Այո՛ :

— Միթէ իշխանուհոյն մօտ չէր բնակէր :

— Անտարակոյս : Բայց իշխանուհին անոր դրացիութենէ ճան-
ձրացաւ և ճիշտ քու ապագայ սենեկիդ վրայ գտնուող սենեկի
մը մէջ բնակեցաց զանի :

— Ինչպէս , ա՞նք վրայ — դոչեց Սէնդ-Էնյանն զարմանքով և
վերի գասիկները ցոյց տաւու մատովը :

— Ո՛չ — ըսաւ Մալիքորն — Վրբ :

Եւ մատովը ցոյց տուաւ դիմացի շէնքը :

— Աւրեմն ինչո՞ւ կ'ըսես թէ անոր սենեակն իմինիս վրայ է :

— Վասն զի ստոյգ եմ որ քու սենեակի բնականապէս Լա
Վալիէրի սենեկին տակը պիտի գտնուի :

Այս խօսքին վրայ՝ Սէնդ-Էնյան Մալիքօրնի նայեցաւ այնպէս որ Լա Աւալիէրի նայածին պէս քառորդ մ'առաջ, որով ըսել կ'ուզէր թէ խնդ էր :

— Պարոն — ըսաւ անոր Մալիքօրն — կ'իտեղբեմ պատասխանել մտածութեանդ :

— Ինչպէ՞ս, մտածութեանս . . . :

— Ենտարակոյս . դու չհասկըցար, կարծեմ, իմ միտքս բուլբուլին :

— Այնտեսութեանիմ որ չեմ հասկընար :

— Լաւ, գիտես անշուշտ որ իշխանուհոյն պատուոյ աղջկանց սենեկին տակը թաղաւորին և իշխանին սպաները կ'ընակին :

— Այո՛, քանի որ Մանիքան, Աարդ և ուրիշներ անդ կ'ընակին :

— Ճիշտ այդպէս : Լաւ ուրեմն, պարոն, զարմացիր այս պատահման եղականութեան վրայ . Աիշի յատկացած սենեակները ճիշտ այն սենեակներուն ներքև են ուր օրիորդ Մօնդալէ և օրիորդ Լա Աւալիէր կ'ընակին :

— Լաւ, ապա՞ :

— Լաւ, ապա . . . այս երկու սենեակները պարտաւ են, քանի որ Պ. Աիշ վիրաւոր է և հիւանդ ՚ի Ֆօնդէնպլօ :

— Ա'երզնում, սիրելի պարոն, որ չեմ գուշակեր :

— Ա՛հ, եթէ Սէնդ-Էնյան կոչուելու բարեբաղդութիւն ունենայի, ես շատ մը պիտի գուշակէի :

— Եւ ի՞նչ պիտի ընէիր :

— Իմ բնական սենեակներս պիտի փոխէի այն սենեակներուն հետ որոց մէջ Պ. Աիշ չընակիր :

— Ա'կարծես — ըսաւ Սէնդ-Էնյան արհամարհանօք — ինչպէս թողում պատուոյ առաջին տեղը, թաղաւորին գրայիտ թիւնը, միայն արքայազուհիներու, դքսերու, նախարարներու շնորհուած արտօնութիւն մը . . . : Բայց, սիրելի իմ Պ. Մալիքօրն, ներէ՛ ինձ ըսելու որ խնդ ես :

— Պարոն — պատասխանեց ծանրութեամբ երկտատարղը — կը սխալիս . . . : Ես պարզապէս Մալիքօրն կ'կոչուիմ, ես խնդ չեմ :

Ապա, իր գրպանէն թուղթ մը հանելով,

— Մտիկ ըրէ ըսելիքս — ըսաւ նա — յետոյ, ես քեզի պիտի բացատրեմ :

— Մտիկ կ'ընեմ — ըսաւ Սէնդ-Էնյան :

— Գիտես որ իշխանուհին Լա Աւալիէրի վրայ կ'հասկէ ինչպէս որ Արկոս կ'հասկէ Խօի վրայ :

— Գիտեմ :

— Գիտես որ թաղաւորն ընդունայն ուզեց բանտաւոր աղջկան հետ խօսիլ, և ո՛չ դու ոչ ես չյաջողեցանք այս բաղձանքը կատարելու համար հնար մը գտնել :

— Բայց դու բաւական տեղեակ ես այս մասին, իմ խեղճ Մալիքօրն :

— Լաւ, ի՞նչ կարծես, այն որու երևակայութիւնն երկու սիրահարները պիտի կարենայ միացնել որչափ մեծ բաղդի պիտի հասնէր :

— Ա՛հ, թաղաւորը քիչ բանով չպիտի յայտնէ իր երախտադիտութիւնը :

— Պարոն Սէնդ-Էնյան . . . :

— Ապա՞ :

— Միթէ փափար չունին փոքր ինչ արքայական երախտադիտութեան ճաշակն առնուլ :

— Ենտարակոյս — պատասխանեց Սէնդ-Էնյան — իմ տիրոջս մէկ շնորհն ինձ չափազանց թանկացին է, երբ իմ պարտքս կատարած եմ :

— Ուրեմն, նայէ սա թղթին, պարոն կումն :

— Ի՞նչ է այդ թուղթը : Յատակագրի՞մ մը :

— Պ. Աիշի երկու սենեակներուն յատակագրի՞մն է, որ ըստ հաւանականութեան, ձեր երկու սենեակները պիտի դառնան :

— Ա՛հ, ո՛չ, այդ չեմ կրնար ընդունիլ :

— Ինչո՞ւ համար :

— Աւան դի իմ երկու սենեակներուս շատ ազատորէներ աչք ունին և ես ալ անոնց չպիտի տամ, ինչպէս են Պ. Ռօբլօր, Պ. Ֆիլրիէ, Պ. Տանձօ :

— Արեմն սրտապ բան է, հեռանամ պիտի քնզնէ, սրտոն կուն, երթամ պիտի այս պարոններէն մէկուն առաջարկեմ իմ յատակադիծս և անկից ծագելիք օդս աները :

— Բայց ինչո՞ք քեզի համար չես սրահեր — հարցոյց Աէնդ-Կնյան անխտահո թեամբ մը :

— Վասն զի թագաւորն երբէք իմ բնակարանս յայանապէս դալու պատին չպիտի ընէ ինձ, մինչչեռ այս պարոններէն մէկուն սենեակին ամենայն յօժարութեամբ պիտի երթայ :

— Ի՞նչ, թագաւորն այս պարոններէն մէկուն սենեակը պիտի երթայ :

— Ի՞նչպէս կ'հարցնես թէ պիտի երթայ, անտարակոյս . ինչպէ՞ս, դեռ կ'հարցնես թէ արդեօք թագաւորը զինքը Լա Վալէրի մօտեցնող սենեակներէն մէկը պիտի գնայ :

— Աղբոր մօտաւորութիւն . . . բայց մէջ անդն ամբողջ դատիւնս մը կայ :

Մալիքօրն ճախարակին վրայ դանուղ պղտիկ թուղթը հանեց :

— Պարոն կուն — ըսաւ — գիտէ, կ'աղաչեմ, որ օրիորդ Լա Վալէրի սենեակին յատակը պարզապէս փայտէ տապան մ'է :

— Լա՛ն, սպմ :

— Լա՛ն, ատաղձագործ մը պիտի աւնուս հետդ, զանի սենեակդ կ'փակես առանց իմացնելու թէ ո՞ր պիտի տանիս, ատաղձագործն առաստաղդ կ'բանայ, որ ըսել է Լա Վալէրի օրիորդին սենեակին յատակը :

— Ա՛հ, Աստուած իմ — գոչեց Աէնդ-Կնյան իրրե սքանչացած :

— Ի՞նչ հրամեցիր — ըսաւ Մալիքօրն :

— Կ'ըսեմ թէ այդ բաական յանդուգն խորհուրդ մ'է, սրտոն :

— Թագաւորին շատ դձուձ պիտի երևի, հաւատարի եղեր :

— Սիրահարները բնաւ վտանգի վրայ չեն խորհիր :

— Ի՞նչ վտանգէ կ'վախնաս, կուն :

— Բայց ի՞նչպէս պիտի ծակեն առաստաղը, ստեղծի սղմուկ մը պիտի հանէ, բոլոր պաշտօր պիտի թնայ :

— Ա՛հ, կուն, ես սոսոյց եմ որ քեզի ցոյց տալիք ատաղձագործս բնաւ աղմուկ չպիտի հանէ : Սղոցով վեց սօք չտրեքիւ-

սեան կտոր մը պիտի բանայ, խարտոցը խծուծով փաթթելով, և ոչ որ, մինչև անդամ ամենէն մօտաւոր զբայցին չպիտի հասկընայ որ կ'աշխատի ներսը :

— Ա՛հ, սիրելիկ իմ Պ. Մալիքօրն, զիս կ'հիացնես, միտքս տակն ու վրայ կ'ընես :

— Կ'շարունակեմ — պատասխանեց Մալիքօրն հանդարտութեամբ — այն սենեակին մէջ որու առաստաղը ծակեցիր, կ'իմանամ, այնպէս չէ :

— Այժմ :

— Սանդուղ մը կ'կանդնես այնպէս որ կարող լինի Լա Վալէրի վար իջնելու կամ թագաւորը վեր ելնելու :

— Բայց այդ սանդուղը չ'տեսնուիր :

— Ա՛հ, վասն զի քու կողմէդ, սենեակիդ մէջ միջնորմով մը ծածկել պէտք է, այն միջնորմին վրայ օթոց մը կ'ծածկես նման այն ծածկոցին որ սենեակին միւս մասը պիտի ծածկէ . իսկ Լա Վալէրի օրիորդին սենեակին մէջ զիւրին է սանդուղն անբնայթ ընել կափուլով մ'որ գետինը պիտի գրուի և անկողինն տակէն պիտի բացուի :

— Ճշմարիտ է — ըսաւ Աէնդ-Կնյան, որու աչերն սկսան փայլիլ :

— Արդ, կուն, աւելորդ է ինձ համոզել քեզ որ թագաւորը սաէպ այցի պիտի գայ այն սենեակն ուր այդպիսի սանդուղ մը պիտի գրուի : Արծեմ թէ Պ. Տանժօ մասնաւորապէս պիտի հիանայ իմ այս խորհուրդս լսելով և ես ալ երթամ պիտի անոր բացատրելու :

— Ա՛հ, սիրելիկ իմ Պ. Մալիքօրն — գոչեց Աէնդ-Կնյան — կ'մտնաս որ ամենէն առաջ ինձի բացիր այդ խորհուրդդ, և հետեւապէս իմս են նախապատու թեան իրաւունքը :

— Արեմն կ'ուզես որ քեզ նախազատեմ :

— Եթէ կ'ուզեմ, անտարակոյս կ'ուզեմ :

— Էական կէտը սա է, Պ. Աէնդ-Կնյան, որ լար մ'է տուածս քեզ, միջոց մ'է որով առաջին անգամ պաշտօնաբաշխութեան սրտիւր քեզի պիտի գայ, և թերևս դքսութիւն մը ստանաս :

— Գէթ — ստատախանեց Սէնդ-Էնյան խնդութենէ կարմրեւ լով — գէթ առիթ մ'է այս թագաւորին ցոյց տալու որ չսխալ լիք զիս իր բարեկամը կոչելով երբեմն, առիթ մը զոր քեզի պիտի պարտաւորիմ, պարոն :

— Յուսամ որ չպիտի մոռնաս — հարցոյց Մալիքօրն ժպտելով :

— Պարծանք պիտի սեպեմ անձիս, պարոն :

— Ես, պարոն, ես թագաւորին բարեկամը չեմ, ես իր սպասաւորն եմ :

— Այո՛, և, եթէ կարծես թէ սոյն սանդղին մէջ ինձի համար կատրոյտ ժապաւէն մը կայ, ես ալ կ'յուսամ որ քեզի համար ազնուականութեան թղթերու ծրար մը պիտի գտնուի :

Մալիքօրն խոնարհութիւն բրտա :

— Արեմն կ'մնայ ինձ սենեկէս կրուիլ — ըսաւ Սէնդ-Էնյան :

— Չեմ կարծեր որ թագաւորն այդ բանին գէմ կենայ, եթէ կամիս հրաման խնդրէ :

— Անմիջապէս թագաւորին քովը պիտի գնամ :

— Ես ալ երթամ պիտի մեր պէտք անեցած դործաւորը գտնել :

— Ե՞րբ պիտի գայ :

— Այս իրիտն :

— Մի՛ մոռնար կարենոր զդուշտ թիւնները :

— Աչքերը կապած պիտի բերեմ, քեզի :

— Ես ալ իմ՝ կառքերէս մին պիտի զրկեմ, քեզի :

— Աւանց զինադրոշմի :

— Աւանց պճնաղջեստի սպասաւոր մը, այսպէս որոշուած է :

— Շատ լաւ, կումս :

— Բայց Լա Վալիէ՞ր :

— Ի՞նչ կայ :

— Ի՞նչ պիտի ըսէ այս գործողութիւնը տեսնելով :

— Կ'հաւատամ քեզ որ շատ հետաքրքիր պիտի լինի :

— Ես ալ այդպէս կարծեմ :

— Ստոյգ եմ անգամ որ եթէ թագաւորն անոր սենեակն երևուլու յանգստութիւնը չունենայ, Լա Վալիէր վար իջնելու հետաքրքրութիւնը պիտի ունենայ :

— Յուսանք — ըսաւ Սէնդ-Էնյան :

— Այո՛, յուսանք — կրկնեց Մալիքօրն :

— Արեմն ես ալ թագաւորին մօտ պիտի երթամ :

— Եւ շատ աղէկ կ'ընես :

— Այս իրիտն գործաւորը ժամը քանիին պիտի գայ :

— Ժամն ո՛ր թիւն :

— Ի՞նչ կարծես, որչափ ժամանակ պէտք է չորեքկուսի մը սղոցելու համար :

— Գրեթէ երկու ժամ միայն, այնուհետեւ իրեն ժամանակ պէտք է որպէս զի ամէն բան յարգարէ և կանսնի դնէ : Ասոր համար ալ գիշեր մը պէտք է և հետեւալ օրուան մէկ մասը : Արեմն սանդղին շինութիւնն ալ մէջ առնելով երկու օր պէտք է հաշուել :

— Երկու օր, շատ երկայն է :

— Բայց, երբոր արքայութեան տանող դուռ մը բանալու դործ մը կ'սկսինք, պէտք չէ՞ որ գէթ այս դուռը վայելուչ լինի :

— Իրաւունք ունիս, ուրեմն վերջէն տեսնուինք, սիրելի Պ. Մալիքօրն : Ես վաղը չէ՛ միւս օր երեկոյին միւս սենեակը փոխադրուած պիտի լինիմ :

ԺԹ

ՋԱՀԵՐՈՎ ՃԵՄԵԼԻՔ

Սէնդ-Էնյան՝ որ ստատիկ ուրախ էր այս լսած բաներէն, և յիտին ծայր զմայլած էր զուշակելիք բաներէն, ճամբայ ելաւ Պ. Աիշին երկու սենեակներուն կողմն երթալու :

Ինք որ քառորդ մը ժամու առաջ մէկ միլիօնի փոխարէն անգամ իր երկու սենեակներն ուրիշի տալու տրամագիր չէր երևեր, այժմ պատրաստ էր, եթէ իրմէ պահանջուէր, մէկ միլիօն վճարելով ծախու առնուլ այն երկու երանելի սենեակներն որոց վրայ աչքը տնկած էր :

Բայց Մալիբորնի կողմէ՛ այնքան պահանջմունք չառնաւ : Պ. Աիշ չգիտէր տակաւին թէ ո՛ւր պիտի բնակէր, և ասկէ՛ զատ, տակաւին կ'տառապէր հիւանդ՝ և իր սենեկին վրայ խորհեւրու ատեն չունէր :

Ուստի Սէնդ-Էնյան Աիշին երկու սենեակներն առաւ : Միւս կողմէ՛ Պ. Տանժօ Սէնդ-Էնյանի երկու սենեակները ստացաւ, կոմսին մատակարարին վեց հազար Փրանքի պարզեւ մը խոստանալով և կարծես թէ սքանչելի գործ մը տեսաւ :

Տանժօի երկու սենեակներն ալ Աիշին համար սահմանուեցան որ ապագային մէջ բնակի :

Այս իրաւ է որ, սոյն ընդհանուր սեղափոխութեան ատեն, չենք կրնար ստուգապէս հաստատել թէ՛ Պ. Աիշ այն սենեակները պիտի բնակի :

Իսկ Պ. Տանժօ այնքան յափշտակուած էր ուրախութեամբ որ մինչև անդամ չենթագրեց թէ Սէնդ-Էնյան այս փոխադրութեան մէջ գերագոյն շահ մ'ունէր :

Այս որոշմանէ ժամ մ'ետք՝ Սէնդ-Էնյան երկու սենեակներուն տիրացաւ : Սէնդ-Էնյան նոյն սենեակները մոննէլէն տասն վայրկեան ետք՝ Մալիբորն Սէնդ-Էնյանի սենեակը կ'մտնէր օթոցադործներ իր հետն առած :

Նոյն պահուն թագաւորը Սէնդ-Էնյանը կ'կոչէր, Սէնդ-Էնյանի սենեակը կ'վազէին որ կանչեն, և Տանժօն կ'դտնէին, Տանժօ ալ եկողը Պ. Աիշին սենեակը կ'ըրկէր, և վերջապէս Սէնդ-Էնյանը կ'դանէին :

Բայց արդէն յապաղէր էր, այնպէս որ թագաւորն արդէն քանի մ'անհամբերութեան նշաններ ցոյց տուեր էր երբոր Սէնդ-Էնյան ներս մտաւ վեհապետին սենեակը բոլորովին շնչասպառ :

— Դու, դու ևս երեսի վրայ կ'թողուս զիս — ըսաւ անոր Լուի ԺԴ այն ողբալի ձայնով որով Անսար հազար ութ հարիւր տարի առաջ պիտի ըսէր tu quoque :

— Ահափառ — ըսաւ Սէնդ-Էնյան — ես թագաւորդ երեսի վրայ չեմ թողուր, ընդ հակառակն, միայն սենեակս փոխելու և կրուելու վրայ եմ :

— Ինչո՞ւ կ'կրուիս. կարծէի թէ սենեակդ երեք օրէ՛ ի վեր փոխած ես :

— Այո՛, Ահափառ, բայց զսնուած սեղս հանգիստ չեմ, և սպարանին զիմացի կողմը պիտի անցնիմ :

— Ուրեմն իրաւունք չունէ՛ ի՞ ըսելու որ դու ևս զիս երեսի վրայ կ'թողուս — պուայ թագաւորը : — Բայց, ո՛հ, ալ չափը կ'անցընեն ամենքը : Այսպէս, կին մ'ունէի որով սիրտս կ'զնաղէր, բոլոր ընտանիքս ինձի դէմ կ'գաւակցի որ զանի ձեռքէս կորզէ : Քարեկամ մ'ունէի որու իմ բոլոր վիշտս կ'յայտնէի, այս բարեկամ իմ դանդամներէս կ'տաղաւանայ և զիս առանձին կ'թողու առանց արձակուրդ անդամ խնդրելու :

Սէնդ-Էնյան սկսաւ ծիծաղել :
Թագաւորը հասկըցաւ որ այս ակնածութեան պակասութեան մէջ զաղտնիք մը պիտի լինի :

— Ի՞նչ կայ — զոչեց թագաւորը յուսալից :
— Սա կայ, Ահափառ, որ այդ բարեկամը զոր թագաւորը կ'ըրպարաւ, պիտի փորձ փորձէ ընծայելու կորուսած երջանկութիւնը :

— Միթէ Լա Աալիէրը պիտի ցուցնես ինձ — ըսաւ թագաւորը :
— Ահափառ, տակաւին վստահ չեմ և խօսք չեմ տար, բայց . . . :

— Բայց :
— Բայց կ'յուսամ :
— Ո՛հ, ի՞նչպէս, ի՞նչպէս : Ըսէ այդ ինձ, Սէնդ-Էնյան : Ա՛ռգեմ խորհուրդդ իմանալ, իմ բոլոր զօրութեամբս քեզի պիտի օյնեմ :

— Ահափառ — պատասխանեց Սէնդ-Էնյան — ես ինքս տակաւին լաւ չգիտեմ թէ ի՞նչ միջոց պիտի բռնեմ այս նպատակին հասնելու համար, բայց իրաւունք ունիմ հատալու որ վաղուանէ . . .

— Ահո՞ն ըսիր :
— Այո՛, Ահափառ :
— Ո՛հ, ի՞նչ երջանկութիւն : Բայց ինչո՞ւ համար սենեակդ կը փոխես :

- Չեղ լաւ ևս ծառայելու համար :
- Եթէ ինչ բանի մէջ լաւ ևս կրնաս ծառայել, այսպէս սե- նեակդ փոխելով :
- Գիտէ՞ք արդեօք թէ ուր են այն երկու սենեակները զորս Պիշ կոմսին սահմանուած էին :
- Այո :
- Ուրեմն գիտէ՞ք թէ ուր կ'երթամ :
- Անտարակոյս . բայց այդ գիտնալով դարձեալ բան մը հաս- կըցած չեմ լինիր :
- Ինչպէս, միթէ չէ՞ք հասկընար, Վեհափառ, որ այդ բնա- կարանին վերին երկու սենեակներ կան :
- Որո՞նք են :
- Մին՝ օրիորդ Մօնղալէ ինն է, և միւսը . . . :
- Միւսը, Լա Վալիէ՞ր օրիորդ ինն է, Սէնդ-Էնյան :
- Օ՛ն, երթանք ուրեմն, Վեհափառ :
- Ո՛հ, Սէնդ-Էնյան, իբաւ է, այո՛, իբաւ է : Սէնդ-Էն- յան, այդ ընտիր խորհուրդ մ'է, բարեկամի խորհուրդ մը, բա- նաստեղծի խորհուրդ մը, երբ տիեզերքն իսկ զիս անկից կ'հեռա- ցընէ, անոր մօտեհալովս, դու առելի մեծ արժէք ունիս իմ աչ- քիս քան թէ Պիլադէս Օրէսլի համար, քան Պատրոկլ Աքիւ- Լէսի համար :
- Վեհափառ — ըսաւ Սէնդ-Էնյան ժպտով մը — չեմ կար- ծեր որ եթէ Ձեր Վեհափառութիւնն իմ խորհուրդներս իրենց ամբողջութեան մէջ գիտցած լինի, այդպիսի փառաւոր անուններ կ'սայ ինձ : Ո՛հ, Վեհափառ, որիչ առելի դձուձ անուններ գի- տեմ որ արքունեաց մարդկրօններն ինձի պիտի տան անշուշտ երբ իմանան Ձեր Վեհափառութեան բնուիքս :
- Սէնդ-Էնյան, անհամբերութեան սիրտս կ'մաշի. Սէնդ-Էն- յան, կ'հախիմ. Սէնդ-Էնյան, միշտ վազը չլիտի սպասեմ . . . վաղը, բայց վաղը, յա իտեհականութիւն մ'է :
- Եւ սակայն, Վեհափառ, եթէ կ'հաճիք հիմակ դուրս պի- տի ելնէք և այդ անհամբերութիւնդ սփոփել լաւ մը ժուռ գալով :
- Զեպի հետ, շատ լաւ, դուրս կ'ելնեմ : Քու խորհրդոց վե- րայ պիտի խօսինք, Լա Վալիէրի վրայ պիտի խօսինք :

- Ո՛չ, բնաւ, Վեհափառ :
- Ուրեմն որո՞հ հետ դուրս պիտի ելնեմ :
- Անանց հետ :
- Անանց հետ : Ա՛հ, ճշմարիտը, այդ պէտք չէ :
- Վեհափառ, այդ պէտք է :
- Ո՛չ, ո՛չ, հազար անգամ ո՛չ : Ո՛չ, այսուհետև սոսկալի ասանջանաց չպիտի ենթարկիմ. անորմէ երկու քայլ հետու լինիլ, զանի անսնել, անոր շրջագոյնս շոշափել անցնելու ատեն և ա- նոր բան մը չըսել : Ո՛չ, այդ տանջանքն կ'հեռանամ, թէև դու երջանկութիւն կ'համարիս զայն, բայց տանջանք մ'է որ մար- դուս աչքը կ'այրէ, որ ձեռներս կ'տոչօրէ, որ սիրաս կ'փշրէ, զանի ամէն օտարականաց առջև անսնել, և չկարենալ ըսել որ զինքը կ'սիրեմ, երբ իմ բոլոր էութիւնս այս սէրն երեսն 'հա- նէ և զիս ամենուն առջև կ'մտանէ : Ո՛չ, ես առանձին երկուս մը ը- րի որ այդպիսի բան մը չպիտի լնեմ, և ահա այդ երջումը պի- տի սպահեմ :
- Սակայն, Վեհափառ, սա կէտը լաւ խնայէք :
- Ո՛չ, բան մը մտիկ ընել չեմ ուզեր :
- Ուրեմն, ահա կ'չորունակեմ : Ստիպողական է, Վեհա- փառ, քաջ կ'լիմանաք, ստիպողական է, մեծապէս ստիպողական, որ իշխանուհին և իր պատուոյ աղջիկները բնակարանէդ երկու ժամու չափ հեռանան :
- Խեղքս չհասնիր ըսածիդ, Պ. Սէնդ-Էնյան :
- Ծանր է ինձ թախտը մը հրամայել, բայց այս պարտ- զայիս մէջ, կ'հրամայեմ, Վեհափառ. ինձ որսորդութիւն մը և շրջագոյնութիւն մը պէտք է :
- Բայց այդ որսորդութիւնը, այն շրջագոյնութիւնն անխոր- հուրէ բան մը, այլանդակութիւն մը պիտի լիւնէր : Այսպէս ցոյց տալով որ անհամբեր եմ, բոլոր արքունեաց պիտի յայտնեմ որ սիրա մ'ունիմ որու աէրը չեմ : Եթէ արդէն չեն ըսեր որ եր- կրիս աշխարհակալութիւնը կ'երազեմ, բայց ամենէն առաջ պէտք է որ ինքզինքնս տիրեմ :
- Այդ ըսողները, Վեհափառ, լիբք և խռովարկու մարդիկ

են . բայց ո՞չ որ լինին , եթէ Ձեր Ահհափառութիւնը կ'փափաքի անոնց խօսքին հետևիլ , ինձ ուրիշ ըսելիք չմնար : Այն ատեն վաղուան օրն երկու անորոշ ժամանակի մէջ կ'երկարաձգի :

— Սէնդ-Էնյան , այս իրկուն պիտի դուրս ելնեմ : Այս իրկուն երթամ պիտի 'ի Սէն-Յէրմէն օթեանիլ ջահերով , վաղը անդ պիտի մնամ , և ժամն երեքին մօտ Բարիլդ պիտի վերադառնամ : Այդ չէ՞ ուղածդ :

- Բոլորովին այդ է :
- Ուրեմն այս իրկուն ժամն ութին պիտի մեկնիմ :
- Ձեր Ահհափառութիւնը քաջ դուշակեց վայրկեանը :
- Եւ չեն ուղեր ինձ բան մ'ըսել :

— Այսինքն բան մը չեմ կարող ըսել : Ճարտարութիւնն այս աշխարհիս վրայ բան մը կ'արժէ , Ահհափառ . բայց զիստածն այնպէս մեծ գեր մը կ'ստացայ անդ , որ սովոր եմ անոր ամենէն փոքր մասը թողուլ միշտ , ստոյգ լինելով որ այնպէս պիտի կարգադրի որ մեծագոյն տեղը պիտի բռնէ :

- Ուրեմն , ինչզլինքս բոլորովին քեզի կ'յանձնեմ :
- Եւ իրաւունք ունիք :

Այսպէս հանգստութիւն գտնելով թաղաւորը շխտակ իշխանուհւոյն մօտ գնաց . և մտադրեալ շրջադայութիւնն անոր իմացոց :

Իշխանուհին կարծեց թէ այս յանկարծական խորհրդին մէջ թաղաւորը գաւ մ'ունի որպէս զի Լա Ալիէրի հետ խօսակցի , կամ ճամբուն վրայ , 'ի շնորհս մթութեան , կամ ուրիշ կերպով , բայց զդուշացաւ անոր բան մը յայտնելու և այս հրաւերն ընդունեց խաղաղութիւն :

Բարձր ձայնով հրաման տուաւ որ իր պատոյ օրիորդներն իրեն ուղևկից լինին , միտքը դնելով ընելու այն ամէն բաներն որ կարող էին իրկունը թաղաւորին սերը զսպել :

Յետոյ , երբ իշխանուհին մինակ մնաց և խեղճ սիրահարն որ այս հրամանը տուեր էր կարծեց թէ Լա Ալիէր օրիորդը նոյն շրջադայութեան պիտի գտնուի , թերևս այն միջոցին որ կ'անանէր հալածեալ սիրահարոց տխուր երջանկութեան դաղափարով , որ է : տեղով միայն իրացնել արգիլեալ ստացման ուրախութիւն :

ները , նոյն միջոցին իսկ , իշխանուհին , իր նաժիշտներուն մէջ տեղ կեցած կ'ըսէր .

— Այս իրկուն բաւական են ինձ երկու օրիորդ , այս է օրիորդ Գօնէյ-Շարանդ և օրիորդ Մօնդալէ :

Լա Ալիէր այս հարուածը դուշակեր էր , ուստի անոր կ'սպասէր . բայց հալածանքը զինքն արիացուցեր էր : Այս հարուածը սիրտը ծակեր էր , բայց իր երեսին վրայ անոր նշանը տեսնելու ուրախութիւնը շտուաւ իշխանուհւոյն :

Ընդ հակառակն՝ քաղցր ժպիտով մը ժպտեցաւ որ իրեն դեմքին հրեշտակային երեւոյթ մը կ'տար :

- Ուրեմն , իշխանուհիս , այս իրկուն ազատ եմ — ըսաւ անոր :
- Այո՛ , անտարակոյս :

— Ուրեմն ասկից օդուտ պիտի քաղեմ սա օթոցն առաջ տանելու , ինչպէս որ հաճեցաք տեսնելու և կանխաւ ձեզի ընծայելու պատիւն ունեցայ :

Եւ յարգական խոնարհութիւն մ'ընելով՝ իր բնակարանը քաշուեցաւ :

Նոյնն ըրին օրիորդ Մօնդալէ ու Գօնէյ-Շարանդ :

Շրջադայութեան լուրն իրենց միջոցաւ իշխանուհւոյն սենեկէն ելաւ և բոլոր պալատին մէջ տարածուեցաւ : Տասն վայրկեան ետք՝ Մալիքօրն իշխանուհւոյն դիտարութիւնը զիտէր և Մօնդալէի զբան տակէն սա իմաստով տոմսակ մը ներս կ'սպրդէր .

« Պէտք է որ Լ. Ա. գիշերն իշխանուհւոյն հետ անցընէ » :

Մօնդալէ արդէն հաստատուած պայմանաց համեմատ՝ սկսաւ նախ թողմն այրել , յետոյ մտածել :

Մօնդալէ հնարադէտ օրիորդ մ'էր , և շուտ մ'իր յատակադիծը շինեց :

Այն ժամուսն որ իշխանուհւոյն սենեակը պիտի երթար , այսինքն ժամը հինգին , վաղելով դաւ թէն անցաւ , և սպանելու խմբէ մը տասն քայլ հեռու կենալով՝ աղաղակ մ'արձակեց , ծնկի մը վրայ շնորհալի կերպով ընկաւ , նորէն ոտք ելաւ , և իր ճամբան շարունակեց բայց կաղալով :

Սակայն դարձեալ՝ իր պարտուց հաւատարիմ՝ ուղեց վեր ելնել իշխանուհւոյն սենեակը գնալ :

— Ի՞նչ կայ, և ինչո՞ւ համար կ'կաղաս — հարցուց իշխանու-
հին — կարծէի թէ Լա Վալիէրն ես :

Մօնդալէ պատմեց թէ ինչպէս, շուտ դալու համար վաղելուն՝
ստոր դառնալով ընկեր էր :

Իշխանուհին ցաւ ցցուց և անմիջապէս վերաբոյժ մը կանչել
ուղեց :

Բայց նա հաւատեցաւ որ սյգ դիպուածը ծանր բան մը չունի,

— Իշխանուհիս — ըսաւ նա — կ'ցաւ իմ միայն որ իմ ծառա-
յութիւնս չպիտի կրնամ կատարել, և պիտի աղաչեմ՝ ձեզ որ օ-
րիորդ Լա Վալիէր իմ սեղս անցնի :

Իշխանուհին ունրը պուստեց :

— Բայց այս առաջարկութիւնն ընելուս զղջացի — շարունա-
կեց Մօնդալէ :

— Եւ ինչո՞ւ համար զղջացիր — հարցուց իշխանուհին :

— Վասն զի խեղճ Լա Վալիէր այնքան զուարթ կ'երևեր իր-
կուն մ'և գիշեր մ'իւր աղատութիւնը պանելուն՝ որ բերանս չէր
երթար ըսելու որ զանի իմ սեղս առնուք :

— Ի՞նչ կ'ըսես, այդչափ զուարթ է — հարցուց իշխանուհին
այս խօսքէն զարմանալով :

— Այսինքն ուրախութենէ խենդ գարձեր է, ինք որ միշտ մե-
լամաղձոտ է : Իշխանուհիս, դուք ալ գիտե՞ք արդէն որ Լա Վա-
լիէր կ'ատէ աշխարհս և իր բնութեան մէջ փոքր ինչ վայրենու-
թիւն ունի :

— Հօ, հօ — մտածեց իշխանուհին — այդ մեծ խնդու թիւնն
ինձի բնական չերևիր :

— Արդէն իր պատրաստութիւններն ըրաւ — շարունակեց Մօն-
դալէ — որ իր սենեակը նստի ճաշն ընէ իր մէկ սիրական գրքին
հետ գլուխ գլխի տալով : Ասկէ զատ՝ դուք արիւշ եօթը հաս
այապայ օրիորդներ ունիք որ ձեզի ընկերանալու գոհ պիտի լի-
նին, ուստի այս առաջարկութիւնս Լա Վալիէրի անչամ չեմ
ըրած :

Իշխանուհին լուեց :

— Արդեօք լաւ խօսեցայ — շարունակեց Մօնդալէ որտի ան-

հանդատութեամբ մը, երբ տեսաւ որ այս հնարքը յաջող չ'նաց
թէ և իր յոյսը բոլորովն անոր վրայ գրեց էր, և որիչ փնտելն
տեղորդ կարծեր էր : — Արդեօք իշխանուհին հաւանութիւն պի-
տի սայ — շարունակեց նա :

Իշխանուհին կ'մտածէր որ կարելի է թա պորը գիշերայն Սէն-
-ժէրմէնէն ելնել, և որովհետեւ Բարիէն մինչև Սէն-ժէրմէն
չորսու կէս մըն կ'հաշուէին, կրնար մէկ ժամու մէջ Բարիզ
հասնել :

— Ըսէ ինձ — յարեց իշխանուհին — պո՞նէ Լա Վալիէր ա-
ռաջարկեց քեզ միասին ժամանակ անցընելու, տեսնելով որ ուրք
ցա ցոյցեր ես :

— Ա՛հ, տակաւին չ'գիտեր այս ցաւս, բայց եթէ գիտնար իսկ
դարձեալ իր խորհուրդները չ'սանդարելու համար բան մը չ'պիտի
խնդրէի իրմէ : Արդեմ թէ միտակո կ'կ'ուզէ իրացնել այս իր-
կուն հանդուցեալ թա պորին զուարճութեան ժամանակը, երբ
Սէն-Մարտի կ'ըսէր. « Զանձրանանք, Գ. Սէն-Մարս, լաւ մը
ձանձրանանք » :

Իշխանուհին համոզուած էր որ սիրային զազանիք մը պիտի լի-
նէր առանձին մնալու այս փափարին մէջ : Եւ այս զազանիքն ու-
րիշ բան չ'պիտի լինէր եթէ ոչ թագաւորին գիշերային վերա-
դարձը յարբունիս : Տարակոյս չ'կար ալ, Լա Վալիէր այդ վերա-
դարձին վրայ կանխաւ լուր առած պիտի լինէր և ասոր համար
ուրախ զուարթ էր Բալէ-Բոայալ մնալով :

Այս կանխ պատրաստուած յասակա իժ մ'էր :

— Ես չ'պիտի խաբուիմ — ըսաւ իշխանուհին :

Եւ վերջնական որոշում մ'ըրաւ :

— Օրիորդ Մօնդալէ — ըսաւ նա — բարեհաճ՝ օրիորդ Լա
Վալիէր բարեկամութեամբ իմաց տալու որ սաստիկ կ'ցաւ իմ իր
սուսնանութեան խորհուրդները վերջովն : Բայց իր սենեակն
սուսնանութեան ձանձրանալու սեղ, ինչպէս որ իր փափակն էր, թող
գայ ի Սէն-ժէրմէն մեղի հետ ձանձրանայ :

— Ա՛հ, ինչ՞ Լա Վալիէր — ըսաւ Մօնդալէ ողբալին դէմ-
քով մը, այլ սրտի խնդութեամբ : — Ա՛հ, իշխանուհիս, արեօք
հնարը չ'կայ որ ուրիշ . . . :

— Բաւական է — ըսաւ իշխանուհին — այսպէս կ'ուզեմ: Լա Պօմ Լը Պլան օրիորդին ընկերակցութիւնն ամէն ընկերութենէ նախադաս կ'սեպեմ: Գնաս զանի ինձ զրկէ և ոտքդ դարմանէ:

Մօնղալէ վերստին չարդեց: Սենեակը դարձաւ իր պատասխանը գրեց Մալիքօրնի, և օթոցին տակէն սահեցուց: Պէտքէ քնան, կ'ըսէր այս պատասխանը: Սպարդուցի կ'ին մ'ասկից աւելի լախանական ոճով չարտի գրէր անշուշտ:

— Այս կերպով — կ'մտածէր իշխանուհին ճամբուն վրայ — անոր վրայ պիտի հսկեմ, գիշերն իմ քովս պիտի պառկի, և Նորին Ա. հետախուսութիւնը չափազանց ճարպիկ պիտի լինի եթէ օրիորդ Լա Վալիէրի հետ խօսք մ'առնէ տայ:

Լա Վալիէր մեկնելու հրամանը նոյն անտարբեր անուշութեամբ ընդունեցաւ ինչպէս որ մնալու հրամանն ընդունէր էր:

Միայն 'ի ներքուստ մեծ եղաւ իր խնդութիւնը, և իշխանուհւոյն այս գիտաւ որո՞ւ թեան փոփոխութիւնը Նախախնամութեան մէկ միջի-թարութիւնը կ'համարէր:

Իշխանուհւոյն չափ խորագէտ չլինելուն՝ ամէն ինչ գիպուածին կ'վերադրէր:

Մինչդեռ ամէն մարդ՝ երեսէ ընկած, հիւանդ և ոտքի ցաւ ունեցող անձինքը դուրս ձգելով՝ իշխանուհւոյն կ'հետևէին դէպ 'ի Սէն-ժէրմէն, Մալիքօրն իր գործաւորը Սէնդ-Լէնյանի մէկ կառքին մէջ կ'մտցնէր և Լա Վալիէրի սենեկին համապատասխանող սենեակը կ'տանէր:

Այս մարդը գործի սկսաւ, իրեն խոստացուած փառաւոր վարձատրութենէ քաջալերուելով:

Որովհետև թագաւորին ճարտարապետներուն ունեցած ամէն պատուական գործինն աւեր էին, և մանաւանդ անպարտելի աւտամներով սղոց մ'որ երկաթի պէս կարծր թեղօշի տախտակներն անդամ ջրին մէջ կ'կտրէին, գործն արագութեամբ յառաջացաւ, և առաստաղին քառակուսի մէկ մասը, որ երկու դերանի մէջ ընտրուած էր, Սէնդ-Լէնյանի և Մալիքօրնի, գործաւորին և մանրիմ սպասաւորի մը թեւերուն մէջ ընկաւ, սպասաւոր մ'որ աշխարհ եկած էր ամէն բան տեսնելու, ամէն բան լսելու բայց բերնէն բաւ մը չհաննելու համար:

Միայն Մալիքօրնի ցոյց առած նոր յատակագծի մը համեմատ՝ ծակն անկեան մէջ բացին:

Աւասիկ պատճառը:

Որովհետև Լա Վալիէրի սենեկին մէջ զարդարան մը չկար, Լա Վալիէր խնդրեր և ստացեր էր նոյն առտու իսկ՝ մեծ սրահակ մ'որ միջնորմի տեղ բռնելու սահմանուած էր:

Այս սրահակը տուած էին:

Բաւական էր այն բացուածքը զոցելու, որ միանգամայն հիւսնութեան ամէն հնարքով պիտի ծածկուէր:

Երբ ծակը բացին, ատաղձագործը դերաններէն սահելով Լա Վալիէրի սենեակը գտաւ ինքզինքը:

Երբ անդ հասաւ տախտակը պարզապէս սղոցեց, և տապանին թերթերով իսկ կափուլ մը յօրինեց որ բացուածքին այնքան յարմար էր որ ամենէն վարժ աչքն անդամ ուրիշ բան չպիտի կարենար տեսնել եթէ ոչ դետնին ճեղքուածքին տեղերը:

Մալիքօրն ամէն ինչ դուշակեր էր: Երախակալ մը և երկու հատ ծխնի՝ զորս կանխաւ գնած էր, այս փայտէ թեւին վրայ գրուեցան:

Ուրուհի սանդուղ մը, որմէ միջնայարկերու մէջ սկսեր էին գործածել, հնարագէտ Մալիքօրնի ձեռք պատրաստ դուռեցաւ երկու հազար Փրանքի:

Պէտք եղածէն աւելի բարձր էր. բայց ատաղձագործն անոր աստիճանները պակեցուց, և ճիշտ չափը գտաւ:

Այս սանդուղը՝ որ այնպիսի նշանաւոր բեռ մը տանելու սահմանուած էր միայն երկու ակիշով պատէն կախեցին:

Իսկ վարի զին կամսին սենեկին յատակին վրայ պտուտակով մը մխուեցաւ. թագաւորն և իր խորհուրդը կարող էին ելնել և իջնել այս սանդղէն առանց երկիւղի:

Ամէն մութ խժուժէ բարձկի մը վրայ կ'զարնէր, ամէն խարտոցի կտթը բուրդով պատած էր, սայրը իւղով օծուած և այսպէս անձայն կ'գործէր:

Ասկէ զատ՝ այս աղմկալի աշխատութիւնը գիշերն ու առաւօտ գլուխ տարեր էին, այսինքն այն միջոցին որ Լա Վալիէր և իշխանուհին դուրս կ'գտնուէին:

Երբ ժամն երկուքին մօտ պալատականք Բալէ-Բուայալ մտան և Լա Վալիէր իր սենեակը մտաւ, ամէն ինչ իր տեղն էր, և ոչ սղոցածքի կտոր մը և աաշիղ մը չէին երևեր:

Միայն Սէնդ-Էնյան, որ այս աշխատութեան մասնակից որտոնուեր էր, իր մասերը վիրաորեր, շապիկը պատուեր և թագաւորին համար շատ քրտինք թափեր էր:

Մանասնոգ իր ափերն ուսեցքով լեցուն էին:

Այս ուսեցքը սապեր էր Մալէքօրնի կշնարանը բռնելուն:

Ասկից զատ՝ սանդղին հինգ կտորները մի առ մի բերեր էր, Երբ իւրաքանչիւրն երկու աստիճան անէր:

Վերջապէս կրնա՞ք ըսել որ և թէ թագաւորն այսչափ եռանդը անենէր իր աշխատութեան ժամանակ, անտարակոյս յախտեան երախտադիտութիւն պիտի ուխտէր իրեն համար:

Ինչպէս որ Մալէքօրն գուշակեր էր՝ ատաղձագործը քսան չորս ժամու մէջ իր գործն աւարտեր էր:

Քսան չորս ասկի ընդունեցաւ և ուրախութեամբ լի ճամբայ ելաւ. այս դամարը սովորաբար վեց ամիսուան մէջ կ'շահէր:

Ոչ ոք ամենաթեթեւ կասկած առեր էր օրիորդ Լա Վալիէրի սենեկին ներքե անցած դարձածին վրայ:

Բայց երկրորդ օրուան իրկունը, այն միջոցին որ Լա Վալիէր իշխանուհւոյն ընկերութենէ հեռացեր և իր սենեակը դարձեր էր, պզտիկ դժբախտ մը հնչեց սենեկին մէջ:

Ջարմանքով չորս դին նայեցաւ որ հասկընայ թէ աղմուկն ուսկից կ'զար: Աղմուկը վերստին սկսաւ:

— Ո՛վ է այն — հարցոյց նա ահ ու դողով:

— Ես եմ — պատասխանեց թագաւորին ծանօթ ձայնը:

— Գ՛ժ.ք. . . դ՛ժ.ք. — գոչեց նորասի աղջիկը՝ որ պահ մը կարծեց թէ երազ կ'տեսնէ: — Բայց մ.ք. Լ.ք. դ՛ժ.ք. . . դ՛ժ.ք. Վեհափառ:

— Աստ — պատասխանեց թագաւորը սրահակին մէկ թեր բանալով, և սենեկին խորն երևելով իբրև ստուեր մը:

Լա Վալիէր աղաղակ մը ձգեց և թեւթուի մը վրայ ընկաւ արտելով:

Թագաւորն անոր մօտեցաւ յարդանօք:

Ի

ԵՐԵՒՈՒՄԸ

Լա Վալիէր շուտ մը սթափեցաւ. թագաւորն այնքան յարգանք ցցոյց որ իր ներկայութեամբն աւելի վստահութիւն կ'ազդէր քան թէ իր երևումը ջնջեր էր:

Բայց որովհետև տեսաւ որ Լա Վալիէրի աւելի հոգ տուողն իր սենեակը մանելու կերպն էր, իսկոյն անոր բացատրեց արահակին միջոցաւ զոցուած սանդղին գիրքը, մանաւանդ ջրելով այն կարծիքը թէ ինք գերբնական երևոյթ մ'է:

— Ո՛հ, Վեհափառ — ըսաւ անոր Լա Վալիէր իր զեղձան գլուխը ցնցելով սիրուն ժպիտով մը — ներկայ լինիք թէ բացակայ՝ դարձեալ իմ մտքիս կ'երևիք որ և է ժամանակ:

— Ատով ի՞նչ ըսել կ'ուզես, Լուիզ:

— Ըսելիքս արդէն գիտեք, Վեհափառ. այսինքն չկայ վայրկեան մ'որ ձեր վրայ չմտածէ այն խեղճ աղջիկն որու գաղանկքն իմացաք ՚ի Փօնգէնուլլօ, և զոր եկաք խաչին ոտքն ընկած աաննը զանի առնել բերելու:

— Լուիզ, զիս ուրախութեամբ և երջանկութեամբ կ'ընուս:

Լա Վալիէր տիրութեամբ ժպտեցաւ և շարունակեց:

— Բայց, Վեհափառ, միթէ լաւ մտածեցիք որ Ձեր հնարադիտութիւնը բնաւ օգուտ մը չպիտի բերէ մեզ:

— Եւ ինչո՞ւ համար, ըսէ, քեզի կ'սպասեմ:

— Վասն զի այս իմ բնակած սենեակս, Վեհափառ, խուզարկութիւններէ զերծ չէ, ընդ հակառակին, իշխանուհւոյն կրնայ գիտածով գալ, օրուան մէջ ստեպ իմ ընկերոջ հինիս կ'անեթէ ներսէն գուռս զոցեմ ինքզինքս պիտի մասնիմ՝ յայնապէս որպէս թէ անոր վրայ գրած լինէի. և ներս մի մանէք, թագաւորը հոս է՞: Եւ ահա, Վեհափառ, այս պահուս իսկ, արդե՞ք

մը չկայ որ դուռս բացուի, և Ձեր Վեհափառութիւնն այսպէս իմ քովս կեցած բռնուի:

— Ահա, այն աստն — ըսաւ թաղաւորը ծիծաղելով — իրօք ուրուականի տեղ պիտի անցնիմ, վասն զի ոչ ոք կրնայ ըսել թէ ուսկից եկայ այս տեղ: Արդ՝ ուրուականները միայն պատերուս և առաստաղներուս մէջէն կ'անցնին:

— Ո՛հ, Վեհափառ, այդ ինչ արկած է, լաւ մտածեցէք թէ ինչ մեծ դայթաւիլութիւն պիտի լինի: Պատուոյ աղջկանց վրայ չչտուած բաներ պիտի ըսեն, այս խեղճ արարածները զոր անդգամ ները բնաւ չեն խնայեր:

— Եւ այս ամէն խօսքէն ինչ հետեւութիւն պիտի հանես, սիրելիդ իմ Լուիզ. . . նայինք, ըսէ, միտքդ բացատրէ:

— Պէտք է, աւանդ, ներեցէք ինձ, ըսելիքս շատ ծանր է. . . : Լուի ժպտեցաւ:

— Պէտք է որ Ձեր Վեհափառութիւնը սանդուղը վերցնէ, նոյնպէս մեքենաներն և գործիքները, վասն զի եթէ այս տեղ բռնուիմ աւելի մեծ շարիք պիտի սլատահի քան թէ նոյն տեղը տեսնուելու երջանկութիւնը:

— Լաւ ուրեմն, սիրելի Լուիզ — պատասխանեց թաղաւորը սիրաղին — փոխանակ այս սանդուղը վերցնելու, որու վրայէն վեր կ'երնեմ, աւելի սարդ միջոց մը կայ որու բնաւ մտածած չպիտի լինիս:

— Միջոց. . . դարձեալ. . . :

— Այո՛, դարձեալ: Ո՛հ, իմ սիրածիս պէս դու ալ զիս չես սիրեր, Լուիզ, քանի որ ես քեզնէ աւելի հնարաղէտ եմ:

Լա Վալիէր թաղաւորին նայեցաւ: Լուի ձեռքն անոր կարկառեց, և Լա Վալիէր զայն մեղմիկ սեղմեց:

— Վ՛րսես թէ — շարունակեց թաղաւորը — պիտի բռնուիմ այս տեղ ուր ամէն ոք ըստ հաճոյս կ'գայ:

— Ահա, Վեհափառ, ճիշտ այս միջոցիս որ կ'խօսիք, ես կը դողդողամ:

— Շատ աղէկ. բայց ոչ ոք քեզ պիտի տեսնէր եթէ այս սանդղէն իջնելով վարի սենեակները գայիր:

— Վեհափառ, Վեհափառ, ինչ կ'ըսէք — դուչեց Լա Վալիէր ահաբեկ:

— Միտքս լաւ չհասկըցար, Լուիզ, վասն զի բերանս բանալուս բարկո թեան բրդար. նախ, զիտես որոց են այս սենեակները:

— Անտարակոյս, Վիշ կոմսինն են:

— Ո՛հ, բնաւ, Սէնդ-Էնյանինն են:

— Իրաւ — դուչեց Լա Վալիէր:

Եւ այս խօսքը նորատի օրիորդին խնդազին սրտէն ելնելով՝ իբրև անուշ դուշակ մը թաղաւորին սրտին մէջ փայլակի պէս շողաց:

— Այո՛, Սէնդ-Էնյանինն են, մեր բարեկամին — ըսաւ նա:

— Բայց, Վեհափառ — վրայ բերաւ Լա Վալիէր — չեմ կարող Սէնդ-Էնյանի սենեակն իջնել ինչպէս չէի կարող և Վիշ կոմսինը — համարձակեցաւ ըսելու այս հրեշտակը կին դարձած:

— Բայց ինչո՞ւ համար չես կարող, Լուիզ:

— Անկարելի՛, անկարելի՛:

— Կ'երեւի ինձ, Լուիզ, որ թաղաւորին պահպանութեան ներքեւ ամէն բան կարող ես:

— Թաղաւորին պահպանութեան ներքեւ — ըսաւ նա սիրալիբ ակնարկով մը:

— Ո՛հ, իմ խօսքիս կ'հաւտաս, այնպէս չէ՛:

— Կ'հաւտամ երբ աստ չէք, Վեհափառ, բայց երբ աստ էք, երբ ինձ կ'խօսիք, երբ ձեզ կ'տեսնեմ, այլ ևս բանի մը չեմ հաւտար:

— Աստուած իմ, բայց ինչ ընել պէտք է որ քեզ ապահովեցնեմ:

— Գիտեմ՝ որ անմարդավարական է այսպէս թաղաւորէն կասկածիլ, բայց ինձի հոմար թաղաւորը չէք:

— Ո՛հ, փառք Աստուծոյ, այդպէս կ'յուսամ. կ'տեսնես թէ ինչպէս կ'փնտուեմ: Մտիկ ըրէ. եթէ երրորդ մ'ալ ներկայ գլուսուի, միթէ սիրտդ կ'հանդարտի:

— Սէնդ-Էնյանի ներկայութիւնը, շատ լաւ:

— Ճշմարիտը, Լուիզ, այդպիսի կասկածներով սիրաս կ'ծակես: Լա Վալիէր բան մը չպատասխանեց, միայն թաղաւորին նայե-

ցաւ այն յառակ ակնարկով որ մինչև սրտերու խորը կ'ըմպանցէ, և ցած ձայնով ըստ .

— Եփսոս , արսոս , ձեզնէ չէ որ կ'կասկած իմ , ձեր վրայ չեն տարածո իր իմ տարակոյսներս :

— Արեմն կ'ընդունիմ — ըստ թաղաւորը հատաչելով — և Պ. Սէնդ-Էնյան որ քեզ վտահայտելու բարեբաղչ արածուածի նն ունի , միշտ մեր խօսակցութեան ներկայ պիտի լինի , ահա այս կ'խոստանամ քեզի :

— Իրան , Ա.հ.հափառ :

— Իմ արտականի խօսքս կ'տամ : Իսկ դու քու կողմէդ . . . :

— Սպասեցէք , ո՛հ , գեու ըսելիք ունիմ :

— Գեու ըսելիք ունիս , Լուիզ :

— Ա՛հ , անշուշտ , շատով մի ձանձրանաք , Ա.հ.հափառ , վասն զի գեու չլինցոց ջինք :

— Օ՛ն , խօսէ և նոր'ն իմ սիրտս ծակէ :

— Քաջ կ'զղաք , Ա.հ.հափառ , որ այս խօսակցութիւնները պէտք է որ զլթ բանաւոր շարժառիթ մ'ունենան :

— Բանա՛ որ շարժառիթ — վրայ բերու թաղաւորն անուշ յանդիմանութեան մը ձայնով :

— Անշո՛շտ , Ա.հ.հափառ , մտածեցէք :

— Ո՛հ , ամէն փափակ մտածմունքն ունիս , և հատա ինձ , իմ միակ փափաքս է քեզ այս մասին հատասարիլ : Լաւ ուրեմն , Լուիզ , ի՛նչպէս որ կ'ուզես այնպէս պ աի ընեմ : Մեր խօսակցութիւնները բանաւոր պատճառ մը պիտի ունենան , և արդէն այդ պատճառը դտայ :

— Եյնպէ՛ս որ , Ա.հ.հափառ . . . — ըսաւ Լա Ալլիէր ժպտելով :

— Եյնպէ՛ս որ վաղուանէ , եթէ կ'ուզես . . . :

— Ատղուանէ :

— Ըսել կ'ուզես թէ շատ ուշ է — դոչեց թաղաւորն իր երկու ձեռքը մէջ Լա Ալլի ըրի հրատապ ձեռքը սեղմելով :

Նոյն պահուն նրբադաթին մէջ ստքի ձայներ ըսուեցան :

— Ա.հ.հափառ , Ա.հ.հափառ — դոչեց Լա Ալլիէր — մէկը կը

մօտենայ , մէկը կ'զայ , կ'լաէր , Ա.հ.հափառ , կ'պաղատիմ , խոյս առէր :

Թաղաւորը միայն ոտուով մ'ըբաւ աթուէն և սրահակին ետեն անցաւ :

Ատենն էր , ճիշտ այն միջոցին որ թաղաւորն իր վրայ կ'քաջէր վեղկերէն մին , դրան նիզը դարձաւ և Վօնդալէ սեմին վրայ երևցաւ :

Ա.հ.հափառ է ըսել որ Վօնդալէ բոլորովին բնական կերպով ներս մտաւ , առանց քաղաքավարական ձևեր ընելու :

Այն ամսեղակ Վօնդալէ քաջ պիտէր որ խոհեմութեամբ դրան զարնել փոխանակ հրելու , անվայել անվստահութիւն մը յայտնել էր :

Աստի՛ ներս մտաւ , արագ ակնարկ մը նետելէն ետև՝ որով իր բարու մօտ երկու աթու տեսաւ , այնչափ ատեն անցուց դուռը դոցելու համար , որ կ'ըմբոսանուր չգիտցուի ինչպէս , որ թաղաւորը ժամանակ ունեցաւ կափուլը բառնալու և Սէնդ-Էնյանի սենեակն իջնելու :

Շշուկ մ'որ Վօնդալէի ականջին պէս սուր ականջի միայն լսելի էր , իրեն իմացուց իշխանին աներեղթմանալը , այն ատեն ըմբոստ դուռը դոցելու յաջողեցաւ , և Լա Ալլիէրի մօտեցաւ :

— Խօսակցինք , Լուիզ — ըսաւ անոր — ծանրօրէն խօսակցինք , յուսամ որ չես մերժեր :

Լուիզ՝ որ բոլորովին այլայլած էր , առանց ներքին սարսափի այս շանրօրէն բտրը չլսեց , զոր Վօնդալէ կամաւ ուժին արտասաներ էր :

— Աստուած իմ , սիրելի Օր — մրմուտց նա — դարձեալ ինչ կայ :

— Սա կայ , սիրելի բարեկամուհիս , որ իշխանուհին ամէն բանի վրայ կասկածներ ունի :

— Ի՞նչ բանի վրայ :

— Միթէ պէտք ունիմ բացատրելու ըսածս , և միթէ չես հասկրնար միտքս : Ճիշտն ըսէ , անտարակոյս Թեսար իշխանուհիցն յեղեղուկ ընթացքը քանի մ'օրէ 'ի վեր , անշուշտ անսար թէ

ինչպէս իր քօյն առաւ քեզ , յետոյ ճամբեց , վերջը նորէն քօյն կոչեց :

— Իրաւի , այդ տարօրինակ բան մ'է , բայց իր այլանդակութեանց վարժած եմ :

— Գեռ չլմնացի : Այս ևս գիտած ես որ իշխանուհին , քեզ շրջադայութեան շառնլու որոշելէն ետև՝ երէկ հրաման զրկեց քեզի որ այս շրջադայութեան ներկայ գտնուիս :

— Ա՛հարցնես թէ գիտեցի՛ , անտարակոյս գիտեցի :

— Լաւ , կ'երևի թէ իշխանուհին այժմ՝ բաւական տեղեկութիւններ ունի , վասն զի խօսքը շատակ բացաւ , Ֆրանսայի մէջ ամէն խոչնդոտը տապալող այն հեղեղին գէմ՝ բան մը գնեւ չլաւեալուն . գիտես թէ հեղեղ ըսելով ինչ կ'իմանամ :

Լա Վալիէր իր գէմը ձեռացը մէջ պահեց :

— Ըսել կ'ուզեմ — շարայարեց Մօնղալէ անդթարար — թէ այն հեղեղն որ Շայօի կարմեղեան վանուց գոները խորտակեց և արքունեաց ամէն նախապաշարումները ջնջեց թէ՛ ՚ի Ֆօնդէնպլօ և թէ՛ ՚ի Բարիզ :

— Ափսո՛ս , ափսո՛ս — մըմուաց Լա Վալիէր միշտ իր ձեռօքն երեսը վարագուրած , որոյ մէջ իր արտուրքը կ'ըլլորէին :

— Ո՛հ , այդպէս մի վշտանար քանի որ գեռ աղէտից կէսը քաշեցիր :

— Աստուած իմ — գոչեց նորասի օրիորդն անձկութեամբ — նորէն ինչ պատահեցաւ :

— Լաու ուրեմն , աւասիկ իրողութիւնը : Իշխանուհին Ֆրանսայի մէջ օժանդակ չգտնելով , վասն զի նա երկու թաղուհիները , իշխանուհին յիշեց անձ մը որ քու վրայ հին իրաւունքներ ունի :

Լա Վալիէր մոմէ արձանի պէս ձերմկցաւ :

— Այս անձը Բարիզ չգտնուիր այս պահուս — շարունակեց Մօնղալէ :

— Ո՛հ , Աստուած իմ — մըմուաց Լուիզ :

— Եթէ չեմ սխալիր այդ անձը Լոնտօն կ'գտնուի :

— Այո՛ , այո՛ — հաւաչեց Լա Վալիէր կէս մը խորտակեալ :

— Միթէ Շարլ Բին արքունիքը չընակիր այդ անձը : Խօսէ :

— Այո՛ :

— Լաու ուրեմն , այս իրիւն գիր մը գնաց իշխանուհոյն սենեկէն Անկլիա զրկուելու Սէնդ-ճէմսի համար , հրաման տալով պատգամաւորին որ առանց գաղար առնլու մինչև Համբլթօն — Ֆրբլ , որ ըստ երևոյթին , արքայական տուն մ'է Լոնտօնէն տասն երկու մղոն հեռու :

— Այո՛ , ետքը :

— Արդ՝ որովհետև կանոնաւորապէս տասն հինգ օրն անդամ մը կ'ըլլէ իշխանուհին ՚ի Լոնտօն , որովհետև ծանրակշիւ գայթակղութիւն մը մտածեցի որ միայն կարգէ դուրս պարագայէ մղեալ զրիչը ձեռքն առած պիտի լինի : Իշխանուհին գրելու մասին գանգաղ է , ինչպէս որ գիտես :

— Ո՛հ , այո՛ :

— Ուստի այս նամակը գրուած պիտի լինի , նախազպացում մը կ'ազդարարէ ինձ այս բանս քեզի համար :

— Ինձի՞ համար — կրկնեց հեք օրիորդը անզպայի մը հըլութեամբ :

— Եւ ես այն գիրը՝ իշխանուհոյն գրասենեակին մէջ տեսայ՝ գեռ ևս չկնքուած , և կարծեցի կարգալ . . . :

— Կարծեցիր կարգալ :

— Կարելի է սխալեցայ :

— Ինչպէս . . . խօսէ նայինք :

— Պրաժլօն անուն :

Լա Վալիէր դուրս ելաւ , ամենադաւն յուզման ենթարկուելով :

— Մօնղալէ — ըսաւ նա հեծկլտանօք ձայնելով — արդէն երիտասարդութեան և անմեղութեան բոլոր գեղածիժաղ երազներս դացին : Այլ ևս քեզի պահելու բան մը չունիմ , ոչ քեզի և ոչ մօրդ : Աեանքս բայ է , և գրքի մէջ կ'բացուի զոր ամէն մարդիկ կրնան կարգալ , թաղաւորէն սկսեալ մինչև յետին ճամբորդը : Օ՛ր , սիրելիք իմ Օր , սիրելիք իմ , ինչ ընենք , ինչպէս վերագաւնանք :

Մօնղալէ մօտեցաւ :

— Ճշմարիտը , լաւ մը խորհրդածէ առանձին — ըսաւ նա :

— Լան , ես Պ. Պրաժլօնը չեմ սիրեր , երբ կ'ըսեմ թէ չեմ սիր , ըսածս միտ ան , կ'սիրեմ զանի ինչպէս որ փափկասիրտ քոյր մը կրնայ սիրել եղբայր մը . բայց նա այս չպահանջեր իղնէ , ես այս չխոստացայ իրեն :

— Վերջապէս , թաղաւորը կ'սիրես — ըսաւ Վօնդալէ — և այս բառական լաւ պատճառ մ'է :

— Այո՛ , կ'սիրեմ թաղաւորը — մրմուռաց նորասի օրիորդը մեզ միկ — և այս խօսքն արտասանելու իրաւունքն ինձ շատ սուղի նստաւ : Լաւ ուրեմն , խօսէ , Վօնդալէ , ինչ կարող ես ընել ինձի համար կամ ինձի դէմ այս իմ դանուած կացութեանս մէջ :

— Ինձի աւելի բացայայտ խօսէ :

— Ի՞նչ ըսեմ քեզի :

— Այսպէս , ուրիշ մասնաւոր բան մը չունին ըսելու :

— Ո՛չ — ըսաւ Լուիզ դարմանօք :

— Լան ուրեմն , ինձի պարզապէս խորհուրդ մը կ'հարցնես :

— Այո՛ :

— Ռատըլն նկատմամբ :

— Ուրիշ բան չեմ ուզեր :

— Շատ փափուկ կ'վարուիս — պատասխանեց Վօնդալէ :

— Ո՛չ , փափուկ բան մը չկայ ասոր մէջ : Պէտք է անոր հետ կարգուիմ որպէս զի ըրած խօստումս բռնեմ , կամ պէտք է շարունակեմ թաղաւորին ախանջ կախել :

— Գիտե՞ս արդեօք որ զիս դժուարին կացութեան մը մէջ կը գնես — ըսաւ Վօնդալէ ժպտելով — կ'հարցնես եթէ պարտ է Ռատըլի հետ ամուսնանալ , որու բարեկամութիւն եմ , և որու մահաբեր ահաճութիւն մը պիտի պատճառեմ եթէ հակառակ կարծիք մը յայտնեմ : Յետոյ կ'հարցնես թէ թաղաւորին խօսքին հետեւին թէ ոչ , թաղաւորը , որու ես հպատակութիւն եմ , և զոր պիտի վիրաւորեմ եթէ ուրիշ կերպով խօսիմ քեզի : Ա՛հ , Լուիզ , Լուիզ , շատ թեթեւութեամբ կ'խորհիս այս իմ դժուարին վիճակիս վրայ :

— Ըսածս չհասկըցար , Օր — ըսաւ Լա Վալիէր , վերաւո՞

քուելով Վօնդալէի բանեցուցած թեթե ինչ հեղնական կերպէն — երբ կ'ըսեմ թէ Պրաժլօնի հետ կարգուիմ , պատճառն այն է որ կարող եմ ըսել այս բանս առանց անոր ահաճութիւն մը տալու , բայց , մի և նոյն պատճառաւ , եթէ թաղաւորին հետեւիմ , պէտք է խիստ միջակ ստացուածքի մը յափշտակիչ ընել զանի , ստացուածքի մ'որու տեսակ մ'արժէք կ'ընծայէ սէրը : Աւստի իմ հարցմունքս սա է . կ'ուզեմ որ ինձ միջոց մը ցուցնես որ պատուով ազատիմ թէ այս և թէ այն կողմէն , կամ լաւ ևս կը հարցնեմ քեզի թէ ո՞ր կողմէն կարող եմ աւելի պատուով ազատիլ :

— Սիրելիդ իմ Լուիզ — պատասխանեց Վօնդալէ լուռ թեմէն մ'ետք — ես Յունաստանի եօթն իմաստուններէն մին չեմ , և ես ալ բոլորովին անփոփոխ կանոններ չունիմ բռնուելիք վարմունքի մասին , բայց՝ ասոր փոխարէն , քիչ մը փորձառութիւն ունիմ , և կրնամ ըսել թէ երբէք կին մը քու ըրած հարցմանդ պէս հարցում մը չընես առանց գլխովին շփոթած լինելու : Արդ՝ դու հանդիսաւոր խոստում ըրիր , դու պատիւ ունիս , արդ՝ եթէ դու շփոթած ես , այսպիսի խոստում մը ապէն ետե՛ օտար աղջկան մը խորհուրդը չէ , սիրով լեցուն սրտի մը համար բոլորովին օտար , իմ խորհուրդս չէ որ , կ'ըսեմ , շփոթութիւնդ պիտի փառատէ : Հետեւապէս ես քեզի խորհուրդ չպիտի տամ ընաւ , նա մանաւանդ անոր համար որ եթէ ես տեղդ լինէի խորհուրդն առնէն ետեւ աւելի շփոթած պիտի մնայի քան թէ առաջ : Այսչափ միայն կրնամ ըսել և կրնիս արդէն ըսածս , կ'ուզես որ քեզի օգնեմ :

— Ո՛հ , այո՛ :

— Լաւ ուրեմն , այս բաւ է . . . : Ըսէ ինձ թէ ինչ բանի մէջ կ'ուզես որ քեզի օգնեմ , ըսէ ինձ թէ որո՞ համար և որո՞ գէմ : Այս կերպով աւելի ազատ կ'մնանք :

— Բայց նախ՝ դու — ըսաւ Լա Վալիէր իր ընկերուհոյն ձեռքը սեղմելով — որո՞ համար և որո՞ գէմ կ'ընես :

— Քեզի համար , եթէ ճշմարտապէս իմ բարեկամս ես . . . :

— Միթէ իշխանուհոյն խորհրդակիցը չես :

— Այս ալ պատճառ մ'է որ քեզի օգտակար լինիմ. եթէ այս կողմէն բան մը չլինայի, չպիտի կարենայի քեզի օգնել, և հետեւապէս իմ զիտութենէս օգուտ մը չպիտի քաղէիք: Բարեկամական յարաբերութիւններն այսպիսի փոխադարձ օգուտներով կը սնանին:

— Ասկից կ'հետեւի որ դու միանգամայն իշխանուհւոյն բարեկամուհին պիտի մնաս:

— Անշնչաւ: Միթէ կ'զանդատին:

— Ո՛չ — ըսաւ Լա Ալալիէր մամտալով, վասն զի այս լսելիչ համարձակութիւնը կնկան մ'եղած թշտամանք և բարեկամուհւոյ մ'անիրաւութիւն կ'երևէր իրեն:

— Քաջ է — ըսաւ Մօնղալէ — վասն զի, եթէ ուրիշ կերպ մտածէիր յիմարի տեղ պիտի գնէի քեզի:

— Ուրեմն, ինձ պիտի ծառայես:

— Անձնութեամբ, մանաւանդ եթէ նոյն կերպով դու ալ ինձի ծառայես:

— Կարծես թէ իմ սիրտս չես ճանչեր — ըսաւ Լա Ալալիէր Մօնղալէի նայելով զարմանօք և աչերը խոշոր խոշոր բանալով:

— Իբաւ որ, քանի արքունիքն ենք, սիրելիք իմ Լալիզ, շատ փոխուած ենք:

— Ի՞նչպէս փոխուած:

— Շատ պարզ բան է. միթէ 'ի Պլուա Գրանսայի երկրորդ թագուհին էիր:

Լա Ալալիէր գլուխը ծռեց և սկսաւ լալ:

Մօնղալէ անոր նայեցաւ անբացատրելի կերպով մը և սա խօսքը մըմուսց.

— Խեղճ աղջիկ:

Յետոյ խօսքը դարձնելով,

— Խեղճ թագաւոր — ըսաւ նա:

Լալիզին ճակատէն պաղաւ և իր սենեակը քաշուեցաւ, ուր իրեն կ'սպասէր Մալիքօրն:

ԻԱ.

ՊԵՏԿԵՐ

Սէր ըսուած հիւանդութեան մէջ խանդը հետզհետէ կ'ըրրորդէ ազազոյն ժամանակի մէջ երբ հիւանդութիւնը կ'սկսի:

Աւերջէն բորբոքումներն իրարմէ կ'հեռանան քանի որ բոյժը կ'սկսի:

Այս ըսելէն ետե՛ իրբև ընդհանուր սուած և իրբև մանաւոր գլուխ բանի, մեր պատմութիւնը շարունակենք:

Հետեւեալ օրը՝ Սէնդ-Էնյանի սենեակն առաջին տեսիցութիւնն ընելու համար թագաւորն որոշած լինելով, Լա Ալալիէր, իր սրահակը բանալով՝ թագաւորին ձեռօք դրուած տոմսակ մը դտաւ տախտակամանին վրայ:

Այս տոմսակը ստորին գատիկոնէն վերի գատիկոնն անցեր էր տախտակամանին ճեղքուածքէն: Ո՛չ անխոհեմ ձեռք մը, ոչ հետաքրքիր նայուածք մը չէր կարող ելնել այն տեղ ուր ելած էր այս թուղթը:

Այս Մալիքօրնի մէկ հնարքն էր: Գիտելով որ Սէնդ-Էնյան որչափ օգտակար պիտի լինէր թագաւորին իր բնակարանին պատճառաւ, չուզէր էր որ պալատականն իրբև բանբեր անհրաժեշտ լինի, և իր յատուկ հեղինակութեամբը՝ այս վերջին պաշտօնն իրեն վերապահէր էր:

Լա Ալալիէր յետին հետաքրքրութեամբ կարդաց այս նամակը, որ կէսօրէն երկու ժամ ետքը ժամադրութեան միջոցը կ'այստնէր և իրեն կ'ցուցնէր թէ ինչպէս պիտի բանար կափուլը:

— Ինքզինքդ գեղեցիկ ըրէ — կ'յարէր նամակին յետ գրութիւնը:

Այս վերջին խօսքը զարմացուց նորատի օրիորդը, և միանգամայն ասպահովցուց:

Ժամը ծանր ծանր կ'յառաջանար: Բայց վերջապէս հասաւ:

Լալիզ Հէրօ քրմուհւոյն պէս ժամնապահ՝ ժամն երկու զարնեւ:

լուսն կախուլը վերցուց , և թաղաւորն առաջին աստիճաններուն վրայ դտաւ , թաղաւորն որ յարդանօք իրեն կ'սպասէր որպէս զնձեռքը տայ :

Այս փափուկ ակնածութիւնն իր սիրտը սաստիկ յուզեց :

Սանդղին ստորտար՝ երկու սիրահարները կոմսը գտան՝ որ ընտիր ճաշակի տէր մարդու մը ժպիտով և խոնարհութեամբ Լա Ալալիէրի իր շնորհակալիբը յայտնեց ընդունած պատուոյն համար :

Յետոյ թաղաւորին կողմը դառնալով ,

— Աւհափառ տէր — ըսաւ — մեր մարդը հասաւ :

Լա Ալալիէր մտայոյզ թաղաւորին նայեցաւ :

— Օրիորդ — ըսաւ թաղաւորը — եթէ քեզ աղաչեցի որ վար իջնելու պատիւն ընես ինձ , մի միայն շահախնդրութենէ էր : Ընտիր պատկերհասն մը բերել առի որ յար և նման կենդանագիրներ կ'յօրինէ , և կ'փափաքիմ որ հրամանն տայիր անոր պատկերդ նկարելու : Ասկէ զատ՝ եթէ կ'հաճիս անպատճառ , պատկերը կրնաս քովդ պահել :

Լա Ալալիէր կարմրեցաւ :

— Վ'նայիս — ըսաւ անոր թաղաւորը — միայն երեք հոգի պիտի չլինէինք , այլ աւասիկ չորս հոգի ենք : Է՛հ , Աստուած իմ , քանի որ առանձին չպիտի մնանք , որչափ հոգի որ կ'ուզես կրնան դանուիլ :

Լա Ալալիէր մեղմիկ սեղմեց իր արքայական սիրողին մատերուն ծայրը :

— Մօտակայ սենեակը , եթէ կ'հաճիք , Աւհափառ տէր — ըսաւ Սէնդ-Էնյան :

Գուռը բացաւ և իր հիւրերը ներս մտցուց :

Թաղաւորը Լա Ալալիէրի ետեւէն կ'երթար , և գաղտնակի պէս սպիտակ վիզն աչօքը կ'կլլէր , որու վրայ կ'ծածանէին օրիորդին արծաթափայլ մազերուն խիտ հիւսակները :

Լա Ալալիէր հապեր էր մետաքսեայ թանձր կերպաս մ'որ մարդարտի գոյն ունէր վարդասառ , սև սաթէ զարդ մը իր կաշիին սպիտակութիւնն աւելի երևան կ'հանէր , իր նուրբ և թափանցիկ ձեռները , Պէնկալայի վարդէ և կլէմադիտի նրբաձև տե-

րներով փունջ մը կ'սեղմէին , որոց վրայ կ'բարձրանար իբրև բաժակ մ'անուշահամութիւններ ընդունելու համար Էարլէմի կալաչ մը՝ մոխրագոյն և մանիշակագոյն երանօք , յստակ և հրաշալի անսակէն , որու համար պարտիզպանը հինգ տարի բոլոր ճարտարութիւնը թափեր էր և թաղաւորին ալ հինգ հազար Ֆրանքի նստեր էր :

Թաղաւորն այս փունջը Լա Ալալիէրի ձեռքը տուեր էր զանի բարեկերով :

Այս սենեկին մէջ որու գուռն այն ինչ բացեր էր Սէնդ-Էնյան , երիտասարդ մը կ'գտնուէր թեթև սնդուսէ՝ զգեստ մը հագած , աղւոր սև աչերով և երկայն թուխ մազերով :

Այս էր պատկերհասնը :

Իր կտաւը պատրաստ էր , իր գոյները պնակին վրայ շիներ էր :

Օրիորդ Լա Ալալիէրի առջև ծռեցաւ արհեստագիտի մը ծանր հետարբբրութեամբ մ'որ իր օրինակը կ'քննէ , խոհեմարար թաղաւորը բարեկեց , որպէս թէ չէր ճանչեր , և որպէս թէ ուրիշ անխուսկան մը կ'բարեկէր :

Յետոյ օրիորդ Լա Ալալիէրի համար պատրաստուած աթոռը տանելով զինքը հրախիւնց որ նստի :

Նորափ օրիորդը շնորհալի և թոյլ դիւրք մ'առաւ , ձեռքը զբաղած , ոտքը բարձերու վրայ դրած , և որպէս զի իր աչուներն անորոշ կամ կեղծ բան մը չունենան , պատկերհասնն աղաչեց որ զբաղմունք մ'ընտրէ :

Այն ատեն Լուի ժպտելով նկատ բարձերուն վրայ՝ իր սիրուհւոյն ոտից մօտ նստաւ :

Այնպէս որ Լա Ալալիէր՝ ետեւ ծռած , կրնակը թեաթառին տուած , ձեռքը ծաղիկները բռնած կ'երևէր , մինչդեռ թաղաւորն աչքն անոր վրայ դարձուցած և զանի ակնարկովը կլլելով՝ որանչելի խումբ մը կ'կազմէին , զոր պատկերհասնը շատ մը վայրկեաններ զոհուանակութեամբ նկատեց , և միւս կողմէն ալ Սէնդ-Էնյան նախանձու աչօք կ'նայէր անոնց վրայ :

Պատկերհասնն արագօրէն ուրուադրեց , յետոյ՝ իր վրձինին առաջին գծերուն ներքև կտաւին երեսին վրայ երևան եկաւ այն

մեղի և բանաստեղծական գեմքն անուշ աչերով, վարդադոյն այստեղով, զորս կ'ըրզրէին արծաթագոյն մաղերը :

Սակայն երկու սիրահարները քիչ կ'խօսէին և իրարու շատ կը նայէին, մերթ ընդ մերթ իրենց աչուներն այնպէս կ'մեղկանային որ պատկերհանր կ'ստիպուէր իր գործն ընդմիջել որպէս զի Երիկենէ մը չներկայացնէ Լա Վալիէրի մը տեղ :

Ահա այն ատեն Սէնդ-Էնյան օգնութեան կ'գար. ոտանաւորներ կ'կարգար կամ այն փոքր պատմութիւններն կ'ըսէր զոր Բագրիւ այնպէս լաւ կ'պատմէր և Թալման այնպէս լաւ կ'գրէր :

Կամ երբ Լա Վալիէր յոգնէր կ'հանդէսէին :

Անմիջապէս չինական յախճատակէ ատէ մը, որու մէջ ամենընտիր միւրգեր կային, իսկոյն Քսէրէսի գինին՝ կ'հօսէր արծաթեայ բաժակներու մէջ, և այս պատկերին իբրև երկրորդական իրեր կ'ծառայէին, որոց վաղանցուկ և թեթեւ նկարը միայն պիտի զծագրէր պատկերհանր :

Լուի սիրով կ'արբենար, Լա Վալիէր՝ երջանկութեամբ, Սէնդ-Էնյան՝ փառասիրութեամբ :

Պատկերհանր իր ծերութեան համար յիշատակներ կ'յօրինէր :

Այսպէս երկու ժամ անցաւ, ուստի չորս ժամ զարնելուն՝ Լա Վալիէր ոտք ելաւ, և թաղաւորին նշան մ'ըրաւ :

Լուի ևս ելաւ, պատկերին մօտեցաւ, և արհեստադիտին քանի մը զգուելի գովեստներ ուղղեց :

Սէնդ-Էնյան նմանութիւնը կ'գովէր՝ որ արդէն ակն յայտնի կ'երևէր, ինչպէս որ նա կ'սնդէր :

Լա Վալիէր ևս պատկերհանրին շնորհակալ եղաւ կարմրելով, և մօտաւոր սենեակը մտաւ, ետեկն զնաց թաղաւորը Սէնդ-Էնյանը կոչելէն ետե :

— Վաղը պիտի տեսնուինք նորէն, այնպէս չէ՞ — ըսաւ Լա Վալիէրի :

— Բայց, Վեհափառ, մտածեցէք որ անտարակոյս սենեակս պիտի մտնեն և զիս այն տեղ չպիտի գանեն :

— Ի՞նչ կայ :

— Այն ատեն ի՞նչ պիտի լինիմ :

— Շատ երկչոտ ես, Լուի :

— Բայց վերջապէս եթէ իշխանու հին զիս կանչել տայ :

— Ո՛հ — պատասխանեց թաղաւորը — արդեօք պիտի չդոյն որ մ'երբ դու ինձ պիտի ըսես թէ ամէն բանի գիմագրաւեմ իրարմէ չբաժնուելու համար :

— Այն օրը, Վեհափառ, խնդացած պիտի լինիմ և դուք պէտք չէ որ ինձ հաւտար :

— Վաղը տեսնուինք, Լուի :

Լա Վալիէր հառաչ մը հանեց, յետոյ՝ թաղաւորին խնդրոյն գիմագրելու անկարող,

— Քանի որ կ'սրահանջէք, Վեհափառ — կրկնեց նա — վաղը տեսնուինք :

Իսկ այս ըսելով թեթեւակի վեր ելաւ սանդուղներէն և իր սիրողին աչքէն անհետ եղաւ :

— Լաւ ուրեմն, Վեհափառ — հարցոյց Սէնդ-Էնյան երբ օրիորդը մեկնեցաւ :

— Լաւ, Սէնդ-Էնյան, երէկ ինքզինքս մարդոց մէջ ամենէն երջանիկը կ'կարծէի :

— Իսկ արդեօք Ձեր Վեհափառութիւնն այսօր զիպուածով ամենէն աստիճանիկը կ'կարծէ — ըսաւ կոմսը ժպտելով :

— Ո՛չ, բայց այս սէրն անշեջանելի ծարաւ մ'է, 'ի զուր կ'ըմբստեմ, 'ի զուր կ'լափեմ քու ճարտարութեամբդ գտած կաթիլներս, որչափ ըմպեմ այնչափ կ'սպասակիմ :

— Վեհափառ, փոքր ինչ յանցանքը ձերն է, և դուք ձեզէն ըրիք այդ ձեր կացութիւնն ինչ որ է :

— Իբրաւունք ունիս :

— Ուրեմն, այսպիսի պարտադայի մէջ, Վեհափառ, երջանիկ լինելու միջոցն է ինքզինքդ դո՛հ զզալ և սպասել :

— Սպասել : Ուրեմն դու, դու այդ բառը զիտես, սպասել :

— Լաւ, լաւ, Վեհափառ, այդչափ մի՛ յուսահատիք արդէն հարբ փնտուեցի, նորէն պիտի փնտուեմ :

Թաղաւորը յուսահատական գեմքով մը գլուխը ցնցեց :

— Ի՛հ, Վեհափառ, արդեօք արդէն դո՛հ չէք :

- Կրող, կ'հարցնեն որ կ'ուզեմ, անտարակոյս կ'ուզեմ:
- Լաւ ուրեմն, վաղը թաղաւորը գալու միջոցին՝ դու գուրսը գործի ելիր, այնպիսի գործի մը գոր չես կրնար ուրիշ օրուան ձգել, անհրաժեշտ գործի համար:
- Հօ, հօ:
- Քսան վայրկենի չափ:
- Քսան վայրկեան թաղաւորը մինակ թողում — զոչեց Սէնդ-Էնյան ահարեկ:
- Օ՛ն, բռնէ թէ բան մը չըսի — վրայ բերաւ Մալեքօրն դէպ ՚ի գուռն ուղղուելով:
- Ո՛չ, ո՛չ, սիրելի Պ. Մալեքօրն, ընդ հակառակն, լինյոր խօսքդ, հիմակ կ'սկսիմ հասկընալ: Հասլա պատկերհամը, պատկերհամը:
- Ո՛չ, պատկերհամը պէտք է որ կէս ժամու չափ ուշանայ:
- Կէս ժամու չափ, այդպէս կ'կարծես:
- Ե.յո, այդպէս:
- Սիրելիք իմ պարոն, ըսածդ պիտի ընեմ:
- Եւ կարծեմ թէ ասով գոհ պիտի լինիս. կ'նեբեն ինձ որ վաղը գամ տեղեկութիւն առնում:
- Ենտարակոյս:
- Պատիւ ունիմ ակնածու ծառայ լինելու, Պ. Սէնդ-Էնյան: Եւ Մալեքօրն ետ ետ գնալով գուրս ելաւ:
- Ճշմարիտն այս երեսասարդը քան զիս աւելի խելանի է — ըսաւ Սէնդ-Էնյան իր համոզումէն մղուելով:

ԻՔ

ՀԱՄԻԳՕՆ—ՔԸՐԴ

Ինչպէս որ մեր նախորդ մէկ գլխուն մէջ տեսանք՝ Մճուղէի բրած յայտնութիւնը Լա Վալիէրի՝ բնականապէս մեզ կ'բերէ

մեր պատմութեան գլխաւոր զիւցաղնին, այն հէք ասպետին որ թաղաւորի մը հաճոյից համեմատ կ'թափառի:

Եթէ մեր ընթերցողը կ'ուզէ մեզ հետեւիլ՝ իրեն հետ պիտի անցնինք ուրեմն այն նեղօցէն որ քան զԼա Վալիէրի աւելի փոթորկալի է, և Քալէն Տուվրէն կ'զատէ, պիտի անցնինք այն գալարաւէտ և բազմաբոյս արանքէն որ հազար առուակներէ կ'ուողտին և կ'բոլորեն Չէրին, Մէտոզըն և ուրիշ տասն քաղաքներ իրարմէ աւելի հաճոյական և վերջապէս Լոնտօն կ'հասնինք:

Ասկից զատ՝ իբրև որսական բարակներ որ երէին հետոյ վրայ կ'բալեն, երբ կ'խմանանք որ Ռաուլ ամենէն առաջ Վայթ-Հալ բնակեր է, երկրորդ անգամ ՚ի Սէնդ-Ճէմս, երբ կ'խմանանք որ Մճուղ զանի ընդուներ և Շարլ Բի արքունեաց լապպոյն ընկերութեան մէջ մուտ գտեր է, անոր ետեւէն կ'վազենք մինչև Շարլ Բի մէկ ամբարնոցը, Քինկատրնի քաղաքին մօտ, ՚ի Համբլօն-Քըրդ, որ Թէմլ զետով կ'եզրի:

Նոյն վայրը՝ գետը դեռ ևս այն գուռը շաղկը չէ որ ամէն օր կէս միլիօն ճամբորդ կ'տանի, և իր սև ջրերը կ'ալէկոծէ Գօսպիտի նման, ըսելով. « Էս ևս, ծովն եմ »:

Ո՛չ, դեռ միայն հանդարտ և դալարուտ գետակ մ'է, լճուտ եզրներով, լայն հայլեններով՝ որոց մէջ կ'բեկբեկին ուռիներ և ուփիներ, չորցած փայտէ նաւակով մ'որ ասլիս անդին եղէգներու մէջ կ'ննջէ, այլ և այլ սուսկներով շրջապատեալ խորշի մը մէջ:

Գաշտերուն բոլորտիքը կ'տարածուին հանդարտ և ձօխ, աղիւսակերտ առնն իր ծինելոյցներով՝ ուսկից կապոյտ մուխ մը կ'եւնէ, կանաչ դափնիէ թանձր զրահ մը կ'ծածկէ, տղան՝ կարմիր թիկնոց մը հապած՝ մեծ խոտերուն մէջ կ'երևի և կ'անհետի իբրև վայրի կակաչ որ հովին շնչէն կ'ծուի:

Խոշոր սպիտակ ոչխարներ, կարճ բարակներու շուքին ներքև կ'երևին աչքերնին զոցած և հեռուանց հեռու՝ ծովային ճոյն որ դմբուխաի և ոսկեգոյն կողեր ունի, իբրև մողական գնդակ ջրին երեսը կ'վազէ և իր ընկերակցին, ձկնորսին, գծէն անխոհեմաբար քերելով կ'անցնի, ձկնորսն որ՝ իր փոքրիկ նաւակին վրայ նստած՝ ձկները կ'զիտէ:

Այս գրախաին վերեւը, որ իր սև ստուերն և լուսաւոր դիժե-
րը կ'յցոյցնէ, Համբզօն-Քըրդի ապարանը կ'բարձրանայ, զոր Աօլ-
սէյ կաւոյց, բնակարան մը զոր գոռոզ կարախալը նոյն խի թա-
ղաւորի մը ցանկալի կերպով շիներ էր, և որ՝ իբրև երկչոտ
պալատական՝ ստիպուեցաւ Հանրի Ըի տալու, թագաւորն որ նա-
խանձէն և ընչաբաղցութենէ ունը պուստեր էր նոր գլեակը տես-
նելուն միայն:

Համբզօն-Քըրդ ազիւսէ սրատերովը, մեծ պատահաններովը,
երկաթէ աղոր վանդակներովը, իրեն ըի բաւոր աշտարակներովը,
իր այլանդակ զանդակներովը, իր անձայն ճեմելիքով և իր ներ-
քին աղբւրներով որոնք Ալհամայրայի կ'նմանին, Համբզօն-Քըրդ՝
վարդերու, յասմիկներու օրօրանն է, աչաց և հոտուելեաց հա-
ճոյքն է, այս պատկերին ամենէն չքնաղ շրջանակն է, սիրոյ
պատկեր զոր Շարլ Բը պարզեց Գիտիէնի, Բօրանօնի, Վան Տի-
քի շուայա նկարներուն մէջ, այն որ իր թանդարանին մէջ Շարլ
Բին պատկերն ունէր, Շարլ Բ մարտիրոս թագաւոր մը, և իր
փայտակերաններուն վրայ 24 օգոստոս 1648, Քրոմվելի զինուոր-
ներու ձեռք արձակուած մարտիրոսեան գնդակներուն ծակերը,
այն աստեան որ Համբզօն Շարլ Բը գերի բռնուելով իբրև բան-
տաւոր Համբզօն-Քըրդ բերեր էին:

Ահա այս տեղ թագաւորը՝ խնդութեամբ արբշիւ՝ իր արբունի
սպարը կ'սրահէր, այս թագաւորն եռանդով բանաստեղծ, այս
երբեմնակի գծրազը՝ որ մի օրուան հեշտասիրութեամբ անձկու-
թեան և թշուառութեան ամէն վայրկեան լեռլի վայելելով:

Համբզօն-Քըրդի կակուղ գալարին չէր, այնչափ կակուղ որ կար-
ծես թէ թախշներու վրայ կ'կստես, այս թանձրախիտ ծաղիկնե-
րով զարդարուած քառակուսին չէր, որ ամէն ծառի ստորոտը կը
շրջապատէ, և հրային որաներու նման բաց երկնից մէջ բացուող
քսան ոսնաչափ մեծ վարդերու անկողին մը կ'շինէ, մեծ թմբի-
ները չէին որոյ ստանն ուրիներու պէս մինչև գետինը կ'ծնին,
և ամէն սէր կամ ամէն անուրջ կ'քողարկեն իրենց շուքին կամ
գիտակին ներքև, այս ամէն բաները չէին Շարլ Բին սիրածներն
իր Համբզօն-Քըրդի աղոր պալատին մէջ:

Վարելի է այն ատեն այն աղոր կարմիր ջուրն էր Վասպից ծո-
վուն ջրերուն նման, այն ահագին ծովակը, որ կ'շարժի զով հովէ
մը, Ալէոպատրայի գիտակին ծփանքին պէս, ջրկոտինով, սպի-
տակ և հաստատուն կոճղեր ունեցող նունուֆարներով, որ կը
բացուին որպէս զի ցոյց տան իբրև ձիւն ոսկեթել ծիլն կաթնա-
ղոյն պահարանին խորը, այն խորհրդաւոր և մրմնալից ջրերը,
որոյ վրայ սև կարագներն ու փոքրիկ անկուշա բաղերը, մետաք-
սէ փետրօք ձագուկներ, որ կանաչ ճանձին ետեէն կ'վազեն լուրջ
շուշաններու վրայ և դորանն իրենց լուռաւ որջերուն մէջ:

Թերևս ահագին փշալից դափնիներն էին երկոյցն տերեւներով,
ջրանցքի վրայ ձգուած չքնաղ կամուրջները, անեղս ուղիներու
մէջ զոչող եղիկներ, և հովուիկներն որ կ'շրջաջրէին թուրով
սուսախի և առուցաներու եղերքը:

Վասն զի այս ամենը կ'գանուին Համբզօն-Քըրդի մէջ, ասկից
զատ՝ կայ նաև սպիտակ վարդերու որմային տունկերը, որ բարձր
ձողակերաններու երկայնքը կ'սողոսկին կ'եւնեն որպէս զի վերստին
գետինը ձգեն իրենց հոտուէտ ձիւները, ծառաստանին մէջ հին
մուրաթղենիներ կան կանաչապեղ կոճղերով որ իրենց ոտքը կ'լուան
բանահիւսական և գեղաղուարձ բորբոսի մէջ:

Ա՛չ, Շարլ Բի սիրածը Համբզօն-Քըրդի մէջ, չքնաղ ստուեր-
ներն էին որ մի ջօրէէն ետք՝ պատշգամներու վրայ կ'վազէին, երբ՝
Լուի Թրի պէս՝ ասոնց գեղեցիկ թիւնները նկարել տուեր էր մեծ
դահլճի մը մէջ իր ժամանակին մէկ նշանաւոր նկարչին ձեռք,
նկարիչ մ'որ գիտէր կտալին վրայ նկարել սէր արձակող աղոր
աչերէ ելած ճաւաղայթը:

Այն օրն որ Համբզօն-Քըրդ կ'հասնինք՝ երկին գրէթէ անուշ
և պայծառ և ինչպէս Քրանոսայի մէջ օր մը, օդը նամէս գաղջու-
թիւն մ'ունի, բիւբաւոր, մօրուտներ ահագին հոտուէտ ոլոսներ,
վայրի յասմիկներ, արեաղէմներ ածուին մէջ նետուած էին, և
իրենց արբեցուցիչ հոտերը կ'բուրէին:

Ժամը մէկ է: Թագաւորն որսէն դառնալով՝ Գաստէլմէն դքսու-
հոյն այցելութիւն մ'ըրաւ, իր պատուաւոր տիրուհոյն, և հա-
ւատարմութեան այս ապացոյցներէն ետք՝ կարող էր ուրիշ անհա-
ւատարմութիւններ ընել ազատօրէն մինչև իրկուսը:

Բոլոր արքունիքը կ'հրճուի և կ'սիրէ : Այս այն ժամանակն է երբ տիկնայք ըջօրէն կ'հարցնեն ազնուականաց կարծիքն այս կամ այն առաւել կամ նուազ սիրուն ոտքին վրայ , վարդաղոյն կամ կանաչ մետաքսէ գուլպայ հագածին համեմատ :

Այս այն ժամանակն է երբ Շարլ Բ կ'յայտնէ թէ առանց մետաքսէ կանաչ գուլպայի կնկան մը համար փրկութիւն չկայ , վասն զի օրիորդ Լիւսի Սղվարտի գուլպաներն այն դուռով են :

Մինչդեռ թագաւորն այսպէս իր սիրած բաներն այլոց կ'հաղորդէր , պիտի տեսնենք՝ դարատափին գիւմացի կողմը գանուող ուրիշ ծառուղոյն մէջ՝ մութ գոյն հագուստով կին մ'որ կ'քալէր՝ ուրիշ շեփորկաղոյն և մութ կապտաղոյն հագուստի մը քովէն :

Այս երկու կանայք դաւարի ածուէն անցան , որու մէջ տեղէն կ'բարձրանար աղւոր աղբիւր մը՝ պղնձէ համբարուներու , և խօսակցելով կ'ըջլին դարատափին վրայ , որու երկայնքը՝ աղիւսակերտ շրջափակէն ծառատանին մէջ մանկելով կ'երէնէին զանազան ձևերով դահլիճներ . բայց ըստ որում այս դահլիճներու մէջ ըստ մեծի մասին՝ մարդիկ կային , այս նորատի կանայք իրենց ճամբան շարունակեցին . մին կ'կարմրէր , միւսը կ'մոմտար :

Աերջապէս Թէմի վրայ նայող դարատափին ծայրը հասան , և զովաստն ապաստանաբան մը գտնելով՝ իրարու մօտ նստան :

— Ո՞ր կ'երթանք , Սղվարտ — ըսաւ երկու կանանց փոքրագոյնն իր ընկերուհոյն :

— Իմ սիրելի Արէֆօն , ինչպէս որ կ'տեսնես , ուր որ մեզ կ'տանիս անդ կ'երթանք :

— Ե՞ս կ'տանիմ :

— Անտարակոյս դու . պալատին ծայրը դէպ 'ի այն նստարանն ուր նորատի գաղղիացին կ'սպասէ և կ'հառաչէ :

Օրիորդ Մարի Արէֆօն իսկոյն կանկ առաւ :

— Ո՞չ , ո՞չ — ըսաւ — ես անդ չեմ երթար :

— Ինչո՞ւ համար :

— Գառնանք , Սղվարտ :

— Ընդ հակառակն , յառաջ քալենք , և իրարու միտք բացատրենք :

— Ի՞նչ բանի վրայ :

— Սա բանին վրայ որ Պրաժլօն դերկոմնը մեր ամէն շրջագայութեան տեղերը կ'գտնուի ներկայ , ինչպէս որ դու ներկայ կը գտնուիս այն տեղերն որ շրջագայի :

— Եւ միթէ ասկից կ'հետեցնես որ զին կ'սիրէ նա , և ես զինքը կ'սիրեմ :

— Ինչո՞ւ չէ . չքնաղ երիտասարդ մ'է : Ոչ որ կ'սպասէ ինձ , յուսամ — ըսաւ օրիորդ Լիւսի Սղվարտ գառնալով ժպիտով մը որ՝ սակայն՝ կ'յայտնէր թէ իր մտաւանջութիւնը մեծ չէր :

— Ո՞չ , ո՞չ — ըսաւ Մարի — թագաւորն իր ձուածն գահլիճն է Պ . Պրքինկհէմի հետ :

— Պ . Պրքինկհէմի խօսքին առթիւ , Մարի . . . :

— Ի՞նչ կայ :

— Կարծեմ՝ թէ քու ասպետդ դարձաւ նա Ֆրանսայէն գալէն հետէ . սիրող այս կողմէն ի՞նչ ջրի մէջ է :

Մարի Արէֆօն ուսերը բարձրացուց :

— Լաւ , լաւ , այդ բանը գեղեցիկ Պրաժլօնի պիտի հարցնեմ — ըսաւ Սղվարտ ծիծաղելով — երթանք զանի շուտ մը գտնելու :

— Ի՞նչ ընելու համար :

— Ես անոր խօսելիք ունիմ :

— Գեռ ժամանակը չէ . նախ խօսք մ'ունիմ : Նայինք , դու , Սղվարտ , դու որ թագաւորին մանր գաղանիքը գիտես :

— Գու այդպէն կարծես :

— Ճշմարիտը , դու պէտք է գիտնաս այս գաղտնիքը , և եթէ դու չգիտնաս ո՞վ պիտի գիտնայ : Ըսէ , ինչո՞ւ համար Պ . Պրաժլօն Անկլիա կ'գտնուի , և այս տեղ ի՞նչ կ'ըրէ :

— Ինչ որ կ'ընէ թագաւորի մը կողմէ՝ ուրիշ թագաւորի մը զրկուած աղաւորի պատգամաւոր մը :

— Շատ լաւ , բայց ճիշտն ըսելով , թէ և ես քս դարականութեան հմուտ չեմ , դարձեալ բուական բան գիտենք և կրնանք ըսել որ Պ . Պրաժլօն քաղաքական ծանրակշիւ դործով մ'եկած չպիտի լինի այս տեղ :

— Մտիկ ըրէ — ըսաւ Սղվարտ շինծու ծանրութեամբ մը —

կ'ուզեմ քեզն համար տէրութեան մէջ դադանիքն երևան հանել և
կ'ուզեմ որ Լուի ԺԳի առ Պ. Պրաժլօն սուած և Նորին Վեհա-
փառութեան Շարլ Բին ուղղեալ յանձնարարական նամակը մէջ
բերեմ:

— Այո՛, անտարակոյս:

— Աւասիկ. « Եղբայր իմ, իմ արքունեացս մէկ ազատորդին
քեզն կ'ղրկեմ, քու սիրած մէկ մարդուն որդին է, լաւ հիւրըն-
կալութիւն ցցուր անոր, և Անկլիան անոր սիրցուր »:

— Այդպէս գրուած էր:

— Ճիշտ այսպէս . . . կամ այս մտքը բան մը: Եթէ այս ու-
ճով չէ, ստոյգ եմ որ այս իմաստով է:

— Լաւ ուրեմն, ասկից ի՞նչ հետեցուցիր, կամ լաւ ևս թա-
ղաւորն ի՞նչ հետեցուց:

— Թէ Նորին դադընական Վեհափառութիւնն պատճառներ ու-
նէր Պ. Պրաժլօնը Գրանսայէն հեռացնելու, և զանի կարգելու .
. . . Գրանսայէն դուրս:

— Այնպէս որ այս նամակին ուժովը . . . :

— Շարլ թաղաւորը դիտցածին պէս ընդունեց Պրաժլօնը,
այսինքն փառաւոր և շքեղ կերպով, Վայթ-Հալի մէջ անոր ա-
մենէն զեղեցիկ սենեակը տուաւ, և որովհետեւ դու իր արքունեացն
ամենէն շքնաղ անձն ես, վասն զի դու անոր սիրտը մերժեցիր .
. . . ծն, մի կարմիրը . . . ուղեց որ դադընացոյն վրայ համակրու-
թիւնը շարժէ և այս աղոթք պարզեն անոր ընէ: Աւասիկ այս պատ-
ճառաւ, քեզ որ երեք հարիւր հազար Փրանքի ժառանգորդ ես,
քեզ, որ ապագայ գքսուհի պիտի լինիս, քեզ, որ զեղանի և
բարի ես, քեզ միշտ իր հետը կ'առնուր երբ Պ. Պրաժլօնի հետ
շրջագայութեան կ'ենէր: Աերջապէս՝ դաւ մ'էր այս, տեսակ
մը գաւաղութիւն մը: Հիմակ նայէ թէ կրակը պիտի վառես թէ
ոչ, ես քեզի պատրոյզը կ'յանձնեմ:

Օրիորդ Մարի ծիծաղեցաւ իրեն ընտել եղած շքնաղ կերպով
մը, և իր ընկերուհոյն թեք սեղմելով:

— Շնորհակալ եղեր թաղաւորին — ըսաւ նա:

— Այո՛, այո՛, բայց Պ. Պր. քինկհէմ նախանձոտ է, զգոյշ
եղեր — պատասխանեց Սըվարտ:

Հազիւ թէ այս խօսքն արտասաներ էր որ Պ. Պր. քինկհէմ դա-
բատափին մէկ տաղաւարէն դուրս կ'ենէր, երկու կանանց մօտե-
ցաւ ժպտաով մը և ըսաւ .

— Ա՛սխալիս, օրիորդ Լիւսի, ո՛չ, ես նախանձոտ չեմ, և ա-
սոր ապացոյցը սա է, որ ահա վարն է իմ նախանձու պատճառ
լինելիք անձն, Պրաժլօն դերկոմսը, որ առանձին կ'մտմտայ: Խեղճ
տղայ, ուստի ներեց'ք ինձ որ ձեր շնորհալի ընկերութիւնն անոր
յանձնեմ քանի մը վայրկեան, վասն զի նոյն միջոցին օրիորդ
Լիւսի Սըվարտի հետ խօսակցելու պէտք ունիմ:

Այն ատեն՝ օրիորդ Լիւսի Սըվարտի կողմը ծռելով,

— Միթէ թեւ մոտեւու պատիւը կ'ընէք ինձ — ըսաւ — որ
երթանք թաղաւորը բարեկեց, մինչդեռ մեզի կ'սպասէ:

Եւ այս ըսելով, Պր. քինկհէմ, միշտ ծիծաղկոտ, օրիորդ Լիւ-
սիի ձեռքը բռնեց և տարաւ:

Երբ մինակ մնաց, Մարի Արէֆոճն, զլուին ուսին վրայ ծռած
այն շնորհալի մեղկութեամբ որ նորատի անկլիացի աղջկանց յա-
տուկ է, սրահ մ'անշարժ մնաց, աչքը Ռատլին վրայ սեւեռած,
բայց այնպէս որ կարծես թէ ընելիքը տակալին որոշած չէր:
Վերջապէս՝ իր այտերը՝ մերթ գեղնելով մերթ կարմրելով ցոյց
տուին իր ներքին սոյքաբը, նոր որոշում մ'առածի պէս բաւա-
կան հաստատ քայլով Ռատլին նստած կողմը դիմեց, Ռատլ որ
նոյն միջոցին խորունկ կ'մտմտար, ինչպէս որ արդէն ակնարկեր
էին:

Օրիորդ Մարիին ոտքին ձայնն որչափ որ խոտին վրայ թեթեւ
ու անձայն էր, Ռատլն արթնաց. զլուխը դարձուց նա, նորա-
տի օրիորդը տեսաւ, և յաջող բաղդին իրեն առաքած ընկերու-
հին գիմաւորելու համար առաջ անցաւ:

— Զիս ձեզն կ'ղրկեն, պարոն — ըսաւ Մարի Արէֆոճն —
միթէ կ'ընդունիք զիս:

— Եւ որո՞ւ շնորհապարտ եմ այսպիսի երջանկութիւն մը, օ-
րիորդ — հարցուց Ռատլ:

— Պ. Պր. քինկհէմի — պատասխանեց Մարի զուարթութիւն
կեղծելով:

— Պ. Պրքինկէ՛մի՛, որ այնչափ խանդաղին ձեր տեսութեան կ'իփափաքի: Օրիորդ, մի՛թէ հաւատամ՝ ձեզի:

— Արգարե, պարոն, ինչպէս որ կ'տեսնէք, ամէն ինչ կ'նպաստէ մեզ այնպէս որ մեր օրերուն լաւագոյն կամ մեծ մասը միասին անցընենք: Երէկ՝ թաղաւորն էր որ կ'հրամայէր ձեզ իմ քովս նստեցնելու, սեղանին վրայ, այսօր՝ Պ. Պրքինկէ՛մն է, որ կ'ազաչէ զիս գալ այս նստարանին վրայ՝ ձեր մօտ նստիլ:

— Եւ մի՛թէ հեռացաւ գնաց որ ինձ ազատ ասպարէզ թողու: — Հարցուց Ռատու շփոթութեամբ:

— Նայեցէք վարը, սա ծառուղիին ծայրը, ահա օրիորդ Սգվարտի հետ անհետ կ'լինի: Մի՛թէ այսպիսի կամարար շնորհ կ'ընէք ՚ի Ֆրանսա, սլարոն գերկումս:

— Օրիորդ, քաջ չքիտեմ թէ Ֆրանսա ինչպէս կ'վարուին այս մասին, վասն զի հազիւ թէ գաղղիացի եմ: Տար երկիրներ ապրած եմ և գրեթէ միշտ իբրև զինուոր ժամանակս անցուցած եմ. ասկէ զատ՝ շատ տարիներ զիւրն ապրած եմ, վայրենի մ'եմ:

- Ընկելայէն չէք ակտիւր, այնպէս չէ՞:
- Չլիտեմ — ըսաւ Ռատու անուշաղիւր և հառաչ մը հանելով:
- Ի՞նչպէս չ'իտեք . . . :

— Ներողութիւն կ'խնդրեմ — ըսաւ Ռատու զլուխը ցնցելով և իր գաղափարներն ամփոփելով — ներողութիւն կ'խնդրեմ, մտիկ չէի ընէր:

— Ա՛հ — ըսաւ նորասի աղջիկն ըստ կարգի հառաչելով — սրչափ սխալեցաւ Պ. Պրքինկէ՛մ զիս այս տեղ զրկելով: — Ճիշտ անոր համար որ — ըսաւ օրիորդն իր հնչական և ծանր ձայնով — ճիշտ անոր համար որ ձեզի հետ չեմ ձանձրանար Պ. Պրքինկէ՛մ սխալեցաւ զիս ձեր մօտ զրկելու:

- Ռատու ըստ կարգի կարմրեցաւ:
- Բայց — վրայ բերաւ նա — Պ. Պրքինկէ՛մ ի՞նչպէս կ'զրկէ ձեզ իմ մօտ, և գուք ի՞նչպէս կ'գաք, Պ. Պրքինկէ՛մ ձեզ կը սիրէ և դուք զինքը կ'սիրէք . . . :
- Ա՛հ — սլատասխանեց Մարի ծանրութեամբ — ո՛չ: Պ. Պրք-

քինկէ՛մ զիս բնաւ չսիրեր, քանի որ Օրլէանի գքսուհին կ'սիրէ, իսկ ես, դքսին համար սէր չունիմ բնաւ:

- Ռատու օրիորդին նայեցաւ զարմանօք:
- Մի՛թէ Պ. Պրքինկէ՛մի բարեկամն էք, դերկումս — հարցուց օրիորդը:

— Գուքըր կ'սպասուէ զիս իր բարեկամը կոչելով, մեր Ֆրանսա ըրած տեսութենէ ՚ի վեր:

- Ուրեմն սարգապէս իրարու ծանօթ էք:
- Ա՛չ, վասն զի Պ. Պրքինկէ՛մ իմ եղբոր պէս սիրած մէկ աղնուական երիտասարդի մտերիմ բարեկամն է:

- Արդեօք կիշ կոմսն է:
- Այո՛, օրիորդ:
- Եւ այս կոմսն ալ Օրլէանի գքսուհին կ'սիրէ:

— Ա՛հ, ի՞նչ կ'ըսէք, օրիորդ: — Եւ Օրլէանի գքսուհին ալ զինքը կ'սիրէ — շարունակեց նորասի կինը հանդարտութեամբ մը:

Ռատու զլուխը ծռեց, օրիորդ Մարի կրէֆօն շարունակեց հառաչելով:

— Շա՛տ երջանիկ են . . . : Արդ, թողէք զիս, Պ. Պրքինկէ՛մ, վասն զի Պ. Պրքինկէ՛մ ձեզի ցաւալի յանձնարարութիւն մը տուաւ իբրև շրջագայութեան ընկերուհի մը զիս ձեզի զրկելով: Ձեր սիրտն ուրիշ տեղ է, և հազիւ թէ ինձ խելօք խօսելու սրտիւր կ'ընէք: Խոստովանեցէք, խոստովանեցէք . . . անվայել բան մ'ըրած պիտի լինիք, դերկումս, եթէ չխոստովանիք:

- Օրիորդ, կ'խոստովանիմ որ այգպէս է:
- Օրիորդն անոր երեսը նայեցաւ:

Երիտասարդն այնքան պարզ և զեղեցիկ էր, իր աչքն այնչափ յստակութիւն, անուշ անկեղծութիւն և հաստատամտութիւն կը յայտնէր, որ չէր կրնար կին մը երեւակայել, թէ և օրիորդ Մարիին չափ ազնուամիտ լինէր, որ երիտասարդն այս ընթացքով անմարդավար կամ ապուշ մարդ մը սեպէր:

Օրիորդը զիտեց միայն որ նա իրմէ զատ ուրիշ կին մը կ'սիրէր իր սրտին բոլոր անկեղծութեամբը:

— Այո՛ , կ'իմանամ — ըսաւ նա — դուք սէր ունիք 'ի Քրանսա :
Ռատուլ գլուխը ծռեց :

— Մի՞թէ դուքսը գիտէ՞ այս սէրը :

— Ոչ որ գիտէ — պատասխանեց Ռատուլ :

— Ուրեմն ինչո՞ւ համար ինձի կ'յայտնէք այդ սէրը :

— Օրիորդ . . . :

— Օ՛ն , խօսեցէք :

— Չեմ կարող :

— Ուրեմն ես պարտիմ կանխել այդ բացատրութիւնը , դուք
չէք կամիր ինձ բան մ'ըսել , վասն զի համոզուած էք հիմակ , որ
չեմ սիրեր բնաւ դուքսը , վասն զի կ'տեսնէք որ թերևս ձեզ սի-
րէի , վասն զի անկեղծ և փափուկ սրտով ազատողի մ'էք , և
փոխանակ ընդունելու ձեռք մը , եթէ ոչ ուրիշ նպատակաւ դէ՞թ
զբօսնլու համար , ձեռք մը զոր ձերինին կ'մօտենար , փոխանակ
իմ բերնիս ժպտելու որ ձեզի կ'ժպտէր , դուք նախադաս սեպե-
ցիք , դուք որ դեռատի էք , ըսել ինձ , ինձ որ զեղանի եմ .
« Քրանսայի մէջ սէր ունիմ » : Լաւ ուրեմն , շնորհակալ եմ , Պ .
Պրաժլօն , դուք աղնիւ պատանի մ'էք , և ասոր համար ձեզ ա-
ւելի կ'սիրեմ . . . բարեկամութեամբ : Այժմ , այլ ևս չխօսինք
իմ վրայ , ձեր վրայ խօսինք : Մոռցէք որ Պ . Արեֆօն ինքն իր
վրայ ձեզի խօսք բացաւ . ըսէք ինձ թէ ինչո՞ւ համար տխուր էք ,
ինչո՞ւ համար քանի մ'օրէ 'ի վեր աւելի ևս տխուր էք :

Ռատուլի մինչև սրաին խորը յուզուեցաւ՝ այս ձայնին անուշ և
տխուր շեշտէն . բաւ մը չգտաւ պատասխանելու , նորասի օրի-
որդը դարձնալ անոր օգնութեան հաստ :

— Յաւեցէք իմ վրայ — ըսաւ նա : — Իմ մայրս զաղղիացի
էր . ուստի կրնամ ըսել թէ զաղղիացուհի եմ արեամբ և հո-
գուով : Բայց , այս եռանդեան վրայ անդադար Անկիոյ մշտն ու
սըրամութիւնը կ'սիրէ : Երբեմն ոսկի երազներ և փառաւոր երա-
նութիւններ կ'երազէի , բայց յանկարծ մէղը կ'հասնի և իմ ե-
րազիս վրայ տարածուելով՝ զայն կ'մարէ : Այս անդամ նաև նոյն
բանը պատահեցաւ : Խնդրեմ , բաւական է այս մասին . սուէք
ինձ ձեր ձեռքն և բարեկամութեան մը ձեր ցաւերը պատմեցէք :

— Ըսիք որ զաղղիացուհի էք , հոգուլ և մարմնով զաղղիա-
ցուհի :

— Այո՛ , ոչ միայն կ'կրկնեմ թէ մայրս զաղղիացուհի էր ,
այլ և՛ ըսաւ որում հայրս՝ Շարլ Աին բարեկամը , Քրանսա աք-
տորուեր էր , թէ Իշխանին դատին ժամանակ , և թէ Պաշտպանն
կենաց ժամանակ , հայրս Անկիոս վերադարձաւ և գրեթէ անմի-
ջապէս մեռաւ , խեղճ հայր : Այն ատեն՝ Շարլ թագաւորը զիս
դքսուհի ըրաւ և իմ կալուածս ամբողջացուց :

— Մի՞թէ տակաւին աղբական մ'ունիք 'ի Քրանսա — հարցուց
Ռատուլ խորին հետաքրքրութեամբ :

— Քայր մ'ունիմ , իզնէ մեծ է եօթ ութ տարօք , Քրանսա կար-
դուեցաւ և արգէն այրի է , անունն է տիկին Պէլլիէր :

Ռատուլ շարժում մ'ըրաւ :

— Մի՞թէ կ'ճանչէք :

— Այս անունը լսած եմ :

— Նա ևս կ'սիրէ , և իր վերջին նամակները կ'յայտնեն թէ
երջանիկ է . ուրեմն , սիրուած է : Էս ձեզի կ'ըսէի , Պ . Պրա-
ժլօն , իր հոգւոյն կէտն ունիմ , բայց իր երջանկութեան կէտը
չունիմ : Ի Քրանսա գով կ'սիրէք :

— Շուշանի պէս անուշ և սպիտակ աղջիկ մը :

— Բայց՝ եթէ ձեզ կ'սիրէ նա , ինչո՞ւ համար տխուր էք :

— Ինձ ըսին որ այլ ևս չսիրեր զիս :

— Յուսամ որ չէք հաստար :

— Այդ գրողն իր գիրը չէր ստորագրած :

— Անանուն յայտարարութիւն մը : Ա՛հ , մատնութիւն մը պի-
տի լինի — ըսաւ օրիորդ Արեֆօն :

— Ահա — ըսաւ Ռատուլ օրիորդին ցոյց տալով տունակ մը
զոր հարիւր անգամ կարդացեր էր :

Մարի Արեֆօն տունակն սուտ և կարդաց .

« Գերկումս , կ'ըսէր այս գիրը , իրաւունք ունիք այդ սեղ Շարլ
Բի աղոր կանանց հետ զբօսնլու . վասն զի , Լուի Թոյի արքու-
նիքը , ձեզ կ'պաշարեն ձեր սիրոյ զղեկին մէջ : Ուստի ընդ միշտ
Լոնտօն մնացէք , խեղճ գերկումս , կամ շուտով Բարիզ դար-
ձէք » :

- Ստորագրութիւն չկայ — ըսաւ օրիորդ :
- Ո՛չ :
- Ուրեմն , մի՛ հաւատար :
- Այո՛ , բայց առտիկ երկրորդ նամակ մը :
- Որով՞ :
- Պ. Կիշին կողմէ :
- Ո՛հ , ինչիրր կ'փոխուի : Եւ ի՞նչ կ'ըսէ այդ զիրը . . . :
- Կարդայէք :
- « Բարեկամդ իմ , վերաւոր եմ , հիւանդ եմ , գարձէք , Ռաուլ , գարձէք : « ԿԻՇ »
- Եւ ի՞նչ երթար պիտի ընելու . — հարցուց նորատի օրիորդը սրտի ճնշմամբ :
- Իմ գիտաւորութիւնս , այս զիրս ընդունելուս , անմիջապէս իսկ թագաւորէն հրաման առնել երթալ է :
- Եւ միթէ հրաման առիք . . . :
- Երեկ չէ առջի օր :
- Միթէ Ֆօնդէնայլօէն թուական կ'կրէ :
- Տարօրինակ բան , այնպէս չէ . արքունիքը Բարիչ է : Վերջապէս , պիտի մեկնէի : Բայց երբ թագաւորին խօսեցայ իմ չուխ վրայ սկսաւ ծիծաղիլ և ըսաւ . « Կարոն գետպան , ուստի՞ է որ կ'մեկնիք : Միթէ վեհապետդ ձեզ կ'կոչէ » : Կարմնեցայ , այլ յայլմէ եղայ . վասն զի՛ իրօք թագաւորը զիս ասա զրկեց , և վերադառնալու հրաման մը չստացայ :
- Մարի խորհեցաւ ունքը սրտտեց :
- Եւ միթէ պիտի մնայք — հարցուց նա :
- Օրիորդ , պէտք է :
- Եւ այն անձը զոր կ'սիրէք . . . :
- Լաւ , ուրեմն . . . :
- Միթէ ձեզի կ'զրէ՞ :
- Երբէք :
- Երբէք , ո՛հ , ուրեմն ձեզ չսիրեր :
- Գէթ , իմ չուէս 'ի վեր բնաւ ինձ չգրեց :
- Միթէ առաջ կ'զրէք ձեզի :

- Երբեմն . . . : Ո՛հ , կարծեմ թէ արդէլք մը պիտի ունենայ :
- Աւասիկ գտքսը , լուռութիւն :
- Իրօք Պր. քինկհէմ ծառուղոյն ծայրն երեցաւ , առանձին և ծիծաղկոտ . ծանրօրէն եկաւ և երկու խօսակիցներուն իր ձեռքը կարկառեց :
- Միթէ համաձայնեցայք — ըսաւ նա :
- Ի՞նչ բանի վրայ — հարցուց Մարի Կրէֆօն :
- Այն բանին վրայ որ կրնայ ձեզ երջանիկ ընել , սիրելի Մարի , և Ռաուլն ալ նազ դժբաղդ :
- Չեմ իմանար ըսածնիդ , միջօրս — ըսաւ Ռաուլ :
- Աւասիկ իմ զղացումս , օրիորդ Մարի : Կ'ուզէք որ պարտնին առջև ըսեմ :
- Եւ նա կ'ժպտէր :
- Եթէ ըսել կ'ուզէիք — պատասխանեց նորատի օրիորդը հպարտութեամբ — թէ տրամադիր էի Պ. Պրաժլօնը սիրելու , անօգուտ է , վասն զի ես արդէն անոր ըսի :
- Պր. քինկհէմ մտածեց , և առանց շփոթելու , ինչպէս որ օրիորդը կ'յուսար ,
- Վասն զի — ըսաւ նա — գիտնալով որ նորք միտք և մանաւանդ անկեղձ հոյի մ'ոնիք , ձեզ Պ. Պրաժլօնի հետ կ'թողուի , սրտ հիւանդ սիրտը կրնայ բռնիլ ձեզի պէս բժշկի մը ձեռք օր :
- Բայց , միջօրս , Պ. Պրաժլօնի սրտին վրայ ինձ խօսելէն առաջ , գոք ձերինին վրայ կ'խօսէիք ինձ : Միթէ կ'ուզէք որ երկու սիրտ միանդաւայն բժշկեմ :
- Իրաւ է , օրիորդ Մարի , բայց պէտք է արդար լինիք և խոստովանիք որ անօգուտ հետամտութիւն մը զաղբեցուցի , հասկընալով որ իմ վէրքս անբուժելի է :
- Մարի պահ մ'ինքզինքն ամփոփեց :
- Միջօրս — ըսաւ նա — Պ. Պրաժլօն երջանիկ է : Ինք կը սիրէ և զինք կ'սիրեն : Հեռեապէս ինձի պէս բժշկէ մը պէտք չունի :
- Պ. Պրաժլօն — ըսաւ Պր. քինկհէմ — մօտ է ծանր հիւանդ

դու թեան մ'ենթարկուելու, և առաջուանէ աւելի պէտք ունի որ իր սիրտը խնամեն:

— Ա'բայտորէք ձեր միտքը, միջօրս — հարցուց Ռատու աշխուժիւ:

— Ա'չ, քիչ քիչ պիտի բացատրեմ, բայց եթէ կ'փոփաքիք, օրիորդ Մարինն պիտի ըսեմ ինչ որ չէք կարող ըսել:

— Միջօրս, զիս կ'ստանջէք, միջօրս, անշուշտ բան մը գիտէք:

— Գիտեմ որ Մարի Արէֆիզօն օրիորդն ամենաչքնաղ էակ մ'է որու կարելի լինի հանդիպիլ իր ճամբուն վրայ հիւանդ սիրտ մը:

— Միջօրս, արդէն ձեզի ըսի որ Պրաժլօնի գերկամեն ուրիշը կ'սիրէ — ըսաւ նորաստի օրիորդը:

— Իրաւունք չունի:

— Ուրեմն գիտէք, դուքս, գիտէք ուրեմն որ կ'սխալիմ:

— Այո:

— Բայց զձմ կ'սիրէ ուրեմն — գոչեց նորաստի օրիորդը:

— Իրեն անարժան կլին մը կ'սիրէ — ըսաւ Պրքինկհէմ այնպէս հանդարտութեամբ որ անկէտացի մը միայն կարող է իր գլխէն և սրտէն քաղել:

Օրիորդ Մարի Արէֆիզօն աղաղակ մ'արձակեց որ, Պրքինկհէմի արտասանած խօսքին չափ Պրաժլօնի այտերուն վրայ գրգռեց հիացման գունատութիւն և սարսափի գողգոջը:

— Գո՛քս — գոչեց նա — այնպիսի խօսքեր արտաբերեցիք հիմակ որ, առանց վայրկեան մը յապաղելու, երթամ պիտի անոնց բացատրութիւնը Բարիզի մէջ խնդրելու:

— Աստ պիտի մնաք — ըսաւ Պրքինկհէմ:

— Ե՛ս:

— Այո, դուք:

— Եւ ի՞նչպէս:

— Վասն զի իրաւունք չունիք մեկնելու, և կնկան մը համար մարդ թագաւորի մը ծառայութիւնը չթողուր, եթէ Մարի Արէֆիզօնի չափ սիրուելու արժանի իսկ լինի:

— Ուրեմն, բացատրեցէք ինչերը:

— Շատ լաւ, բացատրեմ: Բայց պիտի մնաք:

— Այո, թէ որ բացարձակապէս խօսիք ինձ:

Խօսակցութեան այս կիտին վրայ էին, և անտարակոյս Պրքինկհէմ պիտի ըսէր, չէ թէ բոլոր եղած բաները, այլ ամէն ինչ որ գիտէր, երբ թագաւորին մէկ պայիկը դարատափին մէկ ծայրն երեցաւ և դիմեց դէպ 'ի այն դահլիճը, ուր կ'զանուէր օրիորդ Լիւսի Սգվարտ թագաւորին հետ:

Այս մարդուն ետեւէն կ'գար փոշելից սուրհանգակ մ'որ կարծես թէ քանի մը վայրկեան առաջ միայն ոտքը դետին գրեր էր:

— Ֆրանսայի սուրհանգակը, իշխանուհւոյն սուրհանգակը — գոչեց Ռատու գքսուհւոյն սպասաւորին սքնազգեստը ճանչելով:

Մարդն ու սուրհանգակը թագաւորին իմաց առին, մինչդեռ դուքսն և օրիորդ Արէֆիզօն համամտութեան ակնարկ մ'իրարու հետ փոխանակեցին:

ԻԳ

ԻՇԽԱՆՈՒՀԻՈՅՆ ՍՈՒՐՀԱՆԳԱԿԸ

Շարլ Բ նոյն պահուն կ'ապացուցանէր կամ ապացուցանելու կ'աշխատէր օրիորդ Սգվարտի որ միայն իրմով կ'զբաղէ, և հետեապէս անոր կ'սոստանար սէր մը զոր իր պապը Հանրի Գ տաճեր էր Ապրիլի համար:

Գծբողգաբար Շարլ Բ անյաջող օր մ'ընտրէր էր, այնպիսի օր մ'որ օրիորդ Սգվարտ միտքը գրեր էր անոր նախանձը շարժելու:

Հետեապէս օրիորդն այս խոստումը լսելուն՝ փոփանակ 'ի գուրթ շարժելու ինչպէս որ Շարլ Բ կ'յուսար, սկսաւ քահ քահ ձիւծաղիլ:

— Ա'հ, Վեհափառ, Վեհափառ — գոչեց նա ձիւծաղելով — եթէ այդ սիրոյն մէկ ապացոյցը խնդրելու դժբաղդութիւնն ունենայի, որչափ դիւրին պիտի լինէր անսնելու որ դուք սուտ կը խօսիք:

— Մտիկ ըրէք — ըսաւ անոր Շարլ — գիտէք իմ Ռաֆայէլի նկարներս, գիտէք թէ որչափ կ'սիրեմ զանոնք, բոլոր աշխարհի նախանձը կ'շարժեն: Այս ևս գիտէք որ հայրս Աւան Տիբի ձեռք գնեց զանոնք: Ա՛ռ զէք որ այսօր իսկ զանոնք ձեզի զրկեմ:

— Ա՛հ, ո՛չ — պատասխանեց նորատի օրիորդը — զղոյշ եղիք այդ մասին, Ալեհափառ, ես բաւական տեղ չունիմ այդպիսի հիւրերու բնակարան տալու համար:

— Աւրեմն Համբղօն-Քըրդը ձեզի կ'ընծայեմ նոյն պատկերները զնելու համար:

— Նուազ վեհանձն եղիք, Ալեհափառ, և աւելի երկար տան սիրեցէք, ահա այսչափ միայն կ'լնողրեմ:

— Ձեզ միշտ պիտի սիրեմ, միթէ այս բաւական չէ՞:

— Ա՛ծիծաղիք, Ալեհափառ:

— Միթէ կ'ուզէք որ լամ:

— Ա՛չ, բայց կ'փափաքէի որ ձեզ քիչ մ'աւելի մեղամաղձոս տեսնէի:

— Փնօք Ատուծոյ, գեղանիս, բաւական երկար ատեն տխուր եղած եմ. տասն չորս տարի արքայ մնացի, աղքատութիւն և թշուառութիւն կրեցի. կարձէի թէ այս վճարեալ պարտք մ'էր, և ասկէ զատ՝ մեղամաղձութիւնը կ'սպեղնէ:

— Ա՛չ, ընտէ, չէք ատեներ զաղղիացի պատանին:

— Ա՛հ, Պրաժչօն գերկոմսը, գոք ալ այդպէս: Աերջը բարին ընէ. ամէն կանայք իրարմէ ետե պիտի խնդանան այն երիտասարդին համար, սակայն նա իրաւունք ունի մեղամաղձոս լինելու:

— Եւ ինչո՞ւ համար:

— Ա՛հ, լա՛, պէտք է որ ձեզի յայտնեմ պետութեան զաղտնիքը:

— Պէտք է եթէ կամենամ, քանի որ ըսիք թէ ինձի համար ամէն բան ընելու պատրաստ էք:

— Լա՛ւ, իր երկր'ն ձանձրացած է, միթէ դ՞՞հ էք:

— Ա՛ձանձրանո՞յ:

— Այո՛, ահա ապացոյց մ'որ նա ապուշ տղայ մ'է:

— Ի՞նչպէս ապուշ:

— Անտարակոյս: Ա՛րմանաք խնդիրը: Ա՛նեքեմ անոր որ օրիորդ կրէֆդօնը սիրէ և նա կ'տաղտկանայ:

— Լա՛ւ, կ'երեւի որ, եթէ Լիւսի Սղվարտ օրիորդին կողմէ սիրուած չլինէիք, պիտի միխթարուէիք, զուք, օրիորդ Մարի կրէֆդօնը սիրելով:

— Ես այդ չըսի, նախ՝ քաջ գիտէք որ Մարի կրէֆդօն զիս չսիրե՞ր. արդ, մարդ կորուսեալ սէրէ մը կ'միխթարուի միայն գտած նոր սիրով մը: Բայց վերստին կ'ըսեմ՝ խնդիրն իմ՝ վրայ չէ, այլ այն պատանւոյն վրայ: Միթէ չ'կարծուիր որ իր ետեը ձգած անձն ձեզինէ մ'է, Բարիզէն առաջ ձեզինէ մը, անտարակոյս:

— Բայց այս աղատորդին մէկը կ'ձգէ:

— Այսինքն զինքը կ'ձգեն:

— Խեղճ տղայ. իրաւի, վայ՛ իրեն:

— Ի՞նչպէս վայ՛ իրեն:

— Այո՛, ինչո՞ւ համար կ'մեկնի:

— Միթէ կարծես թէ իր կամքը կ'մեկնի:

— Աւրեմն ստիպուած է:

— Հրամանաւ, սիրելիդ իմ Սղվարտ, Բարիզէն հրամանաւ դուրս ելաւ:

— Եւ որո՞ւ հրամանաւ:

— Գաիք:

— Թագաւորին:

— Այդպէս:

— Ա՛հ, աչերս կ'բանաք:

— Գոնէ բան մը մի՛ ըսէք:

— Քաջ գիտէք որ խոհեմութեան կողմէ մարդ մը կ'ածեմ. Այսպէս ուրեմն թագաւորը զինքը կ'ձամբէ:

— Այո՛:

— Եւ՛ բացակայութեան ատեն՝ իր սիրուհին ձեռքէն կ'առնու:

— Այո՛, և կ'հասկընաք, որ խեղճ տղան, փոխանակ թագաւորին շնորհակալ լինելու, կ'ողբայ:

— Թագաւորին ինչպէս շնորհակալ լինի իր սիրուհին ձեռքէն

տանլուն : Ա՛Տ, ճշմարիտը , վայելուչ չէ բնաւ՝ ընդհանրապէս
կանանց և ՚ի մասնաւորի աղջկանց համար՝ այդ ըսածնիւ , Աե-
հափառ :

— Բայց իմացէք դործը , թշուառական : Եթէ այն զոր թագա-
ւորն անոր ձեռքէն կ'սլէ օրիորդ Արէֆլօծ մը կամ օրիորդ
Սգվարտ մը լինէր , ես ալ իր կարծիքէն պիտի լինէի , և նոյն
իսկ բաւական յուսահատ չպիտի գտնէի զանի , բայց նիհար և
կաղ փոքր աղջիկ մ'է : Արողն էր թայ հաւատարմութիւնը , ինչ-
պէս որ կ'ըսեն ՚ի Քրանսա : Մերձեւ այն որ հարուստ է աղքատ
եղողին համար , այն որ զինքը կ'սիրէ զինքը խաբողին հետ , մի-
թէ այսպիսի բան մը անսուստ կայ :

— Այո՛ , կարծեմ թէ կայ :
— Լաւ ուրեմն , գերկումն Անկիոյ պիտի վարժի . Մարի լաւ
զլուխ ունի , և երբ ուզէ , աղէկ կ'ուզէ :

— Սիրելիք իմ՝ Սգվարտ , զգոյշ եղիք , եթէ գերկումնը մեր
երկրին մէջ հաստատուի . երկար ատեն չէ , յեռանդն եկաւ հրա-
ման խնշրեց իղնէ մեկնելու համար :

— Եւ միթէ մերձեցիք հրամանը :
— Անտարակոյս , իմ թաղաւոր եղայրս շատ կ'փափաքի որ
բացակայ դանտի , չպիտի ըսուի որ այս պատանայն Անկիոյ ամե-
նէն աղնի և ամենէն անուշ խայծը տուինք . . . :

— Շատ վեհանձն էք , Աեհափառ — ըսաւ օրիորդ Սգվարտ
սիրուն ժպիտով մը :

— Չեմ հասար , օրիորդ Սգվարտ — ըսաւ թագաւորը —
այդ թագաւորական խայծ մ'է , և որովհետեւ բռնուեցայ , յու-
սամ որ ուրիշ մը չպիտի բռնուի . վերջապէս կ'ըսեմ , պարագ
տեղ աչք ունը բրած չպիտի լինիմ այս պատանայն . մեր քովը
պիտի մնայ , մեր քովը պիտի կարգուի , թէ ոչ ես թագաւոր
չեմ . . . :

— Եւ կ'յուսամ որ մի անգամ կարգուելէն ետև՝ փոխանակ
Ձեր Աեհափառութենէ դանդառելու , ձեզի երախտադէտ պիտի
լինի . վասն զի ամէն մարդ անոր հաճելի լինելու կ'շապի , մին-
չև անգամ Պրքինկհէմ , որ , անհաւատալի բան , անոր առջևը
կ'նսեմանայ :

— Եւ մինչև իսկ օրիորդ Սգվարտ , որ զանի չքնաղ ասպետ
մը կ'անուանէ :

— Մտիկ ըրէք , Աեհափառ , բաւական գովեցիք օրիորդ Արևֆ-
ղօծը , դուք ալ ինձ ներողամիտ եղիք ըստ կարդի Պրաժլօնի հա-
մար : Բայց աղէկ միտքս եկաւ , Աեհափառ , քանի մ'ատենէ ՚ի
վեր այնպիսի բարեսրտութիւն մ'ունիք որ զիս կ'զարմացնէ . բա-
ցականերու վրայ կ'սորհիք , թշնամանքի կ'ներէք , գրեթէ կատա-
րեալ էք : Ասկից կ'հետևի :

Շարլ Բ սկսաւ ծիծաղել :
— Պատճառն այն է որ տրամադրութիւն կ'ցուցնէք սիրուելու
— ըսաւ նա :

— Ո՛Տ , ուրիշ պատճառ մ'ալ պիտի լինի :
— Ճշմարիտը , իմ Լուի Ժ՛Պ եղայրս կ'պարտաւորեմ :

— Ուրիշ պատճառ մ'ալ տուէք :
— Լաւ ուրեմն , բուն պատճառն այս է որ Պրքինկհէմի ինձի
համար բարեխօս եղիք — ըսաւ :

— Աեհափառ , կ'սկսիմ հրաժարելու ՚ի Պ . Պրքինկհէմէ ՚ի
շնորհս Պրաժլօն գերկումնին և Արէֆլօծ օրիորդին , դուք ալ ին-
ձի պէս ըրէք :

— Արդարեւ՝ աղնի աղատորդի մ'է այդ դուքսը :
— Քաջ է . նայինք , այժմ Պրքինկհէմի համար բորբոքեցէք :
Ա՛րեւի թէ զիս մեղքի մէջ ձգել կ'ուզէք այսօր :

Նոյն պահուն դուռը զարկին :
— Ո՛վ կ'համարձակի մեզ անհանդիստ ընել — գոչեց Շարլ
անհամբերութեամբ :

— Ճշմարիտը , Աեհափառ — ըսաւ Սգվարտ — առասիկ մարդ
մ'որ գերայոյն մեծամտութիւն մը կ'զատէ , և ձեզ պատժելու
համար . . . :

Եւ ինքն անձամբ զնայ դուռը բանալու :
— Ա՛Տ , Քրանսայէն եկող պատգամաւոր մ'է — ըսաւ օրիորդ
Սգվարտ :

— Պատգամաբեր մը Քրանսայէն — գոչեց Շարլ — կարելի է
բրոջս կողմէ կ'գայ :

— Այո՛, ԱԵՏԱՓԻԱՌ — ըսաւ սպայն — և եկողն արտաքոյ կարգի պատգամաբեր մ'է :

— Ներս մտի՛ր, ներս մտի՛ր — ըսաւ Շարլ :

Սուրհանդակը ներս մտաւ :

— Մի՛թէ Օրլէանի դքսուհիէն նամակ մը կ'ըրես — հարցոց Շարլ :

— Այո՛, ԱԵՏԱՓԻԱՌ — պատասխանեց պատգամաբերը — և այնքան ստիպողական է, որ քսան և վեց ժամու մէջ միայն Ձեր ԱԵՏԱՓԻԱՌԹեան կ'ըրես մ'զայն, թէ և երեք քառորդ ժամու 'ի քալէ կորսնցուցի :

— Այդ եռանդդ պիտի վարձատրուի — ըսաւ թագաւորը :

Եւ նամակը բացաւ :

Ապա քահ քահ ինդալու սկսելով,

— Ճշմարիտը — գոչեց նա — այս դարձուածներէն բան մը չեմ հասկընար :

Եւ նամակն երկրորդ անգամ մ'ալ կարգաց :

Օրիորդ Մզվարտ խոհական ընթացք մը կ'ըռնէր, և իր եռանդուն հետաքրքրութիւնը կ'ըսպէր :

— Ֆրանսիս — ըսաւ թագաւորն իր սպասաւորին — այս սատուական տղուն հանգստութեան համար ամէն պէտք եղածը թող հոգան, և վաղը՝ երբ արթննայ, իր սնարին ներքև յիսուն ոսկի պարունակող պարկ մը գտնէ :

— ԱԵՏԱՓԻԱՌ :

— Գնա՛, բարեկամդ իմ, գնա՛ : Իմ քոյրս իրաւունք ունէր պատուիրելու քեզ որ շատալիս, իրօք ստիպողական դործ է :

Եւ սկսաւ առաջուանէ աւելի սաստիկ ծիծաղիլ :

Պատգամաբերը, սպասաւորն և օրիորդ Մզվարտ անդամ չէին քիտեր ինչ ընթացք բռնել :

— Ա՛՛՛՛ — ըսաւ թագաւորն իր թիկնաթոռի՛ն վրայ տարածուելով — արդեօք քանի՛ հատ ձի ճայթեցան քու տակդ :

— Երկու հատ :

— Երկու ձի այս լուրը բերելու համար : Քաջ է, ուրի՛մ, քնա՛, բարեկամ, գնա՛ :

Պատգամաբերը սենեկապանին հետ դուրս ելաւ :

Շարլ Բ պատուհանն ելաւ զայն բանալով, և դուրսը ծռելով,

— Գո՛ւքս — պոռաց նա — Պըքինկհէմֆ գուքս, սիրելիդ իմ Պըքինկհէմֆ, եկու՛ր :

Գուքսը վեր ելնելու փութաց. բայց գրան սեմը հասնելով՝ երբ օրիորդ Մզվարտը տեսաւ, ներս մտնելու վարանեցաւ :

— Եկու՛ր նայիմ, և դուռը դոցէ, դուքս :

Գուքսը հնազանդեցաւ, և թագաւորին զուարթութիւնը դիտելով, ժպտալին ներս մտաւ :

— Ղաւ ուրեմն, սիրելիդ իմ դուքս, ինչ ջրի մէջ է քու զաղղիացիդ :

— Բայց իր կողմէ յետին յուսահատութեան մէջ եմ, ԱԵՏԱՓԻԱՌ :

— Եւ ինչո՞ւ համար :

— Աւան դի այն պաշտելի օրիորդ Արէֆդօնը կ'ուզէ անոր հետ կարգուիլ, և ինք կ'մերժէ :

— Աւրեմն այդ զաղղիացին Բէովտացի մ'է չըսես — գոչեց օրիորդ Մզվարտ — թող այ՛ կամ ա՛լ ըսէ և դորձը չմնայ :

— Բայց — ըսաւ ծանրութեամբ Պըքինկհէմֆ — գիտե՛ք, կամ պարտիք դիմանալ, տիկին, որ Պ. Պրաժլօն ուրիշ մը կ'սիրէ :

— Աւրեմն — ըսաւ թագաւորն օրիորդ Մզվարտի օգնութեան գալով — ինդիրը շատ պարզ է, թող ո՛չ ըսէ :

— Ա՛՛՛՛, բայց ես սպացոյցով յայտնեցի անոր որ մեծապէս կը սխալի այո՛ չըսելովը :

— Աւրեմն անոր բացայայտ ըլլը որ իր Ղա Աւելիերը զինքը կ'իտարէ :

— Ճշմարիտը, չպահեցի և բացէ 'ի բաց ըսի :

— Եւ ի՞նչ ըրաւ :

— Ոստում մ'ըրաւ նեղուցէն անդին անցնելու կերպով :

— Աւերջացէս — ըսաւ օրիորդ Մզվարտ — նա բան մ'ըրաւ. իրաւ որ, յաջողակ մարդ է :

— Բայց — շարունակեց Պըքինկհէմֆ — զանի կեցուցի. զանի օրիորդ Մարիին հետ ձգեցի, և յուսամ որ այժմ չպիտի մնի. ինչպէս որ առաջ միտք ըրեր էր :

- Մեկնելու գիտաւորութիւնը կ'յայտնէ՞ր — գոչեց թագաւորը։
- Պահ մը մտածեցի որ մարդկային զօրութիւն մը չկայ որ կարենայ զանի կեցնել. բայց օրիորդ Մարիին աչերն անոր վրայ դարձած են, և պիտի մնայ։
- Աւասիկ այդ մասին կ'սխալիս, ՊրքինկՏէմ — ըսաւ թագաւորը քահ քահ խնդալով — այս եղկելին նախասահմանուած է։
- Ի՞նչ բանի նախասահմանուած է։
- Խաբուելու, այս բան մը չէ, այլ զանի տեսնելու, և այս չափազանց է։
- Հեռուէն, և օրիորդ Արեֆիգօնի օգնութեամբ, այդ հարուածին առաջը պիտի առնուի։
- Լաւ ուրեմն, բնաւ այդպէս չէ դործը. ո՛չ հեռաւորութիւն կայ և ո՛չ օրիորդ Արեֆիգօնի օգնութիւնը։ Պրաժլօն ժամէ մը Բարիզ երթալու պիտի մեկնի։
- ՊրքինկՏէմ գող ելաւ, օրիորդ Սդվարտ աչերը խոշոր խոշոր բացաւ։
- Բայց, Աեհափառ, դուք քաջ դիտէք որ այդ անկարելի բան է — ըսաւ դուքսը։
- Այսինքն, սիրելիդ իմ ՊրքինկՏէմ, այժմ անկարելի է որ անոր ներհակը պատահի։
- Աեհափառ, երեւակայեցէք որ այն երիտասարդն առիւծ մ'է։
- Ես ալ այդպէս կ'հաւատամ, Ալիլէր։
- Եւ թէ իր բարկութիւնն ահարկու է։
- Հակառակը չեմ սնդեր, սիրելի բարեկամ։
- Եթէ իր աղէտքը մօտէն տեսնէ, վայ նոյն աղէտից հեղինակին գլխուն։
- Քաջ է, բայց ի՞նչ կ'ուզես որ ընեմ։
- Եթէ նոյն ինք թագաւորն է հեղինակը — գոչեց ՊրքինկՏէմ — անկասկած եմ որ անորմէ իսկ վրէժ պիտի լուծէ։
- Ո՛հ, թագաւորն ինքզինքը պահպանելու համար հրացանակիրներ ունի — ըսաւ Շարլ հանդարտօրէն. — ես այս բանս գիտեմ քանի որ անոր ներկայանալէն առաջ 'ի Պլուա նախաստե՛նեակը սպասեցի. գիտցիր որ եթէ քու Պրաժլօնիդ պէս քսան

- հատ ցասկոտ մարդիկ իսկ լինին, փոյթս չէր լինէր եթէ միայն Պ. ա'Արդանեանի պէս չորս հատ պահապան ունենայի։
- Ո՛հ, բայց, Աեհափառ տէր, դուք որ այնքան բարեսիրաւ էք, մտածեցէք մի անգամ։
- Ա՛ռ — ըսաւ Շարլ Բ նամակը գքսին տալով — կարդա՛ և դու ինքնին պատասխան տուր։ Իմ տեղս ի՞նչ պիտի ընէիր։
- ՊրքինկՏէմ իշխանուհւոյն դիրը կամացուկ մ'առաւ, և այլայլութենէ՛ գողգողալով սա բառերը կարդաց։
- « Չեղի համար, ինձի համար, մեր ամենուն պատուոյն և փրկութեան համար, անմիջապէս Ֆրանսա զրկեցէք Պ. Պրաժլօնը։
- « Չեր անձնուէր քոյրը »
- « ՀԱՆՐԻԷՒ »
- Ի՞նչ կ'ըսես ասոր, Ալիլէր։
- Ճշմարիտը, բան մը չունիմ ըսելու — պատասխանեց դուքսն ապշած։
- Դու չէիր որ քիչ մ'առաջ կ'յորդորէիր զիս իմ քրոջս չհնազանդելու երբ այսպէս թախանձանօք կ'զրէ ինձ — ըսաւ թագաւորն արուեստական ձայնով մը։
- Ո՛հ, ո՛չ, ո՛չ, Աեհափառ, և սակայն . . . :
- Յետագրութիւնը չկարդացիր, Ալիլէր, ծաւլքին ներքէն է, և առաջ իմ աչքէս ալ փախաւ. կարդա՛։
- Արդարեւ դուքսը բացաւ ծաւլք մ'որ այս սողը կ'ծածկէր.
- « Շատ շատ բարեներ անոնց որ զիս կ'սիրեն »։
- Գքսին ճակատը գունատելով վար իջաւ, թուղթն իր ձեռացը մէջ գողգողաց, որպէս թէ թաղթը ծանր կապարի մը փոխուեցաւ։ Թագաւորը պահ մը սպասեց, և տեսնելով որ ՊրքինկՏէմ անխօս կ'մնար,
- Թո՛ղ ուրեմն իր ճակատադրին հետեւի Պ. Պրաժլօն, ինչպէս մենք մեր ճակատադրին — շարունակեց թագաւորը — ամէն մարդ այս աշխարհիս մէջ իր խաչն ունի, ես ալ իմն ունեցայ, իմիններուս խաչն ունեցայ, կրկնակի խաչ կրեցի։ Այժմ սատանային կ'սամ բոլոր հոգերը։ Գնա՛, Ալիլէր, գնա կանչէ ինձ, առ աղատորդին։

Գուքսը դաճլձին ձողակերտ դուռը բացաւ, և թագաւորին ցոյց տալով Ռատուն ու Մարին որ իրարու մօտ կ'ալէին,

— Ո՛հ, Վեհափառ, քանի՛ անց թու թիւն է այս՝ հէք օրիորդ Արէֆդօնի համար:

— Աղէ՛, աղէ՛, կանչէ նայիմ — ըսաւ Շարլ Բ իր սև ունքը պոստելով — միթէ՛ ամէն մարդ այս տեղ սիրո՞վ համակուած է: Լաւ, աւասիկ օրիորդ Սիլվարան որ աչերը կ'սրբէ այժմ: Անի՛ս ծեալ դաղղիացի, գնա՛:

Գուքսը կոչեց Ռատուն, և օրիորդ Արէֆդօնի ձեռքը բռնելու երթալով թագաւորին դաճլձին առջևը բերաւ:

— Պարոն Պրաժլօն — ըսաւ Շարլ Բ — միթէ՛ առջի օրը չէիր խնդրեր Բարիդ դառնալու հրամանը:

— Այո՛, Վեհափառ — պատասխանեց Ռատուն՝ որ այս յառաջաբանին վրայ շուարեցաւ ՚ի սկզբան:

— Լաւ, սիրելիդ իմ կոմս, անցածն օր հրաման չտուի կարծեմ:

— Այո՛, Վեհափառ:

— Եւ զիս մեղադրեցիր անշուշտ:

— Ո՛հ, Վեհափառ, վասն զի բանաւոր սրամառներով կ'մերժէիք անտարակոյս. Ձեր Վեհափառութիւնն այնքան իմաստուն և բարի է որ անշուշտ ըրածն աղէկ լինելուն համար կ'ընէ:

— Կարծեմ թէ սա սրամառը բերի որ Ֆրանսայի թագաւորը քեզ չէր կանչած:

— Այո՛, Վեհափառ, իրօք այդ պատասխանը տուիք ինձ:

— Լաւ, այնուհետև մտածեցի, Պ. Պրաժլօն, եթէ ստուգիլ թագաւորը վերադարձիդ օրը չորոշած է, ինձ դրած է որ Անկլիոյ մէջ բնակութիւնդ քեզի հաճելի ընեմ. արդ՛ քանի որ մեկնելու հրաման կ'ընդրես, ըսել է թէ Անկլիոյ բնակութիւնդ քեզի հաճելի եկած չէ:

— Ես այդպէս չըսի, Վեհափառ:

— Ո՛հ, չըսիր, բայց գէթ խնդիրդ կ'նշանակէր — ըսաւ թագաւորը — որ ուրիշ բնակութիւն մ'աւելի ակործելի պիտի դարձէր քան թէ այս:

Նոյն պահուն՝ Ռատուն դէպ ՚ի դուռը դարձաւ որու շրջանակին կռթնած տեսաւ օրիորդ Մարին գունատ և նկուն:

Իր միւս թեք Պրքինկհէմի թեխն կռթնած էր:

— Ձեռ պատասխաներ — շարունակեց Շարլ — դաղղիական առածը վճռական է. « Ով որ խօսք չընէր կ'հաւանի »: Լաւ ուրեմն, Պ. Պրաժլօն, ես քեզ դո՛հ ընելու արամադիր կ'գանուիմ, կարող ես, երբոր կամենաս, Ֆրանսա երթալու, այս մասին իմ հրամանս ունիս:

— Վեհափառ... — գոչեց Ռատուն:

— Ո՛հ — մրմնաց Մարի Պրքինկհէմի թեք սեղմելով:

— Կարող ես այս իրկուն Տուլը գանուիլ — շարունակեց թագաւորը — մականթացութիւնն առաւօտեան ժամն երկուքին կ'սկսի: Ռատուն՝ ապուշ կրթած՝ քանի մը բառ թոթովեց որ շնորհալալութեան և ներողութեան մէջ տեղը կ'բռնէր:

— Ուրեմն քեզի երթաս բարեաւ կ'ըսեմ, Պ. Պրաժլօն, և քեզի ամէն տեսակ բարօրութիւն կ'մաղթեմ — ըսաւ թագաւորն ոտք ենելով — շնորհ ըրէ՛ իրրև իմ կողմէ յիշատակ, պահել այս անդամանդը, զոր հարսանեաց ընծայատուութեան սահմանած էի:

Օրիորդ Արէֆդօն կարծես թէ մարելու վրայ էր:

Ռատուն անդամանդն ընդունեցաւ. ընդունելու ատեն այնպէս կ'երևէր որ իր ծնկերը կ'գողգողային:

Թագաւորին քանի մը մարդավարական խօսքեր ուղղեց, նոյնպէս օրիորդ Սիլվարտին, և Պրքինկհէմը փնտուեց որ անոր հրաժարական բարևը տայ:

Թագաւորն այս պատեհ միջոցն օգուտ քաղելով՝ աներևոյթ եղաւ:

Ռատուն գուքսը գնաց դտաւ, մինչդեռ սա օրիորդ Մարին քաջալերական խօսքեր ընելու վրայ էր:

— Ըսէ՛ անոր որ մնայ, օրիորդ, կ'պաղատիմ քեզ — կ'մրմնար Պրքինկհէմ:

— Ես անոր կ'ըսեմ որ մեկնի — պատասխանեց օրիորդ Արէֆդօն ոպի առնելով — ես այն կիներէն չեմ որ աւելի դուռըութիւն աւնի քան թէ սիրտ, եթէ զինքը կ'սիրեն ՚ի Ֆրանսա, թող Ֆրանսա:

սա դառնայ և թող զիս օրհնէ որ իրեն կ'յորդորեմ երթալ իր երջանկութիւնը պանելու : Իսկ եթէ ընդ հակառակն՝ զինքը չեն սիրեր ալ, թող վերադառնայ, գարձեալ զինքը պիտի սիրեմ, և իր գժբաղդութիւնը բնաւ իմ աչքիս չպիտի կոտրէ իր յարգը իմ դերդաստանիս զինադրոշմներուն մէջ գրուած է ինչ որ Աստուած գրողմած է սրտիս մէջ :

Habenti parum, egenti cuneta.

« Հարուստներուն քիչ, աղքատներուն շատ » :

— Կ'տարակուսիմ, բարեկամ — ըսաւ Պր. քինկհէմ — որ Ֆրանսայի մէջ գտնես այս տեղ ձգածիդ հաւասարը :

— Կարծեմ կամ լաւ ևս կ'յուսամ — ըսաւ Ռատու տխուր գէմքով մը — որ իմ սիրածս ինձի արժանի է . բայց եթէ ստոյգ է որ անարժան սէր մ'ունիմ, ինչպէս որ փորձ փորձեցիր ինձ հասկըցնելու, գուքս, իմ սրտէս զանի պիտի խլեմ, եթէ սիրտս իսկ անոր հետ խլեմ :

Մարի Կրէֆլոն աչքն անոր վրայ ածեց անասճմանելի զթու թեամբ մը :

Ռատու տրտմադին ժպտեցաւ :

— Օրիորդ — ըսաւ նա — այս անգամանդը զոր թագաւորն ինձ տուաւ, ձեզի սահմանուած էր, թոյլ տուէք որ ձեզի նուիրեմ զայն, եթէ Ֆրանսայի մէջ կարողուիմ, այն ստեն զայն ինձ կ'վերադարձնէք, եթէ չկարողուիմ, զայն պահեցէք :

Եւ բարեւ տալով՝ հեռացաւ :

— Ի՞նչ ըսել կ'ուզէ — մտածեց Պր. քինկհէմ, մինչդեռ Ռատու օրիորդ Մարիին ձեռքը կ'սեղմէր յարզանօք :

Օրիորդ Մարին հասկըցաւ Պր. քինկհէմի իր վրայ ձգած նայուածքը :

— Եթէ նշանտուքի մատնի մը լինէր — ըսաւ նա — երբէք զայն չպիտի ընդունէի :

— Սակայն կ'առաջարկես անոր որ քեզի վերադառնայ :

— Ո՛հ, գուքս — զոչեց նորասի օրիորդը հեծկլաւով — ինձի պէս կ'ին մ'երբէք իբրև մի թարութիւն չընդունիր այսպիսի մարդու մը կողմէ :

— Ռ. բեմն կ'մտածես որ երբէք չպիտի վերադառնայ :

— Երբէք — ըսաւ օրիորդ Մարի խեղդուկ ձայնով մը :

— Լաւ, ես կ'ըսեմ քեզի որ այն տեղ իր երջանկութիւնը կործանած, իր նշանածը կորած պիտի գտնէ . . . նոյն իսկ պատիւը միասուած . . . : Ռ. բեմն ինչ պիտի մնայ անոր որ սիրոյդ համապատասխանէ : Ո՛հ, ըսէ, Մարի, դու որ ինքզինքդ քաջ կ'ճանչես :

Օրիորդ Կրէֆլոն իր սպիտակ ձեռքը Պր. քինկհէմի թևին վրայ դրաւ, և մինչդեռ Ռատու թմրի ծառերուն ուղիէն կ'չտասկէր ընդ առաջ թալկահար արագութեամբ մը, նա մարմրուկ ձայնով մը Ռեֆէ և Թիլէրի սա ոտանաւորներն երզեց :

Պարո է մեղին և աղբիւ,
Կամ մնալ առ մեռնիլ :

Երբոր Մարի այս վերջին բառն աւարտեց, Ռատու արդէն աներևոյթ եղեր էր :

Օրիորդ Կրէֆլոն իր բնակարանը դարձաւ ուրուականէ աւելի գունատ և լռին :

Պր. քինկհէմ պատգամներին զալն առիթ բռնելով՝ իշխանուհւոյն և Կիշ կոմսին դիրեր գրեց :

Թագաւորը ստոյգն ըսեր էր : Առաւօտեան ժամն երկուքին, մակնթացութիւնը բարձրացեր էր, և Ռատու դէպ 'ի Ֆրանսա դնալու համար նա կ'մտնէր :

ԻԴ

ՍԷՆԳ—ԻՆՅԱՆ ՄԱԼԻՔՕՐԵԻ ԽՈՐՀՐԳԻՆ Կ՛ՀԵՏԵԻԻ

Թագաւորը Լա Վալիէրի կենդանադրին վրայ կ'հսկէր այնպէս խնամքով որ որչափ զանի բնագրին յար և նման քաշուած տեսնելու փափարէն՝ նոյնչափ ալ պատկերն երկայն քշել տալու դիտաւորութենէն կ'ծաղէր :

Պէտք էր տեսնել թէ ինչպէս վրձինը կ'ընենէր, ինչպէս դժի մը կատարման կամ գոյնի մ'արդեան նայելով կ'սպասէր, և պատկերհասնին կ'յորդորէր ընել այլ և այլ փոփոխութիւններ որոց այս վերջինը կ'հնազանդէր անհամակա՛ն հլու թեամբ մը :

Յետոյ՝ երբ պատկերհասնը՝ Մալիքօրնի խորհրդին հետեւելով, փոքր ինչ կ'յայտարարէր զայլու, երբ Սէնդ-Էնյան քիչ մ'ատեն տարակից կ'գտնուէր, պէտք էր տեսնել, և ոչ ոք կարող էր տեսնելու զանոնք, նշանակութեամբ լի լուսութիւններ, որ մէկ հասոռաչով կ'միացնէր երկու հոգիներ զիրար հասկընալու շատ տրամադիր և հանգարտութեան ու մտախոհութեան չափազանց փափաքող :

Այն ատեն վայրկեաններն իբր հնայութեամբ կ'սահէին կ'անցնէին, թաղաւորն իր սիրուհիին կ'մտնեմար և իր ակնարկին կրակով զանի կ'այրէր, իր շնչովք զանի կ'սուղորէր :

Երբ նախասենեկին մէջ աղմուկ մը լսուէր, երբ պատկերհասնը զար, երբ ներում խնդրելով Սէնդ-Էնյան վերագառնար, թագաւորը կ'սկսէր խօսիլ, Լա Վալիէր արտորնօք անոր կ'պատասխանէր, և իրենց աչքերը Սէնդ-Էնյանի կ'ըսէին որ իր բացակայութեան ժամանակ զար մ'ապրեր էին :

Մէկ խօսքով, Մալիքօրն, այս ակամայ փիլիսոփայն, թագաւորին տալու յաջողք էր առատութեան մէջ ախորժակ և վայելելու կաւարեալ ստուգութեան մէջ փափաք :

Լա Վալիէրի երկնչած բանը չպատահեցաւ :

Ոչ ոք գուշակեց որ՝ բժիշկը՝ երկու երեք անգամ իր սենեկէն կ'երնէր : Այնպէս կարծեցոց որ իր առողջութիւնն անկանոն է : Իր սենեակը ներկայացողները ներս մանեղէն առաջ գուռը կ'զարնէին : Մալիքօրն, այս հնարագէտ մարդը, ձայնական գործի մը հնարներ էր որով Լա Վալիէր՝ Սէնդ-Էնյանի սենեկին մէջէն կ'իմանար որ իր բնակած սենեակն ո՞րք էին որ կ'գային սովորաբար այլութեաններ ընելու :

Այսպէս ուրեմն առանց գուրս ելնելու, առանց մտերմութիւններ ունենալու, իր սենեակը կ'մանէր, աչքին առջևը բերելով ուշիկեկ երևումով մը թերևս, բայց որ յաղթանակաւ կ'մաքաւէր, ամենէն մոլորէին սկեպտիկեանց կասկածները :

Մալիքօրն Սէնդ-Էնյանի հարցուցեր էր հետեւեալ աուր լրերուն վրայ : Սէնդ-Էնյան ստիպուէր էր ըսելու թէ այսպէս մէկ քառորդուան ազատութիւնը թագաւորին աշխոյժ խնդութիւն մը ազդեր էր :

— Պէտք պիտի լինի չափն աւելցնել — պատասխանեց Մալիքօրն — բայց անդպայօրէն . սպասէ՛ որ նոյն բանին համար փափաք ցուցնէ :

Ի՞նչոք այնչափ փափաք ցոյց տուին սիրահարները, որ իրկուն մը, չորրորդ օրը, այն միջոցին որ պատկերհասնը ծրարը կ'կիպէր դեռ ևս Սէնդ-Էնյան ներս չմտած, Սէնդ-Էնյան ներս մտաւ և Լա Վալիէրի գէմքին վրայ տեսաւ զժկամակութեան նշոյլ մը զոր քէր կրցած պահել : Թագաւորն աւելի անխոհեմ եղաւ, իր սրանեղութիւնը յայտնեց շատ նշանակական ուսերու շարժումով մը : Այն ատեն Լա Վալիէր կարմրեցաւ :

— Լաւ — գոչեց Սէնդ-Էնյան իր մտօք — Պ. Մալիքօրն այս իրկուն պիտի սքանչանայ :

Արդարև՝ Մալիքօրն նոյն իրկուն սքանչացաւ :

— Բացայայտ է — ըսաւ նա կոմսին — որ օրիորդ Լա Վալիէր կ'յուտար որ դէ՞ թ տասն վայրկեան ևս կ'տ շանաս :

— Ե՛ : թագաւորը կէս ժամու չափ, սիրելիդ իմ՝ Պ. Մալիքօրն :

— Թագաւորին սնշահ մէկ սպասաորը պիտի լինէ իր — պատասխանեց Մալիքօրն — եթէ՛ Դարին Ա Ն հափառութեան այս կէս ժամու գոհունակութիւնը զլանայիր :

— Բայց պատկերհասնը — աւարկեց Սէնդ-Էնյան :

— Գու պատկերհասնն իմ վրաս թեղ — ըսաւ Մալիքօրն — միայն թոյլ տուր ինձ որ գէմքերէն խորհուրդ ասնում և սլարագաներէ : ասոնք են իմ մոզութեան գործողութիւններս, և երբ կախարդներն ասողաչափով արեւուն, լուսնին և անոնց համաստեղութեանց բարձրութիւնը կ'չափեն, ես գոհ կ'լինիմ նայելով միայն եթէ աշունք սև շրջան ունին, եթէ բերանք գմբեթարթ թէ ոչ գոդաւոր աղեղը կ'գծէ :

— Ուրեմն գիտէ՛ :

— Այդ մասին անհոգ եղեր :

Եւ նենդամիտ Մալիքորն զիտելու բառական ժամանակ ունեցաւ :
Վասն զի՝ իրկունն իսկ՝ թագաւորն իշխանուհւոյն մօտ դնաց թագուհիներուն հետ , և այնպիսի խոժոռ դէմք մը ցցուց , այնպէս ծանր հառաչներ արձակեց , Լա Վալիէրի այնպէս նուաղուն աչօք նայեցաւ՝ որ Մալիքորն ըսաւ Մօնդալէի , իրկունը :

— Վաղը տեսնուինք :

Եւ դնաց պատկերհանը դանելու թարաէն-Սէն-Բօլի փողօցը , աղաչելու համար որ նիսան երկու օր ետ ձդէ :

Սէնդ-Էնյան իր սենեակը չէր , երբ Լա Վալիէր՝ որ արդէն ընտանեցած էր ստորին դատիկունն հետ , տասպանը վերցուց և վար իջաւ :

Թագաւորը՝ ըստ սովորականին՝ սանդղին վրայ անոր կ'սպասէր , և ձեռքը փունջ մը բուներ էր , զանի տեսնելով՝ իր զիրկն առաւ :

Լա Վալիէր բոլորովին այլայլած՝ իր չորս դին նայեցաւ , և միայն թագաւորը տեսնելով , տրտունջ մը չհանեց բերնէն :

Ուստի նստան :

Լուի՝ Լա Վալիէրի նստած բարձերուն վրայ երկնցեր և գլուխն իր սիրուհւոյն ծնկաց վրայ ծռեր էր . իբրև սպաւենի մը վայր չոյն տեղը նստած՝ ուսկից ոչ ոք կրնար զինքն արտաբերել՝ անոր երեսը կ'նայէր , և որպէս թէ ժամը հասած լինէր ուր այս երկու հողիներու մէջ արդէլք մը չկար , Լա Վալիէր ալ իր կողմէ սկսաւ աչօքը կլլել իր սիրահարը :

Այն ատեն իր այնքան անուշ , այնքան յստակ աչերէն՝ բոց մը կ'ցայտէր որու ճառագայթներն իր արքունի սիրահարին սիրտը փնտռելու կ'երթար նախ զայն տաքցնելու և ապա լափելու համար :

Գողզոջուն ծնկաց մօտաւորութենէ բորբոքելով , երջանկութեամբ դողդողալով երբ Լուիզի ձեռքն իր մաղերուն վրայ կ'իջնէր , թագաւորն այս երանութեան մէջ կ'թմրէր և միշտ կ'սպասէր տեսնել պատկերհանին կամ Սէնդ-Էնյանի ներս մտնելը :

Այս վշտալի հողատարութեան մէջ՝ կ'ջանար երբեմն խոյս տալ այն հրապոյրէն որ իր երակներուն մէջ կ'սպրդէր , սրտի և զղաշարանաց թմրութիւնը կ'փնտռէր , պատրաստ էրականութիւնը կը մերժէր ստուերին ետեւէն վաղելու համար :

Բայց դուռը չբացուեցաւ ոչ Սէնդ-Էնյանի և ոչ պատկերհանին համար , բայց վիժակներն իսկ չզոզացին : Խորհրդաւոր և հեշտալի լուծիւն մը մինչև թուշունները կ'ընդարմայնէր իրենց ոսկեզօծ վանդակին մէջ :

Թագաւորը նկուն՝ գարձուց գլուխն և իր հրատապ բերանը Լա Վալիէրի երկու կցած ձեռացը զպցուց . օրիորդին խելքը գլխէն դնաց , և իր սիրահարին շրթերուն վրայ սեղմեց իր երկու ջլաձիգ ձեռները :

Լուի ծունը դբաւ դողդոջուն , և որովհետև Լա Վալիէր իր գլուխը չէր շարժած՝ թագաւորին ճակատը նորատի օրիորդին շրթանց մէջ գտնուեցաւ , և այն ալ իր սքանչացման մէջ՝ իր այտերը զգուող հոտաւէտ մաղերը զողունի և նուաղուն համբոյրով մը զգուեց :

Թագաւորն իր թևերն անոր փարեց , և առանց օրիորդը դիմադրելու , փոխանակեցին այն առաջին համբոյրը , այն հրատապ համբոյրն որ սէրն անուրջի մը կ'փոխէ :

Ո՛չ պատկերհանն և ոչ Սէնդ-Էնյանն այն օրը ներս չմտան :

Տեսակ մ'անուշ և ծանր զինովութիւն մ'որ զզացմունքը կ'զուժացնէ և կ'թողու որ երակաց մէջ քունը կուռի իբրև դանդաղ թոյն մը , այս անշօշափելի քունը , երջանիկ կենաց պէս նուաղուն , ամպի պէս ընկաւ , այս երկու սիրահարներու անցելոյն և ապագային մէջ :

Այս երազալի քունին մէջ , անընդհատ աղմուկ մը վերի գատիկանէն լսուելով՝ Լա Վալիէրն անհանդիստ ըրաւ , բայց առանց բոլորովին զանի արթնայնելու :

Սակայն որովհետև այս շշուկը կ'շարունակուէր , որովհետև զղալի կ'դառնար , որովհետև հէք և ցնորիւք արբշլու օրիորդն իրականութեան կ'բերէր , յանկարծ շուարելով ոտք ելաւ , իր անկարգութեան մէջ դեղանի , ըսելով .

— Լուի , մէկն ինձ վերը կ'սպասէ : Լուի , Լուի , միթէ չէք լսեր :

— Ի՛հ , միթէ դու չե՞ս սպասած անձս — ըսաւ թագաւորը զորովանօք — Թո՛ղ միւսները քեզ սպասեն :

Բայց օրիորդն իր զլուխը ցնցելով մեղմիկ ,

— Թագո՛ւն երջանկութիւն . . . — ըսաւ նա երկու խոշոր արտասուօք — Թագո՛ւն իշխանութիւն . . . : Իմ գուռղութիւնս սրախս պէս պէտք է որ լուէ :

Աղմուկը վերստին սկսաւ :

— Մօնդալէի ձայնը կ'լսեմ — ըսաւ նա :

Եւ արտորնօք սանդղէն վեր ելաւ :

Թագաւորն անոր հետ վեր կ'երկնէր , չկրնալով զանի թողուլ և համբոյրներով կ'ծածկէր անոր ձեռքն ու շրջազդեասին քղանցքը :

— Այո՛ , այո՛ — կրկնեց Լա Վալիէր , արդէն մարմնոյն կէտը կափուլէն անցրնելով — այո՛ , Մօնդալէի ձայնն է որ կ'կոչէ . անտարակոյս կարևոր բան մը հասած պիտի լինի :

— Գնա՛ ուրեմն , սէրս — ըսաւ Թագաւորը — և շուտով դարձիր :

— Ա՛հ , ոչ այսօր : Մնաք բարեաւ , մնաք բարեաւ :

Եւ վերստին ծռեցաւ իր սիրողը համբուրելու , յետոյ փախաւ :

Արդարև Մօնդալէ կ'սպասէր բոլորովին սրբողած , բոլորովին գունատ :

— Շո՛ւտ , շո՛ւտ — ըսաւ նա — վեր կ'երկնէ :

— Ա՛յլ , ո՛վ է վեր ելնողը :

— Նոյն ինք : Արդէն գուշակեր էի :

— Բայց ո՞վ է այն . հոգիս կ'քաղես :

— Ռաուլն է — մրմնաց Մօնդալէ :

— Ե՛ս , այո՛ , ես եմ — ըսաւ զուարթուն ձայն մը սանդղին վերջին աստիճաններէն :

Լա Վալիէր ստսիալի ձայն մ'արձակեց և կ'հասկին վրայ բնկաւ :

— Աւասիկ եմ , աւասիկ եմ , սիրելի Լա իզ — ըսաւ Ռաուլ վաղելով : — Ա՛հ , քաջ յիշէ՛ի ես , զիտէի որ միշտ կ'սիրես զիս :

Լա Վալիէր զարհուրանօք շարժում մ'ըրաւ , և ուրիշ շարժում մ'ալ սնիծից . ճիզ ըրաւ խօսելու և միայն բառ մը կարող եղաւ արտաբերել .

— Ա՛հ , ո՛չ — ըսաւ նա :

Եւ Մօնդալէի զերկն ընկաւ մրմնալով .

— Մի՛ մօտենաք ինձի :

Մօնդալէ նշան ըրաւ Ռաուլին , որ սեմին վրայ քար կտրած՝ և ոչ իսկ նոր քայլ մ'առնելու մտածեց սենեկին մէջ :

Յետոյ՝ սրահին կողմն աչք մը նետելով ,

— Ա՛հ — ըսաւ Մօնդալէ — անխոհեմ՝ աղջիկը . կափուլն անդամ չէ գոցած :

Եւ սենեկին անկեան կողմը դիմեց նախ սրահակը գոցելու , և ապա՝ սրահակին ետևը , կափուլը :

Բայց այս կափուլէն Թագաւորը վեր սրացաւ , որ Լա Վալիէրի աղաղակը լսեր էր և անոր օդնութեան կ'զար :

Անոր առջևը ծունր դրաւ Մօնդալէի հետոյհետէ հարցումներ ընելով , որ սկսեր էր զլուխը կորսնցնել :

Բայց նոյն պահուն որ Թագաւորը ծունր կ'զնէր՝ վշտալի ճիկ մը լսուեցաւ և նրբազաւթին վրայ քայլափոխի մ'աղմուկը : Թագաւորն ուզեց վազել որ տեսնէ թէ ո՞վ արձակեց այն աղաղակը , և ոտնաձայն հանողը տեսնէ :

Մօնդալէ ջանաց զանի կեցնելու , բայց ընդունայն :

Թագաւորը Լա Վալիէրէն հեռանալով , դէպ 'ի դուռը գնաց , բայց Ռաուլ արդէն հեռու էր , այնպէս որ Թագաւորը տեսակ մը ստուեր տեսաւ որ նրբազաւթին անկիւնէն կ'հեռանար :

ՎԵՐՁ

ՌԻԹԵՐՈՐԴ ՀԱՏՅՐԻ

Յ Ա Ն Կ Ն Ի Ի Թ Ո Յ

	Երես
Ա. Տ'Արդանեան ի'նչպէս կ'կատարէ թաղաւորին յանձնած սլաշտօնը	3
Բ. Գարանակալութիւն	10
Գ. Բժիշկ	16
Դ. Տ'Արդանեան կ'խոստովանի որ սխալած է, և թէ Մանիքանն էր որ իրաւունք ունէր	22
Ե. Ի'նչպէս կարևոր է երկու լար ունենալ աղեղիդ	28
Զ. Մալիքօրն Գրանսայի թաղաւորութեան գլխաւորը	44
Է. Ուղեորութիւն	46
Ը. Վնային դաւ	55
Թ. Առաջին վէճ	62
Ժ. Յատահատութիւն	73
ԺԱ. Փախուստ	79
ԺԲ. Ի'նչպէս Լուի' իր կողմէ՛ ժամը տասն ու կէսէն մինչև կէս գիշեր անցուցեր էր իր ժամանակը	87
ԺԳ. Գեսպաններ	93
ԺԴ. Շայօ	103
ԺԵ. Իշխանուհւոյն սենեակը	112
ԺԶ. Օրիորդ Լա Վալիերի թաշկինակը	121
ԺԷ. Խօսք պարաիզպաններու, ելնարաններու և նաժիշտներու վրայ	127
ԺԸ. Խօսք Հիսնութեան վրայ, և սանդուղները ծակելու եղանակին վրայ քանի մը մանր տեղեկութիւններ	135
ԺԹ. Զահերով ճեմելիք	145
Ի. Երևումը	157
ԻԱ. Պատկեր	167
ԻԲ. Համբողծն - Բրբղ	174
ԻԳ. Իշխանուհւոյն սուրհանդակը	189
ԻԴ. Սէնդ-Էնյան Մալիքօրնի խորհրդին կ'հետեի	201

1909-1912

2213

